

Det åpne bibliotek

Forskningsbibliotek i endring

Astrid Anderson, Cicilie Fagerlid, Håkon Larsen og
Ingerid S. Straume (red.)

Det åpne bibliotek

Astrid Anderson, Cicilie Fagerlid, Håkon Larsen og
Ingerid S. Straume (red.)

Det åpne bibliotek

FORSKNINGSBIBLIOTEK I ENDRING

CAPELEN DAMM
AKADEMISK

© Astrid Anderson, Cicilie Fagerlid, Håkon Larsen og Ingerid S. Straume (red.), bidragsyterne har copyright for sitt eget kapittel, 2017

Dette verket omfattes av bestemmelsene i *Lov om opphavsretten til åndsverk m.v.* av 1961. Verket utgis Open Access under betingelsene i Creative Commons-lisensen CC-BY 4.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>). Denne tillater tredjepart å kopiere, distribuere og spre verket i hvilket som helst medium eller format, og å remixe, endre, og bygge videre på materialet til et hvilket som helst formål, inkludert kommersielle, under betingelse av at korrekt kreditering og en lenke til lisensen er oppgitt, og at man indikerer om endringer er blitt gjort. Tredjepart kan gjøre dette på enhver rimelig måte, men uten at det kan forstås slik at lisensgiver bifaller tredjepart eller tredjeparts bruk av verket.

ISBN: 978-82-02-53501-8-PDF

Typesetting: Datapage India (Pvt.) Ltd.

Cover Design: Cappelen Damm

Cappelen Damm Akademisk/NOASP

noasp@cappelendamm.no

Innhold

Forord	9
1 Åpne forskningsbibliotek: Innledende betraktninger	11
<i>Astrid Anderson, Cicilie Fagerlid, Håkon Larsen og Ingerid S. Straume</i>	
Innledning.....	11
Hvorfor nasjonal- og universitetsbibliotek?	12
Åpenhet i nasjonal- og universitetsbibliotek.....	14
Kapittelbidragene	15
Avslutning	19
Referanser	20
2 Åpenhet i det digitale bibliotek	23
<i>Terje Colbjørnsen</i>	
Digitalisering og det åpne bibliotek.....	26
Politiske føringer	27
Åpning og lukking.....	28
Biblioteket og kommersiell bokbransje: En kort institusjonell historie	30
Det digitale biblioteket: Tre eksempler og mange modeller.....	33
Bokhylla.no.....	33
E-bøker i folkebibliotek.....	34
Åpen tilgang (open access).....	39
Konklusjon og nye løsninger.....	42
Referanser	46
3 Aktivering av nasjonens hukommelse: Nasjonalbiblioteket i offentligheten	51
<i>Håkon Larsen</i>	
Innledning.....	51
NB og åpenhet i biblioteksektoren	52
Legitimering som fremføring og kulturelt arbeid	55
Nasjonalbiblioteket som offentlig arena og møteplass	57
Nasjonalbibliotekets tilstedeværelse i offentligheten.....	60
Åpne bygg og samlinger.....	63
Formidlingsarbeid i en forvaltningsorganisasjon.....	67
Referanser	68

4 Innsamling av minoritetskilder. Åpenhet, et arkiverende bibliotek og nasjonens hukommelse71

Michelle Antoinette Tisdal

Innledning.....	71
Struktur, data og metode.....	72
Hovedbegreper og teoretiske tilnærminger	73
Åpenhet - verdi, tankesett og praksis	73
Minoriteter, kildegrupper og minoritetskilder.....	73
Glokaltet, kulturelt mangfold og «det nasjonale».....	74
Norsk kulturpolitikk, åpenhet og kulturelt mangfold.....	75
Biblioteket og samfunnet.....	76
Samlinger, informasjon og kunnskap.....	76
Ekskludering, makt og «stillheter» i samlinger	78
Institusjonelle kriterier og vurderingsprosesser	78
Minoritetskilder og identitet.....	79
Afrikan Youth in Norway (AYIN).....	80
Nasjonalbiblioteket - arkiverende bibliotek og «nasjonens hukommelse».....	84
Pliktavlevering av bøker - «Nye stemmer» og minoritetslitteratur	85
Trykksaker og minoritetskilder.....	87
Anskaffelse, privatarkiver og minoritetskilder.....	88
Visjoner, verdier og innsamling.....	89
Byens hukommelse - «Spor etter oss» fra «Oslos Multikulturelle arkiver».....	89
Kildegrupper, medvirkning og inkludering	92
Avslutning: Minoritetskilder, nasjonale samlinger og kulturarvproduksjon	93
Referanser	95

5 Skrivesenter i forskningsbibliotek: om teorigrunnlag, identitet og legitimering 99

Ingerid S. Straume

Skrivesenteret og den retoriske situasjonen.....	100
Skrivesentre i inn- og utland.....	102
Diskusjoner og posisjonering	104
Skrivepedagogikkens kryssende teoritradisjoner.....	107
Legitimeringsarbeid i skrivesenteret	112
Et hjem for skriving	115
Referanser	117

6 «Et helt nytt 'mindset'»? Informasjonskompetanse og tverrfaglighet i bibliotekenes undervisningsoppdrag 121

Idunn Bøyum, Eystein Gullbekk, Katriina Byström

Innledning.....	121
Tverrfaglighet og informasjonskompetanse: to uavklarte fenomener	122
Det tverrfaglige kurset og bibliotekets bidrag - et illustrerende eksempel.....	125

Informasjonskompetanse og tverrfaglighet: ulike tilnæringer for bibliotekaren	127
1: Teknisk orientert tilnærming.....	128
2: Problemformulerende tilnærming	130
3: Støttende tilnærming.....	133
4: Forhandlende tilnærming	134
Informasjonskompetanse og tverrfaglighet i praksis.....	136
Konklusjon.....	142
Referanser	144

7 Kunnskapens hus: et antropologisk perspektiv på universitetsbiblioteket som sted..... 147

Astrid Anderson

Bakgrunn.....	147
Hus og kunnskap	150
Biblioteket i Georg Sverdrups hus	153
Mitt bibliotek og Biblioteket	158
Bøker:.....	160
Arbeidsplassen:	163
Biblioteket på campus:.....	165
Avslutning	166
Referanser	167

8 Et godt sted å arbeide. Drømmer og disiplinering på biblioteket..... 171

Cicilie Fagerlid

Et eget rom for tenkning	172
Bibliotekets kraftfelt.....	174
Sosialitet, atmosfære og subjektivitet.....	174
Boken, biblioteket og drømmene.....	175
Biblioteket og subjektivering	177
Hva er viktig når studenter skal velge arbeidssted?.....	179
Vane og tilhørighet.....	179
Det åpne, panoptiske biblioteket.....	180
En seriøs student på et storslått bibliotek.....	181
Utsettelsesadferden hjemme	181
Det panoptiske bibliotek og disiplinering av kropp og sinn	184
Sanseinntrykk i en atmosfære av konsentrasjon.....	186
Bibliotekets særegne sosialitet - et eget rom blant fremmede	189
Avslutning	190
Referanser	191

9 «Biblioteket er fett» - om fagbiblioteket som sosial og emosjonell arena 193

Inga Lena Grønland og Hege Kristin Ringnes

UBBSV-biblioteket ved UiB	196
---------------------------------	-----

INNHOOLD

Sosial deling i fagbiblioteket	198
«Samme hvor mye det regner i Bergen, her inne skinner alltid solen»: resultater fra en brukerundersøkelse	199
Bibliotekansatte som emosjonelle arbeidere	201
Forestillinger om bibliotek og bibliotekansatte.....	204
The contact with the library. It means so much to me: emosjonelt arbeid i UBBSV-biblioteket.....	205
Avslutning	209
Referanser	210

Bidragssystemer 215

Figur

6.1 Fire tilnærminger til tverrfaglighet og informasjonskompetanse sett fra bibliotekarens ståsted	129
---	-----

Forord

Denne boka er et resultat av et samarbeidsprosjekt om åpenhet i fag- og forskningsbibliotek med utspring i HumSam-biblioteket ved Universitetet i Oslo. Prosjektet ble initiert i 2014 av Atle Wehn Hegnes (fagreferent for sosiologi) og Astrid Anderson (fagreferent for sosialantropolog), i samarbeid med Cicilie Fagerlid og Håkon Larsen, som var ansatt på henholdsvis Sosialantropologisk institutt og Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi. Atle forlot bibliotekbransjen før prosjektet kom ordentlig i gang, og Ingerid Straume, leder av Akademisk skrivesenter ved Universitetet i Oslo, kom inn i prosjektet. Vi skylder Atle en stor takk for å ha spilt en sentral rolle i oppstartsfasen.

Et av målene med prosjektet var å samle forskere med interesse for bibliotek fra ulike fagfelt og lage en felles bok. Vi hadde to seminarer ved HumSam-biblioteket som del av arbeidet med boken, og ønsker å takke alle som bidro på disse seminarene. En spesiell takk går selvfølgelig til bidragsyterne i denne boken som alle har lagt ned mye arbeid i sine kapitler og holdt ut med utallige kommentarer fra redaktørene. Vi håper våre samtaler om bibliotek fortsetter også etter dette samarbeidet.

Takk til Nasjonalbiblioteket som har finansiert prosjektet, sammen med Universitetsbiblioteket i Oslo. Universitetsbiblioteket har også bidratt økonomisk til open access-publiseringsen. Vi takker Dorte Østreng hos Cappelen Damm Akademisk for sin interesse i prosjektet og støtte i prosessen frem mot publisering. Takk også til den anonyme fagfellen som har kommet med nyttige kommentarer til kapitlene.

Astrid Anderson, Cicilie Fagerlid, Håkon Larsen og Ingerid Straume
april 2017

1

Åpne forskningsbibliotek

Innledende betraktninger

Astrid Anderson, Cicilie Fagerlid, Håkon Larsen og Ingerid S. Straume

Innledning

Åpenhet er et honnørord i dagens samfunnsutvikling generelt og i bibliotekverdenen spesielt. Det ser ut til å være et ønske og en forventning om at transparens og demokratisering skal følge i digitaliseringens kjølvann. I bibliotekene endres både brukervanene og tenkningen om hva bibliotekenes samfunnsopdrag er. Selve bibliotekrommet åpnes, med aksept for et høyere lydnivå og flere aktiviteter under samme tak. Også nyere biblioteks arkitektur signaliserer åpenhet og at kunnskap er noe som skal være tilgjengelig for alle.¹

Samtidig har åpenhet blitt en stadig viktigere verdi også i akademien. Det er et uttalt mål at publikasjoner og forskningsdata i størst mulig grad skal være åpent tilgjengelig, og ved universiteter og høyskoler blir det satset på åpne, nettbaserte undervisningsformer. Mye av denne utviklingen involverer bibliotekene, noe vi også ser når bibliotekarer bidrar i ulike prosjekter der faggrenser «åpnes opp», og når også universitets- og høyskolebibliotekene utvikles som møteplass og debattarena. Alt dette endrer forutsetningen for bibliotekdrift og samhandlingen med bibliotekenes brukere. I denne boka vil vi ta for oss noen av de mange fasettene av åpenhetsarbeidet som foregår i forskningsbibliotekene.

¹ En slående kontrast i så måte er Nasjonalbibliotekets bygg fra 1811, med sin «lukkede» fasade og høye steintrapp, mot Universitetsbiblioteket i Oslo fra 1999, med glassfasade og et vrimleareal som strekker seg fra plassen utenfor og inn i byggets vestibyle.

Forskningsbibliotek er en mangfoldig kategori. Det favner alt fra små samlinger av ressurser ved forskningsinstitutter til de store universitetsbibliotekene. For vårt formål vil «forskningsbibliotek» i hovedsak referere til bibliotekene i universitets- og høyskolesektoren, og til Nasjonalbiblioteket; det vil si bibliotek som primært er innrettet mot å støtte forskning, undervisning og studier.

Hvorfor nasjonal- og universitetsbibliotek?

Bibliotekene er sentrale byggesteiner i moderne nasjonalstater med folkestyre. Forskningsbibliotekene har et spesielt ansvar for å forvalte historisk, kulturell og vitenskapelig arv, og å gjøre denne tilgjengelig for forskere og lekfolk. Ved å sørge for tilgang til kunnskap og informasjon, legger bibliotekene til rette for at man kan oppnå en opplyst, offentlig samtale mellom likeverdige medborgere. De utgjør, kort sagt, en sentral del av offentlighetens infrastruktur. I norsk sammenheng var etableringen av et eget universitet med tilhørende bibliotek i 1811 (i drift fra 1813) en viktig del av nasjonsbyggingen (se Takle, 2009). Folkeopplysning, allmenndanning og utdanning inn gikk i det Rune Slagstad (2003) har kalt et «dannelseskompromiss» – en ideologisk koalisjon mellom folk og eliter som var særegen for den dansk-norske statsdannelsen. I Norge, der en relativt stor andel av befolkningen var lesekyndige (se for eksempel Skirbekk, 2010), ble elitenes opplysningsprosjekter «ovenfra» møtt med et krav om reformer «nedenfra». Dette preget utformingen av den nye nasjonens bærende institusjoner, og ble til det Slagstad (2003, s. 374) kaller «den demokratiske folkelighets hegemoniske integrasjon i det statlige styringssystem». Enkelt sagt var det et kompromiss mellom skolefolk, landsbygda og folkelitteraturen på den ene siden og universitetene, embetsstanden og forskningslitteraturen på den andre. At Universitetsbiblioteket og Nasjonalbiblioteket var én og samme institusjon i nesten to hundre år, kan i et slikt lys betraktes som et symbol på konsolideringen av et nasjonalt og demokratisk dannelsesprosjekt.

Der nasjonalbibliotekene kan ses som nasjonens hukommelse, kan universitetsbibliotekene ses på som forskningens hukommelse og kilde. Ved universitetsbibliotekene skal samlingene støtte forskningen som gjøres ved universitetene, og tilby et stort spekter av litteratur for studenter og ansatte. I tillegg er universitetsbibliotekene, i likhet med nasjonalbibliotekene, åpne

for allmennheten: Alle som ønsker, kan låne bøker og til en viss grad bruke ressursene som finnes der. Som fysiske rom brukes bibliotekene som arbeidsplass av flere enn universitetenes studenter, lærere og forskere.

Det omfattende digitaliseringsarbeidet som pågår i vårt eget nasjonalbibliotek, med mål om å digitalisere hele samlingen, har potensial til å gjøre historien mer til stede i samtidige debatter, kanskje spesielt i digitale medier. Forskere, studenter, forfattere og journalister har stort utbytte av informasjonen som nasjonalbibliotekene besitter og gjør tilgjengelig. Samtidig åpner digitaliseringen for at informasjonen kan anvendes av flere brukergrupper, noe som igjen kan styrke sivilsamfunnets demokratiske diskusjoner, i den grad borgerne blir gjort oppmerksomme på disse mulighetene.

Digitalisering legger dermed til rette for at flere får tilgang til historiske kilder og kunnskap. Med den økende interessen for «historie nedenfra» og «folkets historie»² utover på 1900-tallet er også synet på hva som ansees for legitime kilder og kunnskap, blitt utvidet. Marianne Gullestad (1999; 2003) har påpekt at selve kunnskapsproduksjonen er i ferd med å demokratiseres. Hun viser hvordan folkeopplysning har gått fra å være monolog og «omtale» til å bli «tiltale», og gjerne også «samtale» med dem det gjelder. Maktforholdet mellom forskere og allmennhet utjevnes med andre ord etter som større deler av befolkningen tar høyere utdanning (Gullestad, 2003). Denne utviklingen forsterkes med eksplosjonen av sosiale medier.

En lignende demokratiseringsprosess har foregått i folkebibliotekene, der man har beveget seg bort fra en monologisk og homogen dannelsesmisjon ovenfra, til en økt vektlegging av hva mangfoldet av brukerne selv ønsker (en utvikling som diskuteres kritisk av blant andre McCabe, 2001). Brukeropplevelse blir stadig mer vektlagt i bibliotek, museer og arkiver (se f.eks. Priestner & Borg, 2016), slik brukerdeltagelse står sentralt i samtidskunsten (Bourriaud, 2002) og så å si har snudd opp ned på medieverdenen. Flere og flere forskningsbibliotek jobber nå aktivt med utgangspunkt i brukeropplevelser når de skal utvikle bibliotekene, og det arrangeres årlige konferanser om temaet.³ Nasjonal- og universitetsbibliotekene legger i økende grad opp til et mangfold av bruksmåter (se kapitlene til Larsen og Anderson), samtidig som brukerne

2 Bl.a. den franske Annales-skolens vektlegging av historie «sett nedenfra», E.P. Thompson (1963; 1966) i Storbritannia og Howard Zinn (1980) i USA. Se også Tisdels kapittel i denne boka.

3 Se <http://uxlib.org/>

verdsetter den ærverdige arven mange bibliotekbygg med sine bøker og sin atmosfære bærer med seg (se kapitlene til Anderson og Fagerlid).

Når «alle og enhver» blir medprodusenter av informasjon, og et stort antall kilder er for hånden til enhver tid, øker behovet for kritisk tekstkompetanse i hele befolkningen. Evnen til å skaffe seg og tolke informasjon, og til å skape, dele og forstå kunnskap, er derfor meget sentralt. Dette gjenspeiles blant annet i en rekke rammeverk for å formalisere og utdype begrepet informasjonskompetanse (se Bøyum, Gullbekk og Byströms kapittel). I neste instans er det kanskje et spørsmål om å bevare og fornye demokratiet i samfunn der forestillingen om sannhet etter manges mening har mistet sin overbevisningskraft (se for eksempel Latour, 2004).

Åpenhet i nasjonal- og universitetsbibliotek

En dimensjon ved «åpenhet» som denne boka tar tak i, er den romlige. De fleste nasjonal-, høyskole- og universitetsbibliotek er viktige arbeidssteder for forskere og studenter, og har store lesesaler og mange arbeidsplasser. Forskingen som har blitt gjort på det fysiske biblioteket, har likevel i all hovedsak fokusert på folkebibliotek.⁴ Felles for disse studiene er at de i stor grad har tatt for seg biblioteket som sosial møteplass. Det finnes også noen studier av universitetsbibliotek som sted, utført i land som Storbritannia⁵ og USA,⁶ men det er foreløpig ikke foretatt noen slike studier i Norge. Vi har med vår bok ønsket å bidra til å fylle dette tomrommet. Et viktig mål for oss har vært å undersøke på hvilke måter universitetsbibliotek er ulike folkebibliotek, og hvordan de besøkende skaper bibliotekene som steder gjennom sin bruk av og erfaringer i biblioteket (se Andersons, Fagerlids og Grønlund og Ringnes' kapitler).

En annen, viktig dimensjon ved åpenhetsarbeidet i nasjonal- og universitetsbibliotek handler om digitalisering og tilgjengeliggjøring av samlinger og andre ressurser på nett. Det økte tempoet i digitaliseringen og innkjøpet av digitale ressurser kan gjøre at omfanget av tilgjengelig informasjon blir så overveldende at det kan by på nye typer problemer for demokratiet, slik

4 Se Aabø, Audunson og Vårheim, 2010; Aabø og Audunson, 2012; Audunson, 2005; Audunson, Vårheim, Aabø og Holm, 2007; Fagerlid, 2016.

5 Feks. Bryant, Matthews og Walton, 2009.

6 Feks. Codispoti og Frey, 2007; Duke og Asher, 2012.

Paul G. Zurkowski har påpekt. Zurkowski er den som introduserte begrepet «informasjonskompetanse», og han stiller spørsmål ved om kombinasjonen av en overflod av åpent tilgjengelige kilder (se f.eks. Abbott, 2014), dårlig kildekritikk og en overdreven vektlegging av valgdeltagelse fungerer negativt og i retning av *uopplyst demokrati* (Zurkowski, 2014). Hvis dette er tilfellet, vil bibliotekenes rolle som formidlere og tilretteleggere av informasjon bli viktigere og viktigere.

Kapittelbidragene

Bidragene i boka har ulike metodiske utgangspunkt: fra deltagende observasjon og intervjuer til dokumentstudier og analyse av samlingsstrategier. Oppmerksomheten rettes både mot aktører og systemer, mot sansende subjekter og fysiske omgivelser og mot fellesskap, læringsstrategier og undervisningspraksiser.

I kapittelet «Åpenhet i det digitale bibliotek» viser medieviter Terje Colbjørnsen at dragkampen mellom bokbransjens kommersielle interesser og bibliotekenes folkeopplysning har lange historiske røtter, og at dette er en kamp som forsterkes av den digitaliserte litteraturens potensielt ubegrensede tilgjengelighet. Eksempelene han bruker, er Nasjonalbibliotekets *bokhylla.no*, e-bokutlån i folkebibliotekene og åpen tilgang (*open access*) i akademiske bibliotek.

Ifølge Colbjørnsens kilder har academia og universitets- og høyskolebibliotekene blitt det rene publiseringsparadis for det internasjonale forleggeriet som gir ut vitenskapelige tidsskrift og tar brorparten av bibliotekenes budsjetter i abonnementsavgifter. Selv om bibliotekene nå arbeider aktivt med å fremme åpen tilgang for å gjøre tidsskriftene tilgjengelige utenfor betalingsmurene, forblir det store spørsmålet hvem som skal betale for publiseringen.⁷ Bibliotekene, for Colbjørnsen, er pådrivere for at kunnskap skal være et åpent tilgjengelig fellesgode (*public good*), i kontrast til forlagsindustriens *private good*-perspektiv. Colbjørnsen konkluderer med at hvis vi ønsker at sameksistensen mellom forlagsbransjen og biblioteket skal fortsette som vi kjenner den, må partene forhandle fram modeller for kunstig vareknapphet som lukker den potensielle totale åpenhet.

7 Se også Colbjørnsen (2016) og Slaatta (2016).

Demokratisk tilgjengelig kunnskap er også det underliggende premisset i sosiolog Håkon Larsens undersøkelse av hvordan Nasjonalbiblioteket legitimerer sin virksomhet, i kapitlet «Aktivering av nasjonens hukommelse: Nasjonalbiblioteket i offentligheten». Gjennom analyser av stortingsmeldinger, statsbudsjett, avisartikler, forskningsintervjuer og observasjoner viser han hvordan formidling har blitt en stadig viktigere del av nasjonalbibliotekarens oppdrag. I de senere årene har Nasjonalbiblioteket i økende grad arbeidet med å være synlig i offentligheten, åpne bygget for et bredere tilfang av brukere og formidle samlingene til et stadig større publikum gjennom offentlige arrangementer. Fra å være en tilnærmet lukket institusjon for forskere, har nå hele Norges befolkning blitt målgruppe for bibliotekets formidling.

Nasjonalbiblioteket åpnes fysisk for stadig flere befolkningskategorier, og kulturanthropolog Michelle Tisdal viser et annet aspekt ved denne demokratiseringen av kulturarv. I kapitlet «Innsamling av minoritetskilder. Åpenhet, et arkiverende bibliotek og nasjonens hukommelse» viser hun at et arkiverende bibliotek som Nasjonalbiblioteket har en viktig rolle i å bevare og formidle materialet som skal gjenspeile dagens samfunn. Tisdal viser til utfordringer forbundet med innsamling av minoritetskilder og hvordan mentaliteten rundt formidling av kulturelt mangfold også er i endring. Dette har blant annet manifestert seg i at stortingsmeldinger og andre politiske dokumenter legger økende vekt på at arkiv-, bibliotek- og museumsinstitusjonene skal være seg bevisst nasjonens kulturelle mangfold i sitt innsamlings-, bevarings- og formidlingsarbeid. Tisdal argumenterer for at Nasjonalbiblioteket må ha et åpent og aktivt forhold til ulike og nye kildegrupper for å kunne være hele nasjonens hukommelse, slik det påberoper seg å være.

Ingerid Straume tar i sitt kapittel «Skrivesenter i forskningsbibliotek: om teorigrunnlag, identitet og legitimering» for seg noen av diskusjonene som oppstår når biblioteket påtar seg oppgaver som tidligere har tilhørt andre deler av universitetet, som veiledning i akademisk skriving. Stadig flere universitets- og høyskolebibliotek driver i dag studieverksteder, læringssentre, skrivesentre og lignende, og dette stiller krav til bestemte typer kompetanse som krysser både faglige og organisatoriske grenser. Lokalisering i biblioteket er på den ene siden en gest til studentene i form av tilgjengelighet, imøtekommenhet og nærhet til andre tjenester. På den andre siden må skrivesenteret forhandle om det faglige grunnlaget for veiledningen med ulike faglige enheter, og skape nye former for legitimitet gjennom forankring, samarbeid, pedagogisk

dokumentasjon og forskning. I internasjonal sammenheng er forskning på kritisk tekstkompetanse – *critical literacy* – og akademisk identitetsdannelse temaer som beveger seg i og på tvers av ulike fag. Begge kan kobles til den nordiske ideen om allmenndannelse og ses som del av et større demokratiseringsprosjekt (Østerud, 2004).

Skrivesentre i bibliotek er et av flere eksempler på hvordan nye funksjoner knyttes til gamle funksjoner, noe som utvider forestillingene om hva et akademisk bibliotek kan være. På samme måte som brukerne av biblioteket får ta del i dets aura av ærverdighet, og slik skape seg selv som seriøse studenter (se Fagerlids kapittel), vil et skrivesenter i de samme omgivelsene bidra til å anerkjenne dem som seriøse skrivere. Dette kan ses som et ledd i den pågående demokratiseringen av kunnskapsproduksjonen. Straume argumenterer for at skrivesenter i bibliotek gir andre muligheter for studentene til å prøve ut nye identiteter enn ved faglig veiledning. En av fordelene ved å legge skrivesenteret til biblioteket kan derfor være at studentene her kan delta i et allment akademisk fellesskap, blant annet i form av ulike arrangementer, og at de får prøve ut det å skrive akademisk som en «offentlig intellektuell».

Et av de sentrale spørsmålene de ansatte på skrivesenteret må stille seg, er om den spesifikke skrivingen foregår på tvers av eller innenfor faggrenser. En slik balansering mellom faglig og generisk kunnskap finner vi også i bibliotekarenes undervisningspraksiser i tverrfaglige prosjekter. Biblioteks- og informasjonsviterne Idunn Bøyum, Eystein Gullbekk og Katriina Byström bretter ut balansekunsten i kapittelet ««Ethelt nytt 'mindset'? Informasjonskompetanse og tverrfaglighet i bibliotekenes undervisningsoppdrag». I modellen de presenterer, skiller forfatterne ut fire praktiske tilnærminger som befinner seg i spenningene mellom generisk og situasjonsbestemt informasjonskompetanse på den ene siden, og mellom fler- og tverrfaglighet på den andre. Spennet går fra den minst integrerte og deltagende «teknisk orienterte» praksisen via den «problemformulerende» og den «støttende tilnærmingen» til den mest integrerte og deltagende «forhandlende» praksisen. Denne mest ytterliggående formen for tverrfaglighet fordrer en prosessuell tilnærming til faglig åpenhet hvor deltagerne innstiller seg på «å dele holdninger, forståelser og handlemåter som er åpne for at praksiser ofte endrer seg på uventede og uforutsigbare måter når de bringes i kontakt med hverandre».

Sosialantropologene Astrid Anderson og Cicilie Fagerlid konsentrerer seg om avdelingen for humaniora og samfunnsvitenskap (HumSam) ved

Universitetsbiblioteket i Oslo. Ved hjelp av deltagende observasjon og gruppeintervjuer som inkluderer fotodagbøker og tegneoppgaver, tar de for seg to ulike sider av det fysiske biblioteket: biblioteket som sted (Anderson) og sosialiteten og atmosfæren det inngir til (Fagerlid). Antropologiske perspektiver på *sted* viser hvordan menneskers handlinger skaper det sosiale rommet i samspill med de fysiske omgivelsene (se f.eks. Ingold, 2000: kap. 11). Andersons kapittel «Kunnskapens hus: et antropologisk perspektiv på universitetsbiblioteket som sted» utforsker betydningen det fysiske biblioteket har for studentene. Hun er opptatt av biblioteket som et mangetydig sted, en ansamling av en mengde kvalitativt ulike relasjoner og egenskaper. Studentene beskriver hvordan alt fra kjærligheten til lukten av støvete bøker til praktiske hensyn i en travel hverdag er med på å skape relasjonen til biblioteket. De gjør biblioteket til sitt gjennom ulike erfaringer, behov og ønsker, og i samspill med de fysiske omgivelsene skaper de rom for konsentrasjon og tilhørighet til det akademiske prosjekt. Et viktig poeng studentene trekker fram, er at den tematiske oppstillingen av mengder av bøker oppleves som å få frihet til å oppdage litteratur man ellers ikke ville funnet. At man kan se alle de fysiske bøkene som faktisk er der, beskrives som viktig når så mye annen informasjon lukkes inne i små skjermer og aktivt må søkes opp. Slik sett kan man si at fysiske samlinger gir åpenhet og frihet på en annen måte enn ubegrenset digital tilgang.

HumSam-bibliotekets storslåtte arkitektur utgjør en sentral del av atmosfæren i biblioteket. Luftig takhøyde, store vindusflater og romslige, solide trepulter er med på å skape en litt streng, ærverdig atmosfære som bidrar til å gi mening og seriøsitet til studiehverdagen. Selv om få laveregradsstudenter låner mye bøker, finner mange av dem inspirasjon i å være omgitt av bokhyller tett pakket med intellektuelle anstrengelser og ideer. Fagerlids kapittel «Et godt sted å arbeide. Drømmer og disiplinering på biblioteket» viser hvordan studentene bevisst og ubevisst bruker atmosfæren og bibliotekets særegne sosialitet til meningsskaping og selvdisiplinering. Som på et veggløst, men eget rom i Virginia Wolfs forstand finner studentene arbeidsro i et fellesskap av stille, konsentrerte mennesker, skjermet fra den digitale hverdagens mange avbrytelser. Slik disiplinierer universitetsbibliotekets særegne sosialitet og atmosfære studentene til å underkaste seg arbeidet, argumenterer Fagerlid.

Selv om biblioteket er åpent for alle, er det ikke alle som føler seg like til pass der. Mens 1980-tallsbegrepet *library anxiety* betegner engstelse for ikke å være god nok i litteratursøk og verdig nok til å ta opp tiden til en bibliotekar

(Mellon, 1986; Gremmels, 2015), har ubehaget enkelte føler på bibliotekets lesesalområde, en annen karakter. Stillhet og konsentrasjon setter lyder, lukter og synsinntrykk i relieff, og skaper, hos mange, en kroppslig selvbevissthet. Biblioteker med åpne arbeidspulter med muligheter for blikkontakt og innsyn til medstudenters arbeidsvaner kan forsterke opplevelsen av synlighet og overvåking. Enkelte studenter foretrekker derfor steder med mindre folk eller mer lyd, eller med mer skjerming mellom pultene. De som trives, utnytter derimot atmosfæren til det fulle, som Fagerlid viser i sitt kapittel.

Psykolog Hege K. Ringnes og samfunnsgeograf Inga Lena Grønlund skriver i sitt kapittel «'Biblioteket er fett' – om fagbiblioteket som sosial og emosjonell arena» om hvordan de bibliotekansatte ofte oppleves som trygge personer for studentene, og hvordan mange emosjoner kan komme til uttrykk og bearbejdes i møtet med de bibliotekansatte. I en brukerundersøkelse ved Bibliotek for samfunnsvitenskap og musikk ved Universitetet i Bergen, beskrives det emosjonelle klimaet ved biblioteket som åpent og vennlig. Vennlige og imøtekomende bibliotekansatte, med lav terskel for å engasjere seg i de besøkendes anliggender, kan i så måte være en motvekt til det disiplinerende akademiske fellesskapet mange søker i universitetsbiblioteket. De ansattes imøtekommenhet i det som kan være en slitsom studiehverdag, kan legge til rette for å føle tilhørighet til et akademisk fellesskap, et fellesskap som strekker seg utover bibliotekets vegger.

Avslutning

Dagens bibliotek lever ikke opp til stereotypien av støvete, stille rom med hysjende bibliotekarer. Snarere er bibliotekene stadig i front av den teknologiske utviklingen og er åpne for nye aktiviteter og oppgaver. Men der åpen tilgang til digitale kilder ser ut som et ubetinget demokratisk gode, finner vi også faren for at borgernes utsyn blir begrenset nettopp av mengden informasjon.

Der hvor man åpner bibliotekrommet for lyd og aktiviteter, risikerer man samtidig å lukke for det frie, stille fellesskapet av mennesker og litteratur som produserer ny kunnskap. Åpenhet for det tverrfaglige tar tid fra dybdeorienteringen i det spesifikke. Digitale tekster blir tilgjengelig for flere, men lesing på skjerm gir dårligere læring for mange (Mangen, Walgermo & Brønnick, 2013). Åpne rom med bøker man kan ta i og sanse på mange vis, «lukkes inne» i små maskiner, og er mindre tilgjengelig for kroppslig opplevelse.

Det hefter med andre ord en dobbelthet ved mange av åpenhetens aspekter. Nettopp av denne grunn har vi valgt å la åpenhet være det temaet som rammer inn de ulike kapitlene i boka. Åpenhet er et vagt begrep med en positiv klang som er lett å bruke for å legitimere endringsprosesser. Det er derfor viktig at forskere undersøker empirisk hvordan dreiningen mot mer åpenhet arter seg i ulike kontekster og preger bibliotekenes ulike oppgaver.

Referanser

- Aabø, S., & Audunson, R. (2012). «Use of library space and the library as place», *Library & Information Science Research*, 34(2), 138–149.
- Aabø, S., Audunson, R., & Vårheim, A. (2010). «How do public libraries function as meeting places?», *Library & Information Science Research*, 32, 16–26.
- Abbott, A. (2014). «The problem of excess», *Sociological Theory*, 32(1), 1–26.
- Audunson, R. (2005). «The public library as a meeting-place in a multicultural and digital context», *Journal of Documentation*, 61(3), 429–441.
- Audunson, R., Vårheim, A., Aabø, S., & Holm, E.D. (2007). «Public libraries, social capital, and low intensive meeting places», *Information research*, 12(4).
- Bourriaud, N. (2002). *Relational Aesthetics*. Dijon: Les presses du reel.
- Bryant, J., Matthews, G., & Walton, G. (2009). «Academic Libraries and Social and Learning Space: A Case Study of Loughborough University Library, UK». *Journal of Librarianship and Information Science*, 41(1), 7–18.
- Codispoti, M., & Frey, S. (2007). «The Library as ‘Third Place’ in Academe: Fulfilling a Need for Community in the Digital Age». Paper presented at the *Popular Culture & American Culture Association Annual National Conference*, Boston, MA. April 2007.
- Colbjørnsen, T. (2016). «Vidåpne dører til vitenskapen? Åpen tilgang i teori og praksis», *Prosa*, 22(6), 34–37.
- Duke, L.M., & Asher, A.D. (2012). *College Libraries and Student Culture. What We Now Know*. Chicago, IL: American Library Association.
- Fagerlid, C. (2016). «Skjermet sammen – sameksistens på folkebiblioteket», *Norsk antropologisk tidsskrift*, 26(2), 108–120.
- Gremmels, G. (2015). «Constance Mellon’s ‘Library Anxiety’: An Appreciation and a Critique», *College & Research Libraries*, 76(3), 268–275.
- Gullestad, M. (1999). «Kunnskap for hvem? Moderne virkeligheter og utfordringer for sosialantropologien», *Norsk antropologisk tidsskrift*, 10(2), 81–96.
- Gullestad, M. (2003). «Kunnskap for hvem? Refleksjoner over antropologisk tekstproduksjon, formidling og tilbakeføring». I M. Rugkåsa og K.T. Thorsen (red.), *Nære steder, nye rom. Utfordringer i antropologiske studier i Norge* (s. 233–262). Oslo: Gyldendal Akademisk.

- Ingold, T. (2000). *The Perception of the Environment: Essays on Livelihood, Dwelling, and Skill*. London: Routledge.
- Latour, B. (2004). «Why has Critique Run out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern», *Critical Inquiry*, 30(2), 225–248.
- Mangen, A., Walgermo, B.R., & Brønnick, K. (2013). «Reading linear texts on paper versus computer screen: Effects on reading comprehension», *International Journal of Educational Research*, 58, 61–68.
- McCabe, R.B. (2001). *Civic Librarianship: Renewing the Social Mission of the Public Library*. Laham, Md.: Scarecrow Press.
- Mellon, C. (1986). «Library anxiety: A grounded theory and its development», *College & Research Libraries*, 47(2), 160–165.
- Østerud, S. (2004). *Utdanning for informasjonssamfunnet. Den tredje vei*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Priestner, A., & Borg, M. (2016). *User Experience in Libraries: Applying ethnography and human-centred design*. London: Routledge.
- Skirbekk, G. (2010). *Norsk og moderne*. Oslo: Res Publica.
- Slaatta, T. (2016). «Akademisk publisering i endring», *Norsk medietidsskrift*, 22(2), 1–15. doi: 10.18261/issn.0805-9535-2016-02-05
- Slagstad, R. (2003). «Dannelsens forvandlinger – et etterord». I R. Slagstad, L. Løvlie og O. Korsgaard (red.), *Dannelsens forvandlinger* (s. 373–378). Oslo: Pax.
- Takle, M. (2009). *Det nasjonale i Nasjonalbiblioteket*. Oslo: Novus Forlag.
- Thompson, E.P. (1966). «History from Below», i *Times Literary Supplement*, 7. april 1966, s. 279–280.
- Thompson, E.P. (1963). *The making of the English working class*. New York: Pantheon books/Random House.
- Zinn, H. (1980). *A people's history of the United States*. London: Longman.
- Zurkowski, P.G. (2014). «Information Literacy and the New Era of Enlightenment». Presentation to the *10th LILAC Conference*, 23. april, 2014, Sheffield. http://www.slideshare.net/infolit_group/transcript-of-zurkowski-video-at-lilac-2014.

2

Åpenhet i det digitale bibliotek

Om politiske føringer og gnisninger mellom kommersiell bokbransje og bibliotek i en digital tid

Terje Colbjørnsen

Hvordan ser det perfekte bibliotek ut? I boka *The anarchist in the library* fra 2004 beskriver kulturhistoriker og medieforsker Siva Vaidhyanathan hvordan en perfektjonering av bibliotektilbudet kan fortone seg:

Imagine the perfect library. It would offer you access to any text, song, film, image, or video game. It would be easy, convenient, and free. Its indexing system would allow you to search for and find the smallest piece of information. You could use any number of books without denying anyone else access to them. You could do most of your searching from your home or office.

(...) The perfect library would be built and stocked by volunteers who donated their time, labor, creativity, and passion. Users would donate their personal libraries and volumes of fresh content. The perfect library would be funded at first by various government entities, but governments would back away from that role and would not regulate its use in any way.

(...) [U]sers would supply communally edited analyses that would rate and rank them. There would be enough outlets for everyone to have reasonable access regardless of class or wealth. The doors would be open at all hours, the lights always on.

The perfect library would be more than a repository for information. It would be a communication medium as well. (Vaidhyanathan, 2004, s. 121)

Vaidhyanathans visjon er sterkt preget av de teknologiske endringene som synes å muliggjøre dette perfekte biblioteket. Internett, digitale produksjonsformer, publiserings- og komprimeringsformater, digital kommunikasjons-teknologi, søkemotorer, algoritmer og sosiale nettverkssamfunn synes alle å spille inn. Bibliotekarere glimrer med sitt fravær i denne visjonen, de virker å være erstattet av frivillige.¹ Her er det spor av en dugnads- og delingsøkonomi, og vi finner ideen om en velvillig stat som både er rundhåndet og holder arm-lengdes avstand.² Nå, 13 år etter Vaidhyanathans utsagn, synes deler av visjonen realisert, som det faktum at hjemmecomputeren fungerer som søketerminal nr. 1; andre aspekter er ivaretatt av for eksempel Google. Mye fremstår likevel ennå som urealisert, og til dels utopisk.

Jeg åpner med Vaidhyanathans visjon for å beskrive et ytterpunkt i diskusjonene om hvordan det åpne bibliotek kan fortone seg. På samme måte som *the perfect library* utgjør et sinnbilde av hvordan bibliotek kan se ut i en digital tidsalder, representerer ideen om *det åpne bibliotek* en inngang til den samme tematikken. Dette kapittelet beskriver en digital virkelighet i norske bibliotek som skiller seg fra Vaidhyanathans visjon om det perfekte bibliotek. Når visjoner skal settes ut i livet, kan motsetninger og kryssende hensyn tre frem.

I løpet av de siste tiårene har norske bibliotek anvendt digital teknologi for å gjøre samlingene mer tilgjengelige. Tilgjengeliggjøring gjennom digitalisering kan vi gjenfinne i ulike initiativ fra Nasjonalbiblioteket (NB) og norske folke-, universitets- og forskningsbibliotek. Det er ikke rom her for å gi en komplett oversikt over digitale biblioteksinitiativ og utviklingstrekk; kapittelet tar utgangspunkt i utvalgte eksempler som er egnet til å tydeliggjøre åpenhetsproblematikken. Etableringen av NBs bokhylla.no representerer ett veimerke, mens introduksjonen av egne e-bok-applikasjoner for folkebibliotek og etableringen av faste innkjøp av e-bøker under Kulturrådets innkjøpsordning er andre håndfaste eksempler på de digitale bøkernes inntog. I universitets- og

1 Konseptet «bibliotekvert» er kanskje en variant av denne rollen? Jf. <https://morgenbladet.no/boker/2016/06/bibliotekslaget-i-hobol>

2 Vaidhyanathan er rett nok klar over at det perfekte bibliotek er en illusjon, og ikke bare det, men også en visjon som kan vendes til et skrekkebilde, der pornografer og «pranksters» får fritt spillerom, og der kunsten er degradert til hobbyvirksomhet og middelmådige amatørproduksjoner får dominere.

forskningsbibliotekene har den digitale vendingen de senere år særlig dreiet seg om såkalt åpen tilgang (*open access*) til forskningsresultater.

I dette kapitlet diskuterer jeg først de institusjonelle forutsetningene for samarbeid og gnisninger mellom bibliotek og kommersiell bokbransje, for deretter å se nærmere på tre eksisterende digitale tilbud, med særlig henblikk på relasjonene mellom bibliotek og forlag/bokhandel: 1) Nasjonalbibliotekets bokhylla.no, 2) e-bøker i folkebibliotek og 3) åpen tilgang i universitets- og fagbibliotek. Argumentasjonen knytter an til teknologi og økonomi, men også til kultur-, litteratur- og forskningspolitiske målsettinger og til den offentlige debatten om de ulike tiltakene. Oppmerksomheten er rettet mot den norske situasjonen, men jeg viser også til digitale modeller i andre land, siden utfordringene med å utforme et digitalt bibliotektilbud parallelt med at det etableres et digitalt marked, er gjennomgående i flere andre land.

Digitalisering av biblioteket har naturligvis sammenheng med teknologiske endringer og nyvinninger. Allikevel argumenterer jeg for at digitalisering som prosess ikke kan forstås som en ren teknologisk overgang fra det analoge til det digitale. Snarere gir det mening å forstå digitalisering som en prosess som påvirkes av en rekke faktorer, så som markedsstrukturer, organisasjonsstrukturer, bransjestrukturer, økonomi, politiske rammevilkår og selv sagt teknologi (jf. Colbjørnsen, 2015).³ Argumentet i dette kapitlet er basert på institusjonsteori, mer bestemt den grenen som kalles ny-institusjonalisme (DiMaggio & Powell, 1991). Ny-institusjonalisme legger vekt på at institusjoner er både materielle og symbolske (Friedland & Alford, 1991). Det dreier seg med andre ord ikke bare om organisasjonsstrukturer og ressurstilgang, men også om selvforståelser, om myter og fortellinger, og om kommunikasjon med omverdenen. En fruktbar inngang til digitalisering kan være å betrakte det som en prosess som er «embedded» (Granovetter, 1985), altså innebygd, forankret eller nedsenket i en historisk-kulturell institusjonell sammenheng. Enklere formulert kan vi si at selv om teknologien muliggjør en bestemt praksis, vil andre forhold være med på å påvirke hva utfallet kan bli. For eksempel kan utfallet av en bevegelse i retning *åpenhet* bidra til en motreaksjon i retning *lukkethet*. En vesentlig problemstilling i kapitlet er dermed å forklare hvordan og hvorfor denne dynamikken oppstår.

3 I tillegg kommer (for)brukervaner og følelser knyttet til medieobjekter og annen teknologi: Hvem vil foretrekke digitale tjenester fremfor analoge? Kommer ev. nye bibliotekbrukere på bekostning av gamle?

Med kapittelet ønsker jeg å diskutere noen utviklingstrekk i digitale bibliotek opp mot ideer om åpenhet og lukkethet, for på den måten å legge til rette for en edruelig diskusjon om digital tilgang og fremtidige løsninger som tar både kommersielle og mer allmenntilgittige hensyn.

Digitalisering og det åpne bibliotek

I tråd med de øvrige bidragene i denne boka forstår jeg både de kulturpolitiske føringene og de digitale løsningene i lys av begrepet «det åpne bibliotek». Et viktig poeng er at åpenheten her må forstås som en diskursiv konstruksjon, altså ikke som en nøytral beskrivelse av de faktiske forhold som preger digitaliseringsprosesser. Jeg anvender *det åpne bibliotek* analytisk som en «idealtipe» i webersk forstand, altså som en teoretisk konstruksjon vi ikke kan vente å finne i ren form i den sosiale virkeligheten (Weber, 1990, 1995). Forståelsen av biblioteket som en idealtypisk åpen institusjon knytter an til bl.a. Vestheim (1997, s. 66). Åpenhet er, som flere av bidragene i denne boka peker på, en sentral verdi i biblioteket.

La oss tenke oss et nasjonalt – eller hvorfor ikke internasjonalt – biblioteksystem med et bredt tilbud av e-bøker og andre digitale formater, gammelt og nytt, for ulike plattformer, levert gratis og friksjonsfritt til og mellom bibliotek, der brukerne i liten grad må ta hensyn til fysiske og materielle begrensninger. Et slikt bibliotek vil være mer tilgjengelig, mer åpent. Slik sett nærmer vi oss *det åpne bibliotek*, forstått som et bibliotektilbud der digitalisering sørger for utvidet tilgjengelighet for bibliotekets produkter og tjenester.

Utviklingen mot å åpne bibliotekenes samlinger ved hjelp av digital teknologi er vidt diskutert (se f.eks. Audunson & Windfeld Lund, 2001; Calhoun, 2014; Chowdhury & Foo, 2012; Darnton, 2009; Law & Andrews, 2004; Polanka, 2010; Price & Havergal, 2011; Walters, 2014). Som Walters (2014) påpeker, er fordelene med e-bøker og digitale formater etter hvert relativt velkjent, mens restriksjoner på bruk, kopiering, utskrift og utlån er mer ukjent for både brukere av bibliotek og bibliotekarer. Fra et brukerperspektiv kan restriksjonene se unødige og uhensiktsmessige ut. Teknologiske muligheter synes ikke utnyttet til fulle. Men begrensningene lar seg forklare (om ikke nødvendigvis forsvare) om vi tar et mer overgripende institusjonelt perspektiv. Det åpne biblioteket representerer en visjon eller et ideal. I den grad visjonen lar seg realisere, er det imidlertid som en konsekvens av sammensatte institusjonelle forhold.

I denne dynamikken oppstår det gnisninger eller misforhold som igjen kan være opphav til kompromissløsninger, forhandlinger som trekker i langdrag, eller åpen konflikt. Aktører med interesser for og imot det åpne biblioteket vil benytte seg av strategisk kommunikasjon med omverdenen og ty til legitimeringsstrategier for å forsvare sin posisjon. Lover og avtaler regulerer i noen grad forholdet mellom partene, i et felt som er i stadig endring. Fordi en utvidet tilgjengelighet slett ikke er uproblematisk for enkelte av aktørene i bok-Norge, følges åpenheten også av trekk som synes å lukke biblioteket, eller som i alle fall begrenser åpenheten.

Politiske føringer

Statlige initiativ og støtteordninger fremmer og støtter opp under tiltak for digitalisering og åpning av bibliotekets samlinger og tjenester. Generelt har økt tilgang til bibliotek gjennom digitalisering vært en gjennomgangstone i de fleste relevante stortingsmeldinger de siste 15–20 årene, og vi finner føringer i mange sentrale kultur- og forskningspolitiske dokumenter. Teknologiske endringer fremstilles som «grensenedbrytande» (jf. stortingsmeldingen *Kjelder til kunnskap og oppleving* (1999–2000)⁴); det digitale biblioteket «sprenger rammene for kvart einskilt bibliotek» (*Kulturpolitikk fram mot 2014* (2002–2003)⁵). I *Bibliotek – Kunnskapsallmenning, møtestad og kulturarena i ei digital tid* (2008–2009)⁶ heter det:

I framtida kan ein tenkje seg løysingar der ein kan tinge alle typar dokument sjølv, og få dei leverte direkte heim til seg, uansett om det er fysiske eller elektroniske dokument, digitale lydfile, filmar eller e-bøker.

I *Nasjonal bibliotekstrategi 2015–2018*, Kulturdepartementets nåværende styringsdokument for biblioteksektoren, slås det fast under overskriften «Digitalt innhold» at Nasjonalbiblioteket «skal sørge for økt tilgang til digitale innholdsressurser i bibliotekene» og «videreutvikle digitale tjenester som

4 St.meld. nr. 22 (1999–2000): <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-22-1999-2000-/id192730/?ch=1&q=>

5 St.meld. nr. 48 (2002–2003): <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-48-2002-2003-/id432632/?ch=1&q=>

6 St.meld. nr. 23 (2008–2009): <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-23-2008-2009-/id55516/?q=&ch=2#KAP3-2>

gjør digitalt materiale tilgjengelig, og arbeide aktivt med formidling av slike tjenester».

Også innenfor forskningsbibliotekenes domene har man vyer for digitaliseringens åpnende funksjon. I forskningsmeldingen *Lange linjer – kunnskap gir muligheter* (2012–2013)⁷ heter det:

Prinsipielt mener regjeringen at all forskning som er helt eller delvis offentlig finansiert, skal være åpent tilgjengelig. (...) En modell basert på gratis lesertilgang vil kunne føre til raskere framskritt i forskningen, økt forskningsproduktivitet og mer effektiv og omfattende kunnskapsoverføring, ved at flere som forskningen har relevans for, raskere vil få lesertilgang. Jo flere som får tilgang til kunnskapen, jo større verdi får den.

Oppsummert kan vi si at åpenhet som digital tilgjengeliggjøring i disse dokumentene fremstilles som et krav fra brukerne, som en naturlig følge av teknologisk endring, som et tiltak for å øke bruken av biblioteket og som et fellesgode som vil gi samfunnsnyttige gevinster.

Åpning og lukking

På tross av de klare føringene i politiske dokumenter har den digitale åpningen av bibliotekene imidlertid ikke vært ukomplisert. En viktig faktor er at mange av bibliotekenes digitale løsninger har vært utviklet parallelt med utviklingen av et kommersielt digitalt bokmarked. I alle fall siden 2009 har toneangivende aktører i forlags- og bokhandlerbransjen jobbet med løsninger for distribusjon og salg av e-bøker og andre digitale formater. Distribusjonsløsningen Bokskya ble lansert i 2012, og de store bokhandelkjedene Ark, Norli og Tanum har alle lansert leseapplikasjoner for mobiltelefoner og nettbrett og tilbyr etter hvert et stort antall e-bøker og et mangfold av digitale undervisningsressurser fra sine nettsider. Vi fikk i 2013 en dedikert e-bokhandel i Schibsted-eide ebok.no, og Cappelen Damm lanserte i 2014 i samarbeid med svenske Storytel en strømmetjeneste for e-bøker og digitale lydbøker. Den parallelle utviklingen av et kommersielt og et bibliotekdrevet digitalt tilbud har skapt konflikter og samarbeidsproblemer mellom forlag og bokhandlere og de offentlig

7 Meld. St. 18 (2012–2013): <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld-st-18-20122013/id716040/?ch=1&q=>

finansierte bibliotekene. Et grenseløst og gratis bibliotek kan komme i konflikt med hva kommersiell side ønsker seg. Der ser man behovet for å begrense åpenheten for å beskytte sine økonomiske interesser. Det som kan fortolkes som snever økonomisk egeninteresse, kan også ses som aktørers legitime forsvær for egen opprettholdelse.

For forskningsbibliotekene har styrkeforholdet mellom partene vært annerledes. Her har akademiske forlag – og da særlig de internasjonale storaktørene – sørget for en forretningsmodell som er blitt beskrevet som «a paradise for publishers», ifølge vitenskapsjournalisten Carol Yoon. Hun beskriver et system der offentlige skattepenger finansierer forskningen, der universiteter betaler forskerne for å gjøre det meste av det praktiske tidsskriftarbeidet (skrivning, vurdering, revidering og annet redaksjonelt arbeid). Enden på visa er at forskerne overgir sin opphavsrett over vitenskapelige artikler til internasjonale tidsskriftforlag som tjener millioner av dollar på å selge abonnemener tilbake til de offentlige finansierte bibliotekene (Yoon, 1998).

Vi kan vanskelig forstå ideen om det åpne bibliotek uten referanse til *det lukkede bibliotek*. Hvordan ser så det lukkede bibliotek ut? Vi kan tenke oss en privat og eksklusiv samling, kun tilgjengelig for spesielt utvalgte personer mot en klekkelig betaling. Det åpne og det lukkede biblioteket kan på denne måten ses som motstykker, men de er ikke deler av en logisk dikotomi der det ene fullstendig utelukker det andre. I sine mest ekstreme uttrykksformer kan det åpne og det lukkede bibliotek virke karikerte og urealistiske: Hvem ønsker seg egentlig et bibliotekvesen med preg av en privat boksamling? Samtidig illustrerer idealtypene dynamikken i et felt som preges av et underforstått skille mellom kommersiell virksomhet på et markert og offentlig finansiert virksomhet for befolkningen i sin helhet. Normaltilstanden er relativt harmonisk, men konflikt og kritikk oppstår når det ene idealet synes å bli presset av det andre. Situasjonen for akademisk publisering er talende: Her har stigende priser på uhenksomme pakkemeløsninger og til dels svært høye driftsmarginer for virksomheter som baserer sin forretningsmodell på andres dugnadsarbeid, skapt misnøye.⁸

8 Fremveksten av nettbaserte plattformer som ulovlig arkiverer og distribuerer opphavsrettsbeskyttet materiale, for eksempel Alexandra Elbakjans Sci-Hub, må ses som et motsvar på disse forretningsmodellene.

Biblioteket og kommersiell bokbransje: En kort institusjonell historie

Både bibliotek og kommersiell bokhandels- og forlagsvirksomhet kan ses som separate institusjoner innenfor det samme feltet, det vi kan kalle bok-Norge. Bok-Norge er mangslungent og består, i tillegg til bibliotek, forlag og bokhandlere, av forfattere og diverse andre aktører. I det følgende fokuserer jeg på forleggere, bokhandlere og bibliotekarer, særlig fordi konflikten har kommet mest til syne i disse relasjonene. Selv om de nevnte alle sysler med bøker i sitt daglige virke, er det kun forlag og bokhandlere som finansierer dette gjennom omsetningen av bøker. I økonomiske termer er forlagenes produkter å betrakte som et «privat gode» (*private good*), mens de samme varene er å betrakte som et «fellesgode» (*public good*) innenfor bibliotekenes samlinger.

Selv om forlag og bokhandel kan sies å tjene allmenntilgode og gode, kulturelle formål, er de i bunn profitt-drevne virksomheter som opererer på et marked (dog et regulert sådan). Bibliotekene på sin side kan bidra til et vel fungerende bokmarked, men er fundert på andre grunnlag, der gratisprinsippet står sentralt. Som Trond Andreassen skriver:

Bibliotekene skiller seg fra de øvrige leddene i det litterære systemet ved fullt og helt å basere seg på statlige, fylkeskommunale og kommunale bevilgninger i en ikke-kommersiell drift. (Andreassen, 2006, s. 437)

Det er ikke bare en felles interesse for bøker som binder institusjonene sammen. Siden forlagene leverer store deler av materialet som utgjør bibliotekenes samlinger, er de to institusjonene nødt til å forholde seg aktivt til hverandre. Dels er bibliotekene kunder: Folke- og universitets- og fagbibliotek kjøper inn materiale fra forlagene. Dels leverer forlagene gratis materiale som en del av pliktavleveringen til Nasjonalbiblioteket. I tillegg skaper bibliotek positive effekter for forlag/bokhandel i form av arrangementer og tiltak for å øke leselyst i befolkningen.

Den litterære offentligheten som både bibliotekene og kommersielle aktører som forlag og bokhandlere kan sies å fungere innenfor, har røtter tilbake til 1700-tallet, til opplysningstidens idealer og, især for bibliotekenes del, til folkeopplysningstanken, som stod sterkt i Norge på 1800- og 1900-tallet. Øivind Frisvold har beskrevet hvordan bibliotekvesenet i Norge sprang ut av private boksamlinger og leseselskap, der man gjerne praktiserte en form for

behovsprøvd kontingent (Frisvold, 1990; Frisvold & Byberg, 2001). Da staten utover på 1800-tallet etter hvert tok et større ansvar for allmuebibliotekenes finansiering, ble også et gratisprinsipp diskutert, men det fikk ikke gjennomslag. Mye av det bibliotekvesenet vi kjenner i Norge i dag, ble etablert gjennom folkebibliotekloven av 1935, da også gratisprinsippet ble nedfelt. Gratisprinsippet, altså at utlån ikke skal koste noe for bibliotekbrukeren, indikerer et klart skille mot den kommersielle delen av det litterære feltet. Bibliotekloven av 1947 stadfestet et annet viktig prinsipp, nemlig at hver kommune skal ha et eget folkebibliotek.

Den kommersielle delen av bokbransjen har tilsvarende lange røtter. Av dagens toneangivende aktører kan Cappelen Damm forlag dateres tilbake til 1829 (Damm etablert 1843, fusjonen skjedde i 2007), Aschehoug til 1872 og Gyldendal til 1925. Andre halvdel av 1800-tallet var en institusjonaliseringsperiodemed opprettelsen av Bokhandlerforeningen (1851), Forleggerforeningen (1875) og Forfatterforeningen (1891). Mange av de kulturpolitiske tiltakene som danner grunnlag for det norske litterære systemet i dag, stammer fra perioden 1950–1970, da først bokavtalen som regulerer prisfastsettelse, skaffeplikt og returrett, ble etablert (1954), så åndsverkloven i 1961, deretter etableringen av Norsk kulturråd og innkjøpsordningen for norsk skjønnlitteratur (1965) og fritaket for merverdiavgift for bøker (1970).⁹ Støtteordningene viser hvordan økonomien i den kommersielle delen av bok-Norge har vært og er tett innvevd i den offentlige økonomien. Cecilie Naper kaller dette en form for blandingsøkonomi og fremhever innføringen av innkjøpsordningen i 1965 som «blandingsøkonomiens definitive inntreden i norsk bokbransje» (Naper, 2001, s. 225). Ordningen innebærer at det offentlige, gjennom Norsk kulturråd, finansierer innkjøp av et stort antall bøker (opptil 1550 eksemplarer av en tittel) som fordeles gratis til norske bibliotek. Innkjøpsordningene innbefatter ny norsk skjønnlitteratur og sakprosa for både voksne, barn og unge, oversatt litteratur, tegneserier og tidsskrift, og ble i 2015 utvidet til også å inkludere e-bøker. Innkjøpsordningene sørger for at norske bibliotek er vel forsynt med ny norsk litteratur, men et annet av de overordnede formålene med ordningene er å skaffe forleggere av ny norsk skjønnlitteratur større trygghet mot tap,

9 En annen viktig regulering av feltet er lov om bibliotekvederlag (1987), som stadfester at «opphavsmenn til verk som disponeres til utlån i offentlige bibliotek, skal ytes vederlag gjennom årlige bevilgninger over statsbudsjettet». Vederlaget ytes kollektivt, og utbetales til fond som forvaltes av opphavsmannsorganisasjoner som Kopinor. Se: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1987-05-29-23>

for å sette dem i stand til å utgi også bøker med et relativt svakt salg (jf. Colbjørnsen, 2014b). Blandingsøkonomien viser hvordan bok-Norge som felt ikke kan forstås uten å ta statens rolle i betraktning.

Biblioteksystemet består av mer enn folkebibliotek.¹⁰ Vi kan i tillegg skille ut en sektor for fag- og forskningsbibliotek, gjerne knyttet til store undervisnings- og forskningsinstitusjoner. Universitetsbiblioteket i Oslo ble opprettet i 1811 og fungerte i perioden 1814–1999 også som nasjonalbibliotek. I 1999 ble nasjonalbibliotekfunksjonene skilt ut, og Nasjonalbiblioteket er i dag en egen aktør i det litterære og akademiske feltet.

Digitaliseringen av bøker og andre publikasjoner skjøt fart fra 1990-tallet, godt hjulpet av utbredelsen av internett og ambisiøse initiativ som Google Books (tidligere Google Book Search). Norske forlag eksperimenterte med e-bøker allerede rundt 2000-tallet og var dermed tidlig ute. Det var likevel ikke før Amazon lanserte sitt Kindle-lesebrett i 2007, at e-bokbølgen for alvor bygde seg opp. Norske forlagshus beveget seg forsiktig inn i denne andre bølgen. Like fullt signaliserer lanseringen av nevnte Bokskya, bok-apper med barnebøker, guidebøker og ordbøker, e-bokapplikasjoner fra bokhandlerne, digitale lydbøker og strømmetjenester for e-bøker at det digitale tilbudet etter hvert er blitt mangslungent.

Bibliotekene har allerede i mange år tilbudt e-bøker gjennom tjenester som ebrary og lignende tjenester fra andre e-bokleverandører. De fleste norske fagbibliotek abonnerer på ebrary (eid av amerikanske ProQuest). Tjenesten har i liten grad vært vurdert som noen trussel mot kommersielt forleggeri. Tilsvarende har norske universitets- og fagbibliotek lenge operert med tilgang på elektroniske (egentlig digitale) tidsskrift. Akademiske tidsskrift har i løpet av årene siden internetts gjennombrudd gjennomgått et markant skifte til digital publisering på nett (Thompson, 2005). I senere år har også akademiske e-bøker blitt mer vanlig. Disse distribueres som regel til bibliotekene på samme måte som tidsskriftene, nemlig som del av en omfattende «pakke» som må kjøpes samlet. For noen bibliotek, som UB i Oslo, er det et sentralt prinsipp å kunne kjøpe inn bøker til permanent eie fremfor å bruke abonnementsbaserte løsninger som ebrary.¹¹ Til forskjell fra trykte bøker som er tilgjengelig for lån

¹⁰ Skolebibliotekene, som ikke diskuteres her, sorteres gjerne inn under samme kategori som folkebibliotekene.

¹¹ <http://www.ub.uio.no/om/kriterier-innkjop-eboker.html>

for alle, også gjennom andre bibliotek enn de som eier dem, kan de fleste e-bøker kun leses av dem som kan logge seg inn på eierinstitusjonens nett. E-bøker formidlet på denne måten er med andre ord mindre tilgjengelig enn trykte bøker.

Norske bibliotek er etter hvert blitt gjennomgående preget av digitaliseringen. Det er verdt å merke seg at denne reformeringen av bibliotektilbudet ifølge de meste radikale forslagsstillerne fremstår som altfor forsiktig og lite fremtidsrettet. Enkelte ville heller sett at biblioteket som fysisk sted opphørte fullstendig (se f.eks. Meisingset, 2012; Olsen, 2012).

Det digitale biblioteket: Tre eksempler og mange modeller

I det følgende skal vi se nærmere på tre eksempler på digitale bibliotekstjenester og hvordan forholdet mellom åpenhet og lukkethet, «public good» og «private good» preger disse.

Bokhylla.no

Det foregår en omfattende og systematisk digitalisering av Nasjonalbibliotekets samlinger. Søkeportalen NB Digital gir en inngang til digitaliserte bøker, aviser, foto og film. Da Nasjonalbiblioteket flyttet inn i nye lokaler i 2005, ble også tilstedeværelsen på nett gjort til et hovedpoeng: «Nasjonalbiblioteket har bygninger og rom både i Oslo, i Rana, og i cyberspace» het det fra nasjonalbibliotekar Vigdis Moe Skarstein (sitert fra Takle, 2009, s. 12). Som et ledd i dette ble Bokhylla.no lansert i 2009 som en digital database med fritt tilgjengelige norske bøker. Som det heter i selvpromoteringen av tjenesten: «Det har vært et mål å ha mest mulig innhold tilgjengelig på nett, og Bokhylla er en viktig del av dette arbeidet for å gjøre kulturarven tilgjengelig».¹²

Til å begynne med omfattet Bokhylla.no ca. 50 000 bøker fra 1690-, 1790-, 1890- og 1990-årene. I 2012 ble tjenesten utvidet og gjort permanent. Bøker fra hele 1900-tallet, til og med 2000, ble lagt til tjenesten, som vil inneholde ca. 250 000 bøker når den er komplett i 2017.

¹² <http://www.nb.no/Tilbud/Samlingen/Samlingen/Boeker/Bokhylla.no>

Bokhylla.no er gjort mulig etter en avtale med Kopinor, som representerer forlag, forfattere og andre opphavsmenn. Dermed har NB fått anledning til å legge ut bøker som fortsatt er beskyttet av opphavsrett, i tillegg til titler som har «falt i det fri» (ikke lenger har opphavsrettslig beskyttelse). Bøker som er opphavsrettslig beskyttet, er ikke tilrettelagt for nedlasting eller utskrift, men må leses «på skjerm med det visningsformat som til enhver tid tilbys på nb.no», som det heter i avtalen mellom NB og Kopinor.¹³ Bokhylla.no er kun tilgjengelig for brukere med norsk IP-adresse.¹⁴ Forfattere, andre opphavsmenn og forlag blir betalt gjennom den kollektive Kopinor-avtalen. Avtalen gir rettighetshavere rett til å trekke enkeltbøker. Disse restriksjonene er innført for nett-opp å balansere åpenhet og kommersielle eller opphavsrettslige hensyn.

Likevel oppstår det gnisninger, som da Aschehoug i 2015 valgte å trekke titler av blant andre Jo Nesbø fra Bokhylla. Ørjan Persen, leder av Norsk Bibliotekforenings (NBF) arbeidsutvalg for e-bøker, uttalte i denne sammenheng: «Det er veldig trist at Norges mest kjente forfatter ikke bidrar til det som vi ser på som en nasjonal dugnad» (Brække, 2015). Utsagnet spiller på tanken om bok-Norge som en enhet. Henvisningen til dugnadstanken minner oss om visjonen om *det perfekte bibliotek*. I en uttalelse stilte NBF spørsmålet om Aschehoug er et forlag uten kulturelle ambisjoner, og stilte dermed implisitt opp kommersiell/kulturell som et motsetningspar (Norsk Bibliotekforening, 2015). Persen argumenterte for at Bokhylla-bøkene er minst 15 år gamle, og «det meste av økonomisk potensial allerede er hentet ut». Men vurderingen om økonomisk potensial er et anliggende som forlagene selv trolig bør være i stand til å vurdere bedre. Kari Spjeldnæs, forlagsredaktør i Aschehoug, viste da også til en generell policy om at «alle bøker som også foreligger som e-bøker for kommersielt salg, blir trukket fra Bokhylla» (Brække, 2015).

E-bøker i folkebibliotek

E-bokversjoner av standard norsk skjønnlitteratur og sakprosa som er distribuert gjennom folkebibliotekene, er fremdeles et ganske nytt fenomen. I hovedsak er det to måter bibliotekene går til anskaffelse av e-bøker på: gjennom innkjøpsordningen og gjennom egne innkjøp etter avtale med Forleggerforeningen.

¹³ <http://www.kopinor.no/avtaletekster/bokhylla-avtalen>

¹⁴ Unntaksbestemmelser eksisterer imidlertid for norske forskere i utlandet, jf. avtalen med Kopinor.

Norsk kulturråd inngikk i 2011 en avtale med Forleggerforeningen, Norsk Forleggersamband og Den norske Forfatterforening om å gjennomføre et prøveprosjekt med parallelt innkjøp av trykte bøker og e-bøker under innkjøpsordningen. Prosjektet, som i første omgang inkluderte bøker under innkjøpsordningen for ny norsk skjønnlitteratur for voksne 2012, ble forlenget med to nye år, før ordningen ble gjort permanent i 2015. Kulturrådets innkjøpsordning har vært en vesentlig faktor i å sørge for at e-bøker overhodet er tilgjengelig (Colbjørnsen, 2014b). Den digitale utlånsmodellen i innkjøpsordningen er i praksis en forlengelse av den eksisterende eksemplarmodellen for fysiske bøker, det vil si at én lisens tilsvare ett eksemplar. En e-bok vil dermed være utlånt dersom lisensen allerede er i bruk, nok et eksempel på en i teknologisk forstand unødig restriksjon.

I tillegg kan altså bibliotekene selv ta initiativ til å kjøpe inn e-bøker på egne budsjett. Innkjøpene skjer da direkte fra forlagene, men etter en standardavtale som Forleggerforeningen står bak. Betingelsene i denne avtalen har vært stridens eple i mange av diskusjonene om e-bokutlån. I 2013 ble det brudd i forhandlingene mellom Norsk Bibliotekforening og Forleggerforeningen. Ifølge NBFs leder Ingeborg Rygh Hjorten skyldtes dette blant annet Forleggerforeningens krav om at bare enkeltbibliotek skulle kunne kjøpe inn e-bøker. Hjorten uttalte til Aftenposten:

Vi kan ikke akseptere at Forleggerforeningen vil stoppe utviklingen av biblioteksarbeid innenfor det digitale området. Det må være opp til Kommune-Norge, ikke forleggerne, å avgjøre hvordan bibliotektilbudet skal organiseres. (NTB & Aftenposten, 2013)

NBF reagerte også på at Forleggerforeningen skal ha foreslått en løsning der bibliotekene ikke hadde permanent eierskap over innkjøpte e-bøker. «Vår holdning er at kjøpt er kjøpt», het det fra Hjorten, som uttrykte bekymring for at bibliotekene står i fare for å miste deler av samlingen når en utlånslisens går ut eller et forlag trekker seg fra Bokdatabasen (NTB & Aftenposten, 2013).

Utlån og lesing av bibliotekenes e-bøker foregår gjennom applikasjoner som er tilgjengelig for smarttelefoner, nettbrett og PC/Mac. I hovedsak er det to løsninger som har vært benyttet for e-bokutlån, BS Weblån og eBokBib. Biblioteksentralen, som også fungerer som distribusjonssentral, står bak førstnevnte. eBokBib er utviklet av Bibliotek-Systemer AS. Særlig introduksjonen av sistnevnte applikasjon i 2013 synes å ha medført økt utlån. Bibliotekene

med høyest utlån benytter alle eBookBib (Colbjørnsen, 2014b). Appen til eBookBib fungerer på tilsvarende måte som leseapplikasjoner fra kommersielle aktører som Norli og Ark (og Amazon), men selvsagt uten at brukeren må innom noen betalingsløsning.

Når forlag og bokhandlere nå frykter at bibliotektilbudet «kannibalisierer» det kommersielle markedet, skyldes det introduksjonen av bokhylla.no og de nevnte nye utlånstjenestene i folkebibliotekene. Allerede i 2009 påpekte redaktør i fagbladet *Bok og Bibliotek*, Odd Letnes, faren for konflikt:

Når tilbudet av e-bøker blir stort – etter hvert altomfattende – vil gratis utlån i bibliotekene kunne bli en torpedo mot hele bokbransjen. (...) Dersom bibliotekene fortsatt skal ivareta gratisprinsippet, kan det oppstå et dilemma: Siden e-bøker ikke har noen fysiske begrensninger, vil hver bok kunne lånes ut (kopiere) et uendelig antall ganger, i motsetning til i dag hvor antall eksemplarer av papirboka setter en grense for antall utlån. Konsekvensen av dette blir at bibliotekene – i siste instans betyr det kommune/staten – går bokbransjen rett i strupen, ved å subsidiere det folk tidligere kjøpte i bokhandelen. For hvorfor kjøpe en bok, når den kan lånes gang på gang på gang - gratis, vil mange spørre. (Letnes, 2009)

En forsmak på situasjonen i Norge kom med sammenbruddet for den danske eReolen i 2012. Danske forlag trakk e-bøkene fra utlånstjenesten fordi de mente gratistilbudet utkonkurrerte det kommersielle tilbudet (Bjørkeng, 2012). I praksis har man derfor – både i Norge og i andre land – innført begrensninger i form av kunstige «frikksjoner» i e-bokutlånet, knyttet til antall lisenser per bok, utlånstid, mulighet til å låne e-bøker på tvers av kommunegrensler, bibliotekenes mulighet til å eie en e-boklisens permanent, osv. (Colbjørnsen, 2014b; Rambøll, 2015b; Rønning, Slaatta, Larsen, Torvund & Colbjørnsen, 2012). I sin utredning om e-bøker og utlån i bibliotek skiller Rambøll (2015b) mellom to hovedmodeller: *lisensmodellen* og *klikkmodellen*. I tillegg kommer *abonnementsmodellen*, *låntakermodellen*, *strømmemodellen* og modeller som blander ulike virkemidler fra disse.¹⁵ Nettopp fordi de digitale formatene har et potensial for uendelig utbredelse, lager man modeller med «kunstig vareknapphet» (*artificial scarcity of goods*). Innenfor de kommersielle

15 Mangfoldet av ulike modeller internasjonalt kan også studeres via rapporten «Innovation in e-book lending» (International Publishers Association, 2014), samt to rapporter fra International Federation of Library Associations and Institutions (2013, 2014).

foretakenes *private goods*-virkelighetsforståelse er dette fullstendig rimelig; innenfor bibliotekenes *public goods*-verden er det unødvendig, og det begrenser deres samfunnsnyttige misjon.

Nivået på friksjonene må samtidig balanseres, både mot bibliotekenes mandat om ivaretagelse av aktualitet og bredde, og mot brukervennligheten overfor lånerne av e-bøker (Rambøll, 2015b). Rambølls rapport om e-bokutlån konkluderer med at «enkelte friksjoner for utlån av e-bøker nok må legges inn i avtaleverk og i tekniske løsninger for at forlagene skal slutte seg til en fremtidig avtale» (Rambøll, 2015b). En slik tankegang var også i tråd med det som kom til uttrykk i regjeringserklæringen fra Høyre og Fremskrittspartiet i 2013: «Regjeringen vil forberede bibliotekene på en digital hverdag på en måte som ikke undergraver næringsdrivendes muligheter til å leve av kultur».¹⁶

Undersøkelser gjort i 2014 viste en stagnering av e-boksalget fra 2013. Fremholdt mot vekst i utlånstallene for e-bøker i den samme perioden, fikk dette Bente Franck-Sætervoll i Bokbasen til å rope varsku (jf. Colbjørnsen, 2014b):

Kurven viser vel at e-bok på biblioteket er et utrolig godt tilbud til forbrukeren. Spørsmålet er jo om det er et for godt tilbud, som vil ende med at staten finansierer hele tilbudet av norsk skjønnlitteratur til forbrukerne. (Eckblad, 2014)

Ifølge Franck-Sætervoll er det flere årsaker til at e-bokinteresserte trekkes mot bibliotekets løsninger. Det dreier seg om ulike faktorer ved digitalt utlån som skiller seg fra fysisk bokutlån, og som skaper en konkurransefordel for bibliotekene:

- E-biblioteket har alltid åpent, og du trenger ikke gå tilbake til biblioteket når boken skal leveres tilbake. Du mister bare tilgangen til boken.
- E-boken har ingen eselører eller kaffeflekker fra forrige låner.
- Når du først har registrert deg som e-boklåner, slipper du å passere en betalingsløsning før du kan begynne å lese.
- Den offentlige innkjøpsordningen for nye, norske bøker sørger for at biblioteker over hele landet umiddelbart får tilgang til nye bøker. Det har ikke nødvendigvis kommersielle konkurrenter som den nylanserte strømme-tjenesten Storytel. (Eckblad, 2014)

16 <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/politisk-plattform/id743014/>

Elisabeth Sellevold i Ebok.no sa seg enig, men nyanserte bildet ved også å peke på at bibliotek og bokhandel *kan* eksistere side om side:

Statistikken viser at bibliotekenes utlånstjeneste er populær, og at det er stor interesse for e-bøker. Det er veldig positivt. Men for oss som driver en e-bokhandel i et nytt marked, er det en stor utfordring å skulle konkurrere med en gratistjeneste. Vi har i dag ikke en god løsning som gjør det mulig for bibliotek og bokhandlere å leve side om side. (Wangen, 2014)

Samtidig fortviler bibliotekarer og representanter for foreningene i bibliotek-Norge over trege forlag som etter deres syn har valgt feil tekniske løsninger og ugunstige betalingsmodeller, og som innfører unødige restriksjoner på utlån og tilgang. Bruken av DRM (Digital Rights Management) som binder leseren til en bestemt plattform, har vært et irritasjonsmoment. Verre har det trolig vært at Forleggerforeningen har vært lite villig til å la bibliotekene gå sammen i konsortier når de kjøper inn e-bøker. Muligheten til å kunne fordele bøker innenfor et nettverk av bibliotek har vært en hevdvunnen praksis i bibliotek-Norge. «Forlagene frykter at gratis e-bøker på bibliotekene skal ødelegge det kommersielle markedet. Frykten har svekket forståelsen av bibliotekenes viktige formidlingsjobb» (Meisingset, 2013) og «Forlagene prøver å diktere hvordan bibliotekene skal drives» (Flatø, 2013) er to eksempler på uttalelser fra Ingeborg Rygh Hjorten, daværende leder av Norsk Bibliotekforening (NBF). Kristenn Einarsson, leder i Forleggerforeningen, viste til erfaringene i Sverige og Danmark og responderte med at «det er svært lite ideelt om e-bøker på bibliotekene torpederer muligheten til å bygge markedet, slik de første utlåns-løsningene i Sverige og Danmark gjorde» (Meisingset, 2013).

Mariann Schjeide, Hjortens etterfølger som leder i NBF fra mars 2014, var enda mindre diplomatisk i ordelaget:

Vi skjønner at det er veldig viktig for forleggere og forfattere å tjene penger. Men så lenge bibliotekene har bedrevet utlån, har det vært revnende likegyldig hvilket format utlåns materialet kommer i. Vi har alltid vært i forkant, og det overrasker meg overhodet ikke at utlånet nå er i ferd med å gå forbi salget. (Wangen, 2014)

Ytringer av denne typen kan ikke ses isolert fra det faktum at NBF og Forleggerforeningen er parter i samtaler og forhandlinger som skal lede frem til en eventuell avtale om e-bokutlån. Mens samtaler og forhandlinger foregår i lukkede rom, kan den offentlige ordstriden ses som en *legitimitetskamp*, altså

en strid om makt og om hvilke beskrivelser av virkeligheten som skal få gjelde (H. Larsen, 2014).

Går vi tilbake til tiden før bibliotekenes og bokbransjens nåværende løsninger kom på plass, var det vyer om utstrakt samarbeid for å skape et fungerende e-bokmarked. Notatet «Nasjonal e-bokstrategi», signert Gyldendals Bjarne Buset, Biblioteksentralens Kjartan Vevle og forfatter Morten Harry Olsen, tok til orde for en felles, nasjonal e-bokløsning der kommersielle og offentlig finansierte aktører dro lasset sammen. Sluttresultatet, Bokskya, ble imidlertid ikke det disse aktørene så for seg, ei heller noe samarbeid mellom kommersiell og offentlig finansierte deler av det litterære feltet (Colbjørnsen, 2012).

E-bokutlånet i norske folkebibliotek utgjør fremdeles en liten andel av det samlede utlånet, kun 1–2 prosent av det totale utlånet, ifølge Rambøll (2015b). Frykten for kannibalisering kan derfor synes ubegrunnet. Imidlertid er også det kommersielle e-boksalget et marginalt fenomen. Undersøkelsen *Litteratur i tall* viste at i 2013 var den totale omsetningen av digitale bøker 227 milliarder kroner, noe som tilsvarer 4 prosent av de totale salgsinntektene (Rambøll, 2015a). Basert på Forleggerforeningens statistikk fra 2014 har jeg estimert e-boksalget i allmenntil markedet til å utgjøre kun 1 prosent av netto omsetning og 1,2 prosent av antall titler solgt (Colbjørnsen, 2015).

De kommersielle aktørenes frykt (representert ved Forleggerforeningen og Bokbasen) er på denne bakgrunn at markedet kveles nærmest ved fødselen fordi gratistilbudet fra bibliotekene er like godt og bedre enn bokhandlenes. Bibliotekene (representert ved NBF) hevder selv at de skaper e-boklesere og når ut til nye lesegrupper og dermed bidrar til å løfte frem et levedyktig e-bokmarked. Det er vanskelig å peke klart på hvem som har rett her: I små og umodne markeder som dette vil man lett overvurdere eller undervurdere effekter etter som hvilket perspektiv man i utgangspunktet anlegger. Imidlertid står én ting klart: Uten enighet om avtalevilkår for levering av bøker til utlansordningene, faller markedet sammen. Det åpne biblioteket er i denne sammenheng avhengig av kompromissløsninger som utgjør noe annet enn det perfekte bibliotek.

Åpen tilgang (open access)

Åpen tilgang, eller *open access* (OA), til forskningspublikasjoner innebærer at lesere fritt kan få tilgang til forskningsartikler og -antologier på nett.

Økonomisk dreier det seg om et skifte fra at leseren må betale for tilgang, eller at biblioteket finansierer dette som et fellesgode, til at forskeren, forskningsinstitusjonen eller forskerfellesskapet må betale for publiseringen. En vanlig forretningsmodell er forfatterbetaling i form av en Article Processing Charge (APC), men det finnes flere andre modeller. Prinsipielt dreier OA seg ofte om at offentlig finansiert forskning skal komme offentligheten til gode uten (betydelige) restriksjoner, slik det for eksempel fremkommer i forskningsmeldingen *Lange linjer – kunnskap gir muligheter (2012–2013)*.

I sin opprinnelige definisjon fra Budapest Open Access Initiative i 2002 lød det slik:

By 'open access' to this literature, we mean its free availability on the public internet, permitting any users to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of these articles, crawl them for indexing, pass them as data to software, or use them for any other lawful purpose, without financial, legal, or technical barriers other than those inseparable from gaining access to the internet itself.¹⁷

I Norge er det CRISTin (Current Research Information System In Norway), et organ underlagt Kunnskapsdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet, som er pådriver og koordinator i arbeidet med overgang fra tradisjonell akademisk publisering til åpen tilgang. Som det heter på CRISTins nettsider: «CRISTin skal innhente og stille saman informasjon for forskningsinstitusjonane ut frå prinsippet om open tilgang for alle».¹⁸ I 2015 ble ca. 16 prosent av norske vitenskapelige artikler publisert åpent (Arbeidsgruppe for nasjonale retningslinjer for åpen tilgang til forskningsresultater, 2016).

Open access kan betraktes som del av en større bevegelse, der åpenhetsideologien også er knyttet til tilgjengeliggjøring av forskningsdata (*open data*) og programvare/kildekode (*open source*) (Brienza, 2015). Åpen tilgang kan oppnås enten gjennom vitenskapelig publisering i åpne tidsskrifter (såkalt gull OA), eller ved at forskeren selv arkiverer publikasjonen på sin egen nettside eller institusjonens nettsider (grønn OA). Tradisjonelle forlag kan være involvert i begge modeller. Samtidig er det slik at åpen tilgang til dels har oppstått som en reaksjon på at akademiske forlag har operert med høye lisensavgifter på omfattende tidsskriftpakker og svært sjenerøse driftsmarginer. Særlig har

¹⁷ <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/read>

¹⁸ <http://www.cristin.no/om/>

det vært oppmerksomhet rundt praksisene til internasjonale tidsskriftutgivere som Reed Elsevier, Springer og Wiley Blackwell. I Norge er Universitetsforlaget den ledende akademiske utgiveren, men også Cappelen Damm har posisjonert seg tydeligere på feltet med et samarbeid med OA-utgiveren Co-Action Publishing.

Det ligger i selve OA-begrepet at åpenhet er sentralt, så anknytningen til *det åpne bibliotek* er tydelig, men bibliotekets rolle i publiseringen er strengt tatt ikke nødvendig. Snarere er det jo slik at dersom tidsskrifter er åpent tilgjengelig på nett, vil det være færre grunner til å gå gjennom et bibliotek, enten fysisk eller via nettverket. Forskningsbibliotek har allikevel vært sterke pådrivere i arbeidet med åpen tilgang, det synes å ligge naturlig i forlengelsen av bibliotekets historiske tilgjengeliggjøringsmisjon. I praksis er bibliotek fremdeles sentrale passeringspunkter for tilgang til forskningspublikasjoner. Dette handler også om at tilgang i seg selv ikke åpner forskningen opp: Forskningsbasert kunnskap er komplisert og ofte preget av faginterne uttrykk og innforståthet. Den må gjerne formidles og settes inn i en sammenheng, noe en dyktig bibliotekar kan bidra med.

I dag samarbeider universiteter og tilhørende bibliotek om egne publiseringsplattformer for OA: Universitetsbiblioteket i Oslo tilbyr en kalt Fritt, NTNU har NTNU Open Access Journals, UiB har Bergen Open Access Publishing, UiT har Serpentic Academic Publishing, og HiOA har Open Access Journals at HiOA.

Selv om åpen tilgang er tett knyttet til digital publisering, som definisjonen over viser, er det grunn til å skille mellom de to. OA er per definisjon digital, men digital publisering behøver slett ikke være OA.

Et viktig moment er at åpen tilgang ikke fjerner kostnadene ved å skulle publisere, men flytter disse fra leseren til forskeren, forskningsinstitusjonen eller et forskerfellesskap (f.eks. en organisasjon eller ideell stiftelse). Det gir rom for at tradisjonelle forlag kan opprette hybridmodeller der selve tidsskriftet er abonnementsbasert, mens enkeltartikler kan kjøpes fri som OA (modellen kalles *hybrid OA*). Resultatet for forskningsinstitusjonene er det som er blitt kalt «double dipping», altså at institusjonene betaler dobbelt opp i form av både abonnement og APC. Abonnementsløsningene i form av pakker gjør at bibliotekene havner i det økonomene kaller en «lock-in»-situasjon (Arthur, 1989; Liebowitz & Margolis, 1995). Uten reelle alternativer blir de sittende med utgiftene til tidsskriftabonnementene uavhengig av om de er fornøyd

med tjenesten som ytes. Utgiverne, på sin side, kan nyte godt av den doble inntektsstrømmen fra abonnement og frikjøp av enkeltartikler. Heller ikke grønn OA fjerner muligheten for utgiverne til å hente de samme profitene fra publiseringen. Frikjøp av enkeltartikler benyttes i stor grad av de store internasjonale forlagene (særlig innenfor såkalt STEM¹⁹), som presser bibliotekene inn i innkjøpsmodeller med dårlige vilkår for den innkjøpende institusjon. Selv om brukeren kan nyte godt av et gratis utlånstilbud, begrenses dette i praksis av hva bibliotek med knappe ressurser ser seg i stand til å betale til forlag som Elsevier og Springer.

Etablerte tidsskrift har gjerne et stort historisk arkiv som heller ikke frigjøres automatisk ved en overgang til åpen tilgang. OA-betingelsene vil da typisk gjelde nye artikler, mens arkivet fremdeles ligger bak en betalingsmur (blant annet på grunn av forfatterkontrakter som ikke er reforhandlet). OA er dermed på ingen måte en betingelsesløs åpning av vitenskapens skattkammer.

I Norge har ikke akademiske forlag vært spesielt skeptiske hva angår åpen tilgang. Forlag som Universitetsforlaget og Cappelen Damm Akademisk tilbyr begge OA og oppfordrer til at forfatterne velger denne formen for publisering. I økende grad kan man også publisere bøker med åpen tilgang, da typisk finansiert gjennom forfatteravgifter av vesentlig størrelse.²⁰ Krav og forventninger fra regjeringer og fra Forskningsrådet har dreiet tidsskriftpublisering på norsk kraftig i retning av OA, men uten at finansieringen har vært fulgt opp.

Eksempelet med åpen tilgang viser oss med tydelighet hvordan åpenhetsidealet møter institusjonelle rammer i form av etablerte publiserings- og markedspraksiser som sørger for å begrense åpenheten.

Konklusjon og nye løsninger

Det vi kan kalle bok-Norge, består av både kommersielle og offentlig finansierte virksomheter. Ofte er de tett knyttet sammen. Overflatisk kan vi si at både bibliotek, forlag og bokhandlere arbeider med samme mål for øye: De jobber for litteraturens og forskningens fremme, for å få folk til å lese. Dette er da heller ikke direkte usant, men en grov forenkling. Som vi har sett, er

19 Science, Technology, Engineering, Medicine.

20 Denne utgivelsen er nettopp et eksempel på en slik publiseringsform.

institusjonenes fremvekst knyttet til ulike mål og formål. Digitaliseringen viser oss disse ulikhetene i nye sammenhenger og hvordan de får frem motsetninger med rot i de institusjonelle forutsetningene og selvforståelsene.

Kulturpolitikken og bransjestrukturer er faktorer som, utover teknologien, åpenbart preger de digitale løsningene i norske bibliotek. De fungerer med andre ord som omstendigheter som teknologien er nødt til å virke innenfor (selv om den også vil bidra til å prege sine omgivelser). Et begrep som «embeddedness» kan dermed bidra til å forklare tregheten i digitaliseringsprosesser (Colbjørnsen, 2015), også innad i bibliotekene, der mange er sterke pådrivere for digitale tjenester.

Det å skulle åpne opp bibliotekenes samlinger ved hjelp av digital teknologi er kanskje mer problematisk enn mange har sett for seg. At digitalisering ikke er synonymt med åpenhet, er heller ikke spesielt for bibliotek som sådan, det preger store deler av digital publisering mer generelt: Til tross for utviklingen av standarder som skal gjøre det enklere å være digital forbruker, lager dominerende aktører som Amazon og Apple proprietære systemer (kalt «økosystemer» eller «walled gardens») som er gjensidig utelukkende og er ment å gjøre brukeren mindre tilbøyelig til å gå fra ett system til et annet (Colbjørnsen, 2014a).

Allikevel: Vi tenker fremdeles på åpenhet som et gode. Tilgjengeliggjøring for allmennheten er verdt å strebe etter. Hvem eller hva er det da som står i veien for åpenheten, som har skylda for at lukkethet oppstår? Selvsagt er det enkelte aktører som selv besørger lukkethet. For eksempel er det kommersielle aktører som innfører begrensninger på utlån, innlån, lånetid og aktører som utnytter bibliotekenes innlåste situasjon og sørger for at lukrative tidsskriftpakker eksisterer overhodet. Men lukkethet oppstår også som et resultat av at åpenhetsideologien fremføres uten reserverasjoner og uten forståelse for den institusjonelle særegenheten ved aktører og organisasjoner. For forlag og bokhandlere (i Norge ofte samlet innenfor et forlagshus) gjelder dette: Med mindre man ser for seg at all litteraturproduksjon skal være et statlig ansvar, må det tas hensyn til kommersielle interesser. For bibliotekene gjelder dette: Med mindre bibliotekene skal fungere kun som historiske arkiver, må nye formater kunne introduseres som en del av bibliotekenes samlinger.

Historisk har det da også stort sett vært enighet mellom kommersielle aktører og bibliotek om viktige institusjonelle prinsipper. Sentralt her er

biblioteklovens knesetting av gratisprinsippet, som gir en fornuftig arbeidsfordeling i feltet. Men like viktig er innkjøpsordningen og de øvrige støtteordningene som ble etablert mellom 1954 og 1970. Det er i denne kulturpolitisk aktive epoken at den institusjonelle likevekten mellom offentlig og kommersiell sektor ble etablert. Senere variasjoner i kulturpolitisk praksis (f.eks. Langslet på 80-tallet, Giske på 2000-tallet, Widvey på 2010-tallet) har ikke vesentlig endret den institusjonelle balansen. Digitaliseringen i kombinasjon med andre makroøkonomiske og sosiale tendenser setter i dag press på institusjonene og er i stand til å endre den institusjonelle logikken. Når partene skal finne tilbake til et felles ståsted, spiller staten nok en gang en viktig rolle.

Kulturutredningen 2014 (NOU 2013:4)²¹ la vekt på at staten må ta en aktiv rolle i digitaliseringen og da spesifikt et «større ansvar for å sikre fortgang og bidra til utvikling av tekniske løsninger for hele bibliotekfeltet inkludert forhandlinger om rettighetsavklaringer». I *Nasjonal bibliotekstrategi 2015–2018* hevder Kulturdepartementet at staten bør innta en mer aktiv rolle for å videreutvikle e-bokutlånet. Strategien legger tydelig opp til at Nasjonalbiblioteket skal fungere som en sentral aktør og megler i konflikten mellom bibliotek (NBF) og forlag (Forleggerforeningen). Nasjonalbibliotekets nylig (mai 2016) fremlagte modell for e-bokutlån viser at institusjonen har inntatt rollen som megler og forsøkt å balansere kommersielle og allmenntnyttige formål.²² Norsk kulturråds posisjon er også en variant av den statlig finansierte koordinatoren på feltet.

Staten har, gjennom Kunnskapsdepartementet, Forskningsrådet og CRISStin, vært pådriver for åpen tilgang. Imidlertid har det vært rettet kritikk mot disse instansene for ikke å ha tenkt igjennom konsekvensene av en overgang til OA. Selv om både Stoltenberg II- og Solberg-regjeringen har uttrykt klare ambisjoner om at offentlig finansiert forskning skal være åpent tilgjengelig²³,

21 <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2013-4/id715404/>

22 Om den foreslåtte modellen heter det: «Modellen deler tilgangen til e-bøker i en lisensperiode og en klikkmodell. Lisensmodellen skal gjelde de to første årene etter at bøkene er kommet inn til biblioteket, og innebærer begrensninger i antall utlån og at ikke flere kan låne e-boken samtidig. Etter to år føres e-bøkene over i en klikkmodell hvor de kan lånes ut uten begrensninger og bibliotekene går over til å betale per utlån». Jf. <http://www.nb.no/Hva-skjer/Aktuelt/Nyheter/Ny-modell-gir-flere-e-boeker-i-bibliotekene>

23 Jf. forskningsmeldingen Lange linjer: Meld. St. 18 (2012–2013). Se også statssekretær Bjørn Haugstad (KD) om «The Norwegian Approach to Open Science, Impact and Evaluation», jf. <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/the-norwegian-approach-to-open-science-impact-and-evaluation/id2482412/>

har incentivordninger og økonomiske rammevilkår vært mangelfulle. Arbeidet med en såkalt konsortiemodell for artikkelavgift har trukket i langdrag.²⁴ Forfatterforeninger som Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening har lenge vært skeptiske til åpen tilgang. Generalsekretær i NFFO, Tore Slaatta, har påpekt hvordan «ønsket om å gjøre forskningen mer tilgjengelig, kan få det paradoksale utslaget at norsk forskning blir mer lukket». Han frykter på vegne av sine medlemmer at «kombinasjonen av Open Access og tellekanter vil gjøre at færre norske akademikere vil bruke tid på å formidle kunnskapen de sitter på, til et breiere publikum» (D. E. U. Larsen, 2016).

I 2016 etablerte Solberg-regjeringen en arbeidsgruppe for å utarbeide forslag til nasjonale retningslinjer for åpen tilgang til forskningsresultater. Arbeidsgruppa leverte sin anbefaling i juni 2016. Det er en grundig rapport med retningslinjer som søker å ta hensyn til ulike sider ved det akademiske publiseringssystemet. I rapporten heter det blant annet at man må «balansere mellom behovet for nasjonal styring og hensynet til de enkelte institusjonenes autonomi» (Arbeidsgruppe for nasjonale retningslinjer for åpen tilgang til forskningsresultater, 2016). Noen grundigere refleksjon omkring hva forlagsinstitusjonen bidrar med, eller hvilke konkrete rammevilkår den er avhengig av, gir rapporten derimot ikke. En balansert vektning av behov og krav i bok-Norge må også ta de kommersielle aktørene i betraktning. Skal vi forstå dynamikken der åpenhet følges av tiltak som resulterer i mer lukkethet, må vi også ha kunnskap om og respekt for de historiske, institusjonelle og økonomiske forutsetningene som virksomheter i bok-Norge opererer etter. Det kan vi bruke for å oppnå noe av den åpenheten som etterstrebes. Trolig er vi også nødt til å akseptere at en fullstendig åpning, à la *det perfekte bibliotek*, ikke er oppnåelig innenfor et blandingsøkonomisk bok-Norge. Da må staten og dens etater bidra med mer enn gode intensjoner og forventninger om ideelle løsninger. Det kan synes paradoksalt at staten skal innta en mer aktiv rolle for å sikre autonomi og velfungerende relasjoner mellom aktørene, men også dette kan betraktes i lys av ansvaret for offentlighetens infrastruktur, et anliggende for staten som er slått fast i Grunnlovens §100.

24 Konsortiemodellen som har vært diskutert, kalles gjerne NÅHST (Nasjonale Åpne Humaniora og Samfunnsvitenskapelige tidsskrift). For eksempler, se også rapporten «Norsk medietidsskrifts overgang til digital publisering og open access (OA)» fra 2013 for en praktisk vurdering av de økonomiske konsekvensene.

Referanser

- Andreassen, T. (2006). *Bok-Norge: En litteratursosiologisk oversikt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Arbeidsgruppe for nasjonale retningslinjer for åpen tilgang til forskningsresultater (2016). *Nasjonale retningslinjer for åpen tilgang til forskningsresultater* (Rapport til Kunnskapsdepartementet). Hentet fra <http://www.cristin.no/om/aktuelt/aktuelle-saker/2016/rappport-nasjonale-retningslinjer.pdf>
- Arthur, W.B. (1989). Competing Technologies, Increasing Returns, and Lock-In by Historical Events. *The Economic Journal*, 99(394), 116–131. <https://doi.org/10.2307/2234208>
- Audunson, R. & Windfeld Lund, N. (red.) (2001). *Det siviliserte informasjonssamfunn: folkebibliotekenes rolle ved inngangen til en digital tid*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Bjørkeng, P.K. (2012, 4. april). E-biblioteket «for populært». *Aftenposten*. Henta fra <http://www.aftenposten.no/share/article-6799352.html>
- Brienza, C. (2015). Publishing between profit and public value: Academic books and open access policies in the United Kingdom. *Northern Lights: Film & Media Studies Yearbook*, 13(1), 65–81. https://doi.org/10.1386/nl.13.1.65_1
- Brække, J. (2015, 24. september). Ut av Bokhylla. Hentet 29. februar 2016, fra <http://www.klassekampen.no/article/20150924/ARTICLE/150929909>
- Calhoun, K. (2014). *Exploring digital libraries: foundations, practice, prospects*. London: Facet.
- Chowdhury, G.G. & Foo, S. (red.). (2012). *Digital libraries and information access: research perspectives*. London: Facet.
- Colbjørnsen, T. (2012). The Janus Strategy: Launching a Norwegian Ebook Distribution Service in an Internationalized Publishing Industry. *International Journal of the Book*, 9(1), 61–78.
- Colbjørnsen, T. (2014a). Digital Divergence: Analysing Strategy, Interpretation and Controversy in the Case of the Introduction of an Ebook Reader Technology. *Information, Communication & Society*, 0(0), 1–16. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2014.924982>
- Colbjørnsen, T. (2014b). *Rapport om prøveprosjekt med e-bøker i innkjøpsordningen (PEI)* (Rapport utarbeidet for Norsk kulturråd). Oslo: Institutt for medier og kommunikasjon / Norsk kulturråd. Hentet fra <http://www.kulturradet.no/documents/10157/6308f25c-77dd-45a4-8835-d94b66f10ce2>
- Colbjørnsen, T. (2015, 22. januar). *Continuity in change: Case studies of digitalization and innovation in the Norwegian book industry 2008–2012* (doktorgradsavhandling). Universitetet i Oslo, Det humanistiske fakultet.
- Darnton, R. (2009). *The case for books: past, present, and future*. New York: PublicAffairs.
- DiMaggio, P.J. & Powell, W.W. (1991). *The new institutionalism in organizational analysis*. Chicago: University of Chicago Press.

- Eckblad, B. (2014, 9. september). Sjekker hvorfor denne kurven får det til å gå kaldt nedover ryggen på norske forfattere. *Dn.no*. Hentet fra <http://www.dn.no/etterBors/2014/09/09/2202/Bker/sjekk-hvorfor-denne-kurven-fr-det-til-g-kaldt-nedover-ryggen-p-norske-forfattere>
- Flatø, E. (2013, 16. januar). – Forlagene prøver å diktere hvordan bibliotekene skal drives. Hentet 29. februar 2016, fra http://www.dagbladet.no/2013/01/16/kultur/bok/litteratur/kristenn_einarsson/kristenn_einars/25262833/
- Friedland, R. & Alford, R.R. (1991). Bringing society back in: symbols, practices, and institutional contradictions. I *The New Institutionalism in Organizational Analysis* (s. 232–263). Chicago: The University of Chicago Press.
- Frisvold, Ø. (1990). Gratisprinsippet før og nå. Hentet 25. februar 2016, fra http://edu.hioa.no/bib1100_bos_frisvold/gratispr.3.html
- Frisvold, Ø. & Byberg, L. (2001). Hvorfor folkebibliotek? Et tilbakeblikk på bibliotek og politisk legitimering ved tre hundreårsskifter. I *Det siviliserte informasjonsfunn* (s. 63–87). Bergen: Fagbokforlaget.
- Granovetter, M. (1985). Economic action and social structure: the problem of embeddedness. *American Journal of Sociology*, 481–510.
- International Federation of Library Associations and Institutions (2013). IFLA – Background Paper on e-Lending (2012). Hentet 27. mai 2016, fra <http://www.ifla.org/publications/background-paper-on-e-lending-2012>
- International Federation of Library Associations and Institutions (2014). IFLA 2014 eLending Background Paper. Hentet 27. mai 2016, fra <http://www.ifla.org/publications/node/8852>
- International Publishers Association (2014). Innovation in E-book Lending: new IPA report. Hentet 27. mai 2016, fra <http://www.internationalpublishers.org/policy-issues/publishers-librarians/knowledge-bank-literacy-and-reading/247-innovation-in-e-book-lending-new-ipa-report?showall=1>
- Larsen, D.E.U. (2016, 31. mai). Frykter flukt fra norsk. Hentet 3. juni 2016, fra <http://www.klassekampen.no/article/20160531/ARTICLE/160539992>
- Larsen, H. (2014). Legitimation work in state cultural organizations: the case of Norway. *International Journal of Cultural Policy*, 20(4), 456–470. <https://doi.org/10.1080/10286632.2013.850497>
- Law, D. & Andrews, J. (2004). *Digital libraries: policy, planning and practice*. Aldershot: Ashgate.
- Letnes, O. (2009, 29. oktober). Vil e-bøkene true gratisprinsippet? Hentet 24. februar 2016, fra <http://www.bokogbibliotek.no/vil-e-be-true-gratisprinsippet>
- Liebowitz, S.J. & Margolis, S.E. (1995). Path Dependence, Lock-In, and History. *Journal of Law, Economics, and Organization*, 11(1), 205–226.
- Meisingset, K. (2012, 17. oktober). Bibliotekene står for fall. Hentet 27. mai 2016, fra <http://www.minervanett.no/bibliotekene-star-for-fall/>

- Meisingset, K. (2013, 19. januar). Fremtidens bibliotek: trang fødsel. Hentet 29. februar 2016, fra <http://www.minervanett.no/fremtidens-bibliotek-trang-fodsel/>
- Naper, C. (2001). «Den skjebnesvangre stormaktsgravitasjon er allerede under full utvikling...»: Bibliotekene som redskap i et litteraturpolitisk prosjekt. I *Det siviliserte informasjonssamfunn* (s. 225–245). Bergen: Fagbokforlaget.
- Norsk Bibliotekforening (2015, oktober). Uttalelse: Aschehoug – et forlag uten kulturelle ambisjoner? Hentet 2. mars 2016, fra <http://norskbiibliotekforening.no/2015/10/uttalelse-aschehoug-et-forlag-uten-kulturelle-ambisjoner/>
- NTB & Aftenposten (2013, 17. januar). Det blir ikke e-bøker i bibliotekene. Hentet 1. juni 2016, fra <http://www.aftenposten.no/article/ap-131172b.html>
- Olsen, K.A. (2012, 12. august). Trenger vi Universitetsbiblioteket? Hentet 27. mai 2016, fra <http://www.aftenposten.no/share/article-6963898.html>
- Polanka, S. (2010). *No Shelf Required: E-books in Libraries* (1. utg.). Chicago: American Library Association Editions.
- Price, K. & Havergal, V. (2011). *E-books in libraries: a practical guide*. London: Facet.
- Rambøll (2015a). *Litteratur i tall 2013* (Rapport utarbeidet for Norsk kulturråd). Oslo: Rambøll consulting / Kulturrådet.
- Rambøll (2015b). *Utredning om e-bøker og utlån i bibliotek* (Rapport utarbeidet for Kulturdepartementet). Oslo: Rambøll consulting / Kulturdepartementet. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/0d8914e29293412dbea9d976bde28732/rapport-om-utlan-av-e-boker-i-folkebibliotek.pdf>
- Rønning, H., Slaatta, T., Larsen, H., Torvund, O. & Colbjørnsen, T. (2012). *Til bokas pris: Utredning av litteraturpolitiske virkemidler i Europa* (Rapport utarbeidet for Kulturdepartementet og Kunnskapsdepartementet). Oslo: Institutt for medier og kommunikasjon.
- Takle, M. (2009). *Det nasjonale i Nasjonalbiblioteket* (Bd. 1). Novus forlag. Hentet fra http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2011081506112
- Thompson, J.B. (2005). *Books in the digital age: the transformation of academic and higher education publishing in Britain and the United States*. Cambridge: Polity Press.
- Vaidhyanathan, S. (2004). *The anarchist in the library: how the clash between freedom and control is hacking the real world and crashing the system*. New York: Basic Books.
- Vestheim, G. (1997). *Fornuft, kultur og velferd: ein historisk-sosiologisk studie av norsk folkebibliotekpolitikk*. Oslo: Samlaget.
- Walters, W.H. (2014). E-books in academic libraries: Challenges for sharing and use. *Journal of Librarianship and Information Science*, 46(2), 85–95. <https://doi.org/10.1177/0961000612470279>
- Wangen, K. (2014, 2. juli). Bibliotek danker ut salg. Hentet 2. mars 2016, fra <http://www.klassekampen.no/article/20140702/ARTICLE/140709989>
- Weber, M. (1990). *Makt og byråkrati: essays om politikk og klasse, samfunnsforskning og verdier* (2. utg.). Oslo: Gyldendal.

- Weber, M. (1995). *Den protestantiske etikk og kapitalismens ånd* (2. oppl. [i.e. 2. utg.]). Oslo: Gyldendal.
- Yoon, C.K. (1998, 8. desember). Soaring Prices Spur a Revolt in Scientific Publishing. *The New York Times*. Hentet fra <http://www.nytimes.com/1998/12/08/health/soaring-prices-spur-a-revolt-in-scientific-publishing.html>

3

Aktivering av nasjonens hukommelse:

Nasjonalbiblioteket i offentligheten

Håkon Larsen

Innledning

Nasjonalbiblioteket (NB) skal både være nasjonens hukommelse og formidle vår felles kulturarv til et bredt publikum. Organisasjonens oppdrag er beskrevet på følgende måte i den siste stortingsmeldingen om biblioteker:

Funksjonane som Nasjonalbiblioteket skal fylle i relasjon til samlingane, kan grovt sett delas i to. For det første har institusjonane ein bevaringsfunksjon, som omfattar all aktivitet som er knytt til innsamling, sikring og bevaring og det å gjere samlingane tilgjengelege [...] For det andre har institusjonen ein formidlingsfunksjon som inneber at Nasjonalbiblioteket stiller samlingane sine til disposisjon for ulike brukargrupper innanfor dei rammene som pliktavleveringslova og åndsverklova set. (St.meld. nr. 23 (2008–2009), s. 38)

Selv om samlingsoppdraget er den viktigste oppgaven til NB, forankret i loven om pliktavlevering (LOV, 1989-06-09-32), har formidlingsbiten blitt en stadig viktigere del av organisasjonens oppdrag. Dette kapittelet handler om NBs pågående arbeid med å nå ut til et bredt publikum gjennom formidling av sine samlinger.

Helt siden NB flyttet inn i egne lokaler på Solli plass i Oslo i 2005 (Takle, 2009), har man i organisasjonen vektlagt formidlingen av samlingen som en sentral del av virksomheten. I årsrapporten for 2014 fremhevet man at

«Nasjonalbiblioteket planlegg dei neste åra å satse meir på å formidle egne samlingar, både fysisk og digitalt [...]» (Nasjonalbiblioteket, 2014, s. 13). Gjennom en analyse av et mangfold av kilder¹ har jeg studert det samtidige formidlingsarbeidet som NB bedriver. En viktig aktør i dette formidlingsarbeidet er NBs direktør, og en del av kapittelet handler om hvordan Aslak Sira Myhre fremfører legitimitet i offentligheten på vegne av organisasjonen.

NB og åpenhet i biblioteksektoren

Som et ledd i å styrke formidlingsarbeidet ansatte NB i 2015 flere personer i nyopprettede formidlingsstillinger. Ida Berntsen kom fra Cappelen Damm for å arbeide med NBs bok-, rapport- og tidsskriftsutgivelser. Eline Skaar Kleven ble hentet fra Litteraturhuset for å «... fornye arrangementstilbudet i Nasjonalbiblioteket og åpne opp for nye og større publikumsgrupper». Og Trond Myklebust gikk fra Aftenposten til NB for å være en «... rådgiver for digital formidling og grensesnitt mellom digitale og analoge plattformer».² Høsten 2016 utlyste NB ytterligere tre stillinger relatert til formidlingsoppgaver. I annonseringen av stillingene skrev NB på sin Facebook-side den 16. november: «Det siste året har vi tredoblet antall arrangementer, utstillinger og bokutgivelser på Nasjonalbiblioteket, der vi formidler den norske kulturarven til et bredt, allment publikum. Nå trenger vi flere kolleger med på laget for ytterligere vekst og profesjonalisering».³

En viktig del av NBs prosjekt med å åpne samlingene handler om digitalisering. Fra politisk hold er det tydelig kommunisert at NB skal innta en offensiv rolle og ha som ambisjon å ligge i forkant av utviklingen. Første setning under overskriften «Visjon, mål og strategier» i Kulturdepartementets «digitaliseringsmelding» heter: «Med forankring i pliktavleveringsloven og åndsverkloven har Nasjonalbiblioteket som sin visjon å være nasjonens hukommelse og et multimedialt kompetansesenter i forkant av fremtidens etterspørsel» (St. meld. nr. 24 (2008–2009), s. 45). En ambisjon forbundet med digitaliseringen

1 Organisasjonens dokumenter, politiske dokumenter om bibliotek og kulturarv, avisartikler om NB, intervjuer med nøkkelpersoner i organisasjonen og observasjon på publikumsarrangementer i NBs lokaler.

2 <http://www.nb.no/Hva-skjer/Aktuelt/Nyheter/Nasjonalbiblioteket-til-hele-folket> (sist besøkt 16.11.2015).

3 <https://www.facebook.com/nasjonalbiblioteket/> (sist besøkt 19.12.2016).

er å nå flere med NBs tilbud og bidra til utvikling av offentligheten. Myhre skriver i innledningen til årsrapporten fra 2014: «Denne årsrapporten vil vise at Nasjonalbiblioteket i 2014 [...] fyller samfunnsoppdraget som en tilrettelegger for en digital demokratisk offentlighet med forankring i den nasjonale kulturarven» (Nasjonalbiblioteket, 2014, s. 4). Til Klassekampen sier Myhre at NB «[...] gjennomfører et av de største digitaliseringsprosjektene i verden [...] Snart har vi digitalisert alle bøker som noen gang er gitt ut på norsk».⁴

Helt siden ABM-utvikling ble oppløst i 2010, har NB hatt et overordnet ansvar for utviklingen av biblioteksektoren.⁵ Dette ble ytterligere forsterket i 2015, da NB av Kulturdepartementet, gjennom den nasjonale bibliotekstrategien (Kulturdepartementet, 2015a), ble tillagt et spesielt ansvar for å videreutvikle folkebibliotekene med tanke på deres funksjon som møteplasser og kulturarenaer.⁶ Åpenhet er her et overordnet tema. Statsråd Thorhild Widvey skriver i dokumentets forord at «[...] bibliotekene har gått frå lukkede rom til opne, levende landskap [...]» (Kulturdepartementet, 2015a, s. 4). Også nasjonalbibliotekaren har skrevet en innledning til strategidokumentet, hvor han presiserer at «[f]ramtidas bibliotek er en møteplass» (Kulturdepartementet, 2015a, s. 5). Det spesifiseres videre i dokumentet at «[s]taten skal bidra til at biblioteksektoren styrkes som aktiv formidler av kunnskap og kulturarv, og legge til rette for at folkebibliotekene blir aktuelle og uavhengige møteplasser og arenaer for offentlig samtale og debatt» (Kulturdepartementet, 2015a, s. 8).

4 Klassekampen (2016): «Lager Matrix på biblioteket», 4.1., Morten S. Smedsrud. Den kjente amerikanske bokhistorikeren og forkjemperen for digitalisering av litteratur, Robert Darnton, fremhevet også NBs digitaliseringsarbeid som offensivt i sitt foredrag i NBs lokaler den 14. oktober 2015. Se Colbjørnsen (denne boken) for en nærmere diskusjon om NBs arbeid med å digitalisere samlingen.

5 NBs Svein Arne Tindesand har forfattet Store Norske Leksikons artikkel om ABM-utviklingen. Her skriver han: «Statens senter for arkiv, bibliotek og museum (ABM-utvikling) ble etablert 1. januar 2003, gjennom et samarbeid mellom Kultur- og kirkedepartementet og Kunnskapsdepartementet, ved å sammenslutte Statens bibliotektilsyn, Norsk museumsutvikling og Riksbibliotekstjenesten. ABM-utvikling skulle være et tverrsektorielt organ som ivaretok statens forvaltningsmessige ansvar for utvikling av fagområdene arkiv, bibliotek og museum. I 2010 ble ABM-utvikling nedlagt og oppgavene på bibliotekområdet ble overført til Nasjonalbiblioteket. Oppgavene på arkiv- og museumsområdet ble overført til Norsk kulturråd. I 2015 ble ansvaret for arkivutviklingsoppgavene videre overført til Riksarkivaren». <https://snl.no/ABM-utvikling> (sist besøkt 4.1.2017).

6 Som en konsekvens har den nye nasjonalbibliotekaren hentet inn ytterligere en tidligere ansatt fra Litteraturhuset. Monica Helvig, tidligere nestleder ved Litteraturhuset, har blitt ansatt i en stilling som prosjektleder for «å lede arbeidet med å kartlegge og utvikle folkebibliotekene som møteplasser og kulturarenaer». <http://www.nb.no/Presse/For-presse/Pressemeldinger/Ny-prosjektleder-skal-utvikle-bibliotekene-som-kulturarenaer> (sist besøkt 16.11.2015). Helvig har også vært ansatt i Foreningen !Les, hvor Myhre har vært leder.

Det har over de siste tiårene blitt gjennomført mange studier av folkebibliotekenes utvikling relatert til deres rolle som møteplasser (Aabø & Audunson, 2012; Aabø, Audunson & Vårheim, 2010; Audunson, 2005; Vårheim, Steinmo & Ide, 2008), ofte koblet til teorier om sivilsamfunn, med en vektlegging av sosial kapital (Putnam, 2000) og «Third places» (Oldenburg, 1989). Men det er til gjengjeld lite forskning på forskningsbibliotekenes rolle som møteplasser (Black & Roberts, 2006; Bryant, Matthews & Walton, 2009, se også kapittel 1 i denne boken). I tillegg til å tilrettelegge for at folkebibliotekene utvikler seg til åpne møteplasser og arenaer for samtale og debatt, har NB ambisjoner om selv å utvikle seg til å bli en slik arena. Gjennom å analysere et bredt spekter av data med en kombinasjon av tekstanalyse, kvalitative semi-strukturerte dybdeintervjuer og deltagende observasjon søker jeg gjennom metodetriangulering (Silverman, 2001, s. 233–235) og tykke beskrivelser (Geertz, 1973) å oppnå en forståelse av NBs samtidige arbeid med å åpne opp og formidle den samlingen de forvalter. Som Aslak Sira Myhre skriver i sin «Melding frå leiaren» i årsrapporten for 2014, søker organisasjonen å realisere målsettingen om å være et «Nasjonalbibliotek for fem millionar» (Nasjonalbiblioteket, 2014). For Myhre og NB er det nemlig et «hovedprosjekt [...] at vi lever i en tid der det ikke er tilstrekkelig å ta vare på hukommelsen. Vi må aktivisere den også». ⁷ En viktig del av denne jobben gjøres av nettopp direktøren, som gjennom sin tilstedeværelse i offentligheten representerer en legemliggjøring av organisasjonen og fremfører legitimitet på dens vegne. Jeg har derfor studert Myhres medieopptredener.

Statlig finansierte kulturorganisasjoner er i prinsippet avhengig av å legitimere seg overfor borgerne, ettersom borgerne indirekte finansierer organisasjonens virksomhet gjennom å betale skatt. Det vil derfor ikke være tilstrekkelig for ledere av slike organisasjoner kun å bedrive legitimeringsarbeid overfor Kulturdepartementet – den politiske ledelsen i departementet vil sannsynligvis ikke opprettholde en organisasjon som har liten tillit og legitimitet i befolkningen (se Larsen, 2016; Kann-Rasmussen, 2016 for en nærmere diskusjon).

Medieanalysen er basert på søk i mediearkivet Retriever (Atekst). Nærmere bestemt har jeg basert analysen på alle treff på søkeordet «Aslak Sira Myhre + nasjonalbibliotekar» i tidsperioden 1. mars 2014 til 31. august 2015. Dette ga treff på 249 artikler. Jeg startet søket i mars 2014 fordi det da ble kjent at Myhre

7 Klassekampen (2016): «Lager Matrix på biblioteket», 4.1., Morten S. Smedsrud.

var én av fire søkere til stillingen som nasjonalbibliotekar. Jeg stoppet ved utgangen av august fordi søket ble gjennomført i begynnelsen av september 2015. Etter å ha gått gjennom alle de 249 artiklene valgte jeg å sentrere den kvalitative innholdsanalysen rundt intervjuer med Myhre, og andre saker der hans rolle som nasjonalbibliotekar er fremtredende. Det er fire tidsperioder som utmerker seg i materialet. Det er for det første mars 2014, da det ble kjent at han søkte på direktørstillingen. Deretter er det mye omtale i mai samme år – tidspunktet da Myhre ble utpekt som nasjonalbibliotekar i statsråd. November 2014 var også en periode med hyppige medieopptredener i forbindelse med Myhres tiltredelse i stillingen den 1. november. Deretter var det relativt lite aktivitet frem til august 2015, da Myhre hadde en fremtredende rolle i fremleggelsen av den nye bibliotekstrategien.⁸

Jeg har videre sett på lederartiklene i NBs årsrapporter. For å studere hvordan NB forvalter sitt formidlingsoppdrag, har jeg også vært til stede på diverse publikumsrettede arrangementer i regi av NB, og jeg har intervjuet NBs avdelingsdirektør for forskning og formidling, Hege Stensrud Høsøien, og NBs programsjef, Eline Skaar Kleven. Begge intervjuene ble gjennomført i Nasjonalbibliotekets lokaler på Solli plass. Informantene har gitt samtykke til at jeg kan sitere dem med navn og stillingstittel, og de har godkjent sitater per e-post. I tillegg til disse semi-strukturerte forskningsintervjuene hadde jeg også den 5. februar 2016 en lengre uformell samtale med forskningsbibliotekar Michelle Tisdell om diverse aspekter ved NBs virksomhet. I og med at jeg er opptatt av direktørens offentlige rolle som legitimeringsaktør, har jeg valgt ikke å intervju ham, men kun å studere hans medieopptredener. For å gjennomføre en slik analyse trenger vi teori om legitimitet og sosiale fremførelser. Jeg vil kort presentere slik teori før jeg tar fatt på analysen.

Legitimering som fremføring og kulturelt arbeid

Et dominerende perspektiv innen forskning på organisasjoners legitimitet har over de siste tiårene vært teoriene om sosiologisk institusjonalisme i et neo-institusjonalt perspektiv (Scott, 2013). Det er vanlig å skille mellom tre former

8 I tillegg til artiklene fra Retriever trekker jeg også på andre publikasjoner, som ikke er tilgjengelige via mediearkivet, hvor Myhre er intervjuet i kraft av sin stilling. Noen av disse er også fra et senere tidspunkt enn august 2015. Jeg har ikke gått like systematisk til verks i arbeidet med dette materialet.

for institusjonalisme: rasjonelle valg-institusjonalisme, historisk institusjonalisme og sosiologisk institusjonalisme (Hall & Taylor, 1996). Den sosiologiske institusjonalismen er spesielt opptatt av relasjonen mellom organisasjoner og deres sosiale omgivelser. Siden slutten av 1970-tallet har man snakket om en neo-institusjonalisme innen organisasjonssosiologien (Meyer & Rowan, 1977; Powell & DiMaggio, 1991), hvor man blant annet er opptatt av å analysere organisasjoner i lys av organisatoriske felt (DiMaggio & Powell, 1983), inspirert av Bourdieus (1993) teori om sosiale felt (Scott, 2013). Et hovedpoeng for disse teoriene er at organisasjoner i stor grad søker å speile sine omgivelser i sin søken etter legitimitet, og at dette leder til at organisasjoner tenderer mot å bli like hverandre.

Disse teoriene er imidlertid svake når det gjelder å forstå aktørers handlinger (Hall & Taylor, 1996; Jepperson, 1991; Larsen, 2016; Schmidt, 2008). For å få tak i konkrete aktørers legitimeringsarbeid trenger vi derfor teorier som fanger opp meningskompleksiteten som er forbundet med legitimering. Med legitimeringsarbeid sikter jeg til at legitimering er en sosial prosess (Johnson, Dowd & Ridgeway, 2006), og at legitimitet er noe ustabil og noe man kontinuerlig må arbeide for å oppnå gjennom meningskapende kulturelt arbeid (Boltanski, 2011; Boltanski & Thévenot, 2006; Larsen, 2016). Siden jeg er spesielt interessert i å undersøke hvordan NB, representert gjennom sin direktør, bedriver offentlig legitimeringsarbeid, er det nødvendig med teorier om sosiale fremførelser av legitimitet. Et perspektiv som er meget anvendelig i denne sammenheng, er utviklet av den amerikanske sosiologen Jeffrey Alexander. Ifølge Alexander (2011, s. 103) må en sosial fremførelse, for å være vellykket, klare å forene de mange elementene som utgjør en sosial fremførelse. Disse består, ifølge hans teori, av kollektive representasjoner, sosiale skript, aktører, de symbolske produksjonsmidlene, *mise-en-scène*, sosial makt, fortolkende makt og publikum. Det er kun gjennom en forening av disse elementene at en aktør vil klare å overbevise publikum om at fremførelsen er autentisk. Om den oppleves som autentisk, vil den ikke lenger oppleves som en fremførelse, men som en genuin handling. Han skriver: «Meaning must seem to come from the actor if it is to seem authentic, not from scripts, props, power, or audience» (Alexander, 2011, s. 85). En viktig del av det offentlige legitimeringsarbeidet til NB er nettopp at lederne klarer å overbevise offentligheten om at de er autentiske i deres organisatoriske arbeid.

Nasjonalbiblioteket som offentlig arena og møteplass

NB ble ikke en selvstendig institusjon før i 1999. Før dette hadde NBs oppgaver blitt ivaretatt av Universitetsbiblioteket ved Universitetet i Oslo. Universitetsbiblioteket hadde fungert som nasjonalbibliotek siden universitetet ble opprettet i 1811 (St.meld. nr. 24 (2008–2009), s. 46). NBs avdeling i Mo i Rana, som skulle ta seg av det pliktavleverte materialet, ble riktignok opprettet i 1989, men fikk altså ikke en moderinstitusjon før ti år senere (Takle, 2009). Da Universitetsbiblioteket flyttet fra Solli plass til Blindern i 1999, ble den gamle bygningen rehabilitert, og i 2005 kunne NB flytte inn i denne sentralt plasserte bygningen i Oslo (Takle, 2009, s. 11).

Huset spiller en viktig rolle i den samtidige formidlingen av samlingen. Eline Skaar Kleven forteller at en viktig del av arbeidet i hennes stilling som programsjef ved NB består i å få NBs lokaler på Solli plass «til å bli et mer brukt hus, en arena i Oslo som blir mer brukt. Få inn arrangementer, programmer, som kan formidle samlinga til et større publikum» (Kleven 9.12.2015). Også avdelingsdirektør for forskning og formidling, Hege Stensrud Høsøien, påpeker at det «er den nye nasjonalbibliotekarens erklærte program å åpne dørene». Samtidig påpeker hun at dette er en del «av en større bevegelse som man ser i hele Europa». Hun forteller om sitt siste besøk ved British Library:

Da jeg var der for å bruke samlingen som student, måtte jeg søke om å få komme inn, og jeg kom nesten ikke inn. Jeg måtte ha med brev fra professor på Blindern, og det var veldig strengt. Og nå var alle sluser åpne. Det satt og lå ungdommer overalt. Vi ser det i våre lokaler også, at hvis du går i kantina kl. 14, så er det smekk fullt, selv om kantina er stengt. Det er unge mennesker. For det er varmt, det er hyggelig, og det er gratis internett. Og det er noen automater med Cola og sånt. Det er smekk fullt hver eneste dag. Og de bruker ikke samlingene. De er ikke interessert i oss. Og det var også mitt inntrykk, at mange av dem som var på British Library, de satt liksom langs veggene og holdt på med lekser, Facebook eller lignende. Mange av dem har ikke lånekort til samlingen, og da får ikke bibliotekarene interagere med dem i det hele tatt. Så de kunne egentlig vært hvor som helst. Men samtidig kunne de ikke vært hvor som helst, for de trives i det miljøet. Det er trygt, og det er intellektuelt stimulerende selv om de ikke interagerer med samlingen. De trives i det boklige og i kunnskapsomgivelsene, på en måte. De bare bruker det som en lesesal. Eller, de bruker ikke lesesalen. De vil sitte i kantina, for der kan de drikke brus, og der kan de snakke sammen, og ha på telefonen. (Høsøien 16.10.2015)

Astrid Anderson (denne boken) viser også i sin studie at mange av studentene ved Universitetet i Oslo bruker Universitetsbiblioteket på tilsvarende måter. I tillegg har andre forskere konkludert med at studenter anser forskningsbiblioteker for å være både et sosialt rom og et sted å arbeide (Bryant et al., 2009, s. 15; Duke & Asher, 2012, s. 167; Fagerlid, denne boken). Dette er noe som forsterkes ved utvikling av læresentre (Black & Roberts, 2006; Straume, denne boken).

For NB handler åpenhet i stor grad om å trekke til seg nye brukergrupper og å være en relevant arena for samfunnets borgere. Samtidig er det også et ønske om at borgerne på et senere tidspunkt vil oppsøke samlingen på eget initiativ:

[...] man vil åpne opp huset og gjøre det breiere [...] Vi skal formidle, la folk få vite hva vi har i samlinga. Men selsagt òg at det blir en inngang inn, at man får et forhold til Nasjonalbiblioteket som institusjon. Og så kan man gå på et arrangement [...] Og neste steg blir da å oppsøke samlinga, hvis man er interessert i det man hører. (Kleven 9.12.2015)

En slik utadrettet virksomhet kan fortolkes som en legitimeringsstrategi, idet NB bedriver tilsvarende utadrettet legitimeringsarbeid som andre samtidige kulturorganisasjoner. Med et neo-institusjonelt perspektiv kan vi fortolke dette som en tvungen isomorfisme (DiMaggio & Powell, 1983),⁹ hvor Kulturdepartementet er pådriver for at de statlige kulturorganisasjonene skal arbeide for økende inkludering og å bevisstgjøre seg sitt samfunnsoppdrag. Begge deler var sentralt under koalisjonsregjeringen til Arbeiderpartiet, Sosialistisk venstreparti og Senterpartiet. I denne regjeringens to siste tildelingsbrev (Kulturdepartementet, 2012, 2013) til de statlige kulturorganisasjonene ble det fremsatt forventninger om at tilskuddsmottaker skulle følge opp det som ble beskrevet i stortingsmelding nummer 10 (2011–2012), den såkalte inkluderingsmeldingen. Utvalget som skrev den siste NOU-en om kulturpolitikk, har videre lansert et forslag om at alle statlig finansierte kulturorganisasjoner skal formulere et samfunnsoppdrag som skal styre deres virksomhet i en gitt tidsperiode (NOU, 2013:4, kap. 14). Det har også i alle tildelingsbrevene til NB i perioden 2012–2016¹⁰ blitt lagt vekt på at organisasjonen er forventet

9 «Coercive isomorphism results from both formal and informal pressures exerted on organizations by other organizations upon which they are dependent and by cultural expectations in the society within which organizations function» (DiMaggio & Powell, 1983, s. 150).

10 Dokumentene fra 2012 til 2016 er alle tilgjengelige på Kulturdepartementets nettsider: <https://www.regjeringen.no/no/dokument/dep/kud/tildelingsbrev/id750084/> (sist besøkt 17.2.2016). Eldre tildelingsbrev er ikke gjort tilgjengelig på nettsidene.

å drive aktiv formidling av sin samling. I Kulturdepartementets tildelingsbrev for 2015 og 2016 står det eksplisitt at en av forutsetningene for tildelingen av midler over statsbudsjettet er at NB skal «øke bruken av samlingene gjennom aktive formidlingstiltak» (Kulturdepartementet, 2015b, s. 3; 2016, s. 3).

Det har altså over flere år vært viktig for Kulturdepartementet at NB driver med aktiv samlingsformidling, og det er en av de viktigste oppgavene for dagens direktør. Men også den forrige direktøren, Vigdis Moe Skarstein (2004–2014), vektla dette. Hun skrev for eksempel i NBs magasin NB21 i 2008:

Om samlingen skal være interessant for ettertida, må materialet være i aktiv bruk, både som grunnlag for forskning og tilrettelagt for et allment interessert publikum, også i samtida. Derfor har Nasjonalbiblioteket økt fokus på formidling – og på at formidlingen skal være forsknings- og kunnskapsbasert. (Skarstein, 2008, s. 4)

Selv om NB først og fremst er en forvaltningsorganisasjon som ivaretar Norges hukommelse for fremtidige borgere, og dette i prinsippet vil kunne være nok til å legitimere organisasjonens virksomhet, har NB siden det fikk sitt eget bygg, blitt mer og mer opptatt av å formidle samlingen (Take, 2009, s. 185). Denne formidlingen skjer i dag gjennom flere publikumsrettede arrangementer og en mer målrettet satsing på å «trekke» folk inn til NBs lokaler og arrangementer. Som Kleven sa til meg: «... i oktober i fjor var det fire arrangementer, mens det i oktober i år var tjuedefem. Så det er en markant økning i antall arrangementer» (9.12.2015). NB informerer også mer aktivt om disse arrangementene, blant annet gjennom at de lager månedlige programhefter med informasjon om den publikumsrettede aktiviteten som foregår i huset på Solli plass.¹¹

NB utvikler seg altså til å bli en kulturarena i Oslo, men har samtidig et spesifikt oppdrag og en programprofil som gjør at de ikke skal ta plass fra andre aktører. Idet jeg spør Kleven om hennes gamle arbeidsgiver Litteraturhuset opplever at de har fått en sterk konkurrent i NB, sier hun: «Litteraturhuset har kanskje primært internasjonal litteratur, aktuell litteratur. Å formidle verden gjennom litteraturen har vært en målsetting for Litteraturhuset i alle år, mens vi skal formidle Norge og den norske kulturhistorien» (Kleven). Høsøien fremhevet også i beskrivelsen av NBs publikasjonsserier at NB ikke tar opp for

¹¹ En liten del av formidlingen foregår også i lokalene til samarbeidende kulturorganisasjoner i Oslo eller Alta (NBs egne lokaler i Alta er ikke egnet for formidlingsaktiviteter).

mye plass i markedet: «Vi ser ikke på oss selv som en allmenn publisist, vi utgir for eksempel ikke biografier. Vi ønsker ikke å konkurrere, men å fylle ut et bilde. Vi ønsker å gjøre ting som ikke andre gjør, eller ta oss av den lange halen. Vi ser det som samlingsformidling» (Høsøien 16.10.2015).

NB har, som tidligere nevnt, som del av sin økte satsing på formidling ansatt en person for å jobbe spesifikt med NBs egne publikasjonsserier. I tildelingsbrevene fra Kulturdepartementet kan vi lese at de forventer at NB skal bedrive samlingsformidling i form av egne publikasjonsserier. Men dette betyr ikke nødvendigvis at det er Kulturdepartementet som dikterer NBs praksis. For det første er nasjonalbibliotekaren stadig i møter med Kulturdepartementet og kan slik selv ta del i utformingen av oppdraget. For det andre er det en forutsetning for at NB skal lykkes i sitt arbeid med å åpne opp organisasjonen og intensivere formidlingen av samlingen, at de ansatte, og da spesielt ledelsen, tror på viktigheten av det de holder på med. Som jeg har vist i studier av andre kulturorganisasjoner (Larsen, 2016), og som det vil gå frem av kapitlets neste del, avhenger den performative suksessen til kulturlederens legitimeringsarbeid av at de oppfattes som troverdige, og at dette best lar seg fremvise ved at de selv har et genuint engasjement for det de holder på med.

Nasjonalbibliotekets tilstedeværelse i offentligheten

Gjennom en rekke intervjuer i diverse medier har den nye direktøren fremført legitimitet på vegne av sin egen tiltredelse i stillingen og på vegne av NB som en offentlig finansiert organisasjon. En ting som utmerker seg i disse intervjuene, er med hvilket engasjement Myhre forteller om sin stilling og NBs rolle i det norske samfunnet. I januar 2015 sa han til Rana Blad: «Jeg elsker bibliotek. Hvis jeg får det til, er jo denne jobben så bra som det bare kan bli.»¹² For Myhre er jobben som nasjonalbibliotekar fylt med personlige gleder: «Og skulle han ha en dårlig dag, tar han seg en tur ned i magasinet, historisk interessant som han er. – Jeg er personlig dypt engasjert i samlinger som kart, håndskrift, middelalderballader og Magnus Lagabøtes lov. Det er jo selve den gammeldagse kjernen i Nasjonalbiblioteket [...]»¹³

12 Rana Blad (2015): «Siddis og raddis», 24.1., Sissel Hoffengh.

13 NTB (2015): «Sira Myhre: – Avgjørende tiår for folkebibliotekene», 25.01.

For å ha performativ suksess som leder av en slik organisasjon er det av avgjørende betydning at det budskapet man fremfører oppfattes som autentisk – at det ikke oppleves som en fremførelse (Alexander, 2011; Larsen, 2016). Med sin bakgrunn som leder av Foreningen !Les¹⁴ og Litteraturhuset i Oslo har Myhre vist at han har et stort engasjement for litteraturformidling, og at han slik har de beste forutsetninger for å lykkes med å kommunisere sitt engasjement til et bredt publikum. Han oppleves som en autentisk leder som ikke spiller et spill, men våger å fylle rollen ved å være seg selv (Arnulf, 2012, s. 68–69).

Hans politiske fortid som leder i det politiske partiet Rød valgallianse (RV) i perioden 1997–2003 er derimot noe han aktivt må forholde seg til i sitt kulturelle arbeid med å overbevise borgerne om sin troverdighet som en nyutnevnt offentlig tjenestemann. I et intervju med Stavanger Aftenblad trekker han imidlertid frem sin tid fra RV som det som har gitt ham mest ballast som leder:

Jeg lærte mye om ledelse der. Ingenting etterpå har vært i nærheten av å være så vanskelig. For det første var RV med 2000–3000 medlemmer større enn de fleste bedrifter. Du skal få alle til å handle samtidig. For det andre er alle medlemmene anarkister. De liker ikke ledere, og de tar ikke imot ordre. Du må likevel vinne dem. For det tredje var RV ekstremt fattige. Som leder her på Litteraturhuset og i Foreningen !Les har jeg hatt styringsrett og ansatte med lønn. Hvilken luksus for en leder!¹⁵

Med Myhres kombinasjon av å ha vært leder for et politisk parti på ytre venstre fløy og de litterære formidlingsorganisasjonene Foreningen !Les og Litteraturhuset er det vanskelig å trekke i tvil hans engasjement for litteraturen og det bibliotekfaglige, og hans iver etter å nå ut til folket med litteraturen. At han har blitt utnevnt i statsråd av en kulturminister fra Høyre, er også med på å underbygge at hans engasjement for litteraturformidling er det aller viktigste kortet han har i denne rollen. Selv om enkelte nok vil mene at regjeringen med denne ansettelsen er med på å underminere viktigheten av bibliotekarutdannelsen for biblioteksektoren, har kritikken mot hans manglende bibliotekfaglige bakgrunn i stor grad uteblitt. Ukeavisen Ledelse hadde for eksempel en

14 Foreningen presenterer seg selv på følgende måte: «Foreningen !les er en ideell organisasjon som ble etablert i 1997. Vi jobber for å fremme lesing i alle samfunnslag, og er Norges fremste formidler av barne- og ungdomslitteratur. Hovedmålet vårt er å inspirere barn og ungdom, men også voksne til å lese mer.» <http://foreningenles.no/om-oss> (sist besøkt 13.10.2015).

15 Stavanger Aftenblad (2014): «Lederoppgave: Revolusjon», 3.10., Sigurd Bjørnstad.

lang artikkel i forbindelse med hans tilsetting, hvor de intervjuet en rekke personer med spesialkompetanse på bibliotekfeltet eller ledelse. Ingen av de intervjuede fant det kritikkverdige at han manglet bibliotekerfaring, siden han har vist et viktig engasjement for bøker og biblioteker.¹⁶ I et intervju med Klassekampen den 4.1.2016 om sitt første år som nasjonalbiblioteker, sier Myhre selv om sin manglende bibliotekarutdannelse at «det er et langt mindre problem enn jeg trodde. Det kan jo hende bibliotekarer er spesielt høflige, men de sier i alle fall ikke noe [...]».¹⁷

Kritikk mot manglende bibliotekfaglig bakgrunn ble derimot fremsatt mot Kulturetaten i Oslo kommune i forbindelse med tilsetting av ny leder for Deichmanske bibliotek høsten 2013. Kritikken handlet om manglende vektlegging av det bibliotekfaglige både i utlysningsteksten, i prosessen rundt tilsetting og i valget om å ansette tidligere ballettdanser Kristin Danielsen som ny biblioteksjef.¹⁸ Kritikkk av utlysningstekstene til Kulturetaten i Oslo kommune ble igjen fremsatt i 2015, da de søkte etter «kokker, kunstnere, 'DIY-entreprenører', eller industridesignere» til den nye bydelsfilialen for barn og unge på Tøyen. De ville ansette noen til «å skape et aktivitetsrom for frie drømmer og utforskende læring som skal overgå alt du har sett».¹⁹ Leder av Bibliotekarforbundet, Margunn Haugland, sa at hun med denne utlysningsteksten «sliter med å se hva som skiller det nye ungdomsbiblioteket fra en fritidsklubb».²⁰ I kjølvannet av dette gikk Klassekampen gjennom de 25 siste stillingsutlysningene for Oslo kommunes biblioteker, og konkluderte med at 18 av disse stillingene ikke krevde bibliotekarutdannelse.²¹

Dette vitner om at bibliotekarene føler at deres profesjon er truet grunnet endringer i biblioteksektoren. At Myhre ikke har blitt utsatt for tilsvarende kritikk som Danielsen, kan nok tilskrives at han før tiltredelsen allerede var en

16 Ukeavisen Ledelse (2014): «Litteraturspranget», 6.6., Anita Myklemyr.

17 Klassekampen (2016): «Lager Matrix på biblioteket», 4.1., Morten S. Smedsrud.

18 Ukeavisen Ledelse (2013): «Bittert etterspill etter sjefsansettelse i Deichmanske», 6.12., Espen Hoff;

Ukeavisen Ledelse (2013): «Om tilsetting av biblioteksjef i Oslo», 13.12., Monika Deildok.

19 <http://bibforb.no/kokk-eller-bibliotekar/> (sist besøkt 13.10.2015).

20 <http://bibforb.no/kokk-eller-bibliotekar/> (sist besøkt 13.10.2015).

21 <http://www.klassekampen.no/article/20150930/ARTICLE/150939997> (sist besøkt 13.10.2015). Denne saken har også blitt behørig diskutert på e-postlisten BibliotekNorge. <http://www.nb.no/cgi-bin/wa?A0=BIBLIOTEKNORGE> (sist besøkt 14.10.2015). Kritikken mot ansettelsen av Kristin Danielsen startet på BibliotekNorge, av de to søkerne som hadde bibliotekfaglig bakgrunn, men som ikke nådde opp i ansettelsesprosessen (Ukeavisen Ledelse [2013]: «Bittert etterspill etter sjefsansettelse i Deichmanske», 6.12., Espen Hoff). BibliotekNorge er driftet av NB.

profilert mann i offentligheten, og at han hadde en troverdighet som en litteratursmann. Trass i hans radikale politiske bakgrunn ser kombinasjonen av retoriske ferdigheter, ledelseserfaring, medietrening og en personlig historie i litteraturens tjeneste ut til å gi ham de beste forutsetninger for å fremstå som autentisk (Alexander, 2011; Arnulf, 2012; Larsen, 2016) i sin offentlige fremføring av legitimitet på vegne av NB.

Åpne bygg og samlinger

I likhet med statlige kulturorganisasjoner som Nasjonalmuseet (Berg, 2016), Den Norske Opera & Ballet og Oslo-Filharmonien (Larsen, 2014) er NB opptatt av at terskelen for å gå inn i bygget skal være lav. Der de to nevnte musikkorganisasjonene i stor grad arbeider med å bygge ned symbolske terskler, har Nasjonalmuseet og NB også utfordringer av mer materiell karakter, ettersom Nasjonalgalleriet på Tullinløkka og NBs bygg på Solli plass av mange oppleves som lukkede og lite inviterende. Nasjonalmuseet har stor tiltro til at det nye museumsbygget på Vestbanen vil endre på dette inntrykket (Berg, 2016), mens NB er nødt til å gjøre det beste ut av de materielle forutsetningene de har for sin virksomhet. I likhet med Nasjonalgalleriet må man også for å entre NB gå opp en høy trapp for å komme inn i lokalene. Og når man kommer innenfor døren på Solli plass, blir man møtt av en vektor som forteller at man må låse inn sekker og jakker i et skap før man kan benytte seg av husets lesesal. Som Kleven sa til meg under intervjuet, arbeider de med å endre på inntrykket av NB som «en borg med vektere hvor du må legge fra deg jakka» (Kleven 9.12.2015). Også studenter som Anderson (denne boken) har snakket med, beskriver NB som et lukket bibliotek, og at de som en konsekvens foretrekker å bruke Universitetsbiblioteket som arbeidsplass. En brukerundersøkelse fra 2013 viser også at personer som var registrert i NBs låneregister, uttrykte frustrasjon rundt påbudet om å legge fra seg jakke og eiendeler før man kan låne bøker, samt forbudet mot mat og drikke på lesesalen.²²

Som et ledd i sin kontakt med publikum har NB månedlige omvisninger i bygget hvor publikum blant annet får komme inn på spesiallesesalen og får se

22 Undersøkelsen er ikke offentlig tilgjengelig. Jeg har fått tilsendt resultatene på e-post fra en av NBs ansatte.

noen utvalgte objekter fra NBs samlinger.²³ På omvisning den 14.10.2015 ble vi fortalt at omvisningene er et ledd i å gjøre NB mer åpent for publikum. Bibliotekaren som ledet omvisningen, fortalte at de ønsket å trekke folk inn og vise frem hva de holder på med her inne, for idet man går forbi og ser fasaden, kan bygget oppleves som ganske lukket og stengt.

Blant de ansatte i organisasjonen er det altså en oppfatning om at publikum opplever NBs lokaler som relativt lukkede, og at dette er noe som er til hinder i deres arbeid med å åpne opp organisasjonen. Men en del av åpenhetsarbeidet handler også om å skape en bevissthet rundt at organisasjonen faktisk har et eget bygg i Oslo, og at de er en fysisk arena for borgere som er interessert i kultur og kunnskap. Kleven setter fint ord på dette i vårt intervju:

Altså, før jeg begynte her, hadde jeg samtaler med veldig mange om at jeg hadde fått ny jobb, og mange var sånn 'hvor er Nasjonalbiblioteket?' [...] Man har vært synlig på veldig mange felt, men kanskje mer innenfor de innvidde kretser [...] Nasjonalbiblioteket har alltid vært der, og det er der i folks bevissthet. Men samtidig er det ikke nødvendigvis slik at man aktivt går til Nasjonalbiblioteket. Så det er en målsetting, at skal du lete etter noe, så går du til Nasjonalbiblioteket. (9.12.2015)

En spørreundersøkelse gjennomført av Norstat på vegne av NB blant et representativt utvalg av befolkningen i 2013 viser også at det er mange som ikke hadde kjennskap til NB på dette tidspunktet: 38 prosent hadde ingen kjennskap til NB, 35 prosent kjente til navnet, 12 prosent hadde noe kunnskap om NB, mens 15 prosent hadde god kunnskap om NBs tjenester.²⁴

I prosessen med å åpne opp NB er det, i likhet med avmystifiseringsarbeidet som pågår i de store statsfinansierte kunstorganisasjonene (Larsen, 2014, 2016; Berg, 2016), avgjørende at NB bevarer en tydelig kunnskapsprofil: at NB er en arena hvor man formidler viktig og solid kunnskap til et interessert publikum. Myhre sier om NB til Aftenposten: «Det skal være et kunnskapstempel og

23 I tillegg til pliktavlevert materiale har NB også en samling privatarkiver, med hovedvekt på arkivene til kulturpersonligheter, særlig forskere og forfattere. På NBs nettsider står det at man på «spesiallesesalen for privatarkiv og sjeldent materiale [...] får tilgang til: Privatarkivmateriale fra personer, institusjoner og organisasjoner innen kultur og forskning. Fotografier, postkort og plakater. Eldre og sjeldne trykte bøker og kart. Bokillustrasjoner. Teaterhistorisk materiale. Illegale aviser og andre krigstrykk». <http://www.nb.no/Tilbud/Lese-lytte-se/Spesiallesal-for-privatarkiv-og-sjeldent-materiale> (sist besøkt 14.10.2015).

24 Undersøkelsen er ikke offentlig tilgjengelig. Jeg har fått resultatene tilsendt på e-post fra en ansatt i NB.

samtidig et sted du er velkommen inn.»²⁵ Denne balansen mellom å ivareta det kunnskaps- og kulturpolitiske ansvaret samtidig som man skal være en inkluderende arena, ligner det som vektlegges i en rekke statlige kulturorganisasjoner (Larsen, 2014, 2016; Berg, 2016; Kann-Rasmussen, 2016), og er også et ideal som Myhre forfektet som leder av Litteraturhuset (Gregersen, 2014). Kombinasjonen av å være inkluderende i sin utadrettede kommunikasjon med publikum, samtidig som man ikke kompromisser med det faglige innholdet, har i det hele tatt blitt en nøkkel til suksess for kulturorganisasjoners legitimeringsarbeid i det 21. århundre (Larsen, 2016). Forskere har også dokumentert at brukere av folkebiblioteker forholder seg til bibliotekene som en blanding av katedral og offentlig dagligstue med lav dørterskel (Evjen & Audunson, 2009, s. 172).

Gjennom følgende illustrasjon forteller Høsøien om de ansattes engasjement for formidling og balansen mellom å gi informasjon til brukeren samtidig som man ikke skal legge for sterke føringer på hvordan ting fra samlingen kan brukes:

De ansatte i institusjonen har store fagkunnskaper og formidlingsglede og har lyst til å gi brukeren mest mulig metadata, fortelle hvilken kontekst objekter fra samlingen inngår i. Og det er klart at vi som arkivorganisasjon skal vite hvilken kontekst enkeltokument opptrer i, slik at vi kan gi informasjon, men vi kan heller ikke si at det er den eneste saliggjørende måten å forholde seg til det dokumentet på. Det er flott hvis det kommer en bruker som kan se forskjell på mange nesten like bilder av et fenomen, og har kjennskap til detaljene og nyansene i det. Det er en del av vårt oppdrag. Men det er også flott, tenker jeg, hvis et ungt menneske har lyst til å søke gjennom samlingene og finne mange fotografier som har mye rødt i seg, og lage en 'mash up' av det. (Høsøien 16.10.2015)

Dette ligner på hvordan ledere for andre kulturorganisasjoner, som orkestre og operahus, forteller om sin relasjon til publikum og hvor strenge man skal være med tanke på hva som er riktig bruk av den kulturen publikum blir presentert for. Lederne argumenterer for at det er viktigere å vekke en nysgjerrighet for kunstformen hos et bredt lag av befolkningen enn å opprettholde de strenge sosiale kodene for oppførsel i konsertsalene (Larsen, 2014). Dette kan illustreres gjennom teksten «Bare klapp», skrevet av tidligere direktør i Den norske opera og ballett, Tom Remlov. Den handler om de sosiale kodene for publikumsoppførsel i konsertsalen:

25 Aftenposten (2015): «Klar for revolusjon i biblioteket», 19.3., Kaja Korsvold.

Vi får mange kolleger på besøk fra utlandet, og denne gangen var det to ytterst skarpskodde damer fra Marinskij-teatret i St. Petersburg. Jeg tok dem med på en av Operaorkestrets kammerkonsserter, ettersom musikk var deres spesialitet. Men så skjedde det som ikke skulle skje – publikum klappet etter første sats! Jeg lente meg bort til den nærmeste og beklaget på vegne av nasjonen, og understreket at vi jo ikke har så lange tradisjoner som i Russland. Da ristet hun muntert på hodet og sa: 'Slik er det hos oss og. Du skal glede deg over dette. Det betyr at du har fått tak i et nytt publikum!' Selvfølgelig. Og det er nettopp dette publikummet vi ønsker oss – som ikke nødvendigvis vet hva de går til, men som lar seg begeistre av det de får.²⁶

Når Høsøien beskriver de ansattes faglige engasjement og dedikasjon til formidling, tar hun tak i et viktig aspekt ved å forstå kulturarbeideres motivasjon. Et genuint engasjement for kunst og kultur er en viktig drivkraft for ansatte i en rekke av kultursektorens organisasjoner, og det er en forutsetning for å oppnå suksess når man fremfører legitimitet på organisasjonens vegne (Larsen, 2016). Men biblioteksektoren skiller seg kanskje ut som en sektor hvor et slikt engasjement er ekstra stort. Som oppfølging på forrige passasje sa jeg til Høsøien at «jeg liker tanken på at det først og fremst er engasjementet i faget som er drivkraften og et ønske om å ville formidle det til flest mulig. Det må være en nøkkel til suksess i sånn åpenhetsarbeid?» (Larsen). Høsøien svarte: «Det er et enormt engasjement i denne sektoren. For jobben. Uovertruffent, tror jeg.»

Å åpne biblioteker opp som rom og samlinger er noe som preger dagens biblioteksektor. Hele kultursektorene, både i Norge og internasjonalt, er opp-tatt av åpenhetsarbeid (se også Kann-Rasmussen, 2016). Høsøien mener det pågår en kultur- og holdningsendring:

Det er mange konferanser nå som heter noe sånt som 'From gate keepers to facilitators'. Sånne konferanser går vi på nå alle sammen. Ikke bare i Norge, men i hele Europa. Amerika. Og vi snakker om det. Det er forventninger, ikke bare om de spesifikke kulturtiltakene som du har spurt meg om, som arrangementer og foredrag, men også at vi klarer å folde ut samlingen vår og vise at vi ikke bare skal holde den trygg, men formidle den mye mer aktivt. Og det er også mye oppmerksomhet rundt byggene. Det er mer vanlig nå at de ikoniske og viktigste dokumentene, de må ut der på utstilling, slik at folk kan se dem og glede seg over dem. Hvilken glede

26 <http://operaen.no/Om-DNOB/Ledelsen/Arkiv/Tom-Remlov/Baktanker/Bare-klapp/> (sist besøkt 5.1.2016).

skal skattebetalerne få av disse store samlingene? Og det handler ikke bare om formidlingsaktiviteter og lokaler, men også om kulturendring hos oss som jobber i sektoren. (Høsøien 16.10.2015)

Formidlingsarbeid i en forvaltningsorganisasjon

Organisasjonen som jeg har studert i dette kapittelet, er en forvaltningsorganisasjon. Dette gjør at den ikke er like avhengig av et offensivt legitimeringsarbeid som organisasjoner som er nødt til å bli oppfattet som relevante innholdsprodusenter av en kunstverden (Becker, 1982). NB er, i motsetning til kunst- og medieorganisasjoner (Larsen, 2016), ikke like opptatt av å fremstille samfunnsoppdraget som om det er noe som de har utarbeidet på eget initiativ. En grunn til dette er at det viktigste for NB er forvaltningen av pliktavleveringsloven. Som Høsøien sier: «Samfunnsoppdraget vårt kan utledes fra styrende dokumenter som pliktavleveringsloven og digitaliseringsmeldingen. Som underliggende etat skal vi også være lydhøre overfor politikernes og departementenes føringer» (Høsøien 16.10.2015). At departementet spiller en aktiv rolle i å gi arbeidsoppgaver til NB, kommer tydelig frem av tildelingsbrevene.²⁷

Jeg tror Høsøien har rett når hun sier at NB nok i fremtiden vil bli målt på det samlingsarbeidet de gjør i dag:

Jeg tenker at det viktigste resultatet av det vi gjør, ser du ikke i dag eller i morgen. Men om 200 år kan de si 'jöss, så flinke de var til å ta vare på de websidene i en overgangsperiode da det ikke var så mye oppmerksomhet rundt det'. På samme måte som vi tenker at det var bra at man tok vare på de tidligste bøkene i Christiania. Det viktigste resultatet er det ettertiden som dømmer oss på. (Høsøien 16.10.2015)

Samtidig er heller ikke NB fritatt for å bedrive åpenhets- og legitimeringsarbeid overfor borgerne. Også i dag. Selv om NB har trygge rammer fra politisk

27 I brevene for budsjettårene 2012 og 2013 er det for eksempel laget en detaljert tabell over en rekke resultatmål for NB. Disse dreier seg om både samling, formidling, møteplassfunksjon og utviklingsmidler (Kulturdepartementet, 2012, 2013). I 2014, som er det første budsjettåret for den sittende Høyre-FrP-regjeringen, slår de derimot fast at de har som et overordnet mål å «[...] gi norsk kulturpolitikk en ny retning ved å stimulere til vekst og idéskaping nedenfra framfor å styre ovenfra. Det overordnede målet er høyere kvalitet og økt oppmerksomhet om innhold fra aktørene selv» (Kulturdepartementet, 2014, s. 4). Samtidig inneholder også brevene under denne regjeringen (for årene 2014, 2015 og 2016) en rekke resultatmål for NB (Kulturdepartementet, 2014, 2015b, 2016).

hold, er de tjent med å ha en leder som er aktiv i å profilere organisasjonen offentlig. Dette er noe som Kulturdepartementet også vektlegger, gjennom sitt valg om å ansette Myhre som nasjonalbibliotekar. Uavhengig av graden av politisk styring, bedriver alle de samtidige statlige kulturorganisasjonene åpenhets- og avmystifiseringsarbeid som del av sin pågående legitimering. Topplederne spiller en nøkkelrolle i dette arbeidet gjennom å vektlegge åpenhet i deres offentlige fremførelser av legitimitet på organisasjonenes vegne.

Referanser

- Aabø, S. & Audunson, R. (2012). Use of library space and the library as a place. *Library & Information Science Research*, 34, 138–149.
- Aabø, S., Audunson, R. & Vårheim, A. (2010). How do public libraries function as meeting places? *Library & Information Science Research*, 32, 16–26.
- Alexander, J.C. (2011). *Performance and Power*. Cambridge: Polity Press.
- Arnulf, J.K. (2012). *Hva er LEDELSE*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Audunson, R. (2005). The public library as a meeting-place in a multicultural and digital context, *Journal of Documentation*, 61(3): 429–441.
- Becker, H.S. (1982). *Art Worlds*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Berg, I.U. (2016). *Et nasjonalmuseum for alle? En kvalitativ studie av legitimeringsarbeid i en offentlig finansiert organisasjon*. (Mastergradsoppgave.) Universitetet i Oslo.
- Black, C. & Roberts, S. (2006). Learning the social way: Enhancing learning in a traditional setting. *New Review of Academic Librarianship*, 12(2), 83–93.
- Boltanski, L. (2011). *On Critique: A Sociology of Emancipation*. Cambridge: Polity.
- Boltanski, L. & Thévenot, L. (2006). *On Justification: Economies of Worth*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Bourdieu, P. (1993). *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*. Cambridge: Polity Press.
- Bryant, J., Matthews, G. & Walton, G. (2009). Academic libraries and social and learning space: A case study of Loughborough University Library, UK. *Journal of Librarianship and Information Science*, 41(1), 7–18.
- DiMaggio, P.J. & Powell, W.W. (1983). The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. *American Journal of Sociology*, 48(2), 147–160.
- Duke, L.M. & Asher, A.D. (red.). (2012). *College Libraries and Student Culture. What We Now Know*. Chicago: American Library Association.
- Evjen, S. & Audunson, R. (2009). The complex library: Do the public's attitudes represent a barrier to institutional change in public libraries? *New Library World*, 110(3/4), 161–174.

- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York, NY: Basic Books.
- Gregersen, M.H. (2014). *Litteraturhuset som det nye Folkets Hus? En kultursosiologisk undersøkelse av litteraturhus i Norge*. (Mastergradsoppgave). Universitetet i Oslo.
- Hall, P.A. & Taylor, R.C.R. (1996). Political science and the three new institutionalisms. *Political Studies*, XLIV, 936–957.
- Jepperson, R.L. (1991). Institutions, institutional effects, and institutionalism. I W.W. Powell & P.J. DiMaggio (red.), *The New Institutionalism in Organizational Analysis* (s. 143–163). Chicago: University of Chicago Press.
- Johnson, C., Dowd, T.J. & Ridgeway, C.L. (2006). Legitimacy as a social process. *Annual Review of Sociology*, 32, 53–78.
- Kann-Rasmussen, N. (2016). For samfundets skyld – Kulturlederes forestillinger om legitimitet og omverden. *Nordisk kulturpolitisk tidsskrift*, 19(2), 201–221.
- Kulturdepartementet (2012). *Nasjonalbiblioteket. Statsbudsjett 2012 – tildelingsbrev*. Oslo: Det kongelige kulturdepartement.
- Kulturdepartementet (2013). *Nasjonalbiblioteket. Statsbudsjett 2013 – tildelingsbrev*. Oslo: Det kongelige kulturdepartement.
- Kulturdepartementet (2014). *Statsbudsjettet 2014 – Tildelingsbrev til Nasjonalbiblioteket*. Oslo: Det kongelige kulturdepartement.
- Kulturdepartementet (2015a). *Nasjonal bibliotekstrategi 2015–2018. Statens oppgaver og ansvar for utvikling av folkebibliotekene*. Oslo: Det kongelige kulturdepartementet.
- Kulturdepartementet (2015b). *Statsbudsjettet 2015 – tildelingsbrev – Nasjonalbiblioteket*. Oslo: Det kongelige kulturdepartement.
- Kulturdepartementet (2016). *Statsbudsjettet 2016 – tildelingsbrev – Nasjonalbiblioteket*. Oslo: Det kongelige kulturdepartement.
- Larsen, H. (2014). Legitimation work in state cultural organizations: The case of Norway. *International Journal of Cultural Policy*, 20(4), 456–470.
- Larsen, H. (2016). *Performing Legitimacy: Studies in High Culture and the Public Sphere*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- LOV (1989-06-09-32). *Lov om avleveringsplikt for allment tilgjengelege dokument [pliktavleveringslova]*. Oslo: Kulturdepartementet.
- Meyer, J.W. & Rowan, B. (1977). Institutionalized organizations: formal structure as myth and ceremony. *American Journal of Sociology*, 83(2), 340–363.
- Nasjonalbiblioteket (2014). *Årsrapport 2014*. Oslo: Nasjonalbiblioteket.
- NOU (2013:4). *Kulturutredningen 2014*. Oslo: Kulturdepartementet.
- Oldenburg, R. (1989). *The Great Good Place: Cafés, Coffee Shops, Bookstores, Bars, Hair Salons, and Other Hangouts at the Heart of a Community*. New York, NY: Paragon House.
- Powell, W.W., & DiMaggio, P.J. (1991). *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Chicago: University of Chicago Press.
- Putnam, R.D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.

- Schmidt, V.A. (2008). Discursive institutionalism: The explanatory power of ideas and discourse. *Annual Review of Political Science*, 11, 303–326.
- Scott, W.R. (2013). *Institutions and Organizations: Ideas, Interests, and Identities*. Los Angeles: Sage.
- Silverman, D. (2001). *Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction. 2nd ed.* London: Sage.
- Skarstein, V.M. (2008). Kunnskapsbasert formidling. NB21(1), 4–5.
- St.meld. nr. 10 (2011–2012). *Kultur, inkludering og deltaking*. Det kongelige kulturdepartement.
- St.meld. nr. 23 (2008–2009). *Bibliotek. Kunnskapsallmenning, møtestad og kulturarena i ei digital tid*. Det kongelige kultur- og kyrkjedepartement.
- St.meld. nr. 24 (2008–2009). *Nasjonal strategi for digital bevaring og formidling av kulturarv*. Det kongelige kultur- og kirkedepartement.
- Takle, M. (2009). *Det nasjonale i Nasjonalbiblioteket*. Oslo: Novus.
- Vårheim, A., Steinmo, S. & Ide, E. (2008). Do libraries matter? Public libraries and the creation of social capital. *Journal of Documentation*, 64(6), 877–892.

4

Innsamling av minoritetskilder

Åpenhet, et arkiverende bibliotek og nasjonens hukommelse

Michelle Antoinette Tisdel

Innledning

I dette kapittelet utforskes åpenhet som verdi, tankesett og praksis, relatert til arkiverende biblioteker og innsamling av publisert og upublisert kildemateriale skapt av personer med minoritetsbakgrunn. Her omtales slikt kildemateriale som minoritetskilder. Norsk kulturpolitikk tildeler biblioteker, arkiver og museer sentrale roller når det gjelder inkludering og demokratisering av kunnskap.¹ Arkiverende biblioteker har en viktig rolle i innsamling, bevaring og formidling av materiale som skal gjenspeile dagens samfunn. Nasjonalbiblioteket benyttes som et eksempel på et arkiverende bibliotek med en sentral rolle i forskning, samfunnsdokumentasjon og kulturarvproduksjon.

Som sosialantropolog har jeg studert statlig kulturpolitikk, kulturinstitusjoner, inkludering og kulturarvproduksjon (Tisdel, 2006, 2008). I mer enn åtte år har jeg jobbet som forskningsbibliotekar ved Nasjonalbiblioteket, hvor mine oppgaver har inkludert blant annet vurdering av bøker og annet materiale for opptak i samlingen. I 2015 ble jeg kontaktet av en representant for Afrikan Youth in Norway (AYIN), en organisasjon som ble etablert på 1990-tallet for

¹ Se blant annet Meld. St. 10 (2011–2012) *Kultur, inkludering og deltaking* og St.meld. nr. 17 (2005–2006) *2008 som markeringsår for kulturelt mangfold*. Se også ABM-skrift nr. 12, 25, 26 og 28.

ungdom med afrikansk bakgrunn. Organisasjonen skulle feire sitt 25-årsjubileum, og vedkommende ønsket å skape et arkiv om deres arbeid, erfaring og bidrag til det norske samfunnet. Henvendelsen reiser interessante spørsmål om innsamling av minoritetskilder, og den illustrerer en kildegruppes perspektiv på innsamling av minoritetskilder.

Hvordan vurderer et arkiverende bibliotek som Nasjonalbiblioteket nyere minoriteters materiale og dets relevans for sentrale aspekter ved norsk samfunns- og kulturliv? Har offentlige bevaringsinstitusjoner fortsatt et majoritetsperspektiv? Kan de samle inn og formidle minoritetskilder som speiler kulturelt mangfold i samfunnet? Her argumenterer jeg for at åpenhet som tenkemåte, verdi og praksis kan påvirke innsamlingen og formidlingen av minoritetskilder i arkiverende biblioteker.

Struktur, data og metode

Kapittelet begynner med en begrepsavklaring og en diskusjon om norsk kulturpolitikk og kulturelt mangfold, før en teoripresentasjon. Seksjonen om minoritetskilder, kildegrupper og identitet er kjernen i kapittelet. Her presenteres et sammensatt datagrunnlag med eksempler på kildegrupper og innsamling av minoritetskilder i USA og Norge, hvor førstnevnte viser at i noen kontekster er det minoriteter selv som må sørge for innsamling og bevaring av sitt materiale. Deretter benyttes Afrikan Youth in Norways (AYIN) henvendelse til Nasjonalbiblioteket som empirisk eksempel på utfordringer rundt innsamling av minoritetskilder i Norge. AYIN presenteres som en potensiell arkivskaper og samarbeidspartner til et arkiverende bibliotek som Nasjonalbiblioteket. Nasjonalbiblioteket er en nasjonal institusjon og et arkiverende bibliotek med en instrumentell og symbolsk samling. Forholdet mellom forvaltning av pliktavleveringsloven og supplering av samling gjennom anskaffelse diskuteres. Det drøftes i hvilken grad kildegruppers verdier, vurderinger og historieforståelse bør vektlegges i vurdering av materialet. Kapittelet avrundes med en presentasjon av Oslo byarkivs innsamlingsprosjekt «Spor etter oss» fra «Oslos multikulturelle arkiver». Dette prosjektet illustrerer hvordan åpenhet – som verdi, tankesett og praksis – kan benyttes av et arkiverende bibliotek som Nasjonalbiblioteket. Her drøftes inkludering, medvirkning og kompetanseheving som konstruktive metoder.

Hovedbegreper og teoretiske tilnærminger

Åpenhet – verdi, tankesett og praksis

Norsk kulturpolitikks satsinger på «helhetlig samfunnsdokumentasjon», inkludering, deltagelse og kulturelt mangfold kan forstås som et uttrykk for et ønske om økt åpenhet.² Åpenhet og manglende åpenhet i arkiverende biblioteker kan påvirke vurderingsprosesser og tolking av innsamlingskriterier. Et vurderingskriterium som Nasjonalbiblioteket legger til grunn for materialet som ikke omfattes av pliktavleveringen er blant annet materialets kulturelle og samfunnsmessige verdi. I tillegg skal relevansen og potensialet som materialet har for forskning og formidling vurderes.³ I denne sammenheng kan åpenhet innebære utforskning av nye metoder, samarbeidspartnere, materiale, felter og emner. Åpenhet er nødvendig for at arkiverende biblioteker skal utføre bevisst innsamling, bevaring og formidling av minoritetskilder og vurdere dette materialet som relevant dokumentasjon på «norsk» samfunnsliv.

Åpenhet i arkiverende biblioteker handler også om å ha en bevissthet om sin rolle i kunnskapsproduksjon. Ansvaret for å samle inn, bevare og formidle innebærer makt til å definere «det nasjonale» og «nasjonen», og til å inkludere og ekskludere materielle spor etter mennesker fra offentlige samlinger, institusjoner og eventuelt den offentlige hukommelse. Innsamling av materiale som er skapt av og for nye minoriteter, er viktig og kan påvirke bevaringsinstitusjonenes instrumentelle, produktive og symbolske kapasitet. Åpenhet kan være avgjørende for bibliotekets fremtidige rolle som samfunnsaktør og demokratiserende institusjon.

Minoriteter, kildegrupper og minoritetskilder

Begrepe *minoritet* og *minoritetsgruppe* brukes her for å beskrive personer som anerkjenner tilhørighet til en etnisk, kulturell, språklig, religiøs eller

2 NOU 2013: 4 *Kulturutredningen 2014*, Meld. St. 10 (2011–2012) *Kultur, inkludering og deltaking*, St.meld. nr. 48 (2002–2003) *Kulturpolitikk fram mot 2014*, St.meld. nr. 17 (1996–97) *Om innvandring og det flerkulturelle Norge* og St.meld. nr. 47 (1996–97) *Kunstnarane*.

3 «Anskaffelse av materialtyper som ikke er omfattet av loven, bør gjøres ut fra en vurdering av den kulturelle eller samfunnsmessige verdien. Dette gjelder også utenlandske dokumenter som omhandler nordmenn eller norske behov. Som tilleggskriterium ved anskaffelse skal en se på relevansen og potensialet som materialet har for nåværende og framtidig forskning og formidling.» <http://www.nb.no/Om-NB/Fakta/Strategi/Samlingspolitikk>

annen nasjonal bakgrunn.⁴ Minoritet defineres ofte som en gruppe som utgjør et mindretall av folket i et land som har flere etniske, nasjonale, religiøse eller språklige grupper. I Norge omfatter begrepet minoriteter urfolk, nasjonale minoriteter og personer med innvandrerbakgrunn. Status som urfolk og nasjonale minoriteter er lovfestet i Norge og omfatter en anerkjennelse av gruppenes lange historiske tilknytning og bidrag til den norske kulturarven.⁵ Men «nyere minoriteters» relevans for «det nasjonale» kan være vanskelig å vurdere.

Her skal jeg fokusere på minoriteter som «kildegrupper» (Peers & Brown, 2003) eller opphavspersoner til dokumenter, objekter og fortellinger som innsamles, bevares og formidles av arkiverende biblioteker. Begrepet *kildegruppe* brukes for å beskrive kulturelle grupper som avleverer objekter og dokumenter til kulturarvinstitusjoner. Det kan gjelde de som skapte eller eide materialet, deres etterkommere eller andre som deler en felles identitetsforståelse (Peers & Brown, 2003, s. 2). *Minoritetskilder* benyttes her som materielle og immaterielle spor som er skapt av personer med minoritetsbakgrunn, og som inneholder informasjon om opphavspersoners tanker og hendelser i ulike kontekster. Dette materialet er viktig for å kunne dokumentere Norge og norsk samfunnsutvikling ut fra ulike perspektiver.

Glokalitet, kulturelt mangfold og «det nasjonale»

Migrasjon og kulturelt mangfold har alltid vært viktige aspekter ved samfunnsutvikling og kan ofte utfordre ideer om nasjonen og «det nasjonale». En måte å sikre helhetlig samfunnsdokumentasjon på er å utvide ideer om «det nasjonale» og å anvende kulturelle referanser og sosiale tilkoblingspunkter som har relevans for minoriteter og underrepresenterte grupper. *Glokalitet* og transnasjonalitet beskriver aspekter ved samfunnsutvikling og forhold i Norge i senere tider. Eriksen hevder at globalisering er «glokal» (jf. Eriksen, 2008), og at glokalitet viser til at «menneskers liv utspiller seg på spesifikke steder, selv om de er transnasjonale» (Eriksen, 2008, s. 169). Ut fra dette perspektivet kan det «glokale» anses som en del av det nasjonale, og omvendt.

4 Begrepet minoritet er omdiskutert, og kan defineres ut fra ulike kriterier og sosiokulturelle kontekster.

5 Jøder, romanifolket, rom, kvener og skogfinner fikk status som nasjonale minoriteter i 1998, da Norge ratifiserte Europarådets rammekonvensjon av 1. februar 1995 om beskyttelse av nasjonale minoriteter (Banik, 2015).

En tankemåte som fører til bruk av nye sosiale og kulturelle referansepunkter, kan påvirke et arkiverende biblioteks vurdering av minoritetskilder. I noen tilfeller er vurderingen av materialets verdi og relevans for norsk samfunnsutvikling eller kulturliv avgjørende for om materialet blir tatt opp i samlingen. I arkiverende biblioteker kan denne formen for åpenhet føre til oppdatering og utvikling av innsamlingskriterier. Dette kan legge til rette for nye fremstillinger av nasjonen og det nasjonale. Brede kriterier som gjelder alle, er et implisitt og *de facto* aspekt ved den norske pliktavleveringsloven. Loven anser alt—uansett tema og kvalitet—som er publisert for et norsk allment publikum, som bevaringsverdig. I denne konteksten betyr «norsk» at materialet er utgitt i Norge og for et publikum i Norge. Dette gjelder både norske statsborgere og andre statsborgere som er bosatt i Norge.

Norsk kulturpolitikk, åpenhet og kulturelt mangfold

Flere publikasjoner har drøftet sektorens samfunnsansvar og rolle i demokrati og inkludering.⁶ Flere statlige rapporter har fremhevet behovet for å styrke innsamling, dokumentasjon og faglig formidling av «minoritetskulturer» i ABM-institusjoner.⁷ St.meld. nr. 17 (2005–2006) 2008 som markeringsår for kulturelt mangfold fastslo nettopp dette.

Innenfor arkiv-, bibliotek- og museumsfeltet er det behov for å styrke dokumentasjon og formidling av minoritetskulturer og sikre at institusjonene blir steder der minoriteter selv kan forme og oppleve kulturelle trekk som vedrører egen identitet. Like viktig er det at majoriteten får innsikt i minoritetenes kulturer, og at kulturelle endringer i det norske samfunnet blir belyst. Samtidig vil det også være aktuelt å drive målrettet informasjon om disse endringene.⁸

Sitatet illustrerer hvordan norsk kulturpolitikk bruker åpenhet som verdi i vektlegging av mangfold. Meld. St. 10 (2011–2012) *Kultur*,

6 Eksempler inkluderer *Bibliotekene og det flerkulturelle Norge* (Vaagan, 2005), *Arkivene, bibliotekene, museene & de nasjonale minoritetene* (Holmesland, 2006), *ABM-institusjonene i Norden. Kompetanseoppbygging for et multikulturelt normalsamfunn* (Rekdal, 2005), *Mellom undringshjem og kamparenaer. Museer og den flerkulturelle virkeligheten* (Einarsen, 2005) og *Arkiv, demokrati og rettferd* (ABM-utvikling, 2006).

7 Meld. St. 10 (2011–2012) *Kultur, inkludering og deltaking* (Kulturdepartementet, 2011), St.meld. nr. 48 (2002–2003) *Kulturpolitikk fram mot 2014* (Kultur- og kyrkjedepartementet, 2003), St.meld. nr. 17 (1996–97) *Om innvandring og det flerkulturelle Norge* (Kommunal- og arbeidsdepartementet, 1997) og St.meld. nr. 47 (1996–97) *Kunstnarane* (Kulturdepartementet, 1997).

8 St.meld. nr. 17 (2005–2006) 2008 som markeringsår for kulturelt mangfold.

inkludering og deltaking påpekte også at museer, arkiver og biblioteker har viktige funksjoner i arbeidet med å «presentere ulike kunnskapskilder og informasjon om nasjonale minoriteter». En sentral idé bak denne omtalen av kulturarvinstitusjoner er at alle har rett til offentlig informasjon om sin egen historie. På denne måten gir norsk kulturpolitikk bevaringsinstitusjonene viktige funksjoner når det gjelder demokrati, kunnskapsproduksjon, kunnskapsformidling og kulturell og sosial inkludering. Dette kobler institusjoners rolle og oppgaver — innsamling og formidling – med kulturpolitiske verdier.

Biblioteket og samfunnet

Bibliotekets rolle er instrumentell gjennom tradisjonelle oppgaver og funksjoner. Det å legge til rette for fremtidig kunnskapsproduksjon gjennom innsamling, bevaring og formidling er en fundamental og viktig samfunnsoppgave. Norsk kulturpolitikk beskriver biblioteker som viktige ledd i demokratiets infrastruktur og som en del av landets kulturelle grunnmur (jf. NOU 2013:4). Samlinger anses som byggesteiner for identitet og historieforståelse og som en forutsetning for forskning (jf. SAMDOK, 2014). Åpenhet kan påvirke et arkiverende biblioteks fremtidige rolle som samfunnsutvikler og demokratiserende institusjon.

Biblioteket er en produktiv institusjon fordi dets samlinger og tjenester bidrar til tilgjengeliggjøring av informasjon, læring, kreative prosesser og kunnskapsproduksjon. En institusjons bidrag til kunnskapsproduksjon er et aspekt ved dens produktive kapasitet. Inkluderende innsamling, bevaring og formidling kan påvirke bibliotekets instrumentelle oppgaver, men også dets symbolske samfunnsrolle som nasjonens hukommelse.

Samlinger, informasjon og kunnskap

Kulturarvinstitusjoner både forvalter og skaper informasjon, kunnskap og kulturarv gjennom samling, bevaring og formidling (Kirshenblatt-Gimblett, 1998; Tisdell, 2008). Trouillot (1995) påpeker at innsamling av informasjon og materiale er et særdeles viktig moment når fakta skapes. Han fremmer at historie er kunnskap som ofte er uatskillelig fra sosial prosess (Trouillot, 1995, s. 26). Innsamling og synliggjøring av samlinger og primærkilder som er skapt

av minoriteter i Norge, er et viktig analytisk steg i fremtidig kunnskapsproduksjon om norsk samfunnsliv (jf. Maliniemi, 2010a, 2010b).⁹

Et viktig poeng er at dokumenter og arkivmateriale har både tekst og undertekst. Det vil si at dokumenter er både bevis på hendelser og resultat av en handling som er en del av en større prosess eller kontekst (jf. Maliniemi, 2010b, s. 52–53). En møteprotokoll og et brev er både bevis på hendelser og et faktum. Samtidig kan dokumentenes status som objekt i en samling være resultat av en prosess som for eksempel et dokumentasjonsprosjekt eller faglig vurdering av en gave mottatt av en institusjon. Med andre ord er bevis og dokumenter spor etter mennesker, samtidig som de har sine egne spor. Samlinger har også tekster, kontekster og undertekster. Samlinger speiler verdier, prioriteringer og kontekster som skaper og påvirker dem i ulike perioder.

Kaplan (2000) beskriver innsamling og arkivdanning som en viktig prosess og et redskap i kunnskapsproduksjon og identitetspolitikk. «Arkivarer vurderer, samler inn og bevarer de rekvisittene som blir brukt til å bygge forestillinger om identitet. I sin tur, blir forestillinger om identitet bekreftet og berettiget ettersom historiske dokumenter validerer deres autoritet», ifølge Kaplan (2000, s. 126). Fremstillinger av nasjonen og det nasjonale bygger på en rekke bærende ideer om samfunnets folk og historie.¹⁰ Har mangfold og inkludering blitt nye bærende ideer om det norske samfunnet? Speiler og bidrar nasjonale samlinger til nye sosiale historier i Norge?

Den «nye sosiale historien» som utviklet seg i USA på 1960- og 1970-tallet, assosieres ofte med inkludering, klassekamp og sosial rettferdighet. Historiker og statsviter Howard Zinn argumenterte for en historieforståelse som inkluderte de marginale og grasrota (Zinn, 1980; Daniel, 2010, s. 83; Johnston, 2001, s. 213).¹¹ Sentralt i dette var bevaringsinstitusjoners rolle i å styrke og legitimere ulike gruppers identiteter og dokumentasjon av samfunnsutvikling fra ulike historiske perspektiver (jf. Jimerson, 2007; Daniel, 2010). På denne måten skulle den nye sosiale historien forebygge ekskludering av underrepresenterte grupper og fungere som en motvekt mot institusjoners makt og autoritet.

9 Se Maliniemi (2006, 2010b) for en omfattende diskusjon av minoritetskilder i norske offentlige arkiver og nyere teorier om arkiv, postkolonialisme og minoriteter (s. 51–76).

10 Se også Terry Cooks (2011) artikkel om vurderingsprosesser, samfunnsdokumentasjon og identitetsprosesser.

11 Zinn argumenterte for en historieforståelse «nedenfra og opp». Under en tale for Society of American Archivists oppmuntret han arkivarene «to compile a whole new world of documentary material about the lives, desires and needs of ordinary people» (Johnston, 2001, s. 213).

Ekskludering, makt og «stillheter» i samlinger

Zinn påpekte at praksiser som vurdering og innsamling i offentlige arkiver og bevaringsinstitusjoner tjente og styrket dominante sosiale og politiske strukturer ved at de ekskluderte bestemte grupper og perspektiver (jf. Daniel, 2010; Johnston, 2001). Oppbygging av samlinger etter innsamlingskriterier og politikk kan også skape hull i samlinger og historie: Objekter og informasjon som *ikke* samles inn, skaper indirekte hull i samlingene. Trouillot (1995) beskriver prosesser som skaper hull i samlingen, som «produksjon av stillheter». Dette kan oppstå når enkelte perspektiver og elementer uteblir og blir valgt bort, enten bevisst eller ubevisst, som resultat av uaktsomhet. Ifølge Trouillots forklaringsmodell er hull og «stillheter» i samlinger farlige og fører til monologhistorier – historier som ikke synliggjør et mangfold av stemmer, aktører og perspektiver.

Institusjonelle kriterier og vurderingsprosesser

Institusjonelle vurderingskriterier har ulike underbyggende prinsipper. Nasjonalbibliotekets samlingspolitikk omtaler «kulturell og samfunnsmessig verdi» og «relevans og potensial som materialet har for forskning og formidling» som vurderingskriterier for gaver og innkjøp.¹² Slike kriterier kan vurderes opp mot en institusjons mandat, verdigrunnlag og et definert bevaringsområde. Vurderinger tar utgangspunkt i kriterier og samlingspolitikk, men suppleres også av subjektive tolkninger og skjønn. Relevans og potensial som vurderingskriterier er subjektive ideer som bør revurderes jevnlig i institusjoner som har et nasjonalt ansvar for å samle inn og bevare samfunnsdokumentasjon. Det er viktig å være bevisst på at vurderingsprosesser, institusjoners og individers kriterier og daglige rutiner kan bidra til en de facto innsamlings- og identitetspolitikk.

Fagspesialister i arkiverende biblioteker har makt når de tolker vurderingskriterier og bestemmer hvilke fakta, dokumenter og bevis som kan samles inn og bli byggeklosser for kunnskapsproduksjon (jf. Kaplan, 2000; Trouillot, 1995).

12 «Anskaffelse av materialtyper som ikke er omfattet av loven, bør gjøres ut fra en vurdering av den kulturelle eller samfunnsmessige verdien. Dette gjelder også utenlandske dokumenter som omhandler nordmenn eller norske behov. Som tilleggskriterium ved anskaffelse skal en se på relevansen og potensialet som materialet har for nåværende og framtidig forskning og formidling.» <http://www.nb.no/Om-NB/Fakta/Strategi/Samlingspolitikk>

Noen prosesser kan kreve skjønsmessige vurderinger ut fra ulike faglige hensyn og prioriteringer.¹³ Om relevans forstås som «betydning, viktighet for bedømmelse av noe» kan prinsippet kombineres med åpenhet og bidra til å øke mangfold i samlinger. Andre konsepter som er i slekt med relevans og potensial, er «bevaringsverdig», «viktig» og «verdifull».

Nye innsamlings- og dokumentasjonsmetoder ble utviklet i forbindelse med bevegelsen rundt sosialhistorie i USA. Dokumentasjonsstrategier som blant annet legger vekt på materialets kontekst, geografi og sosiale temaer ble viktige. Samarbeid og feltarbeid ble også vanlige metoder brukt av aktivist- og feltarkivarer som ønsket både å bygge relasjoner med kildegrupper og å dokumentere minoriteters historier i USA (jf. Daniel, 2010; Johnston, 2001).

Minoritetskilder og identitet

Ifølge norsk kulturpolitikk har offentlige bevaringsinstitusjoner ansvar for å sikre og formidle minoritetskilder og kulturer. Dette anses som et bidrag til inkludering og helhetlig samfunnsdokumentasjon, men arbeidet håndteres ulikt av institusjoner. Enkelte offentlige bevaringsinstitusjoner har vurdert nye kriterier, strategier og metoder for å sikre minoritetskilder. Mange virkemidler fra pliktavleveringsloven til spesielle satsinger, prosjektarbeid og samarbeid med kildegrupper kan bidra til å sikre minoritetskilder. For kildegrupper kan dokumentasjonsarbeid knyttes til at deres bidrag til samfunnet blir anerkjent. Om det ikke finnes muligheter for å inkluderes i offentlige samlinger – om en gruppe eller organisasjon blir ekskludert fra sentrale institusjoner – kan gruppen velge å ta ansvar for selv å samle inn og bevare materiale. Dette var tilfellet da The American Jewish Historical Society (AJHS), USAs eldste arkivsamling etter minoriteter, ble etablert i 1892. Forhold rundt etablering av AJHS og AYIN har mange paralleller. Begge er relevante for å forstå kildegrupperes perspektiver på innsamling av minoritetskilder og arkiverende bibliotekers viktige rolle for samfunnsdokumentasjon.

13 Dette kan gi et inntrykk av at relevans vurderes subjektivt og tilfeldig. Dermed kan relevans fremstå som tvetydig i ulike kontekster.

AJHSs behov for å dokumentere, samle inn og bevare sin eksistens for fremtiden var preget av den sosiale og historiske konteksten. I USA på slutten av 1800-tallet fantes det økende fremmedfrykt, innvandring og økonomisk ustabilitet. AJHS fryktet økt diskriminering mot jøder og intern fragmentering blant jøder i USA (jf. Kaplan, 2000). Jøder møtte paradoksale holdninger til deres identitet og tilhørighet i USA. AJHS følte behov for å fortelle en alternativ historie om jøder i Amerika — at de var en assimilert og integrert minoritetsgruppe.

Noen kildegrupper ønsker å bli representert og synlig i samlinger. Det kan handle like mye om inkludering som om makten til å definere seg selv overfor omverdenen og majoritetskulturen. Dette er ofte et viktig aspekt ved meningsproduksjon og diskurser om tilhørighet. AJHS brukte dokumentasjonsprosjektet som redskap for å motvirke diskriminering, ekskludering, stereotypier og rasisme. I Kaplans analyse påpekes hvordan gruppen tar ansvar for eget dokumentasjonsarbeid og historiefremstillingen for å legitimere en felles identitet og et positivt bidrag til det amerikanske samfunnet. AJHS er også et eksempel på hvordan bevaring og formidling av minoritetskilder i samtiden blir viktig for historisk dokumentasjon og nasjonen i fremtiden.

Våren 2015 mottok jeg en henvendelse fra en representant for Afrikan Youth in Norway (AYIN), en frivillig organisasjon som har jobbet i gråsonen mellom kultur- og samfunnsliv. AYIN, i likhet med American Jewish Historical Society i USA, ville bevare kildemateriale som dokumenterer deres arbeid og positive bidrag til samfunnet.¹⁴

Afrikan Youth in Norway (AYIN)¹⁵

Jeg trenger din veiledning! AYIN er i ferd med å forsvinne i glemmeboka! Min idé er å samle bilder, dokumentasjon, videoer o.a. til et slags arkiv el. Hva tenker du?

14 Arkivet etter dokumentasjonsprosjektet «Afrikanere i Norge» bevares av Riksarkivet. Prosjektets formål var å dokumentere og synliggjøre aspekter ved afrikaneres historie i Norge gjennom 400 år. Prosjektleder Yacoub Cissé ønsket å formidle positive fremstillinger av og kunnskap om afrikanere i Norge (jf. Falahat & Cissé, 2011).

15 Baba Buntu (Amani Olubanjo Buntu) tok initiativet til Afrikan Youth in Norway i 1994. AYIN tok også initiativ til kulturfestivalen Afrikan History Week Norge. I Wikipedia omtales AYIN som «en organisasjon for barn og ungdommer i Norge med bakgrunn fra Afrika. De driver en rekke aktiviteter som seminarer, turer, leksehjelp og musikk- og dansegrupper og lesering med afrikansk litteratur. De beskriver seg som Norges eneste pan-afrikanske ungdomsorganisasjon.» https://no.wikipedia.org/wiki/Afrikan_Youth_in_Norway

Litt bakgrunn:

For en 15–16 år siden var jeg en aktiv koordinator og ressursperson innen Afrikan Youth in Norway. Ved et punkt var jeg også nestleder, samt koordinator for musikkprosjektet «The R.I.S.E. Project», hvis arbeid resulterte i albumet «Maroon» (2002). Jeg sitter derfor på en del materiale. [...]

Organisasjonens aktiviteter begynte så smått mot midten av nittitallet. Unge norsk-afrikanske ungdomsarbeidere opplevde at den yngre generasjonen norsk-afrikansk ungdom slet med å finne seg til rette i Oslo og omegn. De fleste av dem var både født og oppvokst i Norge, men deres utseende gjorde at de «stakk seg ut» i det på den tiden ganske så homogene norske samfunnet. De følte seg «norske», men ble ikke behandlet på lik linje med annen norsk ungdom. De følte seg mistenkeliggjort, marginalisert og utilpass, og dette skapte utagerende oppførsel hos enkelte, som så satte resten i dårlig lys.

For å motvirke denne nedadgående og negative spiraleffekten, satte [...] i gang aktiviteter for utvalgt ungdom i og rundt Furusetklubben i Oslo. Intensjonen var å gi ungdommene en opplevelse av frihet fra hverdagens press. Ved å føre ungdommene sammen, fikk de også oppleve at de ikke var alene i sin frustrasjon, og at denne var berettiget.

Ut av disse møtene vokste organisasjonen og ressurscenteret Afrikan Youth in Norway (AYIN), med aktiviteter som leksehjelp, leseringer, danse- og musikkworkshops, seminarer og hytteturer.

Pr. i dag har organisasjonen svært begrenset aktivitet, og det er lov å håpe det er fordi behovet for et slikt ressurscenter ikke er like prekært som tidligere. MEN, AYIN har vært en prekær del av Norges flerkulturelle historie. Dette var første gang innvandrernes barn, født i Norge, selv tok til orde for endringer i samfunnet. «Negerdebatten», utallige rasismediskusjoner, debatter rundt flerkulturalitet, politiets håndtering av minoriteter, osv. AYIN, og dens representanter, har vært en vital del av samfunnsutviklingen. Samfunnsaktører som Asta Busingye Lydersen, Thomas Talawa Prestø, Haddy N'jie og Hannah Wozene Kvam har vokst ut av AYIN. For ikke å glemme utallige unge mennesker som gjennom møtet med AYIN og dets ressursnettverk fikk støtte til å fortsette utdanning, og som nå er forbilder for en ny generasjon unge norsk-afrikanere.

Nå er dessverre denne delen av norsk historie i ferd med å gå i glemmeboka, og det ville, i min ringe mening, utgjøre grov historieforskning(!).

Hva synes du jeg bør gjøre? Finnes det ordninger hos dere hvor dette materialet kan samles og arkiveres – slik at andre som skulle ønske å gjøre noe med dette materialet i fremtiden, kan få tilgang til det?¹⁶

Representanten for organisasjonen kommuniserer kildegruppens perspektiv og en historieforståelse. Fortellingen fremhever konkrete hendelser og erfaringer, unike subjektposisjoner og samfunnsforhold på 1990-tallet. For AYIN var identitetsarbeid grunnleggende for å forebygge utfordringer som mange afrikanske ungdommer møtte. Representanten for AYIN mener at organisasjonens ungdomsarbeid var viktig for å styrke afrikanske ungdommers tilhørighet og gi dem et positivt selvbilde (jf. Jahren, 2006). I tillegg hevet deres arbeid forståelsen og kunnskapsnivået i resten av samfunnet. «AYIN har spilt, og fortsetter å spille, en svært viktig rolle for afrikaneres identitet i Norge og som ressurscenter for samfunns- og utviklingsspørsmål», slås det fast i Wikipedia.¹⁷ Representanten uttrykker bekymring over at informasjon om organisasjonen, medlemmenes arbeid og deres unike perspektiv på de berørte samfunnsfeltene kan bli glemt og utilgjengelig for andre interesserte og forskere.

For å bli tatt opp i Nasjonalbibliotekets samling skal AYINs materiale vurderes ut fra institusjonens samlingskriterier og bevaringsprofil for privatarkiver. Ifølge institusjonens samlingspolitikk skal innkjøp, gaver og deponering vurderes etter samme kriterier: kulturell eller samfunnsmessig verdi og relevans for forskning og formidling. Hvilke kriterier og hvilken fagkunnskap bør benyttes for å vurdere AYINs kulturelle eller samfunnsmessige verdi? Hvordan kan relevans for forskning og formidling vurderes? I hvilken grad bør institusjonen vektlegge organisasjonens vurdering av egen verdi og relevans?

Åpenhet kan handle om å benytte kriterier med nye sosiale og kulturelle referansepunkter. Verdi og relevans kan måles ut fra ulike krav. En indikator på materialets verdi og relevans kan være tilknytning til kjente personer og prosjekter som var aktive i et miljø eller en organisasjon. Materialets verdi kan også vurderes basert på om organisasjonens arbeid har ført til nytenking eller

16 E-post sendt til forfatteren fra en representant for Afrikan Youth in Norway i 2015.

17 https://no.wikipedia.org/wiki/Afrikan_Youth_in_Norway

viktige prestasjoner i en nasjonal, regional eller lokal kontekst. AYINs arbeid, engasjement og innflytelse er omtalt i litteratur om ungdom og utdanning, helse, antirasisme og inkludering.

I samme periode som AYIN ble etablert for å jobbe med minoritetsungdom, ble St.meld. nr. 17 (1996–97) *Om innvandring og det flerkulturelle Norge* publisert. Meldingen fastslo:

Regjeringen legger til grunn at det norske samfunnet har vært og i økende grad vil være flerkulturelt. Kulturelt mangfold er berikende og en styrke for fellesskapet. På alle områder må det legges til rette for åpenhet og dialog, samhandling og nyskaping. Rasisme og diskriminering er i strid med våre grunnleggende verdier og må motarbeides aktivt. (St.meld. nr. 17 (1996–97), s. 7)

Meldingen viser til aspekter ved samfunnet og utviklinger som skapte behov for AYIN. Sett i lys av dette er AYIN et eksempel på en engasjert minoritetsorganisasjon som har tatt ansvar for dialog, samhandling og nyskaping i samfunnet. Både som samarbeidspartner og som rådgiver bidro AYIN til en rekke studier og prosjekter i regi av offentlige organer (jf. Shaka prosjektgruppe, 2002; OMOD, 2006; Bui & Getachew, 2005; Jahren, 2006).¹⁸ AYINs representant beskriver i e-posten ovenfor deres bidrag til kunnskap om minoritetsungdom, mangfold og flerkulturell identitet i Norge. Allikevel finnes det ikke en entydig tolkning av AYINs kulturelle eller samfunnsmessige verdi og relevans for forskning og formidling.

At AYINs representant vurderer arkivdanning og tar kontakt med Nasjonalbiblioteket, viser at organisasjonen anser seg selv som en viktig stemme på den nasjonale arenaen. At organisasjon velger Nasjonalbiblioteket, viser også hvilken rolle og makt bevaringsinstitusjoner har i å legitimere minoriteters historie, fortellinger og identitet. Eksemplet illustrerer også at minoritetsorganisasjoner deltar i dokumentasjonsprosesser og ønsker å avlevere materialet til bevaringsinstitusjoner. Slike initiativer kan være instrumentelle, symbolske og produktive for organisasjoner og for bevaringsinstitusjoner.

Representantens narrativ om AYIN og henvendelsen illustrerer aspekter ved «dobbelt historisitet», eller «dual historicity» – menneskers forståelse og deltakelse som aktør, agent, og subjekt i historie (Trouillot, 1995, s. 24).

18 I 2005 ble Thomas Tawala Prestø og AYIN foreslått for Innvandrerpriisen 2005 (Barne- og familiedepartementet). https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/overrekkelse_av_innvandrerpriisen/id269711/

Som AJHS og AYIN viser, er noen grupper aktive deltakere i dokumentering, innsamling og bevaring. De kan ha ulike motiver for å opprette arkiv, avlevere dokumenter og formidle sin historie til omverdenen. AYINs henvendelse til Nasjonalbiblioteket kan forstås som en invitasjon til samarbeid, men også som en utfordring eller anrop. Kan eller ønsker Nasjonalbiblioteket eller andre institusjoner å bevare og formidle AYINs upubliserte materiale og historie?

Nasjonalbiblioteket – arkiverende bibliotek og «nasjonens hukommelse»

AYINs representant tok først kontakt med Nasjonalbiblioteket – institusjonen som ofte omtales som «nasjonens hukommelse». Nasjonalbiblioteket er et arkiverende bibliotek, og virksomheten er forankret i lov 9. juni 1989 nr. 32 om avleveringsplikt for allment tilgjengelige dokumenter. Loven utgjør kjernen i institusjonens samlingsvirksomhet og -politikk. Nasjonalbiblioteket skal ha landets mest komplette samling av publisert norsk materiale.

To viktige oppgaver som omtales i Nasjonalbibliotekets samlingspolitikk, er:

- ta imot, registrere og ta vare på pliktavlevert materiale
- bygge ut samlingene med relevante kjøp, gaver og deponering

Pliktavlevering og selektiv anskaffelse er svært forskjellige metoder for innsamling. Den første er en form for ukritisk og åpen innsamling, mens den andre er en selektiv form for innsamling som stort sett utføres av fagspesialister.

Åpenhet er et viktig prinsipp i pliktavleveringsloven. Pliktavleveringsloven er multimedial og omfatter alt publisert materiale – uavhengig av materialtype og publiseringskanal – og ulike typer utgivelser. Bevart materiale skal utgjøre kildemateriale for forskning og dokumentasjon. Loven behandler alt materiale som er publisert i Norge, ukritisk. Dette fører til en variert og sammensatt samling som gjenspeiler samfunnets publiserte informasjons- og kunnskapsproduksjon.

Samlingen skal suppleres ved selektiv anskaffelse av samme materialtyper. Anskaffelse – kjøp eller overtakelse av materiale – gir mulighet for å prioritere materialtyper og fagområder som pliktavleveringen ikke omfatter. Men anskaffelser styres av faglige vurderinger og avgrensinger, der fagansatte tolker og implementerer institusjonens samlingspolitikk. Anskaffelsene gir

Nasjonalbiblioteket mulighet til å ta hensyn til tidsaktuelle saker samt ivareta og bygge ut smalere fagområder i tråd med nasjonale og internasjonale forhold.

Som et viktig kulturpolitisk redskap er Nasjonalbiblioteket i en nøkkelposisjon med hensyn til å samle inn minoritetskilder og bidra til helhetlig samfunnsdokumentasjon. Et viktig spørsmål er hvordan anskaffelse av minoritetskilder kan bidra til mer representasjon i samlinger og institusjoner som minoriteter selv oppfatter som relevante. For nasjonale institusjoner som har ansvar for langtidsbevaring, er det viktig at samlingene speiler samfunnet. Nasjonalbibliotekets ansvar for langtidsbevaring av kilder og kulturarv gir dette arkiverende biblioteket en viktig rolle i forskningsinfrastruktur og kunnskapsproduksjon.¹⁹

Nasjonalbibliotekets samling inneholder mange pliktavleverte minoritetskilder og materiale som er relevant for forskning og dokumentasjon. Dette kan være relevant når institusjonen skal vurdere AYINs materiale og håndtere deres forespørsel.

Pliktavlevering av bøker – «Nye stemmer» og minoritetslitteratur

Som arkiverende bibliotek forvalter Nasjonalbiblioteket en samling med bøker som skal speile Norges publiseringshistorie.²⁰ Feltet som omtales som flerkulturell litteratur og minoritets- og innvandrerlitteratur, vokste frem i Norge midt på 1980-tallet (Kongslie, 2005, s. 35; Kongslie, 2007) og består av ulike typer litteratur og svært ulike forfattere. «Minoritetslitteratur» beskriver minoritetsspråklig litteratur skrevet blant annet på samisk,²¹ kvensk, romanes og romani, samt flerspråklige oversettelser og litteratur skrevet på norsk av forfattere med minoritetsbakgrunn. Betegnelsen omfatter også litteratur som omhandler migrasjon, kulturelt mangfold eller et minoritetsperspektiv

19 <http://www.nb.no/Om-NB/Fakta/Mandat>

20 Dette omfatter de to første bøkene som ble utgitt i Norge, Breviarium Nidrosiense og Missale Nidrosiense, begge i 1519. Samlingen omfatter nærmere 1,5 millioner bøker og inkluderer «bøker utgitt i Norge, bøker av nordmenn utgitt i utlandet og bøker om nordmenn, Norge eller norske forhold utgitt i utlandet» <http://www.nb.no/Tilbud/Samlingen/Samlingen/Boeker>

21 Siden 1993 har Nasjonalbiblioteket arbeidet med Samisk bibliografi som en særskilt oppgave. Samisk bibliografi omfatter alt allment tilgjengelig trykt materiale som er avlevert til Nasjonalbiblioteket. Dette arbeidet ble utført av Universitet i Trondheim i perioden fra 1980 til 1993.

(jf. Kongslien, 2005). Beslektete temaer er migrasjon, flukt, kulturelt mangfold, identitet, diskriminering, sosial inkludering, integreringsprosesser og kultur-møter i det norske samfunnet. Litteratur som omhandler flukt, eksil og aspekter ved transnasjonalitet og glokalitet som oppstår på grunn av krig og forfølgelse, inngår også i dette feltet.²² Minoritetslitteratur er en del av «nasjonal litteratur», og «minoritetsdiskurser» kan utvide, utfordre og berike nasjonal litteratur (Kongslien, 2005, s. 35; Kongslien, 2007).

Litteraturen kan representere nye felter og referansepunkter for innsamling av upublisert materiale. Det er fornuftig å ha kjennskap til sammenhenger mellom organisasjoner som AYIN, deres arbeid og ulike sjangere innen minoritetslitteratur. Denne kompetansen kan være avgjørende når man skal vurdere minoritetskilder og deres kulturelle eller samfunnsmessige verdi og relevans for forskning og formidling.

Minoritetslitteraturen assosieres også med en oppblomstring av «minoritetsdiskurser» i det norske offentlige rom. Slike diskurser kan uttrykke perspektiver og fremstillinger om og av minoriteter, men også fremstillinger av majoritetssamfunnet og nasjonal kultur. Minoritetsdiskurser kjennetegnes av en strategisk og politisk opptatthet av identitet og «ikke-identitet» (JanMohamed & Lloyd, 1987, 9). Slike diskurser benyttes ofte i litteratur og kunst for å «negere» majoritetens hegemoniske normer og verdier som betraktes som særlig undertrykkende overfor minoriteter (JanMohamed & Lloyd, 1987, 10; Kongslien, 2005). Nye temaer og perspektiver kan både berike og utfordre ideer om «det nasjonale», og særlig når minoritetsdiskurser inneholder motstand mot majoritetsdiskurser (Kongslien, 2005, s. 43). Her er det relevant å henvise til AYINs historie og representantens beskrivelse av utfordringer og den sosiale konteksten på 1990-tallet. Det er selve minoritets- og innvandrerperspektivet på samfunnet som utgjør de nye temaene, påpeker Kongslien (2005, s. 43). Gjennom sine narrative fortellinger kan minoritetslitteratur bidra til en omskriving av «det nasjonale» (Kongslien, 2005, s. 44). Innvandrere og «andre» kan, ifølge Kongslien, omdefinere forholdet mellom marginen og

22 Kongslien påpeker at deler av dette feltet også omtales som eksil-litteratur, verdenslitteratur og transnasjonallitteratur (2005, s. 35). Her vil jeg løfte frem en viktig gruppe forfattere som har utmerket seg i Norge det siste tiåret, nemlig ICORNs «fribyforfattere»: forfattere, journalister, skribenter, oversettere og illustratører som har flyktet fra sitt hjemland på grunn av sensur og trusler (jf. Jensen, 2008).

sentrumet gjennom sin «identitetssøken» og kan påvirke en nasjonal identitet slik at den fremstår som mer transnasjonal (2005, s. 44).

Et viktig poeng er at litteratur som inneholder og representerer «nye stemmer», bidrar til nye sosiale historier. Formidling av nye sosiale historier med globale, transnasjonale og internasjonale perspektiver kan påvirke ideer om «det norske» og forholdet mellom en nasjon og dens segmenter. En organisasjon som AYIN kan være et relevant referansepunkt, og materialet kan inneholde relevant informasjon som minoritetslitteraturen berører.

Trykksaker og minoritetskilder

Nasjonalbiblioteket forvalter også minoritetskilder innen småtrykk, aviser og andre trykksaker som omfattes av pliktavleveringsloven. I forbindelse med Mangfoldsåret i 2008 inviterte Nasjonalbiblioteket representanter for Rådet for innvandrersamfunn i Oslo og Enhet for mangfold og integrering (EMI) til et møte for å diskutere pliktavlevering av trykksaker. Et formål var å øke bevisstheten blant innvandrersamfunn om pliktavlevering og få kunnskap om ulike organisasjoners holdninger til avlevering. Et forslag fra representanter for innvandrersamfunn var at Nasjonalbiblioteket kan benytte informasjonskampanjer som viser innvandrere som en del av den norske kulturhistorien og historiefortellingen. Dette kan også anses som en appell for mer «åpenhet» og mer inkluderende fortellinger.

Samme år sendte Nasjonalbiblioteket et brev med overskriften «Mangfold i Nasjonalbiblioteket» og en brosjyre om pliktavlevering til organisasjonene. Brevet forklarte hvorfor avlevering er viktig, og oppmuntret organisasjoner til å levere materialet.

Nasjonalbiblioteket er Norges hukommelse, og våre samlinger er sentral for forskning i landet. Det er viktig at samlingene gjenspeiler samfunnet som vi har i dag, slik at forskere og andre i fremtiden ikke skal få et feilaktig bilde av vår tid. Mye av det som blir gitt ut av innvandrere og andre minoriteter i landet, blir allerede avlevert til NB, men en god del risikerer også å gå tapt for ettertiden. Nasjonalbibliotekets samlinger kan brukes av alle i Norge. Materialet dere leverer inn til oss, blir tatt vare på og blir tilgjengelig også for deres barn og barnebarn.²³

23 Brevet med overskriften «Mangfold i Nasjonalbiblioteket» fra Nasjonalbiblioteket, datert 21.08.2008.

Slik det er beskrevet, bidrar pliktavlevering til å sikre minoritetskilder og en helhetlig samfunnsdokumentasjon. AYIN kan, ut fra det som står ovenfor, avlevere publiserte brosjyrer, plakater og trykksaker til Nasjonalbiblioteket, og dette materialet vil opptas i samlingen uten vurdering fordi materialet omfattes av pliktavleveringsloven. Kunne pliktavleveringens brede omfang også ha blitt benyttet som utgangspunkt for å utvide innsamlingen av upubliserte minoritetskilder som ikke omfattes av loven?

Anskaffelse, privatarkiver og minoritetskilder

Privatarkiver består av upublisert materiale skapt av private aktører. Privatarkivmateriale anses å inneholde kildenes egne tanker, stemmer og ufiltrerte beskrivelser av samfunnsliv og forhold i deres samtid (Røsjø, 2012, s. 227).²⁴ Nasjonalbibliotekets samling med privatarkiver inneholder dokumenter fra middelalderen til vår egen tid og omfatter manuskripter, brev og privatarkiver etter personer, institusjoner og foreninger som har vært medvirkende på et nasjonalt nivå innen kunst- og kultursektoren. Privatarkiver opptas i samlingen etter vurdering av Nasjonalbibliotekets fagspesialister.

Ifølge institusjonens samlingspolitikk skal innkjøp, gaver og deponering vurderes etter samme kriterier: kulturell eller samfunnsmessig verdi og relevans og potensial for forskning og formidling. Anskaffelser av materiale som ikke er omfattet av loven, som upublisert materiale og utenlandske dokumenter som omhandler nordmenn eller norske forhold, skal skje ut fra samme kriterier. Materialet som AYIN ønsker å bevare, ville ha utgjort en gave som består av både publisert og upublisert materiale og på den måten omfattes av disse kriteriene.

Å avgrense samlinger og prioritere bevaringsområder er en nødvendighet for bevaringsinstitusjoner. Nasjonalbiblioteket prioriterer privatarkiver med kulturell og samfunnsmessig verdi, for eksempel privatarkiver til kunstnere, forfattere, artister eller kunstnerforeninger. Ungdomsorganisasjoner i gråsonen mellom samfunnsutvikling og kulturlivet faller utenfor disse kriteriene. Selv om det ligger mange fornuftige hensyn til grunn for avgrensning, er det viktig å spørre hvor grensen mellom samfunnsarbeid og kulturlivet går. Svaret er selvsagt ikke entydig. Et vurderingskriterium for Nasjonalbiblioteket er at

24 Dette perspektivet diskuteres i NOU 1987:35 *Samtidens arkiver – fremtidens kildegrunnlag*. Arkivverkets presserende oppgaver.

personen eller organisasjon er anerkjennelsesverdig og har tilknytning til publisert åndsverk, kunstnerisk virksomhet eller kulturlivet.

I fremtiden kan det være at privatarkiver etter Haddy N'jie, Thomas Tawala Prestø og Tabanka Dance Ensemble, artistkollektivet Queendom eller andre tidligere medlemmer i AYIN vurderes for opptak i samlingen. Hvordan vil deres materiale vurderes? Eller hva med privatarkiver etter aktivist Saynab Mikalsen (tidligere Mohamud), forfatter og entreprenør Loveleen Rihel Brenna, Khalid Hussain – forfatter av romanen *Pakkis* (1986), Mela-festivalgeneral Khalid Salimi, *Utrop – Norges første flerkulturelle avis*, kunstneren Fadlabi eller artister som Karpe Diem og Nico og Vinz? Er kulturell og samfunnsmessig verdi basert på tilknytning til majoritetsbefolkningen og dens verdier, aksept eller normer? Er det tilstrekkelig at personer er kjent av landets ulike minoritetsgrupper, i smale kulturkretser eller i bestemte flerkulturelle miljøer? Slike spørsmål bør også drøftes når det gjelder innsamling av minoritetskilder og Nasjonalbibliotekets bidrag til helhetlig samfunnsdokumentasjon. Er det viktig for AYINs representant at materialet bevares av en nasjonal institusjon som Nasjonalbiblioteket eller Riksarkivet fremfor en lokal eller regional institusjon? Et like viktig spørsmål er om det er viktig for Nasjonalbiblioteket at materialet inngår i deres samling som et supplement til pliktavleverte minoritetskilder.

Visjoner, verdier og innsamling

Byens hukommelse – «Spor etter oss» fra «Oslos Multikulturelle arkiver»

Enkelte bevaringsinstitusjoner har vurdert å samle inn minoritetskilder og har initiert prosjekter som bygger på institusjonens mandat og bevaringsprofil. Prosjektene er i tråd med kulturpolitiske målsettinger for inkludering og for innsamling, bevaring og formidling. NOU 1987:35 *Samtidens arkiver – fremtidens kildegrunnlag* påpekte at det er en viktig samfunnsoppgave å sikre at vår samtid og ettertid «kan ha et best mulig kildemateriale i form av et sammensatt og representativt utvalg av arkiver» (Sønneland, 1987, s. 11). Stortingsmeldingen om arkiv (Meld. St. 7 (2012–2013)) påpekte at det fantes en lav andel privatarkiver «i arkivdepotenes samlede nasjonale hukommelse». ²⁵

25 <http://arkivverket.no/arkivverket/Arkivutvikling/SAMDOK>

«Spor etter oss» i regi av Oslo byarkiv i perioden 2004–2007 var det første omfattende innsamlingsprosjektet i Norge som hadde minoritetskilder som hovedtema (Røsjø et al., 2007, s. 6). Prosjektet hadde som formål å sikre «en flerkulturell innsamling og formidling» og bidra til en rikere og mer flerstemmig kollektiv hukommelse (Røsjø et al., 2007, s. 5). Bakgrunnen for prosjektet var at det fantes lite materiale i arkivet som gjenspeilte Oslos flerkulturalitet. Ifølge *Spor Etter Oss «Oslos multikulturelle arkiver»* (Røsjø et al., 2007), som ble skrevet etter at prosjektet var avsluttet, viste arkivmaterialet som fantes i offentlige institusjoner «ensidig myndighetenes møte med innvandrerbefolkningen» (s. 5).

Vi kan fastslå at nye minoriteter er overrepresentert i samfunnsminnet som sosialklienter på grunn av utvalgsmetoder for kassasjon og underrepresentert i samfunnsminnet ellers. (Røsjø et al., 2007, s. 5)

Det å gjøre arkiver fra viktige innvandrergupper i Oslo by tilgjengelige og sikre dem for ettertiden fremmer også kulturvern. Det var fare for at materialet fra 1960- og 1970-tallet skulle gå tapt (jf. Røsjø et al., 2007). Oslo byarkiv etterlyste materiale fra et vidt spekter av organisasjoner og fra forretninger, trossamfunn og private personer. Dette er et eksempel på tetting av hull, i motsetning til å produsere «stillheter» (Trouillot, 1995).

Inkluderende prosesser som intervjuer var en viktig del av den metodiske tilnærmingen. Selve rapporten (Røsjø et al., 2007) henvender seg til minoritetsorganisasjoner og personer med minoritetsbakgrunn som fremtidige arkivskapere. Nordic Black Theatres utklippbok var det første arkivstykket som ble samlet inn gjennom prosjektet. Andre organisasjoner som overrakte materiale til Oslo byarkiv, var Gambisk forening, MiRA-Senteret – ressursenter for innvandrere og flyktningkvinner samt Fremmedarbeiderforeningen (FAF). Dokumentene er viktig for at vi skal få en bedre forståelse av «history from the bottom up», eller «folkets historie» i Norge (jf. Zinn, 1980). Norsk samfunnsutvikling sett fra «fremmedarbeidernes» perspektiv er viktig. Uten slike arkiver kan det skapes et skeivt bilde av samfunnet og nye minoriteters bidrag (Røsjø, 2012; SAMDOK, 2014).

Ifølge prosjektrapporten fantes det fem innvandrersorganisasjoner tidlig på 1980-tallet, mens det i 2007 var mer enn 350 organisasjoner, hvorav 12

hadde kontor utenfor Oslo (Røsjø et al., 2007, s. 8). Da prosjektet ble avsluttet, bevarte Oslo byarkiv 21 arkiver som var skapt av minoritetspersoner eller -organisasjoner.²⁶

Prosjektet ble fulgt opp med et forskningsprosjekt ledet av Ellen Røsjø. Hun sammenlignet innholdet i myndighetenes offentlige arkiver om minoriteter, med innholdet i «multikulturelle» privatarkiver bevart av Oslo byarkiv, og arkivmateriale innsamlet av Opplandsarkivet.²⁷

Forskningsprosjektet konkluderte med at arkivene skaper et skjevt bilde av de nye minoritetene om vi bare bevarer det offentliges arkiv (Røsjø 2012). Minoritetspersoners stemmer ekskluderes da fra vår felles hukommelse. Dette vil igjen få konsekvenser for arkivenes formidlingsarbeid og for brukernes mulighet til å søke informasjon av betydning for egen identitet. Etterkommerne og andre interesserte vil ikke kunne finne særlig tydelige spor av disse menneskenes egne blikk og stemmer. Da får vårt samfunn i beste fall et skjevt bilde der ettertida vil måtte lese det som er bevart i de offentlige arkivene, 'mot hårene' for å finne enkelte slike spor, slik som Kaisa Maliniemi har vist med den nasjonale minoriteten kvenene. (SAMDOK, 2014, s. 61)

Røsjøs konklusjon bekrefter behovet for å styrke innsamlingen av minoritetskilder. Dette er et bevaringsområde som berører alle kulturarvinstitusjoner. Prosjektets arbeidsmetode viser også bevaringsinstitusjoner som samfunnsaktører (jf. Bleken & Hosar, 2011). Prosjektet til Oslo byarkiv er et eksempel på bruk av åpenhet i innsamling, forvaltning og formidling. Gjennom prosjektet kunne Oslo byarkiv utvikle nye standarder og kriterier og heve sin kompetanse om Oslos minoritetsgrupper og -organisasjoner. Nye standarder og metoder for vurdering og beskrivelse av materiale kan utvikles i samarbeid med kildegrupper og gjennom prosesser som prioriterer medvirkning og inkludering (jf. Carter, 2006; Maliniemi, 2010b; Røsjø et al., 2007). På denne

26 Utenom i Oslo byarkiv var 13 arkiver bevart i Det Mosaiske Trossamfund i Oslo. Et arkiv fra Islamsk Kvinnegruppe Norge var bevart i Riksarkivet, og i Statsarkivet i Tromsø fantes det arkiv for Norges Reindriftsamers Landsforbund og Kautokeino flyttsamslag. Sámi Arkiiva har et nasjonalt ansvar for å bevare arkivmateriale fra samiske samfunn.

27 Opplandsarkivet avdeling Maihaugen på Lillehammer og prosjektet «Arkivdokumentasjon av nyere innvandring til Oppland» (2007–2011) er eksempel på innsamling som bunner i samfunnsengasjement. Prosjektet benyttet feltarbeid og aktiv innsamling for å tette hull i samlinger og dokumentere innvandring til et fylke de siste tretti årene. Prosjektet dokumenterte historiene til 200 nye opplendinger gjennom intervjuer og innsamling av arkivmateriale. Det innsamlede materialet består av historier og arkiver fra personer og organisasjoner med bakgrunn fra ulike land (Bleken & Hosar, 2011).

måten kan åpenhet bidra til nye diskurser om og fremstillinger av norsk samfunnsutvikling og minoritetsgrupper i Norge.

Kildegrupper, medvirkning og inkludering

Inkluderende prosesser basert på samarbeid med kildegrupper kan bidra til kompetanseheving for institusjoner i form av mer kunnskap om kildegrupper og materialet. I utredningen til SAMDOK omtales medvirkning som en metode for inkludering.

Medvirkning handler om å åpne institusjonene, slippe til et større mangfold, flere stemmer, andre perspektiv og nye gjester. Fokus må være på prosessen og ikke først og fremst på resultatet. Resultatene fra medvirkningsprosjektene i arkivsektoren er svært interessante – fra utstillinger til arbeid med grupper som det har vært vanskelig å nå fram til tidligere. (SAMDOK, 2014, s. 59–60)

Medvirkning gir institusjoner mulighet til å komme i kontakt med ulike målgrupper, og det kan gi kildegrupper innsyn i institusjonelle prosesser som omhandler dem selv. Prosjektet til Oslo byarkiv er et eksempel på inkluderende prosesser som øker kompetansen hos både institusjoner og kildegrupper. I prosjektet er det gjort et grunnarbeid som utgjør tre ulike metoder for arbeid med kildegrupper. Disse metodene går ut på at bevaringsinstitusjoner 1) kartlegger organisasjoner og deres materiale, 2) oppretter informasjonskampanjer og driver kompetansebygging om arkivdanning overfor kildegruppene og 3) samarbeider med andre arkiver.

En form for kompetansebygging for kildegrupper er aktiv veiledning i hvordan man kan etablere egne arkiver (SAMDOK, 2014, s. 60). «Deltakende arkivering», utviklet av Shilton og Srinivasan (2007, s. 10), oppfordrer bevaringsinstitusjoner til å samarbeide med det aktuelle lokalsamfunnet eller minoritetsgruppen når materialet til arkivet skal velges, ordnes og beskrives. Slike metoder bygger tillit og er viktige for tilrettelegging, avtaler, overlevering og deponering av privatarkivmateriale (SAMDOK, 2014, s. 61).

Gjennom aktiv veiledning og andre prosesser der kildegruppen kan være en aktiv part i arkivdanningen, legges det vekt på kildegruppens kunnskap når materialets relevans skal vurderes. Kildegrupper har ofte egne ideer om materialets betydning. Minoritetsorganisasjoners og andre frivillige organisasjoners relevans for «det nasjonale» må selvfølgelig vurderes i hvert enkelt tilfelle.

En organisasjons relevans kan virke vanskelig å vurdere, særlig hvis den ser ut til å være i en begynerfase og sammenlignes med organisasjoner som er eldre.

Avslutning: Minoritetskilder, nasjonale samlinger og kulturarvproduksjon

Å samle nasjonen og å forene dens segmenter viser til hvordan åpenhet og inkludering kan ivaretas i kulturarvinstitusjoners symbolske, instrumentelle og produktive oppgaver. Nasjonale arkiver, biblioteker og museer er også arenaer, «contact zones» (jf. Clifford, 1997), der forholdet mellom nasjonen og dens dynamiske befolkningsgrupper stadig reforhandles. I denne sammenhengen bidrar nasjonale bevaringsinstitusjoner til å definere kildegruppers relevans for «det nasjonale». Å sikre minoritetskilder, særlig privatarkivmateriale, kan bidra til «å tette hull» i nasjonens hukommelse.

Innsamling av dokumenter er et viktig moment i kunnskaps- og kulturarvproduksjon. Gjennom innsamling og formidling er institusjoner med på å legitimere fakta og fortellinger. Det oppstår «stillheter» eller hull i historien når kilder går tapt, men også når kilder blir glemt, oversett og avvist (jf. Trouillot, 1995). Arkiverende biblioteker har kriterier og vurderingsprosesser, og er dermed ikke nøytrale. Hull er ofte konsekvenser av individuelle vurderinger, innsamlingsprosesser og institusjonelle kriterier. Maliniemis analyse av arkiver gjelder også for arkiverende biblioteker. «De gjør bestemte valg, og deres valg har betydning» for hvordan materialet blir «bevart, beskrevet, og senere for forskning som blir gjort» (2010b, s. 150).

Større oppmerksomhet om «nyere» minoriteter som kilde- og opphavsgrupper i Norge er i tråd med kulturpolitiske prioriteringer knyttet til inkludering. Åpenhet kan brukes i selektiv innsamling og til å formidle minoriteters historie som norsk historie. En utfordring fremover er kompetanseheving i institusjoner. Flere institusjoner kunne, i teorien, samlet, bevart og formidlet AYINs arkivmateriale, men det krever i første omgang en flerfaglig vurdering og forståelse av materialet og organisasjonen.

Privatarkiver er skapt av individer og organisasjoner for å støtte deres egne verdier og mål. Kildegruppens arkivdanning er hverken politisk eller kulturell nøytral. AYINs arbeid med å styrke medlemmenes identitet og heve kunnskapsnivået i samfunnet på 1990-tallet vokste ut fra sosiale utfordringer for minoritetsungdom i Norge. Det er viktig å påpeke at – bevisst eller ubevisst for

AYINs representant – arkivdanning er en forlengelse eller fortsettelse av organisasjonens identitetsarbeid. De vil ikke «forsvinne i glemmeboka», som AYINs representant skrev i e-posten ovenfor.

Det er interessant å påpeke parallellene mellom arbeidet til henholdsvis AYIN og American Jewish Historical Society. Begge ønsker å etterlate seg spor som kan påvirke historieforståelsen og fortellinger i fremtiden. Begge forsøker å påvirke en historie de er en del av. Det siste gjelder også medarbeidere på kulturarvinstitusjoner som vurderer materialet i forbindelse med innsamling, bevaring og formidling. Medarbeiderne er også viktige aktører i kulturarvproduksjon og utførelse av identitetspolitikk. Det er i denne sammenheng interessant å diskutere hvordan arkiver etter minoriteter i Norge oppstår og finner veien til nasjonale og andre institusjoner.

Åpenhet, som verdi, tankemåte og praksis, kan inspirere nye målsettinger, kriterier og metoder, som prosjektet til Oslo byarkiv (Røsjø et al., 2007) viser. Prosjektet sikret og synliggjorde materiale som kan brukes i forskning og dokumentasjon, og som kan bidra til nye fremstillinger av samfunnet og minoritetsgrupper i Norge.

Nasjonalbibliotekets forvaltning av pliktavleveringsloven bidrar til at et bredt spekter av samtidsdokumenter blir sikret. Ulike meninger og institusjonelle praksiser kan likevel bidra til varierende vurderinger av materiale fra samme skaper eller utgiver. Lovens ukritiske åpenhet kan også brukes produktivt som et utgangspunkt for anskaffelse, selektiv innsamling og vurdering av materiale som ikke omfattes av loven – slik det heter i brevet som Nasjonalbiblioteket sendte ut til ulike innvandrersorganisasjoner i 2008, i forbindelse med Mangfoldsåret: «Det er viktig at samlingene gjenspeiler samfunnet som vi har i dag, slik at forskere og andre i fremtiden ikke skal få et feilaktig bilde av vår tid.»

Aktiv innsamling av minoritetskilder og privatarkiver i nasjonale institusjoner kan forebygge at ettertiden får et feilaktig bilde av vår tid. Aktiv innsamling er også viktig for å heve kunnskapen om kildegrupper og deres ulike perspektiver samt heve gruppenes kompetanse om arkivdanning og avlevering av materiale. Flere by- og regionalarkiver har prøvd ut modeller og metoder. Disse bør vurderes av flere nasjonale institusjoner.

Nasjonalbiblioteket bidrar også til å sikre helhetlig samfunnsdokumentasjon gjennom å samarbeide med andre arkivdannende institusjoner med ulike bevaringsområder. Nasjonalbiblioteket prioriterer privatarkiver fra «kunst- og kultursektoren», mens Riksarkivet bevarer arkiver for private aktører «som har

vært aktive på nasjonalt nivå». Oslo byarkivs prosjekt «Spor etter Oss: Oslos multikulturelle arkiver» viser at det å bevare og synliggjøre privatarkiver skapt av Oslos minoriteter kan fremme inkludering og helhetlig samfunnsdokumentasjon som gjøre nye sosiale historier mulige. Til tross for avtaler mellom institusjoner er det viktig at en nasjonal bevaringsinstitusjon også prioriterer arkiver og kildemateriale som er skapt av nyere minoriteter.

Minoritetskilder er spor etter mennesker, og de er viktige for at vi skal kunne dokumentere og forske på ulike aspekter ved norsk samfunnsutvikling, ikke bare minoriteter og kulturelt mangfold. For å oppnå helhetlig samfunnsdokumentasjon er det en forutsetning å ha et inkluderende tanke sett om minoritetskilder, og om hvordan materialets kulturelle eller samfunnsmessige verdi og relevans for forskning og formidling defineres. Nasjonale bevaringsinstitusjoner sjonglerer mange oppgaver og prioriteringer, men det er viktig at mangfold og kildemateriale som er skapt av og om minoriteter, omtales tydelig i samlingspolitikk og bevaringsplaner. Nasjonale institusjoner kan ikke utsette å samle inn minoritetskilder. Det er like fornuftig å samle inn minoritetskilder i dag som det er å tette hull i historiske samlinger om 150 år.

Referanser

- ABM-utvikling (2006). *Arkiv, demokrati og rettferd* (Vol. 28). Oslo: ABM-utvikling.
- Banik, V.K. (2015). Nasjonale minoriteter i Norge. https://snl.no/nasjonale_minoriteter_i_Norge. Hentet 08.03.16.
- Bleken, K. & Hosar, M. (2011). *Hit! Her! Nå!: hele verden i Oppland* (Vol. #70). Oslo: Norsk kulturråd.
- Bui, K. & Getachew, S. (2005). *Karakterboken: minoritetsungdom snakker om skole*. Oslo: Agenda X.
- Carter, R.G.S. (2006). Of Things Said and Unsaid: Power, Archival Silences, and Power in Silence. *Archivaria* (61), 18.
- Clifford, J. (1997). *Routes: Travel and Translation in the Late Twentieth Century*. Cambridge: Harvard University Press.
- Cook, T. (2011). 'We Are What We Keep; We Keep What We Are': Archival Appraisal Past, Present and Future. *Journal of the Society of Archivists*, 32(2), 173–189. doi: 10.1080/00379816.2011.619688.
- Daniel, D. (2010). Documenting the Immigrant and Ethnic Experience in American Archives. *The American Archivist*, 73(1 (Spring/Summer 2010)), 22.
- Einarsen, H.P. (2005). *Mellom undrings hjem og kamparenaer: Museer og den flerkulturelle virkeligheten* (Vol. 12). Oslo: ABM-utvikling.

- Eriksen, T.H. (2008). *Globalisering: åtte nøkkelbegreper*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Falahat, A. & Cissé, Y. (2011). *Afrikanere i Norge gjennom 400 år = 400 years of black Norway*. Oslo: Afrikanere i Norge.
- Holmesland, H. (2006). *Arkivene, bibliotekene, museene & de nasjonale minoritetene* (Vol. 25). Oslo: ABM-utvikling.
- Jahren, E. (2006). *Rasisme på nært hold: en gruppe unge norsk-afrikanere om erfaringer med rasisme og betydningen av identitetsarbeid*. Masteroppgave i sosiologi. Oslo: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.
- JanMohamed, A.R. & Lloyd, D. (1987). Introduction: Minority Discourse: What Is to Be Done?, *Cultural Critique* (7), 5–17. doi: 10.2307/1354148
- Jensen, K.O. (2008). *De stemmeløses røst: norske fribyforfattere gjennom ti år*. Oslo: Cappelen Damm.
- Jimerson, R.C. (2007). Archives for All: Professional Responsibility and Social Justice. *The American Archivist*, 70(2), 252–281.
- Johnston, I. (2001). Who's History is it Anyway? *Journal of the Society of Archivists*, 22(2), 16.
- Kaplan, E. (2000). We Are What We Collect, We Collect What We Are: Archives and the Construction of Identity. *The American Archivist*, 63(1), 126–151.
- Kirshenblatt-Gimblett, B. (1998). *Destination Culture: Tourism, Museums, and Heritage*. Berkeley: University of California Press.
- Kongslien, I. (2005). Migrant or Multicultural Literature in the Nordic Countries. I J.F. Grønn (red.), *Nordic voices: literature from the Nordic countries* (s. 34–45). Oslo: ABM-utvikling.
- Kongslien, I. (2007). New Voices, New Themes, New Perspectives: Contemporary Scandinavian Multicultural Literature. *Scandinavian Studies*, 79(2), 197–226.
- Maliniemi, K. (2009). Public records and minorities: problems and possibilities for Sámi and Kven. *International Journal on Recorded Information*, 9(1), 15–27. doi: 10.1007/s10502-009-9104-3
- Maliniemi, K. (2006). Arkiv og minoriteter: nyere arkivteorier og studiet av minoriteter i offentlige arkiver. I *Arkiv, demokrati og rettferd*. ABM skrift #28. Oslo: ABM-utvikling.
- Maliniemi, K.J. (2010a). Arkivdokumentene forteller: to kommuner - to typer minoritetspolitikk ABM-skrift (online) (Vol. 65). Oslo: ABM-utvikling.
- Maliniemi, K.J. (2010b). *Hva arkivene skjulte: en undersøkelse av kvensk og samisk i offentlige arkiver i Kistrand (Porsanger) og Nordreisa 1865–1948*. Oslo: ABM-media.
- Meld. St. 10 (2011–2012) *Kultur, inkludering og deltaking*. Oslo: Kulturdepartementet.
- Meld. St. 7 (2012–2013) *Arkiv*. Oslo: Kulturdepartementet.
- NOU 2013:4 (2013). *Kulturutredningen 2014: utredning fra utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 18. mars 2011: avgitt til Kulturdepartementet 4. mars 2013*. Oslo: Kulturdepartementet.
- OMOD (2006). *Ung, svart & norsk: pionerer i Norge*. Oslo: Organisasjonen mot offentlig diskriminering, OMOD.

- Peers, L. & Brown, A.K. (red.) (2003). *Museums and Source Communities: A Routledge Reader*. London & New York: Routledge.
- Røkdal, P. (red.) (2005) *ABM-institusjonene i Norden. Kompetanseoppbygging for et multikulturelt normalsamfunn*. Oslo: ABM-utvikling.
- Røsjø, E. (2012). Majoritets- og minoritetsperspektiv i arkivbevaring. *Tidsskriftet Arkiv*, 3.
- Røsjø, E., Meijer, O.A., Khan, A.I. & Røde, G. (red.) (2007). *Spør etter oss. «Oslos multikulturelle arkiver»*. Oslo: Oslo byarkiv.
- SAMDOK, Samla samfunnsdokumentasjon (2014) *En helhetlig samfunnshukommelse. Delprosjekt Privatarkiv*. Utredning levert Riksarkivaren 31.12.2014. Oslo: Riksarkivet.
- Shaka prosjektgruppe (2002). *Svarting* (2. utg.). Oslo: SHAKA, Prosjektgruppe mot verbal vold i AYIN.
- Shilton, K. & Srinivasan, R. (2007). Counterpoint: Participatory Appraisal and Arrangement for Multicultural Archival Collections. *Archivaria*, 63(Spring 2007), 14.
- St.meld. nr. 17 (1996–1997) *Om innvandring og det flerkulturelle Norge*. Oslo: Kommunal- og moderniseringsdepartementet.
- St.meld. nr. 47 (1996–1997) *Kunstnarane*. Oslo: Kulturdepartementet.
- St.meld. nr. 48 (2002–2003) *Kulturpolitikk fram mot 2014*. Oslo: Kulturdepartementet.
- St.meld. nr. 17 (2005–2006) *2008 som markeringsår for kulturelt mangfold*. Oslo: Kulturdepartementet.
- Sønneland, H.M. (1987). *Samtidens arkiver – fremtidens kildegrunnlag: Arkivverkets presserende oppgaver: rapport fra en arbeidsgruppe nedsatt av Kultur- og vitenskapsdepartementet 27. februar 1986: avgitt til departementet september 1987* (Vol. 1987:35). Oslo: Universitetsforlaget.
- Tisdell, M. (2006). *Cuban Museums and Afro-Cuban Heritage: Fragments and Transitions in Daily Life*. Doktorgradsavhandling for ph.d. Cambridge, MA.: Department of Anthropology, Harvard University.
- Tisdell, M. (2008). Three Interpretations of Materiality and Society: Afro-Cuban Heritage and the Cuban Slave Route Museum. I H. Glørstad & L. Hedaeger (red.), *Six Essays on the Materiality of Society and Culture* (s. 87–125). Staviksvågen: Bricoleur Press.
- Trouillot, M.-R. (1995). *Silencing the Past: Power and the Production of History*. Boston: Beacon Press.
- Utrop - Norges første flerkulturelle avis.
- Vaagan, R. (2005). *Bibliotekene og det flerkulturelle Norge*. ABM-skrift #22. Oslo: ABM-utvikling.
- Zinn, H. (1980). *A people's history of the United States*. New York: Harper & Row.

5

Skrivesenter i forskningsbibliotek

Om teorigrunnlag, identitet og legitimering

Ingerid S. Straume

Et akademisk skrivesenter er et tilbud for studenter, noen ganger også for ansatte, som ønsker å arbeide med sin egen skriving. Skrivesenterets personale – som kan være faglig ansatte eller studenter – gir veiledning i akademisk skriving, organiserer kurs og produserer ulike typer støttemateriale. Lokalisert i biblioteket ved universiteter og høyskoler kan et akademisk skrivesenter ses som selve legemliggjøringen av idealet om åpenhet, med lav terskel for å henvende seg og med skriverens behov i sentrum. At tilbudet blir verdsett, gjenspeiles i at slike sentre typisk får gode evalueringer og har en jevn strøm av henvendelser. Skrivesentre er samtidig steder for forhandlinger mellom en rekke ulike hensyn. Her kommer studenter – eller mer generelt, fagskrivere – i kontakt med prosesser og krav som angår deres *identitet* som studenter og skrivende fagpersoner. Disse prosessene har også en ytre side i fagmiljøenes ulike krav og tradisjoner. Spørsmål om hvordan akademisk skriving skal forvaltes, og hvem som skal gjøre det, gjør at skrivesenteret trenger å legitimere seg for å finne sin plass i organisasjonen som helhet.

I dette kapittelet skal jeg belyse og diskutere følgende spørsmål: Hva slags virksomhet er egentlig et skrivesenter i et forskningsbibliotek? Og hvilke forhold spiller inn når denne virksomheten skal legitimere seg overfor sin omverden? Kapittelet tar opp temaer som institusjonell posisjonering, forholdet

mellom pedagogisk teori og skriveforskning, studenters identitetsdannelse og legitimeringsprosesser i akademien. For å se disse prosessene i sammenheng vil jeg benytte meg av teori fra ulike felt, som pedagogikk, retorikk, sosiologi og skriveforskning – et grep som også gjenspeiler feltets eklektiske karakter. Teksten er en av flere mindre studier; i kommende arbeider vil jeg ta for meg spørsmål knyttet til identitetsutvikling, fra student til fagskriver, med utgangspunkt i narrative intervjuer med fagskrivere i ulike stadier. Prosjektet som helhet ligger i krysningspunktet mellom pedagogisk filosofi og skriveforskning.

Kapittelet er bygd opp som følger: Først gis en kort innføring om skrivesentre og deres forhold til forskningsbiblioteker, med hovedvekt på utviklingen i Norge. Deretter et avsnitt om skrivesenterets posisjonering vis-à-vis faglige enheter, øvrige støttetjenester, studentenes overgang fra videregående skole, mv. Hoveddelen dreier seg om teoriutvikling i og for skrivesentre, der spørsmålet er hvilke kunnskapsformer og hvilken kompetanse som kjennetegner et slikt senter. Spørsmålet om legitimering er gjennomgående, men løftes fram i en egen del. Til slutt framsettes noen tanker om hvordan skrivesentre i biblioteker kan utvikle sin posisjon, teori og kompetanse på bakgrunn av de mange ulike og kryssende hensynene som kjennetegner feltet. Men aller først et eksempel.

Skrivesenteret og den retoriske situasjonen

Når universiteter og høyskoler åpner et nytt senter, og ved større arrangementer og konferanser, er det gjerne virksomhetsledere til stede, som rektorer, dekaner og direktører. Disse personene kommer ikke kun for å kaste glans over arrangementet, de kommer ofte også for å holde en kortere tale der virksomheten plasseres – posisjoneres – i organisasjonen for øvrig, historisk og/eller formelt. I tillegg til at slike taler framhever og profilerer organisasjonen som helhet, dreier de seg i stor grad om å legitimere den nye virksomheten (Kjeldsen & Johansen, 2005). I talen legges det gjerne vekt på hva slags funksjoner virksomheten fyller, hvordan den er organisert, og hvorfor det er behov for den. Når det gjelder behovet for skrivesentre – eller mer generelt, læringsentre – skjer dette ofte med henvisning til en slags *pedagogisk utviklingshistorie*. Strukturen i historien er at før, i den «gamle tiden», tenkte man slik; nå er det nye tider, og da trenger vi sånn. Skrivesenteret/læringsenteret representerer da alt det nye: nye studenter, nye læringsprosesser, ny teknologi og ny kunnskap – derfor trenger institusjonen et slikt tilbud.

Når en virksomhet introduseres på denne måten, er det ikke alltid like opplagt hva argumentasjonen bygger på. Det trekkes gjerne veksler på ulike diskurser, der *den retoriske situasjonen* (Grue 2015; Bakken 2014) – hvem det tales til, og hva man vil oppnå hos denne gruppen – kan være mer styrende enn forskningsgrunnlaget. I blant vises det til ulike «studenttyper» og deres spesielle læreprosesser, som generasjon X, Y eller Z. For eksempel når Manuel (2002) hevder at «generasjon Z» – studenter født etter 1990, oppvokst med internett – har helt «unike» læringsstiler, som det gjelder å forstå og tilpasse undervisningen til når man ønsker å utvikle deres informasjonskompetanse (*information literacy*).

Ved åpningen av en konferanse ved et større skrive- og læringscenter i Norge holdt direktøren en tale om senterets rolle og betydning som kan tjene som representativt eksempel på den retoriske situasjonen. Direktøren framhevet hvordan nyere pedagogiske teorier (sosiokulturell læringsteori, praksisfelleskap) erstatter tidligere syn på læring (behaviorisme). I talen ble behaviorismen framstilt som sterkt preget av lærers tilstedeværelse og instruksjoner (underforstått: kontroll eller tvang), som kontrast til dagens situasjon med mer tilpasset opplæring, mangfold og individuell veiledning (frihet). Men når det gjelder behaviorismen, forholder det seg faktisk motsatt: Behavioristene hadde som mål å avskaffe læreren og erstatte denne med mye mer pålitelig teknologi, som *teaching machines* (B.F. Skinner).¹ «Den gamle tiden» ble i direktørens tale konstruert for å kontrastere og legitimere den nye, og da måtte historien tilpasses sistnevnte. Eksempelet er på ingen måte enestående: «Pedagogiske» argumenter blir i praksis ofte framsatt for å passe til – legitimere – det aller nyeste innenfor områder som teknologi, arkitektur eller organisasjonsteori.

Når behovet for endringer framsettes med generelle henvisninger til alt det nye – «nye» studenter med «nye» og «unike» læringsprosesser – uten at dette spesifiseres nærmere, er det ofte legitimering som er målet, snarere enn interesse for teori eller velbegrunnet argumentasjon. Men dersom man går litt nærmere inn i feltets teoritilfang, der skrivesentrene posisjonerer seg, blir det tydelig at det dreier seg om *ulike* fagtradisjoner som ikke alltid er like godt integrert. Det er heller ikke entydig hva dette feltet skal kalles. Her har jeg valgt å kalle det for det skrivepedagogiske feltet, eller rett og slett skrivepedagogikk. Dette feltet er i sterk utvikling, nasjonalt og internasjonalt, og forholder seg

1 I dag ville dataprogrammer og læringsprogrammer i form av spill være eksempler på det samme.

til – tar opp i seg – diskusjoner fra blant annet pedagogikk, veiledningsteori, språkvitenskap, samfunnsvitenskap og kulturstudier. Eksempler på spørsmål som diskuteres i feltet, er identitet, flerkulturalitet, minoritet/majoritet, flerspråklighet, tekstkulturer, kreativitet, institusjoner og praksisfellesskap. Skriveforskning og skrivepedagogikk er med andre ord i ferd med å bli del av et større, humanvitenskapelig felt. Dette spiller også inn når skrivesentre skal utforme sin profil og legitimere seg i sitt organisatoriske omland.

Den retoriske situasjonen for et skrivesenter dreier seg altså ofte om posisjonering og legitimering. I avsnittene som følger, skal vi se nærmere på noen av de ulike brytningene, hensynene og mer eller mindre åpne definisjonsskamper som et skrivesenter vil kunne støte på i sitt arbeid for å kommunisere og begrunne sin virksomhet og eksistens. Men først skal jeg gi en kort oversikt over ulike typer skrivesentre i inn- og utland.

Skrivesentre i inn- og utland

Skrivesentre ved universiteter og høyskoler er et relativt nytt fenomen i Norge, men de første skrivesentrene ble etablert i USA allerede på slutten av 1930-tallet (North, 1984). I dag har de fleste nordamerikanske universiteter et skrivesenter, det samme gjelder en del videregående skoler, og storparten av fagutviklingen skjer i denne delen av verden.² Fra 1980-tallet og framover har stadig flere europeiske universiteter og høyskoler opprettet skrivesentre eller tilsvarende tilbud. Sentrene har ulik struktur og innretning, og er ofte preget av historiske forhold som enkeltpersoners initiativer, tilgjengelige midler, lokaler og lignende. I Sverige finnes det flere skrivesentre, men mest vanlig er språk- eller læringsentre (språkverksteder), der skriving er en del av veiledningstilbudet. I Danmark finnes også pedagogiske veiledningssentre og skrivesentre i ulike former, mens i Storbritannia er skriveveiledningen ofte knyttet til enheter for *learning development*. Norge har per i dag skrivesentre – i ulike former – ved de fleste universiteter (NMBU, NTNU, UiO, UiS, UiT) og flere høyskoler (HiOA, HVL, BI). Noen av disse er knyttet til bestemte fakulteter eller institutter, mens andre er organisert som del av biblioteket.³

2 I USA finnes det også innledende skriveprogrammer for alle studenter, og skriving er en integrert virksomhet i det faglige arbeidet på en helt annen måte enn i Europa.

3 Denne oversikten er ikke uttømmende. I skrivende stund er det skrive- eller læringsentre under planlegging ved UiA, HiØ og trolig en rekke andre steder.

Når det gjelder akademisk skriving og skriveforskning mer generelt, har dette tradisjonelt vært knyttet til to slags fagmiljøer i Norge: lærerutdanning og norskfaget. Disse miljøene er forbundet gjennom disiplinen *norskdidaktikk*. Internasjonalt er det tradisjonelt sett engelskfaget som har ivaretatt akademisk skriving for egne og internasjonale studenter (*English for Academic Purposes*), samt morsmålsfaget i de respektive landene (svenskfaget i Sverige, osv). I Norge har skrivepedagogikk vært en relativt sterk faglig tradisjon. Tre navn blir ofte trukket fram i den forbindelse: Olga Dysthe ved Universitetet i Bergen (litteraturvitenskap, pedagogikk), Frøydis Hertzberg ved Universitetet i Oslo (norskdidaktikk, skoleforskning) og Torlaug Løkenstgard Hoel ved NTNU (norskdidaktikk, lærerutdanning). Fra disse pionerenes arbeid har det vokst fram et sterkt fagmiljø omkring skriving i skolen og i høyere utdanning, knyttet til norskfaget, lærerutdanningen og prosessorientert skriving.

Fagfeltet *anvendt språkvitenskap* har vært viktig her: Dysthe og Hoel tok begge sine doktorgrader i dette fagmiljøet (NTNU) på prosessorientert skriving i skolen. Dysthe, Hertzberg og Hoel har, sammen og hver for seg, utgitt en rekke publikasjoner om skriving, skriveforskning og skriveveiledning i skole og høyere utdanning (se f.eks. Dysthe, Hertzberg & Hoel, 2010). Et annet kraftsentrum er Høgskolen i Vestfold (nå Høgskolen i Sørøst-Norge), som har et studium for faglitterær skriving og et fagmiljø for læremiddelforskning, som også omfatter skriveforskning (se f.eks. Askeland og Aamotsbakken, 2013). Andre fagmiljøer og -personer kunne gjerne vært nevnt, og flere nevnes lenger ned.

Et skrivesenter kan være en støttefunksjon som tilbyr tjenester for spesielle grupper, og som samarbeider med andre støttetilbud, som spesialpedagog og psykolog. I Sverige er det ofte snakk om kombinerte språk- og skrivesentre som retter seg mot minoritetsspråklige studenter (studenter med annet morsmål enn svensk), og studenter med ikke-akademisk bakgrunn. I en del land (f.eks. Storbritannia) er det vanlig at skrivesentrene retter seg mot internasjonale studenter. Skrivesentrene i Norge er i hovedsak for alle studenter, noen ganger også for ansatte.

Skrivesentre i bibliotek er et relativt nytt fenomen, men ser ut til å være den foretrukne modellen i norsk sammenheng. Mange av de norske skrivesentrene har oppstått i tilknytning til et institutt⁴ eller et fakultet⁵. Noen av disse har senere

4 NMBU: Noragric.

5 UiB: Det humanistiske fakultet, UiT: Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning.

migrert til biblioteket og fått permanent tilknytning der (NMBU, HiOA). Også internasjonalt kan vi snakke om en *drift* av sentre som startes opp ved et fagmiljø, og som senere migrerer mot biblioteket for å lokaliseres og ofte også administrativt inkorporeres der (Ferer, 2012). Begrunnelsene kan variere, men en viktig faktor er gjerne at biblioteket er et sted som er lett tilgjengelig for alle studenter. I senere tid ser vi også at skrivesentre etableres direkte i biblioteket (for eksempel ved UiS og UiO). En tredje variant, som er vanlig i Sverige, Storbritannia og Tyskland, er at skrivesenteret er en del av apparatet for studiestøtte.

Hvem jobber i disse sentrene? Igjen ser vi at norskfaget gjør seg gjeldende i Norge, men også norsk som andrespråk og engelsk som andrespråk. Et unntak er Universitetet i Bergen, som i perioden 2014–16 hadde et veldrevet skrivesenter med utspring i fagmiljøene ved Humanistisk fakultet, med ansatte fra fag som tysk, filosofi, religionsvitenskap og litteraturvitenskap.⁶ I Sverige har de ansatte ofte bakgrunn fra svensk med fordypning i klarspråk eller svensk som andrespråk. Internasjonalt er det skrivepedagogiske feltet stort og mangfoldig, med en rekke ulike tradisjoner, men det fagfeltet som er dominerende, er helt klart engelsk, nærmere bestemt underdisiplinene English for Academic Purposes (EAP) og English as a Second Language (ESL). Kommunikasjonsfaglige studier er også godt representert.

Endelig kan man også si at skrivesentre, og forskningen rundt disse, representerer en slags *bevegelse* for å integrere skrivning og faglig læring. Som nevnt i innledningen er det mange ulike dimensjoner involvert i akademisk skrivning – dimensjoner som tradisjonelt har vært belyst gjennom ulike fags disipliner, og som nå møtes i ulike forsøk på å forstå hva det vil si å skrive i en faglig sammenheng (se for eksempel Lillis, 2001; Ivanič, 1998). Med sin egen litteratur, konferanser og (tverr-)faglige nettverk er denne bevegelsen i sterk utvikling.

Diskusjoner og posisjonering

I dette avsnittet skal vi se nærmere på noen av de ulike diskusjonene som kan spille inn når et skrivesenter skal finne sin plass i organisasjonen. Ofte vil det være slik at skrivesenteret befinner seg i et brytnings- eller forhandlingspunkt mellom ulike interesser og forståelsesformer. Det er ikke anledning til å gå særlig dypt inn i de ulike elementene; målet er å lage en oversikt over ulike

⁶ Senterets framtid er i skrivende stund ikke avklart.

diskusjoner som i neste avsnitt knyttes til ulike teoretiske perspektiver. Den første posisjoneringen gjelder biblioteket.

Når et skrivesenter legges i biblioteket ved et universitet eller høyskole, kan det gi både fordeler og ulemper. Fordelene kan være sentral beliggenhet, fine lokaler, god infrastruktur og den generelle *ethos* som følger med et bibliotek. Det kan også være en fordel at akademisk skriving ikke knyttes til et bestemt institutt/fakultet, men at det assosieres med mer «nøytral», tverrfaglig grunn. Ulempen er at bibliotekene ikke er like godt posisjonert med hensyn til det faglige arbeidet som et institutt, eller som et senter med instituttstruktur. Selv om biblioteket kan drive egen forskning, kan det ikke tildele studiepoeng, doktorgrad eller ansette professorer. For å gjøre sine tilbud mer attraktive og faglig legitime, kan skrivesentrene inngå samarbeid med faglærere og emneansvarlige om kurs og andre tilbud, slik bibliotekene allerede gjør. Men sentrene må trolig også legge mer arbeid i å røkte sitt omdømme, sin faglige legitimitet og grenseopp ganger enn det som gjelder for biblioteket, som har sin egen tradisjon og historie.⁷ Det er heller ikke gitt at alle ansatte i et bibliotek er enige i at en ny funksjon, som et skrivesenter, har noe med bibliotekets oppgaver eller mandat å gjøre. Skrivesenteret må derfor også legitimere seg innad, ved å appellere til bibliotekfaglige verdier og argumentasjon.

For skrivesentrenes del er det samtidig en organisatorisk trygghet i å være tilknyttet andre enheter, som et bibliotek. I nedgangstider vil sentre og frittstående støttetilbud være mer utsatt for nedskjæringer enn tilbud som inngår i en større struktur. Mest mulig integrering i faglige emner – som kurs med studiepoeng – vil også kunne bidra til legitimitet, institusjonell trygghet og stabil finansiering. En større diskusjon i skriveforskningsfeltet har dreid seg om hvorvidt skriving er et fagspesifikt eller et generisk anliggende. De to posisjonene, *writing in the disciplines* og *writing across the curriculum*, har lenge stått mot hverandre, med hver sine tidsskrifter og hver sine konferanser. Dette har vært en svært viktig diskusjon, fordi det blant annet dreier seg om hvorvidt skriving er en uløselig del av selve faget, eller om andre kan ta seg av det, med den følge at faget kan la det være. Mange vil i dag si at begge deler er kurante

7 For å skjytte samarbeidet med instituttene har flere forskningsbibliotekene ikke bare høyt utdannede bibliotekarer, men også ansatte med master- eller doktorgrad i ulike fag (fagreferenter). I Nederland, som har et universitetsbibliotekssystem som ligner på det norske, har enkelte universiteter endret fagreferentfunksjonen til *faculty liaison officers*. Dette er tidligere fagreferenter som ikke lenger arbeider med innkjøp eller samlingspleie, men kun med ulike støttefunksjoner for forskere.

perspektiver, men at fagene ikke kan unnlate å forholde seg til sine egne skrive-tradisjoner, eller *tekstkulturer* (Askeland & Maagerø, 2013; Berge, 2003). Når et skrivesenter skal utvikle kurs og veiledningstilbud, er det viktig å være klar over de ulike tilnærmingene, og forhandle fram en felles forståelse slik at arbeidet i skrivesenteret også kan komme fagmiljøet til gode.

En annen, viktig brytning gjelder overgangen mellom ulike nivåer i utdanningssystemet, spesielt fra videregående til høyere utdanning. Selv om elever lærer om kildebruk og fagtekster på videregående skole, er ikke denne kunnskapen direkte anvendelig ved universitet og høyskole. En NIFU-rapport fra 2015 viser at nye studenter ikke kommer spesielt godt forberedt til høyere studier fra de studieforberedende programmene ved videregående skole. Spesielt ble det framhevet «sviktende skriveferdigheter» og mangelfulle ferdigheter når det gjelder kildebruk og kritisk tenkning (Lødding & Aamodt, 2015). Skriveopplæringen i videregående skole er varierende, og ofte er det svak bevissthet omkring skrivning i andre fag enn norsk (Hertzberg, 2010; Lødding & Aamodt, 2015; Melby & Kvithyld, 2011; Ottesen & Møller, 2010). Selv om skrivning er en av de fem grunnleggende ferdighetene i skolen, er det så langt ikke innført nasjonale tester i denne ferdigheten slik som i lesing. Samtidig viser flere studier at studenter ofte blir overlatt til å finne ut selv hva kravene til akademisk skrivning er, og de bruker mye tid på å være usikre (Ask, 2007; Jonsmoen & Greek, 2012; Dysthe, Hertzberg & Hoel, 2010). For å forstå studentenes behov og forutsetninger når de møter academia, vil det være nyttig å vite hvordan det arbeides med skrivning i videregående opplæring. For eksempel hender det at faguttrykk – også skrivefaglige uttrykk – brukes ulikt i videregående opplæring og i høyere utdanning.

Når ulike instanser med hver sine teoritradisjoner har innflytelse på en virksomhet, som her, kan man kanskje snakke om at det foregår et slags *oversetterarbeid*, der teorier, erfaringer og ulike kulturelle tolkningsrepertoar må ses i sammenheng, men ikke kan reduseres til en entydig, felles forståelse (jf. Saito, 2015). I et slikt felt vil det være behov for en type teori som overskrider tradisjonelle faggrensene, og som er fleksibel/dynamisk nok til å håndtere – og oppdage – flere perspektiver, ikke minst når det gjelder studentens/skriverens egen bakgrunn. I så måte er teoriutviklingen i skriveforskning, for eksempel innenfor learning development og academic literacies, interessant. Fra å ha et snevert blikk for bestemte, individuelle ferdigheter (skills) og teknikker, der skrivning forstås som formidling av kunnskap fra en avsender til en mottaker,

er man mer opptatt av å forstå skriving som kommunikativ praksis. En tilsvarende dreining gjelder forskning innenfor informasjonskompetanse (*information literacy*), som vi skal se.

Skrivepedagogikkens kryssende teoritradisjoner

Skrivesentrene befinner seg, som vi har sett, i et sammensatt felt, med mange krav og kryssende hensyn. Det samme gjelder for skrivepedagogikken, der også selve teorigrunnlaget befinner seg i en eller flere kryssninger. Videre, slik ulike skrivesentre har ulik innretning og ansatte med ulike interesser, vil det være forskjellige meninger om hvilke som er de *relevante* teoritradisjonene. Her vil jeg foreslå at skrivepedagogikk har en *tekstlig* side, en *relasjonell* side og en *personlig* side. De tre sidene eller aspektene skal i det følgende knyttes til henholdsvis *skriveforskning*, *veiledningspedagogikk* og teorier om identitet eller *danning*. Det er imidlertid ikke snakk om uavhengige fenomener eller tradisjoner – som vi skal se, er det en god del overlapping mellom de ulike aspektene. For eksempel legger skriveforskning ofte også vekt på spørsmål om identitet, mens veiledningsteori dreier seg om både personlig og faglig utvikling. I det følgende skal jeg ta for meg disse teoritradisjonene hver for seg og i sammenheng. Lenger ned skal jeg også se på hva slags kompetanse som det er ønskelig å utvikle i et skrivesenter, gitt de ulike funksjonene det skal dekke.

Skriveforskning har tradisjonelt vært knyttet til lingvistikk og språkfagene, spesielt morsmålsfagene, som norsk i Norge, engelsk i Storbritannia og svensk i Sverige. Skriveforskning blir da en utvidet type tekstforskning: tekst i kontekst, tilblivelsesprosesser, oppgaveskriving mv. I Norge finnes flere fagmiljøer som arbeider innenfor dette feltet, blant annet i språk- og kommunikasjonsstudier, anvendt språkvitenskap, tekstlingvistikk, retorikk og sakprosa-forskning. NFF (Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening) har bidratt til å opprette tre professorater i sakprosa: ett i Oslo (Johan Tønnesson), ett i Bergen (Anders Johansen) og ett ved NTNU (kommende). Ved Høgskolen i Sørøst-Norge (tidligere ved HiVe) har Bente Aamotsbakken og Norunn Askeland tatt initiativ til å opprette det faglitterære forfatterstudiet, som nå er en mastergrad i faglitterær skriving.

Den norske forskningen på skriving i skolen, knyttet til lærerutdanning og norskdidaktikk, er relativt sterkt knyttet til det sosiokulturelle perspektivet på læring som er utviklet fra Vygotskij, Bakhtin, Wertsch og andre, blant annet

hos Olga Dysthe (1995). Innenfor dette perspektivet finner vi underkategorien *academic literacy* (eller *literacies*) (se Ivanič, 1998; Lillis, 2001; Nygaard 2015a). Uttrykket har ingen god, norsk oversettelse, men dreier seg om språk og skriving som sosial praksis med fokus på sammenhenger mellom diskurs, kultur og identitet – eller mer generelt, om kommunikasjon og språkhandlinger (språkets performative sider). I dette perspektivet blir akademisk skriving et praksisfellesskap der utprøving av uttrykksformer og identitetsdannelse står sentralt. I en norsk kontekst vil vi også kunne snakke om tekstkulturer og dannelsingsprosesser (Berge, 2005). Forskningen har også en kritisk side, med tanke på at ikke alle studenter har samme umiddelbare tilgang til de praksis- og ytringsformene som har status i et gitt felt. Dette gjelder i høyeste grad akademia, der «muntlig» og hverdagslig språk – som ofte er studentenes eget språk – regnes som det motsatte av «akademisk». For studenter som har et annet morsmål enn undervisningsspråket, er utfordringene selvsagt enda større når det gjelder å skape sammenheng mellom språklig uttrykk og identitetsdannelse (Lillis, 2001).

Kunnskap om tekstproduksjon, som sjanger, komposisjon, grammatikk, stil og tekstbinding, for å nevne noe, er sentralt for et skrivesenter. Når det gjelder veiledning av nye studenter, må senteret også formidle kunnskap om kildebruk, sitering, referansehåndtering og regler for plagiat. Men utfordringene ved akademisk skriving – oppgaveskriving og fagtekster – dreier seg kanskje i større grad om kognitive ferdigheter knyttet til argumentasjon, struktur, problemstilling, diskusjon/drøfting osv. Det er relativt store forskjeller mellom tradisjoner i fagene, deres tekstkulturer og normer og, ikke minst, fagenes interesse for og bevissthet omkring egne tekstkulturer. Enkelte fag, for eksempel en del humanistiske fag, vil være svært opptatt av studentenes skriving, og arbeider med dette som en del av fagets metodologi og selvforståelse. Andre fag kan ha like sterke konvensjoner, men uten nødvendigvis å legge vekt på å formidle eller arbeide med disse. Kanskje omtales skrivingen som noe man *gjør* til slutt: *to write it up*. De såkalt «harde» fagene – naturvitenskap, medisin og realfag – tilhører gjerne den siste kategorien – men når det er sagt, finnes det også forskere som er opptatt av skriving i disse fagene, med til dels svært interessante betraktninger (se for eksempel Schimel, 2012). Kollegiet i et skrivesenter må være kjent med de ulike tekstkulturene og oppmerksom på de mest framtreddende tekstnormene.

Bibliotekene har også sine egne teoritradisjoner. I denne sammenheng er det særlig relevant å se på diskusjonene omkring begrepet informasjonskompetanse,

eller *information literacy*. Dette er et relativt stort fagfelt med egne konferanser, litteratur, tidsskrifter mv. Informasjonskompetanse er et begrep som lar seg operasjonalisere og vurdere (måle), og det inngår i ulike policyprogrammer og organisasjoner – ikke bare i bibliotekverdenen, men også hos UNESCO og i nord-amerikansk utdanningspolitikk.⁸ Begrepet informasjonskompetanse har også blitt tolket i lys av det norske kvalifikasjonsrammeverket (se for eksempel Grizzle & Calvo, 2013, s. 115). Feltet har også, i likhet med *academic literacies*, vært orientert omkring spørsmål om identitet, pedagogisk teori og sosiale praksiser; se for eksempel Gullbekk (2016), som argumenterer for at den «socio-materielle konteksten» er viktigere enn – og en erstatning for – den tidligere interessen for individuelle ferdigheter (*skills*). I Gullbekks framstilling har det foregått en «sosial og praktisk vending» i feltet som kritiserer forestillingen om individuelle «informasjonssøkende» studenter, noe som utfordrer oppfatningen om at informasjonssøking foregår i en nøytral «kontekst». «Following the social and practice turns in the information literacy literature», skriver han, «information literacy concepts have been developed as analytical tools for understanding the relationships between such phenomena as learning, identity development or communicative purposefulness and information related activities within various communities» (s. 16). Dette er i stor grad sammenfallende med forskningsfeltet *academic literacies*. De to feltene møtes i en felles interesse for studenter – deres bakgrunn, følelser av tilhørighet, identitet og så videre – der begge er opptatt av å støtte studentene i deres akademiske utvikling.

Så til den neste dimensjonen, skrivepedagogikkens relasjonelle side, som her belyses gjennom det faglige prismet *veiledningspedagogikk*. I den norske skrivepedagogikken er denne dimensjonen kanskje best kjent fra Dysthes skrivepedagogiske dialogisme og Hoels arbeider med responsgrupper (Hoel, 2008). Lotte Rienecker og Peter Stray Jørgensens veiledningsmodell i *Den gode oppgaven* (2013), pentagonen/femkanten, er også mye brukt.

Det finnes mye å si om veiledning, ikke minst når det gjelder et så personlig ladet emne som skriving. Å arbeide med akademisk skriving dreier seg jo ikke bare om å lære konvensjoner, men også om å finne sin egen stemme som skrivende fagperson, altså identitets- og personlighetsutvikling i større eller mindre grad. Denne dimensjonen er utvilsomt mest framtrædende i fag der forskeren posisjonerer seg i teksten og argumenterer ut fra et «jeg». I andre

8 Denne Wikipedia-siden oppgir en rekke kilder: https://en.wikipedia.org/wiki/Information_literacy.

tradisjoner, der førstepersonspronomen og stilistiske virkemidler er totalt uønsket, kan det være vanskelig å finne seg til rette som fagskriver, ettersom formen ofte oppleves som stiv og begrensende (Ask, 2007; Booth, Colomb & Williams, 2008). Det å hjelpe en annen med å finne seg til rette i en ny form og (i større eller mindre grad) utvikle ekspressivitet innenfor denne formen, fordrer evnen til å lytte, gi adekvat respons og å lokke fram uuttalt kunnskap hos den andre. Ja, ikke bare kunnskap, men også en personlig stil, tone eller form. Her kan veiledningspedagogikken gi vesentlige bidrag, og gjerne i kombinasjon med kreative eller kunstneriske uttrykksformer.

Responsgrupper har vist seg spesielt hensiktsmessig i skrivesammenheng (Hoel, 2008). Når deltakere i en gruppe veiledes i å gi tilbakemeldinger på hverandres tekstutkast, utvikler de et vokabular for å analysere tekster som i sin tur kan brukes til å regulere og analysere egen skriving – metakognisjon blir til metatekst og veiledningskompetanse. Kunnskap om gruppeveiledning, gruppeprosesser og sosiometri kan også brukes til å utvide og overskride det tekstlige arbeidet, ved å fremme økt sensitivitet hos veilederen og synliggjøre psykososiale mønstre som påvirker skrivingen.⁹

I et skrivesenter, der studenter henvender seg for å få hjelp med egen skriving, er det ikke til å unngå at problemer med skriving kommer til uttrykk. Skriveveiledere må kunne utøve takt, ha erfaring og kunnskap om de psykologiske aspektene ved skriving, men de behøver også teknikker for å *avgrense* veiledningsprosessen for å unngå å overskride sin kompetanse. Veiledningens mål er dannelsingsprosesser, ikke terapeutiske prosesser. Av og til vil man likevel komme i kontakt med psykologiske problemstillinger som krever dypere bearbeiding, for eksempel knyttet til mindreverdsfølelser og skriftlighet («jeg kan ikke skrive»), prokrastinering og manglende mestring. Enkelte skrivesentre har derfor samarbeid med spesialpedagoger eller psykologer om ulike oppfølgingstilbud.

Danningsprosesser – den tredje dimensjonen i skrivepedagogikken – er et begrep som har ulike definisjoner. I denne sammenheng dreier det seg om å bli et refleksivt, handlende subjekt i en akademisk tekstkultur eller et faglig, diskuterende fellesskap.¹⁰ Danningsprosessene, slik forstått, ivaretas i stor grad gjennom fagenes egen virksomhet. Ofte skjer den akademiske sosialisering

⁹ Metoder som grenser mot terapi, må selvsagt bare brukes under kvalifisert ledelse.

¹⁰ Danningsteorien som ligger til grunn her er nærmere forklart i Straume (2013).

implisitt (jf. Bourdieus *habitus*), og uten at studentene har så mange å spørre eller diskutere fagets tekstkulturelle normer med. Det «bare er sånn» – og mens brudd på normene vil bli påpekt, kan man ofte ikke sette ord på hva normene egentlig er. Dette betyr at mange – også faglige veiledere – opplever at de mangler et vokabular for å sette ord på hva det er som ønskes i en akademisk tekst (Jonsmoen & Greek, 2012).

Veiledningen i et skrivesenter er nettopp et sted der tekstlige normer, markører og handlinger kan diskuteres og belyses eksplisitt. Ved å utvikle et meta-tekstlig vokabular som kan brukes til å regulere eget skrivearbeid, kan studenten få et mer refleksivt og bevisst forhold til sin egen dannelsingsprosess, noe som i sin tur kjennetegner et moderne, vestlig dannelsesideal (se Koselleck, 2002; Straume, 2013). På engelsk, der det ikke finnes noe eget ord for danning, kan termen *academic literacy* brukes for å dekke noe av det samme.

Akademiske fellesskap konstituerer seg altså i stor grad gjennom skriftlig kommunikasjon. Det å tilegne seg fellesskapets konvensjoner, sjanger og teknikker er én sak, en annen er å bli bekvem – umiddelbar, tilforlatelig – med den identiteten man selv inntar i dette fellesskapet. For å bli kreativ som fagskriver må man bli trygg og til en viss grad fri i rollen som skrivende fagperson. Å utvikle sin egen *penn* og stil, er noe som krever utprøving og erfaring. Man må også bli møtt og «sett», det vil si lest. Her kan vi også snakke om anerkjennelsesprosesser, slik Axel Honneth har utviklet teorien om anerkjennelse (Honneth, 2008).

Jeg har nå i korte trekk tatt for meg tre viktige sider ved virksomheten i et skrivesenter, nemlig skriveforskning, veiledningspedagogikk og danningsteori. Dersom man skulle snakke om en overgripende teoritradisjon for alt dette, er det nærliggende å tenke på *det sosiokulturelle perspektivet på læring*, som mer generelt er forankret i sosialkonstruktivistisk epistemologi og vitenskapsteori. Man snakker vanligvis om et perspektiv på læring, ikke om en læringsteori (Säljö, 2001). Grunnen er at det er snakk om flere ulike teorier som fokuserer på ulike fenomener. Det som er felles, er at læring ikke kan forstås ved å betrakte individet – for eksempel ved å studere kognisjon eller hjernens aktivitet –, men er noe som har utgangspunkt i kollektive prosesser. «Læring» skjer først i form av aktiviteter og betydninger/representasjoner i et sosialt fellesskap og blir først deretter til noe «inne i hodet». Kulturens betydning, herunder artefakter og praksiser, er sentralt i dette perspektivet.

I pakt med et sosiokulturelt perspektiv på læring snakkes det gjerne om kommunikative fellesskap, eller akademisk skriving som en «samtale» (Nygaard, 2015b). Å bli en deltaker i en slik samtale innebærer å bevege seg fra en mer personlig form for skriving – ungdommens skriving – til mer regulerte former med bestemte normer, temaer og koder. Når en fagskriver utvikler sin akademiske identitet, er det derfor en rekke valg som fattes, for eksempel forhandlinger mellom den private og den faglige identiteten (Nygaard, 2015a).

Den kompetansen som finnes i et skrivesenter, vil måtte forholde seg mer eller mindre eksplisitt til alle de temaene som er gjennomgått her, men vil selvsagt vektlegge litt ulike aspekter avhengig av institusjonelle forhold og de ansattes interesser og kunnskap. Som vi har sett, er det et stort spenn innenfor virksomheten, fra grunnleggende tekstlig kompetanse via informasjonskompetanse og prosessveiledning til ulike spørsmål knyttet til identitet og personlige uttrykk. Kompetansen i skrivesenteret bør ideelt sett vise et tilsvarende spenn – om ikke hos enkeltpersoner, så i kollektiv forstand gjennom deling av oppgaver og erfaringer.

Legitimeringsarbeid i skrivesenteret

«Legitimeringsarbeid» er et kultursosiologisk begrep (Larsen, 2016) som beskriver hvordan organisasjoner skaffer seg legitimitet gjennom ulike praksiser. Det er særlig offentlig finansierte organisasjoner som er avhengig av å framskaffe legitimitet vis-à-vis offentligheten (skattebetalerne). Legitimeringsarbeid, slik begrepet brukes av Larsen, kan skje gjennom å henvende seg til og involvere ulike aktører, gjennom presentasjon av aktiviteter gjennom ulike medier, gjennom forskning/dokumentasjon og via symbolske representasjoner med appell til – og gyldighet innenfor – ulike typer *verdsettingsordener*. Det siste er et begrep fra Boltanski og Thévenot (1991). Gjennom en rekke studier av fransk samfunnsnivå har Boltanski og Thévenot identifisert en typologi av ulike symbolskulturelle «verdener» (*cités*) som bærer med seg verdsettingsordener som blant annet utpeker hvilke «objekter» det er gyldig å vise til når man framfører verdsettende argumenter eller kritikk (Haugseth, 2012).

Dersom man kan si noe generelt om legitimitet ved universiteter og høyskoler, kan det dreie seg om etterprøvbare og dokumenterte resultater, fornøyde studenter og kvalitetssikrede evalueringer. Men kriteriene for hva som er ønskelige resultater, må likevel begrunnes i akademiske normer, der noen er generelle og andre

mer fagspesifikke. Perspektivet fra Boltanski og Thévenot gjør det mulig å ytterligere belyse noen av de utfordringene som møter et skrivesenter i biblioteket ved et universitet eller en høyskole, slik jeg har beskrevet ovenfor. Utgangspunktet er at de ulike verdsettingsformene vil representere utfordringer for et skrive- eller læringssenter ved et større universitet eller høyskole, fordi ulike fag vil ha ulike repertoarer for objekter og normer som anses for å være gyldige.

Akademisk skriving henter mye av sin legitimitet fra konvensjoner, sjanger og retorikk. En person som behersker sitt fags sjanger og tekstkultur, normer for argumentasjon osv., regnes som et medlem av det akademiske fellesskapet og kan oppleve at ens bidrag regnes som *gyldige*. Når det gjelder *verdsetting*, kan vi snakke om at ulike tekstkulturer har sine tekstnormer som avgjør hva som får verdi innenfor den gitte tekstkulturen (Askeland & Maagerø, 2013, s. 44; Berge, 2003). Kompetanse innenfor en tekstkultur betyr da å oppfylle disse normene, og for eksempel ikke blande likt og ulikt – det som hos Boltanski og Thévenot tilhører ulike «verdener». Et eksempel er når en student bruker ironi i en eksamensbesvarelse, eller når en fagperson bruker ad hominem-argumentasjon (dvs. tar mannen i stedet for ballen). Verdsettingen bestemmes da av i hvilken grad de aktuelle normene er oppfylt.

Vi vet at det finnes ulike konvensjoner for akademisk eller vitenskapelig skriving, og at det er til dels store forskjeller mellom for eksempel USA, Storbritannia, Frankrike og Norge. Men kanskje kan man også snakke om noen *allmenne* normer for akademisk skriving? Nash (1990) argumenterer i alle fall for at det finnes noen grunnleggende akademiske skrivenormer, og foreslår *sannhet*, *argumentasjon* og *forbehold*. Når det gjelder de klassiske vitenskapelige normene, er det vanlig å trekke fram Robert Mertons CUDOS-normer:¹¹ *Communalism*, *Universalism*, *Disinterestedness*, *Originality and Skepticism*, som forener vitenskapens fellesskaps-ethos med individuell og uavhengig søken etter sannhet. Likevel, at en norm er sterk – legitim i sin kontekst –, betyr ikke at den er universell. I vestlig akademisk verdsetting er for eksempel kritisk tenkning – *critical thinking* eller *critical literacy* – en høyt verdsatt norm. Studenter fra andre kulturelle sfærer kan oppleve store forskjeller mellom sin egen opplæringsbakgrunn og vestlige akademiske normer. Dette kan bli spesielt synlig i akademisk skriving, for eksempel i spørsmål om argumentasjon, kildebruk og bruk av personlig pronomen.

11 Her i sin mest utbredte form, lett bearbeidet etter Mertons tid. Kilde: Wikipedia.

De akademiske normene for vitenskap og skriving kan hevdes å høre til det Boltanski og Thévenot kaller *le cité civic*, som er en kollektiv, offentlig sfære. Appeller til det som er felles, betyr for Boltanski og Thévenot å tilslutte seg verdier som *frihet*, *likhet* og *brorskap* og gi avkall på noe annet, for eksempel personlig oppmerksomhet. Men også andre former for verdsetting er virksomme i akademia, og her vil de ulike fagene og deres virksomhetsområder være bestemmende. Det er som kjent ikke uvanlig at personlige ambisjoner gjør seg gjeldende, og både omdømme og andre typer verdsetting kan spille inn i forhandlinger om legitimitet og posisjonering.

Skrivesenterets legitimeringsarbeid overfor fakulteter og organisasjonen for øvrig er et svært komplekst saksfelt. På den ene siden kan et skrivesenter som er lokalisert i biblioteket, «låne» fra bibliotekets solide legitimitet, knyttet til historie og pålitelighet, hjelpsomhet og manglende egeninteresse. Samtidig risikerer skrivesenteret å assosieres med noe det ikke er – for eksempel at det dreier seg om bibliotekarer som går utover sin kompetanse og mandat. Fakultetene og de vitenskapelig ansatte er ikke alltid kjent med hvilken kompetanse som finnes i et moderne forskningsbibliotek. Når biblioteket – i tillegg til alt annet man holder på med – tilbyr veiledning i akademisk skriving, som er knyttet til fagenes egenart, kan dette oppleves som en utfordring. Skrivesenteret får her en oppgave med å formidle hva et skrivesenter er, og hva de ansatte kan og ikke kan gjøre. For eksempel kan de vanligvis ikke lære studenter språk, og heller ikke lese korrektur på oppgaver, selv om mange nok kunne ønske det. De skal heller ikke gi råd om faglige eller substansielle spørsmål.

For å være en god skriveveileder er det ikke nødvendig å være utdannet i alle fag man kommer i kontakt med, men det er viktig å kjenne til aktuelle tekstkulturer og deres formelle krav. Når det gjelder studenter som veileder andre studenter, knytter spørsmålet om legitimitet seg imidlertid ikke så mye til faglighet som til rollen som *en som er lik en selv* – det som på engelsk kalles *a peer*. Det å kunne henvende seg til en litt mer erfaren student er et gode som i mindre grad legitimeres gjennom formelle krav (alle vet at en student ikke er en vitenskapelig ansatt) og mer gjennom skrivepedagogikkens personlige og kommunikative dimensjoner. Med henvisning til Axel Honneths teori om anerkjennelse (Honneth, 2008) kan vi si at det å bli møtt som en likeverdig (her, en skrivende student) av en annen skrivende student, gjør det mulig å betrakte seg selv som «en student som skriver». Overgangen fra å være en mer eller mindre uspesifisert ung person til å se seg selv som virksom – anerkjent – i rollen som student

i likhet med andre studenter, er helt avgjørende for å danne et sunt selvforhold, slik Honneth ser det. Det er også en forutsetning for det han kaller selvrealisering. Selvrealisering er for Honneth nemlig ikke bare et intrapersonlig anliggende, det innebærer også å være virksom i et sosialt verdsettelsessystem, som utdanning eller arbeidsliv.

Et hjem for skriving

Etableringen av et skrivesenter representerer typisk en balansegang mellom en rekke ulike tradisjoner og hensyn. På den ene siden skal virksomheten *ikke være faglig*, ved å konkurrere med den faglige veiledningen. Skrivesenteret skal på den andre siden heller ikke overta ansvaret for skriving og akademisk identitetsdannelse fra de faglig ansatte. Målet er snarere å bidra til faglig identitet og større faglig forståelse (å skrive seg til kunnskap) i utveksling med virksomheten for øvrig. Dette betyr at de rådene som gis i skrivesenteret, ikke bør utfordre etablerte konvensjoner, selv om det kan være interessant å *diskutere* disse i lys av den erfaringen skrivesenteret innhenter gjennom veiledning, skrivefaglige konferanser og lignende.

I praksis representerer skrivesentre et tilbud for studenter som de ofte ikke får hos faglig ansatte. Senteret er et sted å gå til, og et sted å snakke om og prøve ut nye identiteter. De skrivesentrene som bruker studenter som skrivementorer, har også den funksjonen at (litt) viderekomne studenter fungerer som en mild form for forbilder (*peers*), det vil si et forbilde som kan oppleves som *oppnåelig*.

Når det gjelder skrivesenterets «legitimeringsarbeid» (Larsen), er det flere hensyn som må avveies og tas hensyn til i kommunikasjonen. Det skal tales til studenter på en inkluderende måte og til akademikere/lærere på en faglig forsvarlig måte. Løsningen kan være å alminneliggjøre akademisk skriving som fenomen, for eksempel ved å se på skriving som faglige samtaler og kommunikasjon, og som et viktig ledd i overgangen fra videregående opplæring til universitet. Gjennom å snakke om det uuttalte, og ved å diskutere egen skriving med en person som nylig har gjennomgått en tilsvarende prosess, kan studenter få erfare at akademisk skriving er noe som læres gjennom arbeidet med, og på linje med, det faglige stoffet. Skrivesenteret kan framstille seg som et *sted å komme til* for å snakke om sine tekster, om arbeidsformer og om læringsstrategier. Dette vil kunne bidra til at studentene kan danne seg metakognitive

strategier og en tekstbevissthet som kan være nyttig når de beveger seg fra ett fagområde til et annet og møter andre krav og tekstnormer der.

Likevel, som denne gjennomgangen har vist, vil det trolig være umulig for et skrivesenter å gå helt fri for de spenninger eller legitimitetskonflikter som preger det skrivepedagogiske feltet. For å avverge misforståelser og forebygge mistillit, og ikke minst, for selv å sette premissene for å definere sin virksomhet, kan det være fornuftig at et skrivesenter produserer sine egne *objekter* som det kan appelleres til (Hestholm, 2003), for eksempel forskning, nasjonale og internasjonale nettverk, tekstlig og elektronisk materiale, presseomtale osv. Teoretiske «objekter» vil også være viktig her – å utvikle egne teorier som ikke bare er eklektiske, med overflatisk bruk av andre disipliners begrepsapparat, men som også framsetter påstander som er etterprøvbare. Babcock og Thonus (2012) har for eksempel tatt til orde for at erfaringsbasert kunnskap må suppleres med evidensbasert praksis, også i dette feltet. Evalueringer og kvantitative data vil bidra til at senteret også gjør seg gjeldende *qua* tellende, og ikke bare populært blant studenter. Sist, men ikke minst er det viktig å se at et skrivesenters kompetanse først og fremst består av den kunnskapen som er felles og delt mellom skriveveiledere fra ulike fag, med ulik kompetanse, interesser og bakgrunn, noe som bare kan finne sted dersom man har et velfungerende opplegg for å følge opp og lære av de erfaringer som de ulike deltakerne gjør seg. Et skrivesenter er, ideelt sett, et lærende fellesskap som aldri vil kunne dekke opp for alle spørsmål som måtte oppstå, men alltid være et fellesskap i utvikling, blant annet gjennom å produsere kunnskap om hva et skrivesenter er for noe, og hva det kan bli når samarbeidet fungerer på sitt beste.

Dagens politiske diskusjoner om utviklingen av høyere utdanning har mange trekk som støtter ideen om at biblioteket er det rette stedet å legge et skrivesenter eller studieverksted. Det finnes for eksempel en økende interesse for å utvikle tilbud for studenter og forskere som utfyller og går på tvers av den faglige virksomheten ved institutter (Meld. St. 16 (2016–2017)). Som vi har sett, er det også klare paralleller mellom teoriutviklingen i bibliotekene og skrivesentrene, spesielt når det gjelder feltene information literacy og academic literacies. Endringer i retning av økt tverrfaglighet og tilpasning til brukere har på mange måter kommet lenger i bibliotek og læringsentre enn i organisasjonen for øvrig. Skrivesentre i forskningsbiblioteket er i så måte et eksperiment som kan få ringvirkninger langt utover seg selv, dersom det skulle være ønskelig, men det er også et tiltak som står støtt på egne ben som et sted å gå til: «et hjem for skriving».

Referanser

- Ask, S. (2007). *Vägar till ett akademiskt skriftspråk*. Avhandling for graden filosofie doktor, Institutionen för humaniora, Växjö universitet. <http://lnu.diva-portal.org/smash/get/diva2:205075/FULLTEXT01.pdf>
- Askeland, N. & Maagerø, E. (2013). Tekstkulturer. I *Syn for skrivning. Læringsressurser og skrivning i skolens tekstkulturer*, redigert av Askeland og Aamotsbakken, s. 43–55. Oslo: Cappelen Damm.
- Askeland, N. & Aamotsbakken, B. (red.) (2013). *Syn for skrivning. Læringsressurser og skrivning i skolens tekstkulturer*. Oslo: Cappelen Damm.
- Babcock, R.D. & Thonus, T. (2012). *Researching the writing center. Towards an Evidence-Based Practice*. Bern: Peter Lang.
- Bakken, J. (2014). *Retorikk i skolen*, 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget.
- Berge, K.L. (2003). Hvor er makten i teksten?. I Berge, K.L., Meyer, S. & Trippestad, T.A. (red.), *Maktens tekster*. Oslo: Gyldendal.
- Berge, K.L. (2005). Skrivning som grunnleggende ferdighet og som nasjonal prøve – ideologi og strategier. I Aasen, A.J. & Nome, S. (red.), *Det nye norskfaget*. Bergen: Fagbokforlaget og Landslaget for norskundervisning, hentet fra <http://folk.uio.no/kjellbe/Skrivning.pdf>
- Boltanski, L. & Thévenot, L. (1991). *De la justification: les économies de la grandeur*. Paris: Gallimard.
- Booth, W.C., Colomb, G.G. & Williams, J. (2008). *The Craft of Research*, 3. utg. Chicago: University of Chicago press.
- Dysthe, O. (1995). *Det flerstemmige klasserommet: skrivning og samtale for å lære*. Oslo: Gyldendal.
- Dysthe, O., Hertzberg, F. & Hoel, T.L. (2010). *Skrive for å lære: skrivning i høyere utdanning*, 2. utg. Oslo: Abstrakt.
- Ferer, E. (2012). Working together: library and writing center collaboration. *Reference Services Review*, 40(4), 543–557.
- Grizzle, A. & Calvo, M.C.T. (2013). Kapittel i Grizzle & Calvo (red.), *Media and information literacy: policy and strategy guidelines*. UNESCO 2013.
- Grue, J. (2015). *Teori i praksis*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Gullbekk, E. (2016). Apt information literacy? A case of interdisciplinary scholarly communication. *Journal of Documentation*, (72)4, 716–736.
- Haugseth, J.F. (2012). *Forenklingens logikk. En studie av reproduksjonen av profesjonell identitet i IKT-organisasjoner*. Avhandling for graden ph.d. Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse, Trondheim, NTNU <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:541023/FULLTEXT01.pdf>
- Hertzberg, F. (2010). Arbeid med grunnleggende ferdigheter. I Eli Ottesen & Jorunn Møller (red.), *Underveis, men i svært ulikt tempo. Et blikk inn i ti skoler etter tre år med Kunnskapsløftet*. S. 75–87. Oslo: NIFU.

- Hestholm, R. (2003). <https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/id/113765/Hestholm.pdf>
- Hoel, T.L. (2008). *Skrijving ved universitet og høgskolar. For lærarar og studentar*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Honneth, A. (2008). *Kamp om anerkjennelse. Om de sosiale konfliktenes moralske grammatikk*. Oversatt av Lars Holm-Hansen. Oslo: Pax.
- Ivanič, R. (1998). *Writing and identity. The discorsal construction of identity in academic writing*. London: Studies in written language and discourse, John Benjamins.
- Jonsmoen, K.M. & Greek, M. (2012). Skrivekår i profesjonsutdanning. *Uniforum*, 34(4), s. 4–13.
- Kjeldsen, J. & Johansen, A. (2005). *Virksomme ord*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Koselleck, R. (2002). *The practice of conceptual history: Timing history, spacing concepts*. Oversatt av T.S. Presner. Stanford: Stanford University Press.
- Larsen, H. (2016). *Performing Legitimacy: Studies in High Culture and the Public Sphere*. New York: Palgrave Macmillan.
- Lillis, T.M. (2001). *Student Writing: Access, regulation desire*. London: Routledge.
- Lødding, B. & Aamodt, P.O. (2015). *NIFU-rapport 28/2015, Studieforbereid etter studieforbereidende?* Hentet fra http://khrono.no/sites/khrono.no/files/nifurapport_om_norsk.pdf
- Manuel, K. (2002). Teaching information literacy to generation. *Journal of library administration*, 36(1–2), 195–217.
- Melby, G. & Kvithyld, T. (2011). Norskklærerens rolle i skriveopplæringa. *Norskklæraren* 2011 (3), s. 22– 27.
- Meld. St. 16 (2016–2017). *Kultur for kvalitet i høyere utdanning*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.
- Nash, W. (1990). Introduction: the stuff these people write. I *The Writing Scholar*. Nash (red.), s. 8–30. Thousand Oaks, SAGE.
- North, S.M. (1984). The idea of a writing center. *College English*, 46(5), s. 433–446.
- Nygaard, L. (2015a). Publishing and perishing: an academic literacies framework for investigating research productivity. *Studies in Higher Education*, 1–14, doi:10.1080/03075079.2015.1058351
- Nygaard, L. (2015b). *Writing for scholars*. London: SAGE.
- Ottesen, E. & Møller, J. (red.) (2010). *Underveis, men i svært ulikt tempo. Et blikk inn i ti skoler etter tre år med Kunnskapsløftet*. Delrapport 3 Underveisanalyse av Kunnskapsløftet som styringsreform. Oslo: ILS, UiO og NIFU Rapport 37/2010.
- Rienecker, L. & Jørgensen, P.S. (2013). *Den gode oppgaven. Håndbok i oppgaveskriving på universitet og høyskole*. 2. utg. Med bidrag av S. Skov. Bergen: Fagbokforlaget.
- Saito, N. (2015). Philosophy as Translation and Understanding Other Cultures: Becoming a Global Citizen through Higher Education. *Educational Studies in Japan: International Yearbook*, 9, 17–26.

- Säljö, R. (2001). *Læring i praksis: et sosiokulturelt perspektiv*. Oslo: Cappelen.
- Schimmel, J. (2012). *Writing science: how to write papers that get cited and proposals that get funded*. New York: Oxford UP.
- Straume, I.S. (2013). Danningens filosofihistorie: en innføring. I *Danningens filosofihistorie*, redigert av Ingerid S. Straume. Oslo: Gyldendal.

6

«Et helt nytt 'mindset'»?

Informasjonskompetanse og tverrfaglighet i bibliotekenes undervisningsoppdrag

Idunn Bøyum, Eystein Gullbekk, Katriina Byström'

Innledning

Hvordan kan biblioteket planlegge og gjennomføre sin undervisning slik at den oppleves som relevant og meningsfull for studentene i deres faglige læring? Svaret, både fra forskere og fra praksisfeltet, har ofte vært tett samarbeid med faglærere og faglig integrasjon. Det siste har ofte blitt realisert gjennom å integrere bibliotekets undervisning i et fags undervisningsplan (se f.eks. Johnson-Grau, Archambault, Acosta & McLean, 2016; Torras i Calvo & Sætre, 2009). Når undervisningen skal gis i tverrfaglige sammenhenger, kan denne utfordringen oppleves enda mer kompleks. Da kreves det en åpenhet mot andre fag enn deltakerne i undervisningen allerede er sosialisert inn i, noe som kan føre til konflikter mellom ulike innfallsvinkler og måter å uttrykke seg på. Dette gjelder for både studenter, bibliotekarer og faglærere. I dette kapittelet vil vi drøfte mulige utfordringer bibliotekarer kan støte på når de skal bidra med undervisning innenfor tverrfaglige kurs. Vi vil vise hvordan ulike forståelser av tverrfaglighet og informasjonskompetanse

¹ Forfatterne er forskere innen bibliotek- og informasjonsvitenskap og skriver i henhold til fagets sjanger og faglige ståsted. To av forfatterne har også lang erfaring som undervisere i biblioteksammenheng.

kommer til uttrykk i en samtale mellom en gruppe bibliotekarer i et gruppeintervju. Disse forståelsene skal vi diskutere i lys av en modell som viser fire mulige tilnærminger til tverrfaglig utdanning (Gullbekk, Bøyum & Byström, 2015). Vi ønsker å gi bibliotekarene et redskap som kan bidra til å utvikle deres undervisningspraksis.

Tverrfaglighet og informasjonskompetanse: to uavklarte fenomener

I løpet av de siste årene har tverrfaglighet blitt fremstilt som et viktig middel for å realisere ambisjonen om fremragende forskning og undervisning. Tverrfaglighet blir forstått som et tiltak som skal stimulere til innovasjon og kunnskapsutvikling. I norsk sammenheng kommer dette tydelig til uttrykk i strategiarbeid i forsknings- og undervisningssektoren: «For å lykkes med å skape verdier og møte samfunnsutfordringer [...] trenger vi universiteter og høyskoler som utvikler tverrfaglig kompetanse» står det i *Langtidsplan for forskning og høyere utdanning 2015–2024* (Meld. St. 7 (2014–2015), 2014, s. 41). Her blir tverrfaglighet utpekt til å være en faktor som øker utdanningenes relevans (s. 13). Tverrfaglighet fremtrer internasjonalt som et strategisk område for høyere utdanning. I en skandinavisk sammenheng finner vi slike føringer eksplisitt formulert ved flere høyere utdanningsinstitusjoner. I *Vision 2020*² fra Gøteborgs universitet står det at flerfaglig forskning «... utgör en hörnsten i våra kompletta akademiska miljöer» og gir bedre forutsetninger for å løse globale samfunnsproblemer. Ved Universitetet i Oslo ble *tverrfaglig kunnskapsutvikling* valgt til hovedprioritetsområde i 2015³. Samme satsing ser vi ved Københavns universitet⁴. Der begrunner de sin satsing på tverrfaglighet med den store etterspørselen etter uteksaminerte kandidater med tverrfaglig kompetanse.

I langtidsplanen (Meld. St. 7 (2014–2015), 2014) er tverrfaglighet ikke gitt noen definisjon og brukes på en implisitt måte. Dette er ikke unikt for langtidsplanen, det gjenspeiler en generell manglende konsensus om hva

2 Se: <http://medarbetarportalen.gu.se/vision2020;jsessionid=1e7xlkke8g9tf1v491zmep4mrw?skipSSOCheck=true&referer=http%3A%2F%2Fwww.gu.se%2Fomuniversitetet%2Fvision>

3 Se for eksempel: <http://www.uio.no/om/strategi/planer-rapporter/arsrapport/2015/hoydepunkter-2015.pdf>

4 Se: <http://www.ind.ku.dk/projekter/tvaerfag/>

tverrfaglighet er eller kan være (Klein, 2010). Dette byr på utfordringer for de bibliotekarene som skal være med på å planlegge og å gjennomføre tverrfaglige studietilbud. Det kan skape usikkerhet om undervisningens innhold og form, også den som gis av universitets- og høyskolebibliotek.

I dette kapittelet velger vi å skille mellom to hovedmåter å forstå *tverrfaglighet* på i en utdanningsammenheng. På den ene siden kan tverrfaglig undervisning bestå av flere likestilte fagspesifikke kurs (Klein, 2010, s. 17). Slik undervisning vil vi beskrive som flerfaglig. En strengere forståelse av tverrfaglighet krever en full integrasjon mellom fagene som inngår. Integrasjon fremsettes av Lattuca (2001) som selve lakmustesten på tverrfaglighet. En mye brukt definisjon av tverrfaglighet er denne (se Madsen, 2012, s. 3):

[...] an adjective describing the interaction among two or more different disciplines. This interaction may range from simple communication of ideas to the mutual integration of organizing concepts, methodology, procedures, epistemology, terminology, data, and organization of research and education in a fairly large field (Apostel, 1972, s. 25–26).

Denne definisjonen åpner for at vi har ulike grader av integrasjon, og viser at tverrfaglig samarbeid kan spenne mellom en uformell utveksling av idéer til en gjensidig integrasjon av komponenter fra ulike fag. Slike komponenter kan for eksempel være metoder, begreper, teorier eller en særskilt bruk av nøkkelttekster (Klein, 2006). I vårt arbeid forutsetter vi at i undervisningshverdagen er graden av integrasjon noe som varierer mellom to ytterpunkter. Tverrfaglighet kan med andre ord variere på et kontinuum av ulike tverrfagligheter. På den ene siden finner vi flerfaglighet med en svak integrasjon mellom de involverte fagene. På den andre siden finner vi en tverrfaglighet som er kjennetegnet ved en sterk integrasjon mellom de involverte fagene (Huutoniemi, Klein, Bruun & Hukkinen, 2010).

Tverrfaglighet er også krevende fordi undervisningssystemene våre historisk er bygd opp rundt fag og disipliner. I *Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring* ser vi dette ved at kriteriene under hver syklus (bachelor, master, ph.d.) er sterkt fagorienterte, noe den gjentatte formuleringen «... innen fagområdet» viser (Kunnskapsdepartementet, 2009). Det pekes dermed i retning av en utvikling fra det strengt fagspesifikke i kvalifikasjonsrammeverket mot en mer tverrfaglig satsing i langtidsplanen for forskning og høyere utdanning.

Bibliotekenes undervisning er oftest innrettet mot å styrke studentenes informasjonskompetanse. Denne undervisningen blir ytterligere utfordret fordi det i likhet med tverrfaglighet ikke finnes noen entydig definisjon av begrepet informasjonskompetanse. Generelt kan vi likevel si at begrepet peker til kunnskaper, ferdigheter eller forståelser folk behøver for å finne frem til, evaluere eller ta i bruk informasjon (se f.eks. Sundin, 2008). Dette er momenter vi finner igjen i den svenske høyskoleloven, der en informasjonskompetent student er beskrevet som en som «... utöver kunnskaper och färdigheter, [och skal] utveckla förmåga att söka och värdera kunskap på vetenskaplig nivå» (Högskolelag, 1992, §8 og §9). I dette ligger det en forventning om at studenten er i stand til å ta gode beslutninger om, for eksempel, hvilke spørsmål og hvilken litteratur som er relevant til en gitt oppgave (Bruce, 1997).

Imidlertid er det ulike syn på hvordan informasjonskompetanse utvikles, læres eller reproduseres. I dette kapitlet presenterer vi to overordnede forståelser av informasjonskompetanse. Innenfor bibliotek- og informasjonsvitenskap blir ulikhetene mellom disse koblet til ulike lærings syn (se f.eks. Julien & Williamson, 2011; Limberg, Sundin & Talja, 2012; Tuominen, Savolainen & Talja, 2005). Selv om læringsteoretisk ståsted ikke er eksplisitt uttrykt, vil det påvirke undervisningspraksisen (Limberg et al., 2012). Én forståelse innebærer at man ser på informasjonskompetanse som et sett av generiske ferdigheter (Eisenberg, 2008; Engerer & Gudiksen, 2015). Disse kan tilegnes uavhengig av hvilke sammenhenger de senere skal anvendes i. En annen forståelse er at utvikling av informasjonskompetanse er situasjonsbestemt og krever aktiv deltakelse (Lloyd, 2010b). Deltakelse kan innebære å bidra til å formulere problemstillinger, identifisere faglig forankrede informasjonsbehov eller vurdere informasjonsressurser og kilder som er relevant for de faglige problemstillingene studentene arbeider med.

Det er en utbredt oppfatning at bibliotekarens fremste oppgave er å finne ut hva informasjonsbehovet er i en gitt situasjon, å foreslå relevante kilder, samt sørge for at studentene blir i stand til å ta i bruk disse effektivt. Forstår man informasjonskompetanse som et sett med generiske ferdigheter tar bibliotekaren studentens informasjonsbehov for gitt og bidrar med søketeknisk hjelp. Et helt annet utgangspunkt er å forutsette at bibliotekaren har nok faglig innsikt og forståelse til å reflektere sammen med studenten over informasjonsbehov og problemstilling, samt over bruk av relevante kilder. Disse ulike forståelsene av informasjonskompetanse kan altså påvirke hvordan undervisningen

planlegges og gjennomføres. Hvordan kommer da ulike forståelser til uttrykk når bibliotekarer reflekterer over sine undervisningserfaringer? Hvordan kan ulike forståelser av informasjonskompetanse og tverrfaglighet påvirke utviklingen av bibliotekets undervisningspraksis? Slike refleksjoner er viktige i en tid der faggrenser åpnes og andelen tverrfaglige studieprogrammer og emner øker innenfor høyere utdanningsinstitusjoner. Vi mener det er mer fruktbart å diskutere hvordan de involverte – studenter, bibliotekarer og faglærere – kan samarbeide tross ulike oppfatninger om tverrfaglighet, enn å sette opp et forhåndsdefinert skille mellom det som faller innenfor, og det som faller utenfor begrepet om tverrfaglighet eller informasjonskompetanse. Å se etter grader av integrasjon og deltakelse i de ulike forståelsene av henholdsvis tverrfaglighet og informasjonskompetanse som er i sving i *et gitt* tilfelle, gir oss muligheten til en slik diskusjon.

I det følgende skal vi først gi en kort beskrivelse av det tverrfaglige kurset bibliotekarene samtaler om i gruppeintervjuet. Deretter presenterer vi modellen, nevnt i innledningen, som viser fire mulige tilnærminger til tverrfaglig utdanning (figur 6.1). I tilknytning til denne diskuterer vi noen mulige tilnærminger til hvordan tverrfaglighet og informasjonskompetanse fremstilles, og hvilke forventninger dette stiller til bibliotekarens undervisning. Med utgangspunkt i utsagn fra gruppeintervjuet drøfter vi mulige retninger undervisningspraksis kan utvikles i. I siste del av kapittelet tar vi utgangspunkt i praksisteori for å diskutere ulike problemstillinger modellen inviterer til. Dette innebærer noen refleksjoner om hvordan kompetanser og ferdigheter spiller sammen når bibliotekarene underviser i tverrfaglige sammenhenger.

Det tverrfaglige kurset og bibliotekets bidrag – et illustrerende eksempel

Kurset vi tar utgangspunkt i, fant sted i et av de skandinaviske landene⁵. Det var primært designet for masternivå og var åpent for studenter innen ulike fag og disipliner, men også yrkesaktive innen flere bransjer. Initiativtakerne hadde

5 Siden målet med vår artikkel er å bidra til refleksjoner rundt et tema har vi valgt å ikke oppgi navn og lokasjon på biblioteket. Vi presenterer ikke en empirisk studie, men bruker et illustrerende eksempel for å informere vår diskusjon.

brukt mange år på forberedelse og var opptatt av å inspirere til synergier av tverrfaglig samarbeid, ikke tverrfaglighet i seg selv. En av fagbibliotekarene hadde fulgt med på og deltatt i møter, diskusjoner og andre forberedelser som ledet frem mot kurset.

Da biblioteket ble invitert til å være med som bidragsyter i kurset, ble det dannet en gruppe med fire bibliotekarer som skulle planlegge og gjennomføre undervisningen. Bibliotekarene deltok ikke aktivt i å utforme kurset utover det bibliotekfaglige, men ble likevel invitert med som observatører til planleggingsarbeidet. Hver bibliotekar var spesialist i et av fagene som var koblet til kurset. De kursansvarlige mente at bibliotekarene helst burde delta på hele kurset for virkelig å forstå hva tverrfaglighet knyttet til dette kurset gikk ut på. De deltok i varierende grad på deler av kurset.

Målet var at studenter med ulik bakgrunn skulle skrive en tverrfaglig prosjektoppgave sammen. Selv om oppgavene hadde tydelige naturvitenskapelige problemstillinger, ble studentene også bedt om å ta hensyn til ulike samfunnsvitenskapelige aspekter. For at studentene skulle få hjelp i dette arbeidet, fikk biblioteket to timer til rådighet. Deres oppgave var å sikre at studentene kunne finne og utnytte relevant informasjon. I første time ble de ulike informasjonsressursene presentert. Hver fagbibliotekar tok utgangspunkt i sitt spesialfelt og presenterte relevante kilder og søketeknikker knyttet til de ulike problemstillingene. På den måten ble både naturvitenskapelige og samfunnsvitenskapelige aspekter løftet frem i et ønske om å møte studentgruppen. I siste time skulle de ulike gruppene jobbe med sine egne problemstillinger. Bibliotekarene skulle hjelpe dem som ønsket det, med å klargjøre deres informasjonsbehov, velge kilder og søke etter informasjon.

Et år etter kurset var gjennomført inviterte vi de fire bibliotekarene til et gruppeintervju for å høre deres erfaring og opplevelse av egen innsats i kurset. Tre av bibliotekarene takket ja og møtte to av kapitteforfatterne. Mens den ene forskeren ledet samtalen i gruppen ut fra en tematisk intervjuguide, noterte den andre sine observasjoner og hadde ansvar for lydopptaket. Direkte etter intervjuet sammenstilte vi våre observasjoner og oppfatninger⁶.

6 Intervjuet varte i 1,5 time og ble transkribert og kodet i NVIVO. Prosjektet er innmeldt til og godkjent av Personvernombudet for forskning (NSD).

Informasjonskompetanse og tverrfaglighet: ulike tilnærminger for bibliotekaren

I det følgende skal vi ta utgangspunkt i den teoretiske antagelsen om at deltakerne i den tverrfaglige undervisningen kan ha med seg ulike forestillinger om både informasjonskompetanse og tverrfaglighet. De ulike forståelsene av informasjonskompetanse forutsetter ulike grader av bibliotekarens deltagelse i studentens læringsprosess. Dette kan, for eksempel, være å hjelpe til med formulering og identifisering av informasjonsbehov, veiledning i informasjonssøkeprosessen, begrepsforståelse og vurdering av kilder. De ulike forståelsene av tverrfaglighet forutsetter ulike grader av integrasjon mellom komponenter fra de faglige disiplinene som inngår. De ulike gradene av integrasjon vil, fortsatt sett fra den undervisende bibliotekarens ståsted, kunne medføre krav om at bibliotekaren har ulik grad av innsikt i de aktuelle fagene og i integrasjonsprosessene disse blir innlemmet i. Vi ser for oss at i møtet mellom slike forestillinger kan vi få ulike kombinasjoner. Disse ulike kombinasjonene kan i sin konsekvens gi ulike forventninger til bibliotekarenes rolle i den tverrfaglige undervisningen, og gi grunnlag for ulike tilnærminger til hvordan de løser undervisningsoppgavet.

Selv om undervisningssituasjoner består av mange ulike elementer, har vi valgt å fokusere på to fundamentale komponenter ved bibliotekets undervisningspraksis: *informasjonsbehov* og *kildeorientering*. Begge er sentrale aspekter når vi skal drøfte bibliotekarers interaksjon med studentene. Det første en bibliotekar gjør i møtet med en bruker, er å ha det som gjerne kalles et *referanseintervju*, hvor bibliotekaren prøver å finne ut hvorfor brukeren henvender seg til biblioteket. Her avdekkes et eventuelt *informasjonsbehov*. Avhengig av både den aktuelle situasjonen og den enkelte deltaker, vil ulike kilder være mer eller mindre anvendelige for å tilfredsstille dette informasjonsbehovet. Med *informasjonsbehov* mener vi hvordan man avgjør og formidler hva slags informasjon man trenger. Med *kildeorientering* henviser vi til hvordan bibliotekaren presenterer, formidler og velger kilder og informasjonsressurser i undervisningssituasjonen. Dette innebærer også hvordan studentene kan finne frem i kilder (informasjonssøket), og hvordan de evaluerer og bruker kildene. Innen bibliotek- og informasjonsvitenskap bruker Sundin (2008) termen «kildeorientering» som en henvisning til kontekstløse eksempler av mulige kilder og hvilke formater og sjangre de opptrer i, samt tekniske aspekter ved informasjonssøket. Vår bruk av termen er bredere, og vi lar kildeorientering referere til

ulike måter studentene forholder seg til kilder på i alle de fire forskjellige tilnærmingene vi skal se på nedenfor. Dette innebærer da at kildeorientering, i vår forståelse, kan være kontekstavhengig. Vi bruker dermed *kildeorientering* og *informasjonsbehov* for å vise hvordan ulike forståelser for interaksjon mellom studenter, bibliotekarer og faglærere varierer mellom de fire tilnærmingene.

Vi har tidligere publisert en foreløpig modell som er ment å anskueliggjøre mulige forståelser og hvordan informasjonskompetanse og tverrfaglighet kan relateres til hverandre i undervisningssituasjoner (Gullbekk et al., 2015). Modellen tegner fire idealtypiske tilnærminger (teknisk, problemformulerende, støttende og forhandlende) som belyser krav og forventninger som kan pålegges bibliotekarer. I de ulike feltene beskrives bibliotekarens pedagogiske rolle og oppgaver. Vi ser også på hvordan informasjonsbehov og kildeorientering kan forstås i lys av bibliotekarenes undervisningsoppdrag. Beskrivelsene av den enkelte tilnærmingen illustreres med noen utsagn fra gruppeintervjuet, videre diskuterer og relaterer vi det til tidligere forskning. Denne induktiv-deduktive analysen medfører at ulike teorier og perspektiver belyses parallelt avhengig av hvilken dimensjon som er sentral i det gitte eksempelet. Det er viktig å poengtere at det ikke er slik at enkeltbibliotekarer som deltok i gruppeintervjuet, representerer *en* tilnærming i rendyrket form. Snarere kom alle tilnærmingene til uttrykk som muligheter og kan dermed representere ulike retninger en undervisningspraksis kan ta.

1: Teknisk orientert tilnærming

I en teknisk orientert tilnærming vil allmenne generiske kunnskaper være sentrale og grad av integrasjon mellom fag være lav. I gruppeintervjuet kommer en slik tilnærming til uttrykk når bibliotekarene beskriver budskapet sitt til studentene gjennom utsagn som «her er noen kilder, finn ut hvordan du skal bruke dem». Bibliotekarene omtaler oppgaven sin som «å lære dem å søke, lære dem våre databaser». Innenfor den aktuelle tilnærmingen knytter de slike utsagn til en forståelse av at de «ikke underviser i informasjonskompetanse». En av bibliotekarene slår fast at «jeg underviser i ferdighetene og øker kompetansen gjennom å vise dem ressursene og hva man faktisk har her».

Ser man på informasjonskompetanse som et sett med generiske ferdigheter, begrunnes dette ofte i et kognitivt læringssyn der læringen er individuell og

Figur 6.1 Fire tilnærminger til tverrfaglighet og informasjonskompetanse sett fra bibliotekarens ståsted⁷.

kontekstuavhengig, og at den dermed ikke forutsetter samhandling og deltakelse (Julien & Williamson, 2011; Tuominen et al., 2005). De tekniske ferdighetene vil være i sentrum (Sundin, 2008), for eksempel søketeknikker som boolske søk og nærhetsoperatorer. Det kan også legges vekt på kilder innen enkeltfag som har relevans for studentene. Kildene blir ofte presentert gjennom kontekstløse eksempler som kun illustrerer de tekniske aspektene ved informasjonssøket.

Beskrivelser av hvilke ferdigheter studenter må inneha for å kunne sees som informasjonskompetente på ulike utdanningsnivåer, blir av praksisfeltet ofte opplevd som autoritative standarder (Eisenberg, 2008). Bibliotekorganisasjonen Association of College and Research Libraries (ACRL) publiserte en slik standard i 1989. Denne har hatt stor innflytelse på praksisfeltets forståelse av informasjonskompetanse (Francke & Gärdén, 2013). De forventede ferdighetene

7 Oversatt til norsk med noe revidering fra Gullbekk et al. (2015).

vil kunne måles, observeres, prøves og ikke minst forstås som ferdigheter som er overførbare til andre situasjoner (Daland & Hidle, 2016). Mye av kritikken mot bibliotekarenes undervisning er at den blir gitt i kontekstløse sammenhenger, noe som i liten grad motiverer for læring (Kuhlthau, 2004; Limberg et al., 2012). Til tross for kritikken viser Daland og Hidle (2016) at generiske ferdigheter innen kildekritikk, generell søketeknikk og kildehenvisning også er viktige ferdigheter bibliotekaren kan formidle. Derfor kan en teknisk orientert tilnærming være praktisk begrunnet og også relevant i visse sammenhenger.

I den teknisk orienterte tilnærmingen vil fagene i liten grad være gjenstand for tverrfaglig integrering. Vi har en flerfaglighet der fagene sidestilles. Studentene spiller sine fag inn som selvstendige bidrag til løsningen av et delt problem (Klein, 2010). Bibliotekaren forventes ikke å ha en faglig bakgrunn som tilsier at hun kan involvere seg dypt i studentenes informasjonsbehov, hun overlater dette helt og holdent til studentene og deres faglige veiledere. Bibliotekaren holder sin undervisning på et generelt nivå ved å vise et sett databaser og presentere teknikker uavhengig av studentenes faglige ståsted. Som utsagnene illustrerer, blir det opp til den lærende selv å oversette det bibliotekaren formidler, til anvendelse i eget arbeid. Her vil bibliotekarer kanskje i mindre grad enn i de følgende tilnærmingene måtte forhandle sine roller, kompetanser og kunnskaper.

2: Problemformulerende tilnærming

Når undervisningen er situasjonstilpasset og knyttet til studentens faglige kontekst, får vi det vi i vår modell kaller en *problemformulerende tilnærming*. Dette forstås som en situert og praksisorientert tilnærming, og man vektlegger her en sterk grad av bibliotekarens deltakelse i det faglige fellesskapet for problemløsning. Deltakelsen oppfattes, innenfor denne tilnærmingen, som avgjørende for studentenes læring og for at deres informasjonskompetanse kan utvikles (Limberg, Alexandersson, Lantz-Andersson & Folkesson, 2008). Studentene tilegner seg kompetanse og ferdigheter som i liten grad kan overføres til andre sammenhenger og kontekster (Engerer & Gudiksen, 2015; Lloyd, 2010a, 2010b; Tuominen et al., 2005). Samtidig forventer ikke deltakerne i undervisningen en tverrfaglighet som er basert på sterk integrasjon mellom fagene. I gruppeintervjuet diskuterer bibliotekarene hvordan studentenes ulike faglige

ståsted skulle samvirke. «Det var 'eksperter i team' som var viktig», understreker bibliotekarene og forteller videre om hvordan studentene «skulle bidra fra hvert sitt hold og komme inn som ekspert fra forskjellige fagområder». En slik tilnærming til tverrfaglig interaksjon medfører en forventning om at bibliotekarene skal hjelpe studentene til å finne frem til fagspesifikt innhold som gir studentene en plattform for å kunne diskutere tverrfaglige problemstillinger. En av bibliotekarene forteller hvordan studentene «trenger rapporter, og de trenger en annen type informasjon enn den originale artikkelen». Vi leser denne typen utsagn som at bibliotekarens deltakelse kan oppleves som viktig, uten at en sterk tverrfaglig integrasjon utgjør et mål for hans eller hennes deltakelse.

I et situert perspektiv vil det å gjenkjenne, evaluere, produsere og vurdere litteraturen samt beherske teknologien som hører med til det spesifikke fagområdet, være tegn på at man er informasjonskompetent (Tuominen et al., 2005, s. 339–340). Dette utgangspunktet for kildeorientering har ført til at bibliotekarer har vært opptatt av at undervisningen må være integrert i et fags timeplan. Oppøving av ferdigheter for å finne frem til eller evaluere faglige kilder må ligge tett opp til den virkeligheten den lærende skal bruke ferdighetene i, for at det skal gi læringsutbytte. Det sentrale er samhandlingen mellom individer og redskaper som databaser, søkemotorer og tidsskrifter innenfor en gitt kontekst, men ikke generelle teknikker (Limberg et al., 2008; Limberg et al., 2012, s. 120; Tuominen et al., 2005; Wittek, 2014). For eksempel blir kildekritikk da sterkt situasjonsbestemt (Engerer & Gudiksen, 2015; Limberg, 2013, s. 71; Limberg et al., 2008).

En måte å forstå informasjonsbehov og kildeorientering på er altså å se hvilke sosiale sammenhenger de finner sted i, for eksempel et fag eller et utdanningsforløp. Dermed er informasjonsbehov og kildeorientering avhengig av normer, konvensjoner og regler som legitimerer bruk av spesifikke kilder i den aktuelle konteksten. Individer navigerer, tolker og reformulerer den sammenhengen de deltar i, og tilpasser hvordan et spesifikt informasjonsbehov skal dekkes. Gjennom deltakelse former de en forståelse av hvilken informasjon som er relevant, og som siden uttrykkes i informasjonsbehov og etterlyste kilder (Byström, 2014; Byström, Ruthven & Heinström, 2017). Fag med deres tilhørende forskningsfelt er gode eksempler på sett av normer og konvensjoner som informasjonsbehov og kildeorientering kan være avhengig av. Fag utvikler mer eller mindre sterke grenser mot sine omgivelser. Innenfor et fag blir

det for eksempel etablert kanoniske tekster, det utvikles et eget fagspråk og en egen argumentasjonsmåte, og det etableres egne modeller og teorier (Klein, 2006, s. 10).

En slik situert forståelse kjenner vi igjen når bibliotekaren kommuniserer som fagekspert innen det faget hun eller han har ansvar for i sitt bibliotek. For reelt å kunne involvere seg i studentens informasjonsbehov vil bibliotekaren gjerne ha formell utdanning innen faget, eller lang erfaring som bibliotekar i fagmiljøet. Bibliotekaren har da forutsetninger for å utnytte fagets begreper og informasjonsressurser. Han eller hun er da også i stand til å skreddersy fagspesifikke søk. Bibliotekaren tar også aktivt del i å formulere og forhandle frem problemstilling og informasjonsbehov sammen med studentene. Med andre ord er det gjennom deltakelse, innen fagenes rammer, bibliotekaren hjelper studentene med å identifisere relevant og fagspesifikt innhold.

I en tverrfaglig sammenheng kan en slik tilnærming lett støte på betydelig motstand fordi de som samhandler, ikke har delte forståelser eller regler å legge til grunn for kommunikasjonen seg imellom (Gullbekk, 2016). I den problemformulerende tilnærmingen unngår man imidlertid denne utfordringen ved at tverrfagligheten holdes på et flerfaglig nivå.

Når målet er å opptre som «eksperter i team», opprettholdes grensene mellom fag, og vi får det Klein (2010) hevder er *falsk tverrfaglighet*, altså *svak integrasjon* mellom fag. Siden man opptre som ekspert i sitt fag, forventes ingen dyp tverrfaglig kunnskap eller kompetanse. Når hver enkelt bidrar med sin ekspertise, kreves det mange involverte. I det tverrfaglige kurset som er beskrevet over, så vi dette godt. Her stilte biblioteket med flere fageksperter for å sikre kompetanse fra ulike fag. Siden grad av tverrfaglighet er svak, i denne tilnærmingen, er det ingen sterke krav til gjensidig innsikt og kompetanse i de involverte fag og praksiser. Det finnes heller ingen forventinger til delt forståelse, normer og vurderinger som er premisser for å krysse grenser for praksiser (E. Wenger-Trayner & B. Wenger-Trayner, 2015). Den pedagogiske oppgaven til den enkelte bibliotekaren blir snarere å fasilitere gjenfinning og identifisering av fagspesifikk litteratur og teknikker og å bidra til studentenes læring i nær tilknytning til situasjonen studentene er i (Limberg et al., 2012; Wittek, 2014). Ved at flere bibliotekarer er til stede på samme kurs og presenterer søketeknikker som er relevante for sine fag, demonstrerer de at det finnes ulike tilnærminger for ulike fagområder. Bibliotekarene har innsikt i, forstår og anerkjenner disiplinens eller underdisiplinens ulike informasjonspraksiser

(se f.eks. Bøyum & Aabø, 2015; Jamali & Nicholas, 2008). Bibliotekarene kan oppleves som relevante diskusjonspartnere for studenter med samme faglige bakgrunn.

Det problematiske med tilnærmingen er at den ikke legger aktivt opp til kommunikasjon på tvers av faggrensene. Kildene som presenteres, er fagspesifikke, noe som kan oppleves som irrelevant, eller unyttig, for studentens tverrfaglige problemstilling. Dette kan føre til en for overflatisk kjennskap til hverandres fagspesifikke karakteristika og praksiser, noe som kan bidra til konflikter og vanskeligheter med å samarbeide.

3: Støttende tilnærming

Bibliotekarens rolle, slik den kommer til uttrykk nedenfor, kan karakteriseres som *støttende* selv om bibliotekarens deltakelse i formuleringen av selve informasjonsbehovet er svak. Fordi den tverrfaglige integrasjonen er sterk, må bibliotekarens pedagogiske rolle vektlegges på en særskilt måte. Studentene skal gjennom sitt samarbeid og sin bruk av mange ulike kilder klare å integrere ulike faglige perspektiver for å oppnå et tverrfaglig resultat. Bibliotekarene skal ikke selv delta i integreringsarbeidet, men legge til rette for at den kan skje. I samtalen kommer dette til uttrykk i utsagn om at studentene «fikk sitte og jobbe med det de ville, og bruke oss da». Innenfor en støttende tilnærming opplever bibliotekarene undervisningen som «egentlig ganske fagspesifikk, men det var et krav til studentene at de skulle jobbe tverrfaglig i gruppen og levere en tverrfaglig oppgave». Innenfor tilnærmingen må presentasjonen av faglige kilder tenkes nøye gjennom:

Når man skal jobbe tverrfaglig, så trenger man grunnleggende kunnskap om de andre tingene, det er noe man skal ta med seg når man jobber [tverrfaglig] fra biblioteket, at man ikke må gå i den fella at man går rett i ting som er for komplisert.

I en støttende tilnærming er bibliotekarens presentasjoner av kilder orientert mot å gi studentene gode ferdigheter i å utnytte funksjonaliteten i verktøyene og prinsippene for effektiv kildegjenfinning. Bibliotekaren er ikke forventet å delta aktivt i å identifisere studentens informasjonsbehov. Vedkommende må imidlertid kunne legge opp til arbeidsformer der studentene seg imellom forhandler frem informasjonsbehov og en kildeorientering som fremmer tverrfaglig integrasjon. Ut fra det tverrfaglige informasjonsbehovet, slik det blir definert av

studentene selv, vil bibliotekaren da hjelpe studentene til å navigere effektivt i bibliotekets ressurser og kilder. Arbeidsformene det tilrettelegges for, må bidra til at studentene får diskutert og reflektert rundt dette. Bibliotekaren kan legge til rette for slik refleksjon gjennom dialog og gode spørsmål og får da en mer veiledende rolle (Torrås i Calvo & Sætre, 2009; Tveiten, 2013).

Innledningsvis nevnte vi at *Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring* beskriver egenskaper innen ulike fag og på den måten er med på å styrke grenseoppgangene. Tverrfaglighet i den støttende tilnærmingen handler derimot om å bryte eller flytte på disse grenseoppgangene, ikke beholde dem, som vi så i den *problemformulerende tilnærmingen*. Tverrfaglighet foregår i den støttende tilnærmingen ved at studenter med ulik faglig bakgrunn samarbeider om å løse et felles problem, og at spørsmål om hva som er viktige tekster, teorier eller metoder i møte med problemet, blir en forhandlingssak. Studentene må derfor selv ha kunnskapene og erfaringene som skal til for å se de ulike kildene som mer eller mindre anvendelige for å tilfredsstille informasjonsbehovet de blir enige om i den tverrfaglige situasjonen.

Tverrfaglig samarbeid handler også om å ha forståelse for hvilke utfordringer formidling av eget fag bringer med seg. En av bibliotekarene peker på at fageksperten har lett for å gå for dypt i eget fagfelt og på den måten skaper for stor avstand til den lærende.

4: Forhandlende tilnærming

Det siste feltet i modellen representerer en *forhandlende tilnærming*. Tilnærmingen hviler i en situert, praksisorientert forståelse av tverrfaglighet og informasjonskompetanse. Bibliotekaren har i denne tilnærmingen en sterk grad av deltakelse i studentens utforming av informasjonsbehov og i hennes eller hans kildevurderinger. I samtalen kommer tilnærmingen til uttrykk som en mulighet når bibliotekarene opplever at deres deltakelse skal ta utgangspunkt i både en fagspesifikk og en tverrfaglig ekspertise:

Når det kommer noen og spør om hjelp, så tenker man [først] rundt det faget man har selv. Etter man har jobbet i en [tverrfaglig] gruppe en periode, tenker man at biblioteket er mer enn ens eget fag, at det kan være mulig å trekke inn andre ting.

Undervisende bibliotekarer må kunne ta del i å vurdere hvilke informasjonsbehov og kildeorienteringer som aktualiseres i den aktuelle situasjonen.

I samtalen ble det uttrykt at det jo må være «problem og arbeidsoppgavene som avgjør om du skal tenke tverrfaglig eller ikke». Tilnærmingen er tydelig krevende for bibliotekarene. Det ble sagt at «evnen til å tenke tverrfaglig er et helt nytt *mindset* [...] både for dem som studerer, dem som forsker, og dem som jobber i biblioteket». Dersom man skal kunne ta en forhandlende tilnærming til undervisningen, må det gjøres av «noen som brenner litt for det tverrfaglige».

Ved en forhandlende tilnærming ser vi igjen at den tverrfaglige integrasjonen vil være sterk. Graden av integrasjon kan, som tidligere beskrevet, spenne fra enkel kommunikasjon mellom fag til full integrasjon av komponenter fra ulike fag, slik som teorier, begrep og metoder (Apostel, 1972). Det særskilte for den forhandlende tilnærmingen er imidlertid at her forventes det at bibliotekarene tar del i arbeidet som leder frem til at elementer fra ulike fag integreres. Det er dette som krever et helt nytt «mindset», slik bibliotekaren uttrykker det ovenfor.

En forhandlende tilnærming krever dermed at bibliotekaren har en holistisk forståelse av problemområdet, og at han eller hun kan utfordre etablerte kunnskapsstrukturer. Med andre ord må hver enkelt bibliotekar ha kunnskap og kompetanse i flere enn ett fag samt evne til å inkorporere fagenes begreper og tankesett til en ny helhet. Bibliotekaren er forventet å delta i diskusjoner om styrker og begrensninger i de enkelte fag samt aktivt ta del i å utvikle tverrfaglige problemstillinger. Videre må han eller hun kunne foreslå løsninger og delta i forhandlinger om informasjonsbehov og vurdering av relevante informasjonsressurser og kilder.

Denne tilnærmingen er klart mer krevende enn de foregående, siden den innebærer en sterkt integrert tverrfaglighet i kombinasjon med en sterk deltakelse i forhandling om studentenes informasjonsbehov. Tilnærmingen forutsetter en dypere forhandling om informasjonsbehov og kilder, både blant bibliotekarer og mellom bibliotekarer, studenter og faglærere, dersom man skal kunne tilby god undervisning. Kildeorientering, i denne tilnærmingen, vil være å kunne kritisk vurdere hvordan kilder vil støtte opp om en tverrfaglig løsning på problemet og dermed bidra til å løse opp i fagspesifikke normer og konvensjoner. Utsagn fra bibliotekarene tyder på at de opplevde at samarbeidet dem imellom også hadde åpnet opp en forståelse for andre fagområder og deres informasjonspraksis. For en av bibliotekarene hadde dette ført til en annen og mer åpen veiledningspraksis.

De fire idealtypiske tilnærmingene vi nå har diskutert, er nettopp det: idealtypiske. For at de skal få betydning for en videre utvikling av undervisning, må de benyttes til refleksjoner i møte med praksiser. Nedenfor vil vi diskutere hvordan tilnærmingene kan forstås i et praksisperspektiv, og hvordan de kan spille inn, eller ikke spille inn, når grenseflatene mellom ulike praksiser flyttes eller åpnes.

Informasjonskompetanse og tverrfaglighet i praksis

De fire tilnærmingene illustrerer tydelig at undervisningen kan følge ulike spor alt etter hvilke læringssyn man støtter seg på når det gjelder informasjonskompetanse og hvilket mål tverrfaglighet har. Gjennomgangen av dimensjonene informasjonskompetanse og tverrfaglighet gir oss en fornemmelse av hvor sammensatte og komplekse fenomenene kan oppleves for bibliotekarene i deres undervisningspraksis. I undervisningshverdagen vil disse komplekse fenomenene filtreres gjennom konkrete praksiser. Hvilke utfordringer gir det for bibliotekarene?

De siste om lag femten årene har en særskilt måte å beskrive og forklare komplekse kunnskapsintensive prosesser på vunnet terreng også i forskningslitteraturen om informasjonskompetanse (Gullbekk, 2016). Forskere innenfor bibliotek- og informasjonsvitenskap har i økende grad studert profesjonsutøvelse, faglig arbeid og læring som *sosiale praksiser* (Limberg et al., 2008; Lloyd, 2010a, 2010b; Tuominen et al., 2005). Praksis brukes da i en spesifikk betydning. Den sees som et sammenhengende sett av handlinger praktikere engasjerer seg i, og som har utviklet seg over tid. Det bibliotekarene, faglærerne og studentene gjør og sier, bindes sammen til en praksis gjennom delte forståelser, vurderinger og normer (Schatzki, Knorr-Cetina & Von Savigny, 2001; Schreiber, 2011). En vanlig måte å betrakte profesjonsutøvelse på er å se hvordan profesjonen læres og videreutvikles gjennom medlemmenes sosialisering i et praksisfellesskap (Lave & Wenger, 1991). Avhengig av praksisfellesskapet kan undervisningsbibliotekarer, innen ulike fagområder og bibliotek, utvikle ulike forståelser for tilsynelatende like fenomener og oppgaver (Schreiber, 2011).

Denne forståelsen av praksis er imidlertid ikke tilstrekkelig når vi skal diskutere eller identifisere utfordringer som kan oppstå når medlemmer fra ulike

praksisfellesskap skal samhandle. Premissene endres når det fagspesifikke skal erstattes med tverrfaglige problemstillinger, og når tidligere adskilte praksiser møtes og tvinges til å tilpasse seg hverandre (Gullbekk, 2016). Også bibliotekenes ansvarsområder, som informasjonssøking, referering og kildevurdering, blir påvirket av den økte tverrfaglige orienteringen og blir gjenstand for forhandling mellom bibliotekarer, studenter og faglærere.

Med et praksisblikk blir graden av både bibliotekarens og studentens *deltakelse* i utviklingen av en tverrfaglig informasjonskompetanse og graden av tverrfaglig *integrasjon* i en slik prosess et spørsmål om *utførelse*. Det er deltakernes aktiviteter, det de gjør og sier – og måten disse aktivitetene er bundet sammen gjennom forståelser, regler, maktforhold og teknologier på – som konstituerer både tverrfagligheten og informasjonskompetansen. Dette praksisblikket fører til en forståelse for at tverrfaglig informasjonskompetanse kan *gjøres*, og dermed utvikles, ulikt avhengig av sammenhengene den gjøres innenfor. Vi har illustrert, gjennom eksempelet i dette kapitlet, hvordan et slikt perspektiv utfordrer utviklingen av selve undervisningspraksisen. Utfordringene treffer den enkelte bibliotekaren på individnivå, men er også i høy grad et kollektivt anliggende. Vi mener det er svært viktig å erkjenne dette, slik at ikke til dels urealistiske idealer omdannes til uoverkommelige krav som blir lagt på den enkelte bibliotekaren. Resultatet av å streve etter full integrasjon mellom fag og dyp deltakelse i forhandling om informasjonsbehov, slik vi ser det i den forhandlende tilnærmingen, vil derfor være eksempler på en slik urealistisk forventning.

Tidligere i kapitlet viste vi at Lloyd (2010a, 2010b) hevder at det å være informasjonskompetent betinger at en er sosialisert inn i et fellesskap der medlemmene sammen bestemmer hva det vil si å være informasjonskompetent. Dette forutsetter at dersom undervisningen en bibliotekar gir, er ment for en gruppe studenter i for eksempel fysikk, må bibliotekaren i en eller annen forstand være sosialisert inn i fysikernes praksisfellesskap. Innenfor rammene av dette fellesskapet må bibliotekaren kunne uttrykke seg noenlunde flytende om fysikernes informasjonskilder, og kjenne til terminologi og problemstillinger i faget. Dette skjer enten ved å dele formell utdanningsbakgrunn med dem, slik enkelte fagreferenter og informasjonsspesialister gjør ved norske og danske universitets- og høyskolebibliotek, eller ved å ha arbeidet som bibliotekar i deres fagfelt over lang tid, slik mange spesial- og emnebibliotekarer gjør i de fleste nordiske landene.

Lloyd bygger på teorien om praksisfellesskap slik vi kjenner den fra Lave og Wenger (1991). Forståelsen denne bringer med seg, nemlig at praksiser dannes, reproduseres og endres innenfor rammene av avgrensede fellesskap, blir utfordret når vi skal beskrive *tverrfaglig* arbeid (Gullbekk, 2016). I et praksisperspektiv vil ulike grader av deltakelse, fra bibliotekarenes side, i de tverrfaglige integrasjonsprosessene i studieemnet kunne gjenspeile ulike grader av det E. Wenger-Trayner og B. Wenger-Trayner (2015) beskriver som involvering på tvers av grensene mellom de praksisene som finnes innenfor et praksislandskap: Det praksislandskapet som utgjør et tverrfaglig studieemne, vil bestå av mange ulike praksiser og av relasjoner mellom mange ulike praksisfellesskap. Det vil være metodiske fremgangsmåter, analysestrategier og ulike teknologier og fremgangsmåter for å organisere litteratur og kilder. Skrivetradisjoner er også et eksempel på en komponent som karakteriserer en fagspesifikk praksis. Dette blir behandlet spesielt i Straumes kapittel i denne boken. Deltakere fra ulike fag og profesjoner vil utøve disse komponentene ulikt gjennom aktiviteter som er knyttet sammen ved ulike normer, verdier og forståelser.

Å være en *kompetent* praksisutøver knyttes til den legitimiteten og anerkjennelsen for eksempel bibliotekarene, fysikerne eller samfunnsviterne nyter for deres utførelse av arbeidet innenfor deres respektive fag- og profesjonsfellesskap. Kompetanse forhandles innenfor disse praksisfellesskapene. Innenfor et landskap, bestående av ulike praksiser, vil det være vanskelig å være like involvert og engasjert i flere praksisfellesskap samtidig (E. Wenger-Trayner & B. Wenger-Trayner, 2015). Vi kan imidlertid skaffe oss *kunnskap* og *innsikt* på tvers av praksisgrenser innenfor praksislandskapet. Til sammen kan disse forhandlingene også endre praksiser, utvikle praksisfellesskap eller føre til at det etableres nye praksiser og praksisfellesskap. Som de fire tilnærmingene viser, kan dette imidlertid innebære betydelige utfordringer for bibliotekarene i deres gjennomføring av deres undervisningsoppdrag. Det er særlig tre forhold vi vil trekke frem:

For det første er det slik at en høy grad av deltakelse i studentenes arbeid med å avklare sine informasjonsbehov krever dyp kunnskap om disiplin og fag, samt kjennskap til studentenes faglige nivå. I bibliotekarenes undervisningshverdag ser vi at dette er vanskelig. Praksislandskap vil alltid inneholde praksiser med konkurrerende stemmer og krav til hvilke kompetanser og kunnskaper som skal tillegges vekt (E. Wenger-Trayner & B. Wenger-Trayner, 2015, s. 15). I et slikt perspektiv kan en oppdragsgiver avgrense bibliotekaren

fra å involvere seg i den grad bibliotekaren selv måtte ønske. Bibliotekaren er avhengig av å *inviteres over grensen til et nytt praksislandskap*, slik det skjedde på det tverrfaglige kurset da faglærer ønsket at undervisningsbibliotekarene skulle delta i hele kurset for å tilegne seg nok innsikt. Faglæreren, på sin side, deltok i undervisningsøkten som bibliotekarene hadde. Hvis ikke slik involvering skjer, er det vanskelig å forhandle om innsiktene som trengs for å bli involvert i studentenes arbeid og deres informasjonsbehov. Så tilsynelatende kan dette virke som om bibliotekets rolle var en integrert del av kursets tverrfaglige målsetting. Men bibliotekarene fikk to separate timer til rådighet, og var heller ikke forventet å skulle delta aktivt i studentenes arbeid videre. Dette tolker vi som at de fikk en mer instrumentell rolle i kurset, selv om dette nok ikke var en bevisst utelatelse. Limberg og Folkesson (2006) viser at selv ved gode skolebibliotek med tilsynelatende god relasjon mellom bibliotekaren og undervisningspersonalet er det en ubalanse i dette samarbeidet. Det er bibliotekaren som tar initiativet til å krysse grenser mellom profesjoner, det er sjelden læreren. Kritikken mot at bibliotekarens undervisningspraksis er basert på generiske søketeknikker, og at vedkommende dermed ikke deltar i tilstrekkelig grad, kan da synes urettferdig og noe bibliotekarprofesjonen ikke rår over alene.

For det andre vil det være slik at for den som identifiserer seg med en praksis, et praksisfelleskap eller et praksislandskap, fører både kompetanse, kunnskap og innsikt med seg forventninger, fra en selv så vel som fra andre, om at en skal kunne stå til ansvar for disse. Forhandlinger om kompetanse, kunnskap og innsikter representerer derfor også deltakernes oppfatning av seg selv som profesjonsutøvere (E. Wenger-Trayner & B. Wenger-Trayner, 2015). Jo mer vi beveger oss fra de mindre integrerte formene for tverrfaglighet og mot de mer integrerte, desto mer utfordres reglene og forståelsene knyttet til de organiserte aktivitetene vi som utøvere identifiserer oss med. Gjensidig respekt for hverandres roller og fags karakteristika vil være grunnleggende for samarbeidet, som her mellom bibliotekar og faglærer, eller mellom de enkelte bibliotekarene. Videre blir det i økende grad krevende å forhandle om egne roller, optimere egne bidrag eller identifisere relevante informasjonsressurser, og ikke minst kunne anvende disse i uforutsette situasjoner (E. Wenger-Trayner & B. Wenger-Trayner, 2015, s. 24). En slik utvikling krever kanskje helt andre muligheter til videreutdanning og kompetanseutvikling enn det som er mulig og realistisk innenfor dagens bibliotekvirksomhet.

For det tredje må vi også ta med i betraktning at bibliotekarenes, men også studentenes og faglærernes, utfordringer strekker seg lenger enn til spørsmålet om gjensidig adgang til hverandres fag gjennom grensekryssinger. En tverrfaglig integrasjon mellom faglige komponenter som har sin opprinnelse innenfor forskjellige fag, krever mer enn at nye relasjoner mellom fellesskapene utforskes eller etableres. Det krever også at praksisene i seg selv endres.

Tverrfaglig integrering innebærer i sin sterkeste form en sammensmeltning av organiserte aktiviteter, inkludert de reglene, forståelsene og kulturelt betingede normene som binder disse sammen (Schatzki, 2011). I slike prosesser må praksisendringer sees på to nivåer (Gullbekk, 2016, s. 16–17). På *individnivå* er det slik at hver enkelt deltaker er et unikt krysningspunkt for ulike praksiser (Reckwitz, 2002, s. 256). Det er de enkelte bibliotekarene, studentene og faglærerne som må ta til seg nye handlemåter og eventuelt endre måtene de *gjør* ting på. B. Wenger-Trayner og E. Wenger-Trayner (2015, s. 99) viser at det trengs minst én ildsjel ('system conveners') for at slike grensekryssinger kan finne sted. Vedkommende som var kursansvarlig i det tverrfaglige samarbeidet vi har undersøkt, var en slik ildsjel; han involverte og engasjerte ulike faggrupper han mente kunne være interessert i å utvikle et tverrfaglig undervisningsopplegg. Også en av de deltakende bibliotekarene hadde en slik innstilling. Bibliotekaren fungerte da som en brobygger mellom det faglige miljøet og biblioteket. De øvrige bibliotekarene var ikke like involvert. Dette viser at vi deltar i ulike praksiser med ulikt engasjement. Når det gjelder praksis, er det slik at dersom endringer i handlemåter og forståelser skal finne sted, må det så å si foreligge en praksis for endring. Deltakerne må dele holdninger, forståelser og handlemåter som er åpne for at praksiser ofte endrer seg på uventede og uforutsigbare måter når de bringes i kontakt med hverandre. Målet for studentene var å delta som «ekspertes i team». Bibliotekarene, på sin side, møtte studentene som fagekspertes, og det var ikke forventet at bibliotekarene skulle delta i forhandlinger om tverrfaglige problemstillinger. Dette kan tolkes som at kompetansen fra biblioteket ble sett på som en separat støttefunksjon, og ikke ble inkludert som et eget fagområde som skulle samvirke i den tverrfaglige oppgaven.

Det er i dag en allmenn forståelse på universitets- og høyskolebibliotek at involvering og deltakelse i faglige kontekster er viktig når bibliotekets undervisningsoppdrag skal realiseres. Men hvordan man skal komme videre fra å ha satt informasjonskompetanse på en timeplan eller formulert det som mål i en

fagplan, er i liten grad diskutert utover refleksjoner om hva *bibliotekarens* kompetanse og fagkunnskap kan være. Schreiber (2011, s. 101) hevder at enkeltstående undervisningstimer vanskelig vil endre studenters informasjonssøkepraksis, med mindre undervisningen er sammenvevd med andre praksiser. Også Engerer og Gudiksen (2015) hevder at informasjonskompetanse ikke bør være et læringsmål for seg selv. Hvordan deltakere *sammen* involverer seg i nye praksisfellesskap og deltar i forhandling om informasjonsbehov, ser ut til å være et fraværende tema i litteraturen. I tilfeller med tverrfaglige undervisningssituasjoner blir slike spørsmål enda mer komplekse. Hva som fører til endring i adferd, er alltid vanskelig å identifisere. Fra «beste praksis»-litteraturen ser vi at bibliotekets undervisning blir evaluert som vellykket/mislykket i den grad man kan identifisere at ACRLs kriterier for informasjonskompetanse er oppnådd eller ikke. Bibliotekets bidrag i det tverrfaglige kurset ble vurdert som vellykket og interessant, men noen mer inngående evaluering og oppfølging ble ikke utført. Likevel forstod vi at bibliotekarene, som selv var opptatt av egne fagspesifikke praksiser, hadde fått større kjennskap til andre fags egenart gjennom forberedelsene til kurset. Endret veiledningspraksis, som erkjennelsen av at studentenes informasjonsbehov kan dekkes utenfor bibliotekarens fagområde, er et eksempel på slike grensekryssinger.

Vi har tidligere antydnet koblingen mellom tverrfaglighet og informasjonskompetanse som et potensielt problematisk område for bibliotekarer å arbeide med (Gullbekk et al., 2015). For at bibliotekarenes undervisningsoppdrag skal realiseres, mener vi det er viktig å balansere idealer opp mot realistiske betingelser og muligheter. Huutoniemi et al. (2010) har pekt på at det er et skille mellom tverrfaglighet som idealtypisk fenomen og tverrfaglighet som praksis. De formene for tverrfaglighet som defineres gjennom ulike typologier, er ikke nødvendigvis de tverrfaglighetene som *gjøres* i praksis. På samme måte kan innsikten om at informasjonskompetanse utvikles gjennom en sterk grad av deltakelse i det feltet denne kompetansen skal virke innenfor, fort reproduseres teoretisk som et ideal det kan være vanskelig å realisere for undervisende bibliotekarer.

Det ligger i praksisenes natur at man ikke kan velge dem. De utgjør måter å gjøre ting på, forståelser og maktforhold som er innleiret i feltet de virker innenfor. I stedet for at bibliotekaren planlegger etter idealer mener vi derfor det kan være verdifullt å utvikle redskaper som bibliotekarer kan bruke til å vurdere i hvilken grad de gjennom sitt undervisningsoppdrag kan være med

på å endre eller utvikle praksisene. Vi mener at vår modell (figur 6.1), der vi kobler tverrfaglighet og informasjonskompetanse med dimensjonene deltakelse og integrering, kan brukes til å diskutere og reflektere over praksis og dermed være et nyttig redskap for bibliotekarer.

Konklusjon

I vår diskusjon har vi gått ut fra to betydningsfulle perspektiver for tjenester som forventes av bibliotek i høyere utdanning: informasjonskompetanse og tverrfaglighet. Vi har løftet frem grunnleggende idéer innen begge perspektivene for så å analysere de fremholdte grunnprinsippene i relasjon og i samhandling med hverandre. Basert på et faktisk eksempel har vi skissert fire tenkbare tilnærminger som beskriver noen sentrale aspekter ved bibliotekets undervisning.

I den *tekniske tilnærmingen* er allmenne generiske kunnskaper i sentrum. Både grad av deltakelse og integrasjon er lav. Bibliotekaren velger her å fokusere på et knippe kilder og søketeknikker. Relasjon til faglig kontekst er svak, og dette er et tydelig eksempel på en undervisningspraksis med *generiske ferdigheter* som omdreiningspunkt. Den *problemformulerende tilnærmingen* handler om situasjonstilpasset emneekspertise, og her er graden av deltakelse sterk. Bibliotekaren, i kraft av å inneha fagspesifikk ekspertise, er i stand til å involvere seg dypt i studentens forhandling om informasjonsbehov innen sitt fag. På den andre siden er graden av integrasjon mellom fag lav. I den *støttende tilnærmingen* står de generiske kunnskapene sentralt, og bibliotekarens deltakelse er svak. Tverrfagligheten er derimot sterk, men det er overlatt til studentene å fremforhandle den. Bibliotekaren får her en tydelig pedagogisk rolle i å legge til rette for og motivere til tverrfaglige refleksjoner. Den *forhandlende tilnærmingen* dreier seg om en holistisk forståelse av problemområdet, ettersom både tverrfaglig integrasjon og deltakelse er sterk her. Her vil bibliotekaren aktivt delta sammen med studentene i å forhandle om tverrfaglige problemstillinger og tilhørende informasjonsbehov.

Analysen leder til noen interessante konklusjoner. *For det første*: at det både i forskning og i det praktiske eksempelet vi har vist til, florerer mange ulike forståelser av både informasjonskompetanse og tverrfaglighet. Selv om enkelte forskere og praktikere er klar på hvilke definisjoner de selv lener seg mot, finnes det rom for å utvikle metoder og verktøy for å identifisere

ulike tilnærminger. Da kan forholdene ligge til rette for å oppnå delte forståelser om de aktuelle situasjonene for samarbeid, ikke minst når begge perspektivene sammenfaller. Analysearbeidet med tilnærmingene illustrerer hvordan ulike eller uklare tilnærminger resulterer i ulike mål som forhandles gjennom faktiske handlinger. *For det andre* finnes det en uttalt og muligens en utilsiktet idealisering av full integrering i det tverrfaglige perspektivet og sterk deltakelse i utforming av informasjonsbehov og vurdering av kilder (informasjonskompetanseperspektivet). Den *forhandlende tilnærmingen* illustrerer vel urimeligheten i at bibliotekene og den enkelte bibliotekar skal oppfylle forventningene til full deltakelse og integrasjon; kanskje heller ikke unntaksvis vil dette være realistisk.

Vi mener modellen med de fire tilnærmingene kan fungere som et arbeidsverktøy og danne grunnlag for en diskusjon der ulike synspunkter kan komme til uttrykk og relateres til hverandre. Gjennom å diskutere hva ulik grad av deltakelse (informasjonskompetanse) og ulik grad av integrasjon (tverrfaglighet) betyr for undervisningspraksis, kan bibliotekarene utvikle felles forståelser og gode strategier, som i neste omgang sikrer studenter i tverrfaglige kurs god tilgang til relevante informasjonsressurser. I undervisningens planleggingsfase bør det derfor forhandles om mulige tilnærminger og avklares hvilke forventninger oppdragsgiver har til undervisningen som bibliotekaren skal bidra med. I en tverrfaglig kontekst er det imidlertid også viktig å diskutere grenseflaten mot hverandres praksis, når det gjelder både bibliotekarenes bidrag seg imellom og deres bidrag i en gitt kontekst og situasjon. Den praksis-teoretiske diskusjonen viste videre hvordan praksis utvikles på flere nivåer samtidig, og at bibliotekaren bare er en av flere parter som kan opprettholde eller endre måten ting gjøres på og forstås på. Det er åpenbart at dette ikke er et arbeid som ene og alene bibliotekaren kan være ansvarlig for, det forutsetter felles innsats, fra alle samarbeidsparter, for at målet skal kunne nås. Å skape god undervisning og læring når faggrenser åpnes, må være et resultat av en kollektivt innsats. Dermed er ikke «et helt nytt 'mindset'» bibliotekarens ansvar alene.

For oss er det viktig igjen å understreke at modellen ikke skal oppfattes normativt. Vi legger ingen vurdering i riktigheten av de fire ulike tilnærmingene. Derimot belyser modellen hva som kan gjøres og er mulig ut fra et gitt biblioteks forutsetninger og en gitt kontekst. Dette kan støtte planleggingen av riktig og relevant innsats og samarbeid, identifisering av strukturelle hindre og å belyse potensial ved ulike tjenester.

Referanser

- Apostel, L.R. (1972). *Interdisciplinarity Problems of Teaching and Research in Universities*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Bruce, C. (1997). *The Seven Faces of Information Literacy*. Adelaide: Auslib Press.
- Byström, K. (2014). *Searching as a learning activity in real life workplaces*. Searching for Learning Paper presentert på: SAL 2014. Information Interaction in Context, IiiX 2014. Regensburg. Hentet fra <http://www.diigubc.ca/IIIXSAL/Papers/Bystrom.pdf>
- Byström, K., Ruthven, I. & Heinström, J. (2017). Work and information: Which workplace models still work in modern digital workplaces? *Information Research*, 22(1). Hentet fra <http://www.informationr.net/ir/22-1/colis/colis1651.html>
- Bøyum, I. & Aabø, S. (2015). The information practices of Business PhD students. *New Library World*, 116(3/4), 187–200.
- Daland, H.T. & Hidle, K.-M.W. (2016). *New Roles for Research Librarians: Meeting the Expectations for Research Support* (Chandos Information Professional Series). Cambridge, Mass.: Chandos.
- Eisenberg, M.B. (2008). Information Literacy: Essential Skills for the Information Age. *DESIDOC Journal of Library & Information Technology*, 28(2), 39.
- Engerer, V. & Gudiksen, J.K.D. (2015). Informationskompetence som medlæring. Konstruktivistiske og handlingsorienterede læringsforståelser mellem uddannelseslæring og informationssøgning. *Nordic Journal of Information Literacy in Higher Education*, 7(1), 16–31.
- Francke, H. & Gärdén, C. (2013). Forskning om informationskompetens i skolsammenhang. I L. Limberg & A.H. Lundh (red.), *Skolbibliotekets roller i förändrad landskap: en forskningsantologi* (s. 142–203). Lund: BTJ Förlag.
- Gullbekk, E. (2016). Apt information literacy? A case of interdisciplinary scholarly communication. *Journal of Documentation*, 72(4). doi: <http://dx.doi.org/10.1108/JD-08-2015-0101>
- Gullbekk, E., Bøyum, I. & Byström, K. (2015). *Interdisciplinarity and information literacy: librarians' competencies in emerging settings of higher education*. Paper presentert på: 78th ASIS&T Annual Meeting: Information Science with Impact: Research in and for the Community. St. Louis, Missouri
- Huutoniemi, K., Klein, J.T., Bruun, H. & Hukkinen, J. (2010). Analyzing interdisciplinarity: Typology and indicators. *Research Policy*, 39(1), 79–88.
- Högskolelag. (1992). *Högskolelag (1992:1434)*. Hentet fra lagen.nu/1992:1434.
- Jamali, H.R. & Nicholas, D. (2008). Information-seeking behaviour of physicists and astronomers. *Aslib Proceedings*, 60(5), 444–462.
- Johnson-Grau, G., Archambault, S.G., Acosta, E.S. & McLean, L. (2016). Patience, Persistence, and Process: Embedding a Campus-wide Information Literacy Program across the Curriculum. *The Journal of Academic Librarianship*, 42(6), 750–756.

- Julien, H. & Williamson, K. (2011). Discourse and practice in information literacy and information seeking: Gaps and opportunities. *Information Research*, 16(1). Hentet fra <http://www.informationr.net/ir/16-1/paper458.html>
- Klein, J.T. (2006). A Platform for a Shared Discourse of Interdisciplinary Education. *JSSSE-Journal of Social Science Education*, 5(4), 10–18.
- Klein, J.T. (2010). A taxonomy of interdisciplinarity. I R. Frodeman (red.), *The Oxford Handbook of Interdisciplinarity* (s. 15–30). Cary: Oxford University Press.
- Kuhlthau, C.C. (2004). *Seeking Meaning: A Process Approach to Library and Information Services*. Westport, Conn.: Libraries Unlimited.
- Kunnskapsdepartementet. (2009). *Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring*. Hentet fra http://www.regjeringen.no/upload/KD/Vedlegg/Internasjonalt/Europa/Europeisk_kvalifikasjonsrammeverk.pdf
- Lattuca, L.R. (2001). *Creating Interdisciplinarity: Interdisciplinary Research and Teaching among College and University Faculty*. Nashville: Vanderbilt University Press.
- Lave, J. & Wenger, E. (1991). *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Limberg, L. (2013). Informationskompetens i undervisningspraktiker. I U. Carlsson (red.), *Medie- og informationskunnighet i nettverkssamhället. Skolan och demokratin* (s. 67–76). Göteborg: Nordicom.
- Limberg, L., Alexandersson, M., Lantz-Andersson, A. & Folkesson, L. (2008). What Matters? Shaping Meaningful Learning through Teaching Information Literacy. *Libri*, 58(2), 82–91.
- Limberg, L. & Folkesson, L. (2006). *Undervisning i informationssökning: Slutrapport från projektet Informationssökning, didaktik och lärande (IDOL)*. Borås: Valfrid.
- Limberg, L., Sundin, O. & Talja, S. (2012). Three Theoretical Perspectives on Information Literacy. *Human It*, 11(2), 93–130.
- Lloyd, A. (2010a). Framing information literacy as information practice: site ontology and practice theory. *Journal of Documentation*, 66(2), 245–258.
- Lloyd, A. (2010b). Lessons from the workplace: Understanding information literacy as practice. I A. Lloyd & S. Talja (red.), *Practicing Information Literacy: Bringing Theories of Learning, Practice and Information Literacy Together* (s. 29–49). Wagga Wagga, N.S.W.: Centre for Information Studies.
- Madsen, D. (2012). *Interdisciplinarity in the information field*. Paper presentert på Proceedings of the American Society for Information Science and Technology Meld. St. 7 (2014–2015). (2014). *Langtidsplan for forskning og høyere utdanning 2015–2024*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/Meld-St-7-20142015/id2005541/>
- Reckwitz, A. (2002). Toward a Theory of Social Practices: A Development in Culturalist Theorizing. *European Journal of Social Theory*, 5(2), 243–263.
- Schatzki, T.R. (2011). *Where the Action Is (On Large Social Phenomena Such as Sociotechnical Regimes)* (Sustainable Practices Research Group, Working Paper). s.n.

- Schatzki, T.R., Knorr-Cetina, K. & Von Savigny, E. (2001). *The Practice Turn in Contemporary Theory*. London: Routledge.
- Schreiber, T. (2011). Informationskompetence: Set ud fra to forskellige praksisteorier. *Dansk Biblioteksforskning*, 7(2/3), 95–107.
- Sundin, O. (2008). Negotiations on information-seeking expertise: a study of web-based tutorials for information literacy. *Journal of Documentation*, 64(1), 24–44.
- Torras i Calvo, M.-C. & Sætre, T.P. (2009). *Information Literacy Education: A process approach: Professionalising the pedagogical role of academic libraries*. Oxford: Chandos.
- Tuominen, K., Savolainen, R. & Talja, S. (2005). Information Literacy as a Sociotechnical Practice. *Library Quarterly*, 75(3), 329–345.
- Tveiten, S. (2013). *Veiledning: mer enn ord*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Wenger-Trayner, B. & Wenger-Trayner, E. (2015). Systems conveners in complex landscapes. I E. Wenger-Trayner, S. Hutchinson, M. Fenton-O’Creevy, C. Kubiak & B. Wenger-Trayner (red.), *Learning in Landscapes of Practice: Boundaries, Identity, and Knowledgeability in Practice-based Learning* (s. 99–117). London: Routledge.
- Wenger-Trayner, E. & Wenger-Trayner, B. (2015). Learning in Landscapes of Practice: A framework. I E. Wenger-Trayner, S. Hutchinson, M. Fenton-O’Creevy, C. Kubiak & B. Wenger-Trayner (red.), *Learning in Landscapes of Practice: Boundaries, Identity, and Knowledgeability in Practice-based Learning* (s. 13–29). London: Routledge.
- Wittek, L. (2014). Sosiokulturelle tilnærminger til læring. I J.H. Stray & L. Wittek (red.), *Pedagogikk : en grunnbok* (s. 133–148). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

7

Kunnskapens hus

Et antropologisk perspektiv på universitetsbiblioteket som sted

Astrid Anderson

Dette kapittelet handler om universitetsbiblioteket som sted, eller, nærmere bestemt, hva biblioteket er for studenter ved Universitetet i Oslo. Selv om den teknologiske utviklingen kan se ut til å gjøre biblioteket som fysisk bygg mer og mer overflødig, vil jeg argumentere for at biblioteket forblir et viktig sted for dem som bruker det. Biblioteket er et mangetydig sted som samler ulike typer opplevelser, relasjoner og kunnskap, og opplevelsen og bruken av biblioteket skaper tilhørighet og identitet for studentene som arbeider i det. Studentene snakker om biblioteket som et hus fylt av kunnskap, konkretisert i trykte bøker og andre tekster, og om hvordan det å arbeide i biblioteket skaper en følelse av tilhørighet til det akademiske fellesskapet. I en tid da strategier for bibliotekutvikling gjerne inneholder fraser som «fra fysisk til digitalt bibliotek», tar dette kapittelet for seg de materielle og sanselige omgivelsene studentene arbeider og lærer i.

Bakgrunn

Digitaliseringen av tekst gjør at det trengs mindre plass til trykte medier, og at deler av bibliotekrommene kan frigjøres til andre aktiviteter. Bibliotekenes rolle som møteplass og debattarena i lokalsamfunnene blir gjerne framhevet når penger skal fordeles og biblioteker bygges om. I tråd med denne utviklingen har det i bibliotekforskningen de senere årene blitt skrevet en del om bibliotek som sted,

hovedsakelig om folkebibliotek.¹ Mye av denne forskningen er inspirert av Robert Putnam (2000) og hans interesse for hvordan man i USA har mistet mange av sine åpne og uformelle møteplasser, det sosiologen Oldenburg (1989; se også 2008) kaller «tredje steder»: Steder hvor folk møtes utenom hjem og arbeidsplass, og hvor likhet, åpenhet og frihet er viktige verdier (husholdet er «første sted» og arbeidsplass er «andre sted»)². Det er blant annet gjennom en økt vektlegging av biblioteket som et tredje sted, en sosial og fri møteplass, man ser folkebibliotekenes framtid (se f.eks. Danielsen, 2016). Det har ikke blitt skrevet like mye om universitets- og høyskolebibliotek, men også her har det å åpne opp bibliotekene som sosial møteplass på campus blitt et mål. For eksempel sto det i 2016 på en plakat foran et av bibliotekene på Universitetet i Oslo: «Stedet å være når du ikke er på forelesning, både faglig og sosialt.»

Forståelsen av folkebibliotekenes plass i samfunnet kan imidlertid ikke overføres direkte til hva et universitetsbibliotek er for universitetet (jf. Gayton, 2008). Lars Egeland, bibliotekleder ved Høyskolen i Oslo og Akershus, utvider forståelsen for hva biblioteket som tredje sted kan være, når han skriver om fagbibliotek at «Biblioteket må etablere seg som 'et tredje sted' – som understreker at mennesket ikke bare er forbrukere av innhold, men også aktive bidragsytere. Det vil bety en endring av fokus fra å levere andres innhold, til selv å legge til rette for produksjon av innhold» (Egeland, 2015).³ Universitetsbibliotek har alltid handlet både om å formidle og om å skape innhold, og en tydeliggjøring av begge disse sidene ved bibliotek er betimelig. Å snakke om en endring fra det ene til det andre kan imidlertid tilsløre kontinuiteten i disse aspektene ved biblioteket – i likhet med så mange andre kulepunktvennlige strategiske formuleringer om endring.

Templeton (2008) har skrevet om hvordan diskusjoner om «bibliotek uten vegger» versus «bibliotek som sted» dukket opp på 1990-tallet, da de elektroniske ressursene fikk en viktigere og viktigere plass i biblioteket.

1 Bl.a. Aabø og Audunson (2012); Eikeland (2007); Frey og Codispoti (2010); Oldenburg (2008).

2 Et annet begrepspar som har blitt brukt om biblioteket som møteplass, er «low intensive» vs. «high intensive meeting places». Det siste er steder hvor man er mest aktivt engasjert: hjem, arbeid, menighet o.l. Det er slike steder som er viktigst for utvikling av identitet og sam-/tilhørighet. «Lav-intensive møteplasser er steder hvor man blir eksponert for verdier og interesser som er annerledes» (Audunson, Vårheim, Aabø & Holm, 2007, min oversettelse); hvor man får kontakt med ulike typer mennesker (det som skaper «bridging social capital» i henhold til Putnam). Bibliotek kan fungere som begge deler for ulike mennesker, men det er først og fremst som lav-intensiv møteplass man framhever bibliotekenes potensiale og som viktige for lokalsamfunnene.

3 Se også Straumes kapittel.

Han argumenterer for at motsetningen mellom disse, basert på en idé om at det tradisjonelle biblioteket som sted kommer til å forsvinne fordi alle publikasjoner blir tilgjengelig digitalt, er oppkonstruert og feil. Biblioteket har aldri vært bare det som befinner seg innenfor fire vegger, biblioteket har alltid formidlet og laget forbindelser mellom det som er innenfor veggene, og det som er utenfor, mellom bøkene og deres innhold, mellom arbeidet som gjøres der, og det som studeres.⁴ Vi er ikke med på en bevegelse fra det ene til det andre, fra det analoge til det digitale, men deltar i en stadig pågående prosess som former hvordan vi tilegner oss, skaper og deler kunnskap. Et perspektiv på biblioteket som formidler av kunnskap til dets brukere i en gitt form, er altfor snevert for å forstå hva som foregår i et bibliotek, både før og nå, påpeker Templeton:

An a priori notion of the 'user' is too abstract for the immediacy of place; here we are all involved in a self-sustaining imperative to weave together sense. The information scape we are weaving is dynamic in its organization, imperfectly visible from any perspective, and without a coherent end state. We will create, traverse, respect, and enforce its boundaries according to unpredictable principles (2008, s. 196).

Det er et slikt perspektiv på biblioteket – som mangetydig og fleksibelt – jeg mener vil være fruktbart for forståelsen av biblioteket som sted,⁵ og jeg vil ta utgangspunkt i to begreper som er mye brukt i antropologien om sted: *dwelling* og *assemblage*.

Bakgrunnen for kapitlet er et forskningsprosjekt i samarbeid med Cicilie Fagerlid. Som sosialantropolog er jeg ansatt som fagansvarlig ved Universitetsbiblioteket i Oslo, og jeg kjenner biblioteket godt fra ansattensiden, i tillegg til de ulike rollene jeg har hatt som bibliotekbruker gjennom livet. Fagerlid har tidligere forsket på folkebiblioteket på Furuset i Oslo (se f.eks. Fagerlid, 2016). Til dette prosjektet har vi gjort deltagende observasjon på ulike av Universitetsbibliotekets avdelinger og i Nasjonalbibliotekets lesesal, og vi har intervjuet en rekke studenter som sogner til biblioteket for humaniora og samfunnsvitenskap (HumSam-biblioteket). Vi har dybdeintervjuet 17 studenter fordelt på 6 fokusgrupper, og de fleste av disse har vi intervjuet flere ganger. Noen av dem har vi bedt om å bruke kamera for å dokumentere

4 Å se på kontinuitet heller enn diskontinuitet mellom analogt og digitalt rom ville også vært interessant i denne sammenheng.

5 I sin masteroppgave beskriver Eikeland (2007) folkebibliotek som «fjerdesteder» for å favne mer av kompleksiteten i hva bibliotek er.

studiehverdagen deres og hatt samtaler med dem om hverdagen deres og deres måter å bruke biblioteket på med utgangspunkt i bildene.⁶ Blant de 17 var det bachelor- og masterstudenter fra både humaniora- og samfunnsfag. De fleste var studenter med tilhørighet til UiO, men tre studerte ved universitetet på Ås. Det var også med tre internasjonale studenter fra Erasmus-programmet. Samtalene har dreiet seg om studiehverdagen i forhold til livet ellers og om hvordan de bruker biblioteket og opplever de fysiske omgivelsene. Fagerlid er opptatt av bibliotekets atmosfære og sosialitet, mens jeg fokuserer mer på det fysiske biblioteket.

Hus og kunnskap

I en bok med undertittelen *A Heideggerian Anthropology* introduserer antropologen James Weiner (2001) begrepet «enhousement», som kan oversettes til «husliggjøring», for å beskrive det å erfare og gi mening til verden fra et hus og i et hus⁷ (en parallell til oppmerksomheten rundt kropp og kroppsliggjøring) i studier av erfaring og meningsdannelse. I samfunnsvitenskapelige analyser av sted har Heideggers begrep «dwelling» (fra det tyske «wohnen») stått sentralt. Med et fenomenologisk utgangspunkt betegner «dwelling» det umiddelbare og erfaringsnære i hvordan mennesker er i verden, og hvordan steder skapes. Vi kan oversette det med «å bebo» eller «beboelse». Heidegger skrev videre om hvordan det å bygge er å samle, og bruker broen som et eksempel: Broen samler erfaringer til ett sted – elvebreddene, elva som renner under, muligheten for bevegelse over elva, osv. (jf. Heidegger, 1993[1954]). I tråd med dette kan vi si at når vi bygger hus og bebor dem, blir våre erfaringer og perspektiver samlet og husliggjort. Forholdet mellom «mitt bibliotek» og «Biblioteket», mellom det konkrete stedet og institusjonen, blir viktig for å forstå hvordan man bebor biblioteket som sted.

Et begrep som også handler om det samlende, har blitt populært i de senere års studier av steder, særlig i samfunnsgeografien, nemlig «assemblage», blant annet inspirert av den amerikanske filosofen DeLanda (2006).⁸ Utgangspunktet

6 Vi har også data fra en kort spørreundersøkelse ved inngangen til biblioteket samt fra andre brukerundersøkelser.

7 «... an 'inside' of vision and viewing opposed to external space of sound and movement» (Weiner, 2001, s. 120). Containment, omslutning, er også et viktig aspekt ved husliggjøring.

8 DeLanda bygger igjen på Deleuze og Guattari (1987).

for forskningen som bruker dette begrepet, er at steder er produkter av relasjoner (Scholl, Lahr-Kurten & Redepenning, 2014, s. 53), og ikke bare sosiale relasjoner, men relasjoner mellom mennesker og de fysiske omgivelsene. Der hvor beboelse tar utgangspunkt i individuell «væren-i-verden», flytter assemblage oppmerksomheten til det mangfoldet av relasjoner som konstituerer for eksempel et hus man lever sitt familieliv i, eller et bibliotek hvor man tilegner seg eller skaper kunnskap (McFarlane, 2011, s. 651). Et assemblage kan oversettes med «sammenstilling» eller «ansamling», men norske forskere velger ofte å beholde assemblage for å bevare konnotasjonene som termen har i kunstverdenen: En assemblage er en sammenstilling av objekter som i kraft av relasjonene mellom det sammenstilte skaper noe eget og mer enn det som er reduserbart til de enkelte komponentene, noe som er mangetydig og uoversiktlig, som «motsetter seg én dominerende lesning» (Berkaak, 2014, s. 240).

For å belyse hva slags sted et universitetsbibliotek er ved hjelp av assemblage-perspektivet, og for å vise hvordan husliggjøring er med på å tydeliggjøre eller skape identitet og mening, skal jeg presentere et sammenlikningsgrunnlag hentet fra et helt annet sted. Med utgangspunkt i ulike former for politisk organisering beskriver antropologer det de kaller «kunnskapsbaserte samfunn» i Melanesia (f.eks. Lindstrom, 1984; Harrison, 1989).⁹ Der har det i mange områder eksistert systemer av ritualer og kunnskapsoverføring hvor unge gutter ble gitt den kunnskapen de trengte for å bli voksne menn. På øya Wogeo snakket man gjerne om dette som «strandens universitet» (Anderson, 2011, s. 88, 122). Sentralt i disse systemene har gjerne vært et spesielt hus i landsbyene – i litteraturen beskrevet som et «kulthus» eller et «mannshus». Det er større og med mer distinkt design enn de andre husene, et slags «signalbygg». På Wogeo hadde huset sin plass i midten av landsbyen. Taket i huset hadde en viktig betydning og var knyttet til ulike deler av landsbyens land, rettigheter og historie, og mening og historie var knyttet også til de andre ulike delene av huset. Husene kunne sies å husliggjøre eller konkretisere landsbyenes historiske, politiske og sosiale landskap. Når man skulle snakke med folk om landsbyens historie, satte man seg slik at man kunne se bjelkene i taket på huset. Å se bjelkene og å snakke om dem brakte fram navnene og historiene om menneskene knyttet til dem, de ble en type historiebøker. Huset ble en

9 Som antropolog har jeg gjort langvarige feltarbeid på øya Wogeo i Papua Ny-Guinea (jf. bl.a. Anderson, 2011).

ansamling av landsbyens geografiske og sosiale organisering og historie, av relasjonene mellom menneskene og landskapet som utgjorde landsbyen gjennom historien og i nåtiden, og husets fysiske tilstedeværelse ble helt sentralt for å huske og skape kontinuitet i historien. Hvordan historien ble fortalt, avhang imidlertid i høyeste grad av hvem som var til stede, og hvem og hvilke deler av landsbyen samtalen skulle handle om.

Biblioteket er også et hus hvis innhold konkretiserer kunnskap og relasjoner til historie, samfunn og mennesker som strekker seg langt utenfor husets vegger i rom og tid. To studenter på Blindern sier om biblioteket:

Det føles ut som om det her er litt sånn universitetets hjerte, vet ikke om du får den følelsen også? Det her er sentrum, dette er sola, og så er alle de andre fakultetene rundt bare små planeter. For å bruke et bilde. Det er en sånn ground zero for kunnskap.

Det er så mye kunnskap og arbeid på et sted, du kan på en måte se det. Det er ikke sånn med internett. Du ser ikke hva som er der. På biblioteket kan du selv se at det er der, så mange folk som har skrevet dette, og alt det forskjellige som står i bøkene. Alt det man kan lese seg til og lære. Jeg synes bare, jeg tror det gjør noe med oss å se at det er der.

Både universitetsbiblioteket og kulthuset i Melanesia er «husliggjøringer» av historie og kunnskap. Erfaringene av å være i huset (eller ikke å være der), se dets innhold, høre eller lese historiene som er samlet der, gir mening både til verdenen utenfor huset og til huset som sted. «Det gjør noe med oss å se at det er der,» som studenten over sa. For studentene på Blindern handler det å bruke og å ha en tilhørighet til biblioteket ikke bare om å tilegne seg kunnskap, det er også med på å skape personenes identitet som student og akademiker, noe Fagerlid skriver om i sitt kapittel.

I Melanesia ble kulthuset ikke erfart og forstått likt av alle landsbyens beboere. Huset og dets innhold hadde ulik betydning for mennesker med ulik posisjon, kjønn, alder og livshistorie. Relasjonene mellom jenta som betrakter mannshuset fra utsiden, og gutten som får overlevert historier inne i huset; taket som en representasjon av jorda til landsbyen og alle de som besitter rettigheter til den; de som bygde huset, og de som så på, er alle deler av denne ansamlingen. Huset fikk sin betydning gjennom både det som foregikk i det, og det som ikke gjorde det; av hvem som fikk tilgang til det, og hvem som ikke

gjorde det; av hva man trodde foregikk der, og hva som faktisk foregikk der; av historiene som ble trukket fram mens man snakket om landsbyens historie, og alle de potensielle historiene som ikke ble trukket fram. Assemblage er ansamling både som enhet og prosess; det som er samlet, men også relasjonene mellom det som ble samlet og det som ikke ble det (jf. Scholl et al., 2014).

For å se nærmere på hva disse perspektivene kan bidra med i forståelsen av biblioteket som sted, skal vi nå ta turen til det biblioteket de fleste studentene ved Universitetet i Oslo omtaler som «UB», slik det var i studieåret 2015/16.

Biblioteket i Georg Sverdrups hus

Stopper man på Blindern t-banestasjon og går opp mot universitetsområdet, er universitetsbibliotekets største bygg noe av det første man legger merke til, spesielt på en mørk dag, når de store vinduene i fronten av bygget lyser opp. Selv om de fleste studentene som befolker Blindern, snakker om bygget som UB, inneholder det bare ett av UBs mange avdelinger, nemlig biblioteket for humaniora og samfunnsvitenskap (HumSam-biblioteket). Bygget har fått navn etter Norges første universitetsbibliotekar, Georg Sverdrup. Bygget gir et monumentalt inntrykk med søyler i svart stein, og gjennom vinduene skimter man en rød vegg som bakgrunn i hele byggets lengde. Foran bygget er det brede trapper ned mot inngangspartiet hvor folk sitter med matpakker eller har pause på varme dager. Inngangspartiet er kranset av en port i glass, og en stor svingdør fører inn i en stor hall med full takhøyde og mye lys. Til høyre er inngangen til biblioteket, en automatisk skyvedør med «bibliotek» preget over. En runestein står til høyre for inngangen, som for å holde tak i historien, knytte en relasjon tilbake i tid.

Når man kommer innenfor skyvedørene, er man i et rom hvor det er lyst og høyt under taket. Her er det skranker hvor man kan få hjelp og veiledning, og det er bokhyller, grupperom og sittegrupper. Ved den røde veggen fører en trapp opp til andre etasje og videre opp ytterligere to etasjer. Andre og tredje etasje har skranker ved trappen hvor man kan få hjelp og veiledning. Rommet videre er fylt med hyller, innrammet på to sider – mot vinduene og kunstveggen – av rekker med arbeidsplasser, flest mot vinduene. I tredje etasje er det i tillegg to «tårn» med leseplasser på toppen nær vinduet som er helt stille-soner. Det blir stillere jo lenger opp i etasjene man kommer, og en student vi snakket med fortalte at han opplevde det som at det var et hierarki mellom etasjene:

Som bachelorstudent holdt han seg i første og regnet med at de neste etasjene var for de viderekomne studentene.

Georg Sverdrups hus har en tydelig tilstedeværelse på campus. Biblioteket er plassert mellom øvre og nedre Blindern, og knytter campus sammen. Det er lett å forstå hvordan det kan beskrives som et kunnskapssentrum. Det er imidlertid ikke et gammelt bygg. Før 1999 fantes det ikke noe eget bibliotekbygg på campus. SV-fakultetet hadde bibliotek i fjerde etasje i Eilert Sundts hus på øvre Blindern, og det var bibliotek og lesesal i 2. etasje i Sophus Bugges hus, men ellers besto Universitetsbiblioteket på Blindern stort sett av mindre instituttbibliotek. Det man snakket om som UB, var lokalisert på Solli plass, langt unna Blindern. Stortinget vedtok i 1992 at bygningen på Solli plass skulle overtas av Nasjonalbiblioteket, og at det skulle bygges et nytt bygg på Blindern i stedet. Deretter ble Georg Sverdrups hus bygget (se Engelstad & Brandsæter, 2011). Samlingen av de små instituttbibliotekene på Humanistisk fakultet og fakultetsbiblioteket på Samfunnsvitenskapelig fakultet var starten på en samlokaliseringssprosess. Universitetsbiblioteket har hatt som et uttalt mål at de skal være «ett UB» – noe som blant annet innebærer at bibliotekene skal samles i større enheter.¹⁰ De mindre naturvitenskapelige bibliotekene ble samlet i Realfagsbiblioteket i 2012, og neste samling på gang er de juridiske bibliotekene. Det er imidlertid Georg Sverdrups hus som omtales som «UB» av folk flest, og som er Universitetsbibliotekets mest synlige manifestasjon på campus. Det kan virke som en selvmotsigelse at det samtidig med digitaliseringen og det tilsynelatende minskende behovet for bibliotek «med vegger» kom et stort og monumentalt bibliotekbygg på campus, men samtidig åpnet det for mulighetene til å utvide bibliotekets satsingsområder. Det ble langt flere lese- og skriveplasser i biblioteket, og det fikk en langt tydeligere tilstedeværelse på universitetet. At det nå er et eget bibliotekbygg på campus, framstår i dag som opplagt og legger føringer for hvordan dagens studenter tenker om biblioteket. Det har definitivt fått sin «naturlige» plass.

De aller fleste studentene vi har snakket med, er svært begeistret for Georg Sverdrups hus. En tysk Erasmus-student fortalte om en samtale hun hadde med sin mor om Blindern:

10 I bibliotekets *Strategi 2020* finner vi blant annet hovedpunktene under *Viktige utviklingstrekk*: «fra fysisk til digitalt bibliotek» og «fra desentraliserte bibliotek til å framstå som ett universitetsbibliotek ...» (Universitetsbiblioteket i Oslo, 2010).

I said that it is so beautiful. But then when I think about it, it is not. It is because I always have the library in front of me, and then it is beautiful. The library makes you think that the campus is beautiful.

Campus på Blindern har ofte blitt omtalt som en steinørken. Mens biblioteket var under bygging, uttalte daværende rektor Lucy Smith følgende til Aftenposten: «Det er sagt så mye stygt om Blindern. At den er en steinørken, er delvis en myte. Her er det grønt og fint, og når det nye Universitetsbiblioteket kommer, blir det virkelig en campus vi kan være stolte av» (Berg, 1996). En student som ble intervjuet noen år etter at bygget var ferdig, var ikke helt enig, men UB likte han:

Adjektivet 'traurig' er det første han velger når han skal beskrive sitt første møte med Blindern og Universitetet i Oslo. – Du føler deg som én blant mange, og ikke så veldig prioritert, akkurat. De legger heller ikke så mye vekt på at det skal se fristende ut her. Dette nye UB-bygget er vel det eneste lyspunktet i alt det grå (Lund, 2001).

Selv om enkelte arkitekter har uttalt at bygget bryter for mye med bygningsmassen for øvrig (for eksempel i studentavisa Universitas 17.02.2016¹¹), er det generell enighet om at biblioteket har blitt et viktig sentrum på campus. Glassfasaden på huset, som gjør at man har innsyn til dem som sitter og arbeider der, er ganske annerledes enn de eldre, katedralaktige bibliotekene – som for eksempel bibliotekbygget på universitetets campus i sentrum eller det gamle universitetsbiblioteket, som nå huser Nasjonalbiblioteket. Disse byggene har trapper opp til tunge dører og kan se, som det blir sagt i et BBC-program om bibliotek, ut som «kunnskapstempler hvor du måtte være medlem i 'religionen' for å slippe inn» (Glancey, 2012, min oversettelse; se også Engelstad, 2011, s. 52). I radioprogrammet snakker de om hvordan det er lett å tenke at «dette ikke er noe for meg», når man ser slike hus. Nye bibliotekbygg har derimot ofte glassfronter, slik at når du går forbi, «kan du se at det er folk som deg i dem» (Glancey, 2012), i tråd med hvordan åpen tilgang til kunnskap har blitt viktigere og viktigere som en demokratisk verdi. Glassfasaden på biblioteket i Georg Sverdrups hus gjør at du, allerede før du går inn i huset, ser de karakteristiske grønne leselampene og rekker av studenter i dyp konsentrasjon. Flere av studentene vi snakket med, snakket om hvordan de følte at biblioteket ikke stoppet ved husveggen, men strakk seg ut til trappene og plenen foran biblioteket.

11 Benjaminsen (2016).

Hemmeligheter og ekspertise eksisterer i kraft av at de ikke besittes av alle. I så måte er det lett å trekke paralleller mellom de melanesiske kulthusene og «kunnskapstemplene» som det ble referert til i BBC-programmet. Vektleggingen av bibliotekene som møteplass og at de er åpne for alle, med «folk som deg» inni, gjør forskjellen på dem innenfor og utenfor mindre. Likevel er forskjellen viktig. I motsetning til et folkebibliotek er et universitetsbibliotek et sted hvor målet er at dem som bruker det, blir eksperter og tar del i et kunnskapsfelleskap som ikke alle er med i.

Hvordan studenter, stipendiater og ansatte bruker bygget og alt som er i det, endrer seg i løpet av deres akademiske karriere. Mange av dem som bruker biblioteket som arbeidsplass, bruker i liten grad boksamlingene. Bachelorstudenter sitter ofte og studerer i biblioteket, men eier gjerne pensumlitteraturen selv – dog avhengig av mengden bøker på pensum. Masterstudentene sitter ofte på egne lesesaler på instituttene, men trenger litteratur utover pensum og bruker samlingene i biblioteket mye. Stipendiatene har driftsmidler og kjøper mye litteratur selv, men bruker aktivt de digitale tidsskriftene og søker opp litteratur fra eget kontor. De ansatte som underviser, bruker biblioteket til å orientere seg i eventuell pensumlitteratur og annet. Noen er flinke til å anbefale innkjøp av litteratur, og noen låner inn litteratur fra utlandet gjennom biblioteket. Videre har vi fagene hvor bøkene er selve studieobjektet, og hvor biblioteket har en enda viktigere plass i studieløpet og videre forskning. Biblioteket har med andre ord ikke lik betydning for alle som bruker det, og over tid forandrer biblioteket seg som sted seg for dem som besøker det.

Studentene som er intervjuet til dette prosjektet, har i større eller mindre grad brukt biblioteket som arbeidsplass. Når de skulle fortelle hva de syntes om biblioteket, var ordene «lyst» og «åpent» det som oftest gikk igjen. De fleste liker at pultene er uten høye skiller mellom, som hindrer utsikt over rommet og de andre som sitter der (se også Fagerlids kapittel). Det er godt å kunne hvile øynene på trærne utenfor de høye vinduene, og flere trekker fram det å se på kunsten på endeveggen som god adspredelse. Pultene har god plass til både bærbare datamaskiner, bøker, notatbøker og alt annet som trengs for en dag på lesesalen. Det er lys og strømuttak på hver leseplass.

Det er her jeg trives best [...], det er åpent og fint. Jeg er veldig glad i de store vinduene og lyset og sånne ting. jeg foretrekker å sitte ved siden av vinduet. Og stillheten, ikke minst. Det går an å få fokusert godt, jeg synes det blir så midlertidig, hele opplevelsen av å være oppe på SV, det føles hele tiden som om jeg er på vei ut igjen ...

De i vårt materiale som kjente biblioteket best, var tre masterstudenter som studerte et helt annet sted enn ved UiO, men som fant litteraturen de trengte, her, og som likte variasjonen i arbeidsplasser i Georg Sverdrups hus. Vi har imidlertid også kommentarer fra en rekke kortere intervjuer av tilfeldige brukere som ikke fant seg til rette i Georg Sverdrups hus. Disse syntes det ble for stort og åpent, og foretrakk mer intime arbeidsplasser. En foretrakk biblioteket i Sophus Bugges hus fordi det ble for stort og upersonlig i biblioteket i Georg Sverdrups hus. En annen klarte ikke å sitte andre steder enn der det bare var to pulter ved siden av hverandre – hun syntes det var klaustrofobisk å sitte på en lang rad. En fysikkstudent fortalte at han mislikte stillheten der og foretrakk det mer livlige Realfagsbiblioteket. Leseplassene i andre avdelinger, som for eksempel Juridisk fakultetsbibliotek eller lesesalen i Eilert Sundts hus, er utformet helt annerledes: Man sitter ved individuelle pulter med hyller som er integrert i pulten, slik at man skjermes for kontakt med de andre som sitter der. Det som ser ut til å være felles for dem som liker å sitte i Georg Sverdrups hus, er at de verdsetter fellesskapsfølelsen man får av å se andre som jobber rundt dem, noe som Fagerlids kapittel ser nærmere på. Som bibliotekforskeren Gayton har påpekt:

The rise of electronic resources may mean that patrons no longer have to come to academic libraries to access the information they need, but many still come anyway. What they come for and value is the 'communal' experience of seeing and being seen by others, quietly engaged in the same serious, studious activity (Gayton, 2008, s. 60).

Det er ulikt hva studentene i Georg Sverdrups hus legger i fellesskapsfølelsen. Noen avtaler å sitte på UB med folk de kjenner, mens andre aktivt velger bort fellesskapet på studiet fordi det sosiale presset oppleves som for stort. Biblioteket byr for dem på en annen type fellesskap. Som en bachelorstudent sa: «Jeg kan gå hjem om kvelden og føle at jeg har vært sosial, selv om jeg ikke har snakket med noen.»

Så liker jeg liksom det med lesesalen her at man kan velge så mange nivåer hvor man kan sitte, i forskjellige etasjer, også er det det at man sitter alene og leser, men så er man sammen med så mange andre samtidig.

Biblioteket i Georg Sverdrups hus blir brukt som arbeidsplass av studenter fra alle fakultetene på universitetet, og det er ikke bare studenter og ansatte fra humaniora og samfunnsvitenskap som låner litteratur herfra. Biblioteket er offentlig, og særlig på lørdagene er det mange som ikke har sin tilhørighet på universitetet, som bruker biblioteket.

I motsetning til vårt åpne bibliotek var kulthusene i Melanesia ikke åpne for alle, men likevel er det paralleller. Når guttene i Melanesia ble sluppet inn i huset for første gang, markerte dette starten på en viktig overgangsfase, adskilt fra familielivet – ikke ulikt hvordan det å være i biblioteket kan være identitets-skapende, som Fagerlid skriver om i sitt kapittel. Deretter ble guttene gitt kunnskap som var utilgjengelig for kvinner og barn. Relasjonen mellom dem som var i huset, og dem som ikke kunne være i huset, var dermed helt sentral for hvordan huset ble gjort meningsfullt, og nettopp tilstedeværelse og fravær er viktig for assemblage-perspektivet. Kunnskapen i biblioteket er, i motsetning til i det melanesiske kulthuset, tilgjengelig for alle, og åpenhet er en uttalt verdi. Likevel er muligheten for eller kapasiteten til å tilegne seg kunnskapen knyttet til studier eller forskning ved universitetet. Å kunne tilegne seg kunnskapen forutsetter akademisk innsikt og vokabular – eller det vi kan kalle akademisk dannelse. Det å kunne bebo biblioteket, å gjøre det til sitt, i relasjon til dem som ikke kan det, er med på å skape universitetsbiblioteket som sted.

Mitt bibliotek og Biblioteket

Det å være i biblioteket gjør at man føler at man lever opp til ideen om en seriøs student, der man «sitter og nerder med sine bøker», sa en bachelorstudent. Vi spurte studentene om de husket hva førsteinntrykket av biblioteket var:

Jeg er fortsatt sånn at jeg kan føle at jeg ikke hører hjemme, at dette er ikke mitt sted. Det er litt sånn som når man kommer til et treningsstudio første gang, at du liksom bare, 'hvordan oppfører jeg meg her?' Hvis det er lenge mellom hver gang jeg er her. Du kommer opp, og så: Jahh, her satt alle helt stille ... Spesielt hvis det er fullt, og du må gå sånn og se etter ledige plasser. Da føler jeg meg som den dummeste personen i verden. Det er bra at bokhyllene er foran plassene så de skjermer litt.

Denne studenten satt mye på Blindern og jobbet, og var mest på UB rett før eksamen. Hun hadde barn og deltidsjobb, og var svært fokusert på studiene når hun først var på biblioteket. Studentlivet var imidlertid ikke hennes hovedprosjekt, og det sosiale livet foregikk andre steder enn på campus. Hun lånte alle pensumbøkene på biblioteket for å spare penger og for å slippe å bære bøkene rundt, leste og noterte på nettbrett for å spare miljøet og satte effektivitet høyt. Hun hadde ikke særlig erfaringer fra bibliotek fra før, med unntak fra Nasjonalbiblioteket, hvor hun mistrivdes («Oj, nei, det er helt forferdelig. [...]»

Det er veldig sånn, hysj hysj, og det er ikke så ... det er ikke en sånn velkommen stemning som det er her»), og hadde brukt tid på å finne seg til rette i rollen som del av academia. For henne handlet biblioteket om å være mest mulig effektiv slik at tid til hjemmelivet ble frigjort, og det var mange steder på campus som var aktuelle studiesteder i tillegg: kantina, bord i hallen i Eilert Sundts hus, grupperom og flere steder. UB, som var «hennes bibliotek», inneholdt akkurat de bøkene hun trengte, hadde den typen ro hun trengte til å disiplinere seg før eksamen, lå praktisk til i forhold til hjem og forelesning, og hadde en imøtekommende stemning.

En annen bachelorstudent svarte følgende:

Jeg er vokst opp i biblioteket, så jeg er veldig glad i å være her [...] Jeg har alltid søkt biblioteket fra jeg var liten av, så det har bare vært, hva skal man si, et tilfluktssted, så jeg har alltid likt å være blant bøker og føler det er veldig harmonisk og fint. [...] Jeg husker at jeg oppdaget bøker for første gang, og begynte å lese og sånt, og den verdenen som det ga meg, så ... hvordan jeg søkte til det og hele tiden ville ha ny kunnskap og historier og ... Så det er noe med det, den gjenkjenneligheten og tryggheten som ligger i bøker, og jeg synes det er kjempefint rundt her, lyst og åpent og varmt og imøtekommende.

Denne studenten hadde tidligere sittet mye på UB, og hadde UB som sitt faste holdepunkt når han var på Blindern. Han trakk også fram trappene og plenen foran biblioteket som en del av biblioteket, og gikk innimellom ut der for å lese, spise eller møte noen. Han satt også ofte hjemme, på kafeer eller på andre bibliotek rundt i byen. Hjemme hadde han kjøpt en lampe lik de grønne som finnes på alle leseplassene i Georg Sverdrups hus, for å få biblioteksfølelsen der òg. Han hadde en stor kjærlighet for trykte bøker og noterte på papir. Han skulle gjerne lånt enda flere bøker, og likte tanken på alt som fantes der. Han kunne godt bare gå rundt for å ta inn det hele og tenke på alt han ikke kom til å få lest. For ham var biblioteket hjemlig og trygt, og hans studieliv var ikke begrenset i tid og rom på samme vis som for studenten over (se også Fagerlids kapittel). Han kunne sitte mange steder å jobbe, men aller helst på bibliotek – det være seg biblioteket på Blindern eller på høyskolen, og hjemme forsøkte han å trekke inn biblioteket ved hjelp av lampen. For ham var Biblioteket som institusjon og de assosiasjonene det ga ham, viktigere enn akkurat det ene biblioteket. «Hans UB» var det velkjente biblioteket, både høytidsstemt og trygt og fylt av uoppdaget litteratur og framtidige leseropplevelser.

Disse to representerer godt spekteret av opplevelser studentene vi har snakket med, har av biblioteket. Kristin Danielsen skrev, mens hun fortsatt var sjef for Deichmanske bibliotek i Oslo, at hun ønsket at bibliotekene skal gå fra å være «et bibliotek til mitt bibliotek» (Danielsen, 2016) – at opplevelsen av det særegne stedet på et vis skal trumfe forestillingen om institusjonen Biblioteket. Jeg tror ikke det er fruktbart å se den type steder eller institusjoner som enten-eller. Det er nettopp samspillet mellom de to – mitt bibliotek og Biblioteket – som kjennetegner bibliotekene; de er både et «tredje sted», som Deichmanske og andre folkebibliotek ofte er og ønsker å være, og studiested og arbeidsplass, som et universitetsbibliotek er. Folk gir mening til og skaper tilhørighet til biblioteket i kryssningen mellom det subjektivt erfarte biblioteket, det de bebor, og den relasjonelt konstituerte institusjonen Biblioteket. Å kjenne «sitt bibliotek» betyr også at man har en relasjon til alle bibliotek, til hva som forventes av en, og til det en kan forvente å finne der, ikke ulikt kulthuset i Melanesia (eller alle institusjoner som gjerne materialiseres i hus, som kirker, skoler og operaer). For den bibliotekkjære studenten over ville ikke en verdsetting av «mitt bibliotek» over «Biblioteket» bli meningsfull: Han kunne bebo alle bibliotek nettopp fordi han følte seg hjemme i «Biblioteket». For den unge moren som primært trengte rammer rundt studiene som gjorde arbeidet så effektivt som mulig, var det praktiske det viktigste, og ikke biblioteket som sådan. Hun trakk til biblioteket når det passet best, og hadde tidligere fått hetta av det stille og kontrollerte Nasjonalbiblioteket. Hun syntes biblioteket i Georg Sverdrups hus ga en velkommen følelse, og der satt hun og leste ved sitt fags bøker – det ble i større grad «hennes bibliotek». Alle disse egenskapene og relasjonene samles i biblioteket og er en del av det mangetydige stedet. Vi skal fortsette med å se på hvordan det studentene forteller, kan belyse forståelsen av biblioteket som sted, og vi skal konsentrere oss om tre fysiske aspekter ved biblioteket: bøkene, arbeidsplassen og bibliotekets plass på campus. Hvis man ser biblioteket som assemblage, representerer disse tre aspektene typer relasjoner, tilstedeværelser og fravær som skaper biblioteket som et mangetydig og fleksibelt sted.

Bøker

Den mest opplagte relasjonen er den mellom tekstene som fysisk befinner seg i biblioteket, og alt det de handler om, men også tekster man får tilgang til på biblioteket på annet vis, digitalt eller ved innlån. Her finner vi også relasjonen mellom tekstene som har blitt innlemmet i samlingene, og de som ikke har det.

Bibliotekene har alltid vært steder hvor ny kunnskap har kommet til, og hvor tidligere sannheter har blitt arkivert. Hver enkelt tekst – analog eller digital – skaper en relasjon til det den beskriver, til fjerne virkeligheter i verden eller til beskrivelser av atomer eller solsystemer, til forgangne tider eller analyser av skjønnlitteratur. Nye tekster kommer stadig til – det skal alltid være plass til tilvekst i de fysiske hyllene, og andre blir magasinert eller kassert. Sammenstillinger av kunnskap og hyperlenking, som gjerne snakkes om som noe som tilhører den digitale tidsalder, er i bibliotekenes natur uavhengig av medium: Tenk bare på de gamle kortkatalogene som knyttet sammen forfattere og boktitler, eller emner og bøker. Hver bok hadde sitt kort, sortert etter forfatter i den ene katalogen og etter emne i den andre. På kortet sto all nødvendig bibliografisk informasjon om boka og hvor den kunne finnes. Sorteringen etter emne satte boka i sammenheng med andre bøker om samme emne, eller med andre forfattere med like navn. Klassifikasjonssystemene og emneoppstilling samler fysiske bøker fra ulike forfattere og fagtradisjoner i hyllene.¹²

Studentene snakket mye om bøkene i biblioteket. Biblioteket i Georg Sverdrups hus har, i motsetning til mange andre slike bibliotek internasjonalt, i stor grad åpne samlinger slik at alle er velkomne til å se hva som finnes der – rundt 500 000 i de åpne hyllene.¹³ Interiørarkitekten som i 2016 jobbet med å ominnrede bibliotekets første etasje, påpekte i en samtale at interiørens utforming i Georg Sverdrups hus i liten grad tok utgangspunkt i bøkene for å gi form til rommene. I de klassiske bibliotekene var bøkene ofte en del av oppbyggingen av rommet. Veggene var kledd med bøker og utgjorde en sentral del av rommets utforming. Fjernet man bøkene, ville man miste en essensiell karakter ved rommet. I Georg Sverdrups hus er det imidlertid materialbruken ute og inne, søylerekken, vinduene, lyset, kunstveggen og den røde fondveggen som gir rommene karakter. Bøkene er plassert i løse bokhyller som fyller store deler av rommene.¹⁴ Med unntak av de tyske og franske studentene vi

12 Se Frohman (2008) for en studie av dokumenter i arkiver som assemblages og Gerolami (2015) for bruk av assemblage-begrepet for å se på bibliotekets kreative potensial.

13 Rundt 2,5 millioner bøker i alt.

14 Da første etasje ble ominnredet, var et av målene å åpne opp for visuell kontakt med utearealene og kunstveggen innerst i lokalet. Hyllene var et hinder for å kunne oppleve rommet og ble delvis fjernet og delvis redusert i høyden. Ønsket var «å omskape biblioteket med moderne og fremtidsrettede fasiliteter knyttet til læringsmiljøet». <http://www.ub.uio.no/om/prosjekter/nytt-gsh/index.html>. Dette ble løst ved å lage tydelig definerte soner med varierte sittegrupper, gruppearbeidsplasser, trykte tidsskrifter og et område for formidling. Et senter for akademisk skriving ble det også gjort rom for. De digitale ressursene blir fremhevet på skjermene: De synliggjøres, konkretiseres og får plass (eller kanskje tar plass) i det fysiske biblioteket.

intervjuet, som syntes flere bøker kunne magasineres til fordel for flere lese-plasser, mente alle vi snakket med, at det var viktig at biblioteket var fylt med fysiske bøker. Bøkene er oppstilt tematisk, og mange snakket om oppdagelser de gjorde mens de gikk mellom hyllene.

Og så liker jeg å gå rundt på biblioteket og bare ... plutselig ser jeg noe som er interessant, og så trekker jeg boka ut fra hylla og slår opp og leser. Det er veldig gøy, synes jeg. Det er fint å gå og lete etter boka, for man finner så mye på veien. [...] Det var en dag så gikk jeg rundt bare for å kikke, så har jeg tenkt, jeg vet ikke hvor man finner antropologisk litteratur her, og så gikk jeg bare rundt og vandret, og kom over hyllene med det, det var som om jeg fant en skatt, det følte sånn. Her er det!

Jeg har vært et par ganger og spurt etter bøker og vært nede i magasinet her, og det har vært en sånn ... fortsatt får jeg en sånn euforisk følelse av å gå inn i et sånt stille rom hvor det bare er stablet masse gamle bøker hvor jeg bare kan plukke bøker som kanskje ikke har vært rørt på mange år, og hvor jeg kan kikke på titler og se etter sånne skjulte skatter.

Masterstudentene kjenner hyllene bedre enn bachelorstudentene, og de sitter gjerne nær bøkene «sine». De fortalte om hvordan de verdsatte nettopp det å kunne finne noe annet enn det de egentlig skulle ha, og om hvordan de også kunne finne ting på «gale hyller», som en sa, og mente andre steder enn der den relevante litteraturen pleide å være. «Man blir liksom del av et felles nobelt prosjekt», sa en student da han snakket om hvordan bøkene i biblioteket var viktige for ham. Fellesskapet som etableres i biblioteket, er ikke bare med de andre som sitter der, men også med dem som har skrevet bøkene som står der, og forskningen og alt arbeidet som ligger bak. En gang jeg satt på vakt i skranken, snakket jeg med en eldre kvinne som holdt på med en mastergrad. Hun bøyde seg fram til meg, viste meg en trykt masteroppgave og sa med stolthet noe slikt som: «Snart skal min oppgave også stå her sammen med de andre, i dette flotte huset. Det blir det største i mitt liv.» Jeg hadde ikke hjerte til å fortelle henne at biblioteket hadde sluttet å ta inn trykte masteroppgaver, og at den kun ville være tilgjengelig på nettet.

Bøker man kan se og ta på, var for alle vi snakket med, en uavhengelig del av biblioteket som sted – noe som ikke bare handler om hvordan man foretrekker å lese, men som handler om opplevelsen av å være del av noe større, et akademisk fellesskap. Bøkens tilstedeværelse oppleves også som å gi frihet til

å oppdage det man egentlig ikke leter etter, en frihet som ser ut til å kunne bli mangelvare i den digitale informasjonssøkingen, med algoritmer som alltid innsnevrer det du får se, uten at du merker det. Søkemotorene gir stadig lengre og mer uoversiktlige trefflistor, og kriteriene for hva som kommer øverst på lista, er ukjent for de fleste. Tidsskrifter på nett gjør at vi lettere leser bare en artikkel i stedet for å sette oss ned og bla i hele tidsskriftet. Åpen tilgang på nett kan dermed paradoksalt nok snevre inn informasjonsgrunnlaget, mens åpen tilgang til de fysiske samlingene oppleves som å sikre et bredere tilfang av kunnskap.¹⁵

Arbeidsplassen

Arbeidsplassene i bygget er i hovedsak plassert ved veggene med vindusfasaden, bak bokhyllene. Flere av studentene vi snakket med, framhevet det som fint at bokhyllene skjermte leseplassene, og at de ikke ble så synlige – blant annet når de gikk og lette etter plass til å sitte ved. Bokhyllene er også med på å dele opp biblioteket i mindre rom. Og i motsetning til i lesesalen på Nasjonalbiblioteket, som har bøker langs veggene og leseplasser i midten, slik at alle som sitter der, til enhver tid kan ses av bibliotekaren i skranken, er de som sitter og leser i Georg Sverdrups hus, overlatt til seg selv utenfor bibliotekarenes blikk. Biblioteket sett fra skrankene, hvor de som arbeider i biblioteket, som regel befinner seg, og biblioteket sett fra leseplassene, er ulike steder.

Vi ba studentene tegne arbeidsplassen sin slik de pleide å organisere den. De fleste tegnet inn en laptop, en mobiltelefon, en notatbok og minst en eller to trykte bøker – i tillegg til vannflaske, mat og ofte et pennal. Mobilen la mange med skjermen ned på et litt utilgjengelig sted så de ikke skulle bli fristet til å sjekke den hele tiden: Relasjoner som distraherer dem fra studiene, ble fysisk lagt bort. På Juridisk bibliotek observerte jeg en gang en student som satt ved en stasjonær pc, men som i tillegg hadde oppe både egen bærbar pc og nettbrett. Hun hadde også oppe et stort oppslagsverk, en lovsamling og en notatbok, og mobilen var også med. Plass er med andre ord viktig for studentene når de arbeider, og selv om de bruker skjerm, ønsker mange ikke å ha alt på én skjerm. Å plassere ulike tekster og skriveredskaper fysisk foran seg ser ut til å

15 Sosiologen Abbot har beskrevet overflod av informasjon som et demokratisk problem – godene ved åpenhet og tilgjengelighet kan ha en ulempe som gir motsatt resultat: dårligere informerte borgere.

hjelpe til med å organisere arbeidet. Man trenger ofte å bla og skrive flere steder samtidig.

Mange av studentene snakket om det å holde en bok, om å bla og ikke minst om lukten av boka, og kun en av dem vi intervjuet, foretrakk å lese på skjerm. Det sistnevnte er et helt annet felt hvor leseforskerne er eksperter, og vi skal ikke bevege oss dit.¹⁶ Det som er interessant i denne sammenhengen, er viktigheten av det konkrete, sanselige og håndgripelige: «Det gjør noe med deg å se at det er der.» De fleste studentene fortalte at de syntes det var stor forskjell på det trykte og det digitale. Det å kunne ta ut en tilfeldig bok og bla i den er noe annet enn å søke etter et bestemt emne på nett. Alle tegnet inn minst én trykt bok i tegningen av arbeidsplassen sin («jeg må alltid ha en bok nr. to,» sa en, «pulten må være komplett»), og de aller fleste bachelorstudentene noterte på papir mens de leste. De brukte laptopen primært til å slå opp i google translate eller oppslagsverk, fortalte de. Masterstudentene vi snakket med, skrev oppgave på laptopen, og flere av dem sa at de, om enn motvillig, hadde sluttet å skrive ut tidsskriftartikler og leste på skjerm – både av miljøhensyn og fordi utskrift var dyrt. De hadde vennet seg til å jobbe mer digitalt i løpet av studiene, selv om flere også fortalte at de forsøkte å være mindre digitale så de ikke «glemte å være i verden», som en sa.

Biblioteket i Georg Sverdrups hus bygges om i 2017 blant annet for å legge til rette for gode digitale læringsformer og mer fleksible arbeidsplasser, blant annet med bakgrunn i bekymring for om biblioteket skal oppleves som irrelevant og gammeldags. I vårt materiale ser det imidlertid ut til at det «gammeldags» – det stille, det kjente og de trykte bøkene i hyllene – verdsettes høyt. Publisering av tekst har i lang tid blitt snakket om som noe som er i en «overgang» fra det trykte og analoge til det digitale: *fra* det ene *til* det andre. I bibliotekenes strategidokumenter og årsmeldinger framstilles en endring fra analogt til digitalt for gitt og som noe uavvendelig, og sjelden blir det at det like gjerne kan være snakk om «både og», tatt med i kulepunktene som gjerne kjennetegner slike dokumenter. Det er dermed kanskje overraskende for noen at de unge studentene vi har snakket med, i liten grad viser tendens til å foretrekke å lese på skjerm, men snakker varmt om det taktile ved å lese bøker, om hvor slitne

16 Se bl.a. forskningsresultater fra Lesesenteret ved Universitetet I Stavanger, f.eks. Mangen, Walgermo, og Brønnick (2013) om hvordan lesing på papir gir bedre læringsutbytte enn på skjerm. En nylig undersøkelse fra Danmark støtter også opp om dette: http://bjergk.dk/wp-content/uploads/001_Faglig-formidling-i-digitale-tekster_v3_web.pdf

de blir av skjermer, og hvordan de ikke ønsker å ha «alt» på en og samme skjerm. De fleste er på facebook på mobilen og ikke på laptopen. Mobilen er for det sosiale, mens laptopen er for studier, fortalte flere. Mange ønsker å gjøre tekstene til sine med merkelapper og understrekninger i ulike farger, og synes ikke leseappene gir de samme mulighetene til å tilegne seg og gjenkalle tekster.

Biblioteket på campus

I assemblage-teorien er fravær like viktig som det som er til stede. Ikke bare sitter studentene i Georg Sverdrups hus og leser om en verden utenfor bibliotekets vegger, de velger også aktivt bort andre former for fellesskap for å sitte i biblioteket. Noen for å slippe slitsomt påtrengende sosialt liv, andre for å unngå å bli distraheret av vennene sine, andre igjen for å kunne sitte sammen med venner fra andre fag enn sitt eget, noen for å være alene, men sammen med andre, noen for å få følelsen av å være ordentlige studenter som «nerder med bøkene sine», og andre igjen fordi fellesskapet med bøkene gir trygghet. Alle definerer fellesskapet i relasjon til det som ikke er i biblioteket. Mange snakker også om hvordan biblioteket disiplinere oppmerksomheten: Hjemme er det altfor mange distraksjoner, og på fakultetet eller instituttet er det for mange kjente. Biblioteket er et distinkt annerledes sted enn resten av byen og byggene på campus, og nettopp det er viktig for dem som bruker det. I tillegg gir biblioteket en følelse av å være del av et kunnskapsfellesskap.

På øya Wogeo i Melanesia sluttet man å bygge kulthus på 1970-tallet. I stedet kan man finne den spesielle takkonstruksjonen i takene på de vanlige husene i landsbyen, som en kopi av det opprinnelige kart-/historie-taket i kulthuset. Huset ble representert i folks hjem på dette viset, og kulthuset fortsatte å ha en eksistens i folks bevissthet og samtaler selv om det ikke var der – ikke ulikt hvordan studenten som er nevnt ovenfor, forsøkte å bringe biblioteket hjem ved å kjøpe en grønn lampe til skrivebordet sitt. Mot slutten av 1990-tallet diskuterte man på Wogeo hvordan man kunne konvertere det komplekse systemet for husbygging og landrettigheter til moderne hus med taktekke til bølgeblikk som var kjøpt for penger. De var optimistiske og mente at man ville fortsette å begripe systemet også uten bjelkene, men det siste jeg hørte fra øya, var at de i stedet hadde gjenoppbygd kulthuset.

Heller ikke for studenten med den grønne lampen hjemme kunne biblioteket ha vært forlenget til pulten hjemme uten forankringen i det faktiske biblioteket. Videre ville forankringen til biblioteket i Georg Sverdrups hus ikke vært meningsfull for ham dersom dette biblioteket ikke hadde vært knyttet til institusjonen Biblioteket – som omfatter også barndommens bibliotek og alle andre bibliotek. Som bygg er biblioteket i Georg Sverdrups hus relativt nytt, men som bibliotek oppleves det som sted også uavhengig av det faktiske bygget. Biblioteket er samtidig både det ene bygget og alle bibliotek, et sted som bebos både som «mitt bibliotek» og som «Biblioteket».

Som en ansamling finner vi i biblioteket også relasjonene mellom bibliotekarene med deres kompetanse i relasjon til hverandre, til brukerne og til litteraturen de anskaffer. Der er bibliotekledere i relasjon til andre ledere og til internasjonale utviklingstrender og til dem som arbeider der og realiserer bibliotekledernes ideer. Det er relasjonene mellom arkitekter med ideer om hva et bibliotek er, og det fysiske bygget. Det er forskere som bruker bibliotekets innhold for å produsere nytt innhold, det er internettforbindelse til all verdens informasjon, og nettverksbegrenset tilgang til e-bøker og tidsskrifter i abonnement. Og mer til. Som en slik sammenstilling framstår biblioteket som noe langt mer enn bare et hus med bøker i, digitalisering eller ei.

Avslutning

Formålet med denne teksten har vært å utforske hva biblioteket i Georg Sverdrups hus er som sted. Utgangspunktet er at biblioteket er mangetydig og har ulik betydning for dem som forholder seg til det og bebor det. Som en sammenstilling av kvalitativt ulike relasjoner er biblioteket aldri ett og samme sted for dem som bebor det. Studentene som er intervjuet, har ulike måter å bruke biblioteket på. Noen føler seg hjemme i biblioteket som sådan og opplever biblioteket i Georg Sverdrups hus som et familiært og trygt sted nettopp fordi det er som alle andre bibliotek, mens andre tar i bruk biblioteket og gjør det til sitt i kraft av dets særegenhet og i kontrast til andre lesesaler og bibliotek. Noen foretrekker bibliotek med mer lyd og liv enn i Georg Sverdrups hus, mens andre liker mer intime rom. For noen er biblioteket primært lesesal, og bøkene blir mer en kulisse eller et møbel, mens for andre er bøkene materielle tilstedeværelse essensiell. Bruken av biblioteket og samlingene endrer seg i løpet av brukernes akademiske karriere, og er ikke det samme stedet for den nye studenten som sitter og leser til

eksamen, som for den viderekomne masterstudenten som aktivt baserer seg på bibliotekets samlinger for å fullføre sitt akademiske svennestykke. Romslighet (både fysisk og sosialt), ro, fellesskap (både i tid og rom) og disiplin er verdier som settes høyt av studentene som bebor biblioteket. Det fysiske biblioteket med analoge bøker og god plass til å sitte og arbeide er høyt verdsatt og inngir tillit, skaper identitet og manifesterer det akademiske fellesskapet. Litteraturen konkretiserer fagfellesskap og relasjoner til alle de ulike fagmiljøene biblioteket betjener. Samtidig ekspanderer biblioteket sin tilstedeværelse utover de fysiske veggene gjennom utsyn gjennom vinduene, utlånte bøker, digitale tekster og gjenskapelse av bibliotekets atmosfære på en pult på studenthybelen. Bekymringer for bibliotekets irrelevans i en digital tidsalder synes ikke å ha rot i virkeligheten til studentene som er intervjuet til dette prosjektet, snarere ser det ut til at det romslige, «gammeldagse», åpne, ekspanderende og mangetydige biblioteket er akkurat det de som bebor det, ønsker det skal være.

Referanser

- Aabø, S., & Audunson, R. (2012). Use of library space and the library as place. *Library & Information Science Research*, 34(2), 138–149. doi: 10.1016/j.lisr.2011.06.002
- Anderson, A. (2011). *Landscapes of relations and belonging: body, place and politics in Wogeo, Papua New Guinea*. New York: Berghahn Books.
- Audunson, R., Vårheim, A., Aabø, S., & Holm, E.D. (2007). Public libraries, social capital, and low intensive meeting places. *Information research*, 12(4).
- Benjaminsen, H. (2016, 17.02). Steinørkenen, *Universitas*, s. 14–16.
- Berg, H.B. (1996, 30.08). Blindern - en heftig høyborg, *Aftenposten*, s. 30.
- Berkaak, O.A. (2014). Støy og stillhet ved Stonehenge ; kulturarens politiske akustikk. *Norsk antropologisk tidsskrift*, 25(3), 226–247.
- Danielsen, K. (2016). Et godt bibliotek lytter til sine brukere. Hentet fra <http://blogg.deichman.no/litteratur/2016/03/02/et-godt-bibliotek-lytter-til-sine-brukere/>
- DeLanda, M. (2006). *A new philosophy of society : assemblage theory and social complexity*. London: Continuum.
- Deleuze, G., & Guattari, F. (1987). *A thousand plateaus : capitalism and schizophrenia*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Egeland, L. (2015). Meningen med livet - for fagbiblioteket. *Bok og bibliotek*, 82(5), 22–23.
- Eikeland, M.C. (2007). *Fjerdedstedet: folkebiblioteket som møteplass i lokalsamfunnet*. (MA Masteroppgave), Høgskolen i Oslo, Oslo.
- Engelstad, S.A.H. (2011). Universitetsbibliotekets bygninger i S.A.H. Engelstad & S.M.Brandsæter (Red.), *Kunnskap – Samlinger – Mennesker: Universitetsbiblioteket og forskning gjennom 200 år* (s. 45–56). Oslo: Universitetsbiblioteket i Oslo.

- Engelstad, S.A.H., & Brandsæter, S.M. (2011). *Kunnskap - samlinger - mennesker: Universitetsbiblioteket og forskningen gjennom 200 år* (Vol. 6). Oslo: Universitetsbiblioteket i Oslo Unipub.
- Fagerlid, C. (2016). Skjernet sammen - sameksistens på folkebiblioteket. *Norsk antropologisk tidsskrift*, 27(2), 108–120.
- Frey, S., & Codispoti, M. (2010). *Bowling Alone in the Library: Building Social Capital on Campus*. Paper presentert ved Popular culture & American culture association annual national conference, St. Louis.
- Frohmann, B. (2008). Documentary ethics, ontology, and politics. *Archival Science*, 8(3), 165–180. doi: 10.1007/s10502-008-9073-y
- Gayton, J.T. (2008). Academic libraries: “Social” or “communal?” The nature and future of academic libraries. *The Journal of Academic Librarianship*, 34(1), 60–66.
- Gerolami, N. (2015). The library assemblage: creative institutions in an information society. *Journal of Documentation*, 71(1), 165–174. doi: 10.1108/JD-09-2013-0120
- Glancey, J. (2012). The Library Returns [Radio]. I Susan Marling (Produsent), *A Just Radio Production: BBC Radio 4*.
- Harrison, S. (1989). Magical and material politics in Melanesia. *Man (N.S.)*, 24(1), 1–20.
- Heidegger, M. (1993[1954]). Building dwelling thinking. I David Farrell Krell (Red.), *Basic writings: from Being and Time (1927) to The Task of Thinking (1964)* (Revised and expanded edition utg., s. 343–364). New York: Harper Collins.
- Lindstrom, L. (1984). Doctor, lawyer, wise man, priest: Big-Men and knowledge in Melanesia. *Man*, 19, 291–309.
- Lund, I.K. (2001, 04.12). Reklameguru skal lokke studentene tilbake: grått Blindernimage skal blankpusses, *Aftenposten*, s. 24.
- Mangen, A., Walgermo, B.R., & Brønnick, K. (2013). Reading linear texts on paper versus computer screen: Effects on reading comprehension. *International Journal of Educational Research*, 58, 61–68.
- McFarlane, C. (2011). The City as Assemblage: Dwelling and Urban Space. 29(4), 649–671. doi: 10.1068/d4710
- Oldenburg, R. (1989). *The great good place: cafés, coffee shops, community centers, beauty parlors, general stores, bars, hangouts, and how they get you through the day*. New York: Paragon House.
- Oldenburg, R. (2008). The third place: a belated concept. I *New Urbanism and beyond: designing cities for the future* (s. 234–237). New York: Rizzoli.
- Putnam, R.D. (2000). *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Scholl, S., Lahr-Kurten, M., & Redepenning, M. (2014). Considering the role of presence and absence in space constructions: ethnography as methodology in human geography. *Historical social research*, 39(2), 51–67. doi: 10.12759/hsr.39.2014.2.51-67

- Templeton, T.C. (2008). Placing the Library: An Argument for the Phenomenological and Constructivist Approach to the Human Geography of the Library. *The Library Quarterly*, 78(2), 195–209. doi: 10.1086/528889
- Universitetsbiblioteket i Oslo. (2010). Strategi 2020: Et fremragende bibliotek for et fremragende universitet: Universitetsbiblioteket i Oslo.
- Weiner, J.F. (2001). *Tree leaf talk: a Heideggerian anthropology*. Oxford: Berg.

8

Et godt sted å arbeide

Drømmer og disiplinering på biblioteket

Cicilie Fagerlid

Georg Sverdrups hus, hvor avdeling for humaniora og samfunnsfag ved Universitetsbiblioteket i Oslo ligger, er et av de nyere og mer påkostede byggene på Blindern. Det tiltrekker seg studenter fra langt utenfor eget fagfelt. Her fins jusstudenter og naturvitere, og ikke rent få fra andre læresteder. Hva gjør dette biblioteket til et så populært arbeidssted? I dette kapitlet undersøker jeg hvordan den særegne sosialiteten og atmosfæren i det monumentale bygget hjelper studentene til å underkaste seg arbeidsrutinene og disiplinere seg selv til å være «seriøse studenter».¹

¹ Kapitlet er basert på deltagende observasjon i alle delene av avdeling for humaniora og samfunnsvitenskap (offisielt kalt HumSam, men stort sett omtalt som UB) ved Universitetsbiblioteket i Oslo gjennom våren 2015, samt fokusgruppeintervjuer utført sammen med Astrid Anderson. Spørsmålene vi stilte, omhandlet detaljer i bruken av UB (som plasspreferanser, hvor ofte, hvor lenge, med hvem, spise- og drikkevaner), men også forholdet til bibliotek generelt, studievaner, bruk av kommunikasjonsteknologi inkludert papir til forskjellige formål, samt boforhold. De fem gruppene besto av til sammen 16 studenter (fire på master, resten bachelor), hvorav fire også lagde fotodagbøker fra en vanlig uke, på og utenfor studiestedet, som de utdypet i egne intervjuer. Informantene var i 20- og tidlig 30-årene, to hadde barn, tre var utvekslingsstudenter. Bare to var menn, men vi har liten grunn til å tro at funnene vi beskriver her, er kjønnete. I tillegg baserer jeg meg på 50 kortintervjuer ved inngangen til HumSam-biblioteket utført av studentvakter ved UB i tillegg til Anderson og undertegnede, samt en halvstrukturert, anonym spørreundersøkelse om studievaner blant 58 studenter på et laveregradsemne i sosialantropologi ved Universitetet i Oslo, utført av meg selv. Alle navngitte informanter har lest og godkjent kapitlet.

Et eget rom for tenkning

I en tidlig scene i Virginia Woolfs *Et eget rom* blir fortelleren nektet adgang til et bibliotek fordi hun er kvinne. Denne hendelsen står sentralt i Woolfs analyse av kvinners beskjedne bidrag til litteratur og vitenskap. Forfatterens alter ego, eller en slags generisk kvinnelig litterat og intellektuell – «kall meg Mary Beton, Mary Seton, Mary Carmichael eller hvilket som helst navn dere måtte ønske» (Woolf, [1928] 1976, s. 15) – sitter på en gressplen i den fiktive universitetsbyen Oxbridge og filosoferer over hvorfor det er så få kvinner som skriver stor litteratur. Hun får en idé – «en liten og betydningsløs tanke» – som får henne til å sprette opp og storme over plenen, omtrent som herr professor Baltazar marsjerer rundt før han finner en løsning og kan trekke i spaken på sin formidable maskin. Kvinnen i Oxbridge blir stoppet lenge før hun nærmer seg noen konklusjon:

Øyeblikkelig dukket en mannsskikkelse opp for å stanse meg. Først forsto jeg heller ikke at det var meg den merkelige framtoningen i sjakett og stiveskjorte gestikulerte til. Ansiktet hans uttrykte forferdelse og indignasjon. Det var instinkt, mer enn fornuft, som hjalp meg: Han var universitetspedell, jeg var kvinne. Dette var en gressplen, der var stien. Det er bare dosenter og stipendiater som tillates å gå på gresset; jeg må holde meg til grusveien. Slike tanker tok bare et øyeblikk. Pedellens armer sank ned langs siden da jeg igjen var inne på stien, ansiktet hans gjenvant sin vanlige ro, og selv om det er bedre å gå på gress enn på grus, så var ingen stor skade skjedd. Den eneste anklage jeg kunne komme med overfor dosentene og stipendiatene ved colleget – uansett hvilket det nå var – var at de hadde skremt vekk min lille fisk [ideen] da de ville beskytte sin gressplen som har vært valset i 300 år på rad. (Woolf, [1928] 1976, s. 16)

I Oxbridge voktes de «æverdige», «praktfulle», «solide» og «vakre» omgivelser som er tilrettelagt for konsentrert tenkning, av regler, ritualer og staffasje. Woolfs jeg-person spaserer videre godt innenfor gangstien. Den første ideen har glippet unna, men hun gripes raskt av en ny tanke: Var det mulig at Milton faktisk endret ordlyden i elegien «Lycidas»? Originalmanuskriptet fra 1637 befinner seg i et bibliotek rett i nærheten. Hun vil benytte anledningen til selv å undersøke.

[N]å var jeg faktisk fremme ved døren til selve biblioteket. Jeg må ha åpnet den, for det dukket øyeblikkelig opp en beklagende, sølvhåret, vennlig herre – en slags skytsengel

som sperret veien, ikke med hvite vinger, men med flagrende svart kappe. Han vinket avvergende og beklaget med lav stemme at damer bare har adgang til biblioteket ledsaget av en av lederne for colleget eller utstyrt med en anbefalingsskrivelse. (Woolf [1928] 1976: 18)

Woolf viser med konkrete bilder hva manglende adgang til gode studiesteder, kilder og kunnskap fører til. Uten materielle ressurser risikerer en stadig å bli avbrutt i sine funderinger og sitt arbeid, slik fortelleren stadig mister tråden og den lille fisken av en idé. Konklusjonen i essayet er som kjent at materielle betingelser som penger og «et eget rom» er grunnlaget for selvstendig og kreativ tenkning.

I en gjennomdigitalisert hverdag beskytter ikke lenger et eget rom med lukket dør like godt mot avbrytelser. Et fåtall av studentene i datamaterialet dette kapittelet bygger på, sier at de jobber best alene i sitt eget hjem.² Konsentrasjon og mangel på avbrytelser er derimot karakteristikkene studentene trekker fram ved biblioteket som arbeidssted. Dette kapittelet skal gi svar på hvorfor.

I Woolfs essay er ikke vakre parker, valsede plener og praktfulle, gamle bygninger, sjakter, stiveskjorter og svarte kapper kun kulisser, men selve inngangsporten og grensemarkører til et tankevirksomhetens univers. I de ærverdige omgivelsene, bak de tykke murene og blant solide møbler og hyllemeterne med bøker kan kunnskap erverves, tanker forfølges, ideer utvikles. Og som plenene har blitt valset i 300 år på rad, gir tilgang til dette universet tilgang til århundre lange tradisjoner for «valsing» av framtidige karrierer og personer. For her tar også nye akademiske subjekter form.

I dette kapittelet undersøker jeg HumSam-biblioteket ved Universitetet i Oslo (kalt UB) som «eget rom» for studenters konsentrasjon og tenkning, dets sosialitet og atmosfære i sine materielle, emosjonelle og erfaringsmessige aspekter, samt subjektivering og selvdisiplinering det inngir til. Hva slags atmosfære og hvilke subjekter skapes av konsentrert og kreativt arbeid mellom UBs store glassvinduer, hvite marmorvegger og bokreoler? Hvordan oppleves og erfares atmosfæren, og hvordan virker den inn på konsentrasjon og arbeidsinnsats?

² Fire av de intervjuete i den anonyme spørreundersøkelsen. Se begrunnelsene de gir, senere i kapittelet.

Bibliotekets kraftfelt

Sosialitet, atmosfære og subjektivitet

For å undersøke hva biblioteket som «et eget rom» består av, og hvilke subjekter som formes der, tar jeg utgangspunkt i de analytiske begrepene *atmosfære* (Stewart, 2011) og *sosialitet* (Long & Moore, 2013; Moore, 2013). Begge begreper fanger inn samspillet mellom fysisk sted, (sam)handling og subjektivitet. Men der atmosfære vekter hvordan det materielle i omgivelsene bibringer bestemte «kraftfelt», legger sosialitet heller vekten på det mellommenneskelige i dette kraftfeltet.

I en artikkel kalt «atmosfærisk avstemning» beskriver antropologen Kathleen Stewart atmosfære slik:

En atmosfære er ikke en ubevegelig kontekst, men *et kraftfelt* hvor folk befinner seg. Det er ikke en effekt av andre krefter, men en levd affekt – en kapasitet til å påvirke og bli påvirket, som skyver nåtiden inn i en form, en uttrykksfullhet, en fornemmelse av potensialitet og hendelse. Det er en avstemning av sansene, av kroppslig arbeid, og forestillinger [*imaginaries*] om potensielle måter å leve i eller gjennom ting. (Stewart, 2011, s. 452, min oversettelse og endring av kursiv)

Kraftfeltet fungerer gjennom sansestimuli fra både det materielle og det sosiale:

Fra bygningen, dens møblering og ting, og fra væremåter, «kroppslig arbeid» og «praktisk aktivitet» (Ingold, 2000, s. 196). Mennesker opplever omgivelsenes kraftfelt gjennom følelser og affekter. Med affekt mener jeg kroppslige erfaringer og former for kommunikasjon – eller «avstemning» – som ligger utenfor det bevisste og til dels språkliggjorte registeret som følelsene fanger inn. Affekt kan defineres som tilstander heller enn som fullt manifeste og fortolkete følelser (Hemmings, 2005, s. 551). I intervjuene kom studentene raskt inn på hvordan sansestimuli i biblioteket som lys, lyd og lukt fra materielle omgivelser og andre menneskers nærvær påvirket dem. Noen følelser framsto som allerede manifeste og språkliggjorte, mens refleksjon og diskusjon brakte vage affekter og avstemninger fram i bevisstheten.

I et analytisk blikk på atmosfære undersøkes altså hvordan den enkeltes sanser, praktiske aktivitet og forestillinger avstemmes, og er med på å avstemme, bibliotekets kraftfelt. I bibliotekets sosialitet framheves det intersubjektive og «interkorporelle», altså de forskjellige formene for nærvær, resonans

(Ingold, 2000) og kommunikasjon som foregår *mellom* mennesker, i kraftfeltet. Til sist: Dannelsen av subjektivitet henger tett sammen med atmosfære og sosialitet som prosess. Sosialiteten og atmosfæren kroppsliggjøres «innover» i den enkelte, samtidig som intersubjektivitet (inkludert «interkorporalitet») strekker subjektiviteten «utover» og knytter menneskene sammen, i sosialitet i et atmosfærisk kraftfelt.

Boken, biblioteket og drømmene

I et essay beskriver forfatteren Per Petterson koblingen mellom atmosfære og det Stewart beskriver som «forestillinger [*imaginaries*] om potensielle måter å leve i eller leve gjennom ting (2011, s. 452). Essayet handler om hvordan farens bokhylle på en særdeles materiell måte ble inngangsporten til Pettersons karriere som forfatter. Til tross for at prydreolen var full av klassikere, og mor og sønn var flittige lesere, rørte ingen i arbeiderklass hjemmet den, ikke engang faren selv. Helt til etter ulykken som drepte hele Pettersons familie.

Og så da alle var døde, hadde jeg en drøm om den bokreolen. Jeg skulle rydde ut av leiligheten som mora og faren min hadde bodd i, som jeg også hadde bodd i, og brødrene mine, da vi vokste opp. Det var fredfylt der inne, stille, ingen angst. Jeg satte meg på det nest nederste trinnet i trappa til annen etasje. Så tok jeg tak i *Dolinskis liv* med den ene hånda og *Nattens brød* med den andre og trakk dem uventa lett til hver side, så langt at jeg kunne få hodet inn, og så sakte, fikk jeg kroppen etter, og på baksida var det et nytt rom, og det var fylt med sol. (Petterson, 2013, s. 6)

I intervjumaterialet vårt treffer vi på flere i innhold lignende, dog ikke fullt så poetiske, beskrivelser av bøkens materialitet og de forestillingene og aspirasjonene bibliotekets hyller frambringer. Bachelorstudent Terje kommer fra et lite sted i Gudbrandsdalen med et hjem uten mange bøker:

Jeg er vokst opp i biblioteket. Jeg har alltid søkt biblioteket fra jeg var liten av, så det har bare vært et tilfluktssted. Jeg har alltid likt å være blant bøker og føler det er veldig harmonisk og fint. På Fåvang var det et lite bibliotek, som jeg gikk til da jeg var liten. Jeg husker da jeg oppdaget bøker for første gang, og begynte å lese, og den verdenen som det ga meg, og hvordan jeg søkte til det og hele tiden ville ha ny kunnskap og historier. Det er noe med det, den gjenkjenneligheten og tryggheten som ligger i bøker for min del.

Terje legger til at fantasien og fortellerstemmen han hadde i hodet sitt før, har stilnet etter hvert som skjønnlitteratur har blitt erstattet av fag. Men tryggheten og de gode følelsene fra oppveksten på biblioteket vedvarer og er noe de andre også kan kjenne seg igjen i. Terjes medstudent Hilde følger opp med å koble det «koselige» ved biblioteket til noe som ligner på det Stewart kaller «fornemmelse av potensialitet og hendelse» (2011, s. 452):

I Flekkefjord hadde vi et sånt koselig lite lokalt bibliotek. Vi var der ganske mye med skolen, det var ikke bare sånn at man kunne sitte og lese, men de hadde også innslag, kulturinnslag, teaterstykker, eller noe sånt. Det var liksom spennende input å gå på biblioteket. Man gikk alltid ut med noe nytt, man hadde lest noe eller sett noe.

Flere vi intervjuet, har som Terje og Hilde hatt følelsen av å oppdage «skatter» når de har gått mellom hyllene på biblioteket (se Andersons kapittel). Terje forteller om opplevelsen av å gå ned i magasinene på UB. «Fortsatt får jeg en sånn euforisk følelse av å gå inn i et sånt stille rom hvor det bare er stablet masse gamle bøker.» Han kobler euforien til bøkernes materialitet – lukten og følelsen av å ta på dem:

Det berører flere sanser. Ikke minst lukten av bøkene har jeg alltid litt med meg, føler jeg, enten jeg åpner en ny bok eller en gammel bok, så gjenkjenner jeg lukten umiddelbart og følelsen av å ta på bøker, bare se på omslaget. Alt som innebærer sansene i meg, faktisk.

Som Stewart forbinder «avstemning av sansene ... og forestillinger om potensielle måter å leve i og gjennom ting», gjør Hilde og Terje det samme når de kobler bøkernes sansestimulering til aspirasjonene de fornemmer. Med Hildes ord: «På biblioteket kan du selv se at det er der, så mange folk som har skrevet dette, og alt det forskjellige som står i bøkene. Alt det man kan lese seg til og lære. Jeg tror det gjør noe med oss å se at det er der.»

Utsagnene til Terje og Hilde viser hvordan de materielle bøkene og hyllene skaper en atmosfære som gjennom sansing – lukt og det følbare – inngir til både trygghet og aspirasjoner. Når de oppsøker biblioteket, oppsøker de også denne atmosfæren, og tilstandene og følelsene de forbinder med den. Slik bidrar bibliotekets atmosfære, ikke bare bibliotekets innhold, til å skape drømmer og nye potensielle måter å leve og være på.

Biblioteket og subjektivering

Atmosfæren og tilstandene studentene opplever på bibliotekbesøkene, utgjør en viktig del av selvdisiplineringen flittige studenter underkaster seg. I kombinasjon med de hovedsakelig «ytre» begrepene sosialitet og atmosfære, utforsker jeg også denne «indre» prosessen av disiplinering og subjektivering. Den filosofiske tradisjonen etter Aristoteles, videreført i islamsk og kristen religiøs tenkning, og hos nyere teoretikere som Michel Foucault og Judith Butler, vektlegger hvordan bestemte etiske subjekter skapes gjennom selvdisiplinering og kroppslige handlinger.³ I dette perspektivet er det ytre handling og praksis som skaper et indre subjekt, med bestemte kapasiteter og kvaliteter. Ifølge Foucault gjør denne etikken eller «omsorgen for seg selv» (*souci de soi, technologies of the self*).

det mulig for individet med egne midler, eller ved hjelp av andre, å sette i verk visse tiltak mot kropp, sinn, tanker, handling og væremåte, for å omforme seg selv med mål om å oppnå visse tilstander av lykke, renhet, klokskap, perfektjonering eller udødelighet. (Foucault, 1997, s. 225, min oversettelse)

I sin monografi fra en pietistisk muslimsk bevegelse i Kairo, viser antropologen Saba Mahmood (2005) hvordan et slikt teoretisk perspektiv sammenfaller med de religiøses egenforståelse. Gjennom kontinuerlig kontroll over tanker, handlinger, blikk, kroppsspråk og klesstil omformer de muslimske kvinnene seg selv. Der de troende streber etter dydig og blufferdig å underkaste seg guds vilje i ett og alt, streber studentene etter å underkaste seg en arbeidsdag – om ikke et liv – som konsentrerte og seriøse studenter.

Det er logisk å tenke at denne frivillige underkastelsen for å kultivere og disiplinere seg selv vil være mer effektiv og vellykket om den foregår i et egnet sosialt og fysisk miljø – om det er et kloster, en moské, et treningsstudio eller et universitetsmiljø. Føringer i arkitektur og sosialitet samvirker og skaper bestemte, tilrettelagte atmosfærer som nedfelles i de besøkendes kropp. Slik også med «solide» og «ærverdige» Oxbridge, eller Oslos eget «storslåtte» universitetsbibliotek. Gjennom gjentatte og langvarige besøk

3 Denne tankeretningen ble snudd på hodet av opplysningstidens filosofer, som anså at en indre subjektivitet var forutgående for ytre handling og praksis.

sedimenteres bibliotekets rolige, utholdende og konsentrerte væremåte og sosialitet i studentene.

Til tross for at analytiske perspektiver på affekt og atmosfære fanger inn de sterke kroppsliggjørende aspektene, er det lite etnografisk forskning som kombinerer analyse av atmosfære og sosialitet med konkrete undersøkelser av subjektivering av selvet. Ikke engang Mahmoods (2005) banebrytende bok om islamismebevegelsen inkluderer moskeenes særegne atmosfære og sosialitet i det aristoteliske og foucauldianske perspektiv på etikk, til tross for at empirien hennes hovedsakelig er hentet nettopp inne fra moskeene. Dette kapitlet forsøker en slik sammenføring, hvor jeg viser hvordan et biblioteks sosialitet og atmosfære brukes av studentene i deres personlige etiske subjektiveringsprosesser.

Det er stor enighet og oppmerksomhet rundt folkebibliotekets betydning for å skape personer og nye subjektiviteter. Bygde- og bydelsbibliotekene blir «egne rom» for leselystne uten tilgang til store boksamlinger og lesefred hjemme. Som Terje på Fåvang, leste også Per Petterson seg gjennom både barneavdeling og voksenavdeling på sitt lokale bibliotek. «Der Hadia blir til» er tittelen på et intervju med den ledende Arbeiderparti-kvinnen Hadia Tajik (Holst, 2013). Her beskriver Tajik hvor viktig folkebiblioteket i lokalsamfunnet Bjørheimsbygd var i oppveksten hennes: «Der jeg vokste opp, hadde ungdommene tre alternativer. Det var bedehuset, fylla eller biblioteket» (Holst, 2013, s. 9). All skjønnlitteraturen hun leste på biblioteket, har vært med på å gjøre henne til en god taler og skribent, hevder artikkelen. Hennes historie ligner utallige andre bokelskende unge menneskers vei ut i verden, om det handler om integrasjon i et majoritetssamfunn, en klassereise eller annen personlig utvikling:

Biblioteket i Odda har forårsaket flere klassereiser enn de store bedriftene, så riv bystene som direktørene i smelteverket har fått, og reis istedenfor noen av biblioteksjefene. (Knut Olav Åmås, direktør, Fritt Ord⁴)

I det følgende skal vi se på atmosfære og subjektivering innenfor de monumentale veggene av glass og svart stein på HumSam-biblioteket på Blindern i Oslo.

4 Prosjektet Det norske bibliotek. <http://jo-straube-a1q7.squarespace.com> [Lest 1.04.2016. Nettstedet er nå nedlagt].

Hva er viktig når studenter skal velge arbeidssted?

I en spørreundersøkelse blant 58 studenter på Det samfunnsvitenskapelige fakultet (SV) svarte 60 prosent at de arbeidet på HumSam-biblioteket (UB) mer eller mindre ofte, og resten at de aldri gjorde det.⁵ Hjemfakultetet (SV) var det vanligste arbeidsstedet, med UB som nummer to. Mange satte pris på friheten studielivet ga dem til å variere mellom SV, UB, Sophus Bugge (biblioteket for bachelorstudenter på humanistisk fakultet), hjemme, kantiner på universitetet og kafeer, parker eller Deichmanske filialer i nærområdet. Hvilke grunner er viktige når studenter skal velge arbeidssted?

Vane og tilhørighet

Flere forklarer valg av sted med vane og tilfeldighet; de begynte å gå et sted fordi en bekjent eller fadder tok dem med, og så ble de bare værende. Vane kobles noen ganger med tilhørighet, som vedkommende som følte «tilhørighet til de andre som sitter på Sophus Bugge (klesstil osv.)». Vanligere er det å knytte tilhørighet til fag og medstudenter og at det er «hyggelig å se kjente ansikter». Kort sagt: «Mitt» fakultet er «et naturlig sted å være». Her møter de venner og bekjente for å arbeide og ta pauser sammen.

Miljøet på SV er mer kjent, flere venner og medstudenter, mer 'hjemme'. Fordi de er lett tilgjengelige, hyggelige og nærmere forelesning / andre arrangementer som antropologer i arbeid og [annet] arrangert av studentforeninger på SV. Det handler om interesser, miljø og litt identitet/tilhørighet for meg. Studentlivet er mer enn bare å lese.

Faglig tilhørighet ble også ofte koblet til praktiske begrunnelser, som kort vei til forelesninger og seminarer. Studentene som la vekt på dette, valgte bort UB, som ligger noen minutters gange fra auditoriene og seminarrommene på SV. Det samme gjaldt dem som trakk fram kort vei til trikk og t-bane og toaletter. UBs tiltrekningskraft handler altså om noe annet enn praktisk adkomst og nærhet til fag og medstudenter.

5 Undersøkelsen ble foretatt en måned før eksamen. De fleste studentene tok også examen philosophicum med undervisning i Georg Sverdrups hus, altså i samme bygning som UB. Ingen oppga nærhet til forelesningene her som grunn for at de valgte UB.

Det åpne, panoptiske biblioteket

Den lille håndfullen studenter som stort sett valgte å jobbe hjemme eller et annet sted enn universitetet, begrunnet det praktisk og med referanse til atmosfære og følelser:

Mer praktisk hjemme: slipper å gå sulten, bruke offentlig toalett eller være redd for at noen stjeler sakene mine.

Hjemme kan jeg gjøre som jeg vil. Tur med hundene, lufte rommet når jeg trenger det, musikk etc. Har god pult hjemme.

Jobber hjemme (lang vei til skolen, avslappet stemning, kan spise / høre på musikk, er alene på rommet, trenger ikke å forholde meg til andre). Liker generelt ikke å arbeide på bibliotek eller lesesal. Klarer ikke.

Leser best i fred og ro (hjemme). UB litt for formelt. Leser best i naturen, Sognsvann, Frognerseteren og på rommet mitt. Fredelig, gjør meg ikke stresset – det gjør lesesalen.

Flere opplever mengden av menneskene på UB som ubehagelig. Noen blir stresset eller «mister konsentrasjonen med mange mennesker rundt» seg og «trives best med lite mennesker». Flere reagerer på stillheten – noen fordi de «liker å kunne ha muligheten til å snakke med andre uten å forstyrre», andre fordi de synes det er vanskelig å konsentrere seg når det er helt stille. Enkelte misliker endatil «den påtatte stillheten, eller det 'autoritære' konseptet om at her skal det studeres» og foretrekker «kafeer, kantiner, åpne areal med uformelt preg, og jevn monoton bakgrunnsstøy eller 'bråkete stillhet'». Flere kobler stillhet til strenghet. UB ble av disse beskrevet som «for stille, stort og upersonlig. Har aldri følt noen tilknytning til dette biblioteket», «anspent stemning og strengt», med «restriksjoner på å høre på musikk, spise osv. ». Mengden av mennesker, stillheten og det litt strenge preget bidrar til at UB bare unntaksvis karakteriseres som hyggelig, sammenlignet med Sophus Bugges bibliotek og arbeidsområdene på SV, som begge omtales som «koseligere, mer personlig» og «ikke så strengt».

UB er altså fullere, men likevel stillere enn de andre arbeidsstedene studentene kan velge mellom. I tillegg er det fysisk åpnere. Til forskjell fra lesesalen på SV er det her ingen skillevegger mellom pultene, men bare en åpen hylle som skjermer mellom de motstående rekkene av pult. For noen som foretrekker sitt «eget avlukke» og de mer «private båsene» på SV, gir UBs løsning assosiasjoner til «et åpent kontorlandskap»:

Jeg liker veldig godt UB (stort, lyst, fine bokutstillinger), men føler at det er for 'åpent, offentlig'. Jeg foretrekker det mer 'private' når jeg jobber med egne ting. SV: mer komfortabelt å lese fordi det er skillevegger, og derfor får jeg til å fokusere bedre / koble ut andre mennesker.

De som derimot velger UB, setter overveiende pris på denne fysiske åpenheten. Det gir både et luftig preg og mulighet til en slags nærhet og blikkontakt med medstudenter. Det er en vag sosialitet som, på ambivalent vis, kan gi en panoptisk opplevelse av overvåkning, samtidig som den skaper en følelse av fellesskap. Begrepet panoptikon (gr. all-+ syn) ble gjort kjent av Foucault (som hentet det fra samfunnsfilosofen Bentham) som et bilde på det moderne disiplineringssamfunnet (Foucault, 1975). I et panoptisk overvåket fengsel vet ikke fangene når de blir sett, så de overvåker og disiplinerer seg selv kontinuerlig. De åpne pultene på UB med godt utsyn og innblikk uroer åpenbart noen studenter. Andre, som vi snart skal se, opplever støtte og ansporing i den åpne lesesalens særegne sosialitet.

En seriøs student på et storslått bibliotek

Utsettelsesadferden hjemme

Resten av kapittelet setter søkelyset på dem som velger UB, og hvordan de bruker dette bibliotekets litt strenge, disiplinerende sosialitet og atmosfære i egen studiehverdag. Terje leser aldri på fakultetet, men mye hjemme. Det er allikevel UB han foretrekker:

Det er forferdelig med digresjoner hjemme. Veldig lett å bli av-fokusert, av hva som helst. Når jeg er på en arena som her [på UB], så blir jeg bare intuitivt mye mer fokusert på hva jeg driver med. Kan holde på med det lenger uten å la meg distrahere. På grunn av agenda. Atmosfære. Du er mer låst i det du gjør, føler jeg. Intensjonene er klarere, kanskje. Et rom hjemme, det innebærer så mye annet. Så mye andre assosiasjoner. Så mange andre gjøremål som man er vant til å gjøre. Men her har det ett formål, så det er lettere å låse seg.

Når Terje jobber hjemme, legger han mobilen langt unna for å hindre seg selv i å plukke den opp og la seg distrahere. På UB trenger han ikke slike disiplinerende grep. Der holder det å la atmosfærens kraftfelt «låse» oppmerksomheten mot arbeidet.⁶ I bytte mot en slik «klar agenda» gir de frivillig opp litt av

6 Flere i datamaterialet forteller om forskjellige teknikker for å regulere bruk av mobil og sosiale media. (Se Andersons kapittel.)

sin frihet. Til gjengjeld hjelper omgivelsene dem til å finne konsentrasjon. Hva er det med bibliotekets disiplinerende atmosfære som inspirerer studentene til frivillig å underkaste seg?

Som vi har sett, valgte 40 prosent av studentene i spørreundersøkelsen helt bort UB, ofte av samme årsaker, men opplevd med motsatt fortegn, som de som liker å være der. UB er mer folksomt, stort sett av ukjente, det er mer formelt, stillere og strengere enn de andre alternativene. Men der noen føler formalitet og strenghet, opplever andre storslåtthet. I en samtale mellom utvekslingsstudent Julie fra Århus i Danmark, Mia, opprinnelig fra København, men med flere års studier i Norge bak seg, og Susanne, som omtaler seg som «skippertaksstudent» med utstrakt reising i jobben, kommer de raskt inn på UBs «store, sinnssykt flotte bygging». Som så mange andre både i fokusgruppeintervjuene og i kortintervjuene trekker Julie fram de «gode stolene, store bordene og flotte lampene. Det er åpent, og helt vilt lyst». «Høyt under taket, luftig og estetisk», legger Mia til. Susanne leter etter et ord som beskriver hvordan det føles å være der. «Ikke glamorøst, akkurat, men det føles litt at du kommer til et *universitetsbibliotek*. Det kan minne litt om, hvis man har vært på store biblioteker andre steder i Europa, og USA.» «Er det det som gjør det mer seriøst, eller formelt, som dere sa, å være her?» spør jeg. Julie tenker seg om og svarer utfyllende:

Ja. Jeg tror også at når man går på universitetet, så er det virkelig mange timer med selvstudie. Jeg synes at hvis jeg skal sitte hjemme, så blir det gjerne vanskelig å komme opp av sengen, og så er det veldig mange overspringshandlinger.

Overspringshandlinger, eller fortrenings- eller utsettelsesadferd på norsk, betyr å gjøre uvesentlige småting istedenfor større, viktigere oppgaver. Studentene i materialet vårt forteller at de driver med flere slike utsettelser, som å støvsuge og gjentatte ganger sjekke mobilen, når de er hjemme, enn når de er blant andre studerende på UB. Det viser forbindelsen mellom omgivelsene og atmosfæren og tilbøyeligheten til å la seg disiplinere i bestemte retninger. Julie utdyper den store forskjellen mellom å sysle med sitt hjemme og å dra til universitetet for å arbeide:

Men her, her føler man virkelig at man er del av noe større. Jeg tror på en måte at universitetsbiblioteket lever litt opp til den ideen man har om hva det vil si å lese på universitetet. At man virkelig sitter og nørder med sine bøker, på en eller annen måte. Det lever det opp til i mitt hode.

Mia sier seg straks enig. Susanne legger til, med et smil: «Litt at man er en seriøs student, på en måte.»

Enkelte studenter, som Mia, setter pris på friheten som universitetsutdannelsen gir mulighet til. Hun leser gjerne på balkongen, på skogtur eller på kafé, og innrømmer at selv om konsentrasjonen ikke er like høy, så får hun noe annet ut av det samtidig som hun får lest. Andre, som Julie, opplever at selvstudiet skaper eksistensiell usikkerhet og har behov for å lage rammer og rutiner i hverdagen. Hvordan hjelper universitetsbiblioteket studentene med å ta seg selv og sitt arbeid seriøst? Hvordan hjelper det dem å komme seg opp om morgenen og å strukturere arbeidshverdagen? Tilhørigheten til et storslått og påkostet bygg som HumSam-biblioteket, med atmosfærens og sosialitetens særegne kraftfelt, inngir dem med følelsen av å tilhøre noe større.

Julie kommer videre inn på teknikker – Foucaults (1997) etiske omsorg for seg selv, eller praktisering av dyd, ifølge Aristoteles – hun bruker for å hjelpe seg selv på et eksistensielt plan.

Jeg kan ofte sette spørsmålstegn ved det å være studerende hvis jeg ikke føler at jeg gjør noe. Så tror jeg jeg kan føle det der at vi får penger hver måned, en fulltidsjobb, og hvis jeg kun studerer fire timer om dagen, blir jeg litt skuffet over meg selv. Så jeg tror det er veldig sann at jeg vil gjerne vise at jeg tar dette seriøst, overfor meg selv.

Løsningen på en hverdag med mange timers selvstudium blir for Julie å skape «rutiner, for jeg har bruk for å føle at jeg gjør noe». Må hun lese også i helgene, kan hun gjøre som Mia og sette seg på Litteraturhuset eller en kafé, men i hverdagen trenger hun rutinen, for «å vise at jeg er seriøs». Hun gjør studietiden til en «arbeidsdag», hvor hun kommer seg tidlig opp og av gårde.

Andre vi intervjuet, la vekt på hvordan det å ha en fast arbeidsplass, med fast arbeidstid, gjør det mulig «å beholde hjemmet som en frisone». Charlotte, masterstudent ved Norges miljø- og biovitenskapelige universitet i Ås, men med daglig tilholdssted på lesesalen i andre etasje på UB, sa det sann:

Nå er jeg hjemme, nå skal jeg ikke gjøre skole. Jeg har lyst til at hjemme skal være frisone. At man ikke må vike unna og ikke se på dataen eller noe for man føler at man må jobbe.

En «seriøs student» som kontrollerer selvstudiet med fast arbeidssted og -tid, verner samtidig seg selv og hjemmet mot krav om arbeid og følelsen av dårlig samvittighet. Hjemmet som studiefri sone betyr også fri fra den ubehagelige følelsen som følger med utsettelsesadferden.

Det panoptiske bibliotek og disiplinering av kropp og sinn

Subjekter skapes gjennom daglige rutinehandlinger. Med Foucaults ord: «Gjennom omsorgen for seg selv kan individer sette i verk tiltak mot kropp, sinn, tanker, handlinger og væremåte for å omforme seg selv med mål om å oppnå visse tilstander» (1997, s. 225, min oversettelse). Mahmood (2012 [2005]) beskriver hvordan de pietistiske kvinnene i Kairo skaper seg selv med visse kapasiteter gjennom handlinger som å bære det muslimske hodeplagget og å komme seg opp tidlig for den første av dagens fem bønner. Hun viser hvordan kroppen ikke bare er et uttrykk for, eller symbol på, gudfryktig dydighet, men et *redskap* for å oppnå dyd og underkastelse. For å utdype sitt poeng kontrasterer Mahmood sosiologen Pierre Bourdieus forståelse av habitus med Aristoteles.⁷ Førstnevnte definerte habitus som overveiende ubevisste kroppsliggjorte disposisjoner, mens Aristoteles brukte det samme begrepet på varige karaktertrekk som er sedimentert i kroppen gjennom gjentatte *bevisste* handlinger (Mahmood, 2012, s. 136). Moskeene blir et sted for en intensjonell moralsk kultivering av kroppen, med mål om å gjøre bevisstheten overflødig i utøvingen av dydene: Blyghet og behovet for å be skal komme spontant. Likeledes legger studenter til rette for at konsentrasjon og arbeidsro skal komme av seg selv ved å regulere kroppene sine på bestemte måter.

Emilie, masterstudent som har arbeidet på UB gjennom hele studietiden, bruker bordplasseringen bevisst til å rette kroppen og blikket inn mot arbeidet. Hvis hun passer på å ha en annen person mellom seg og vinduet, kan hun ikke så ofte se ut: «Ofte sitter jeg ikke helt oppi vinduet, for da må jeg stirre forbi på en hvis jeg skal se ut, så da må jeg liksom skjerpe meg litt mer.»⁷

De åpne pultene på UB blir stadig nevnt i intervjuene. Charlotte, daglig bruker av lesesalen, «liker mye bedre» de åpne bordene på UB enn båsene på SV, selv om hun først er litt usikker på hvorfor. I utvekslingen med venninnene som ikke sitter på lesesalen, men på grupperom eller ved de runde bordene ved inngangen, kommer flere aspekter opp. De andre ler litt, av gjenkjennelse kanskje? I tillegg til høyden under taket, lyset, luften og de store vinduene.

7 Denne sterke retten til en privat sone på biblioteket har vært en utfordring for deltagende observasjon. Det føles ubehagelig å kaste mer enn flyktige blikk i andres retning. Ei jente jeg har sett kikke mye ut av vinduet, slutter straks å snu seg i den retningen straks noen setter seg i synsfeltet hennes. Noe annet ville være uhøflig.

synes jeg at det er litt deilig at det ikke er skillevegger fordi for min egen del, jeg tør ikke gå på sånn Facebook eller et eller annet fordi alle ser hva man driver med. Og det kan det være at jeg hadde gjort hvis jeg hadde sittet på sånne lukkede, for da hadde ingen sett det. Så jeg synes det er pinlig hvis naboen min ser at jeg går på Dagbladet. Og det er jo mange som ikke bryr seg om sånne ting, men for min egen del, så tvinger en seg selv til å jobbe.

Charlottes to venninner er uenig med henne. Begge sier de ville foretrukket halvlukkete båser. Malene utdyper:

For da slipper jeg å være så bevisst på hva jeg gjør. Hvordan jeg oppfører meg. Hvilke ting har jeg på pulten. Jeg liker ikke at andre ser ser på mine ting.

Charlotte: Å ja? Men hvis du for eksempel leter etter en setning eller bare sånn sitter og slapper av, så er det så deilig å enten bare se ut på mennesker som kommer fram og tilbake til t-banen. Eller å bare se på andre uten å se på dem. Skjønner? Det er deilig at det er åpent.⁸

Malene lar seg ikke overbevise og holder fast ved at hun helst vil ha et område som er *sitt*. Charlotte svarer parodisk overdrevent, men uttrykker allikevel noe grunnleggende om hvor det er hensiktsmessig at grensene for et «eget rom» på biblioteket skal gå. Med tilgjort streng stemme, som venninnejengen stadig bruker for å uttrykke prinsippene for god bibliotekoppførsel, avslutter Charlotte argumentasjonen:

Nei, da begynner folk å ha sånn nøtter, godteri. Da hadde det begynt. Da blir det for koselig. Bilder av barna sine. Nei, det er jeg ikke med på.

Under min deltagende observasjon ved disse åpne lesesalsplassene etter mange år på eget kontor, var det mest slående hvordan nærværet av alle menneskene rundt meg ga meg en kontinuerlig selvbevissthet rundt egen arbeidsinnsats. Samtidig som det kan være ubehagelig at andre kan se, som Malene la vekt på, følte jeg som Charlotte hvordan det tvang meg til å arbeide uten digresjoner.

Åpne plasser gjør det også mulig å se andre arbeide. Gjennom en tilstand av resonans (Ingold, 2000) eller kinestetisk – altså kroppslig, sansemessig – empati med andre konsentrerte studerende, kan en anspore kropp og sinn.

8 Forskjellen til Emilie er interessant. Svært mange ønsker vindusplass eller plasser langs kantene så de slipper å ha mennesker på begge sider.

«Det å se andre studere er en stor inspirasjon, framfor å sitte hjemme ved et eget skrivebord», sier Julie. «Man sitter alene og leser», utdyper Hilde⁹, «men så er man sammen med så mange andre samtidig. Jeg synes det er litt fint. Den følelsen at alle sitter og skal liksom lære noe.» Terje kaller opplevelsen han har med medstudenter langs de åpne pultene, for «sosial speiling»: «Hvis jeg blir sliten i hodet, så ser jeg opp, og så ser jeg alle andre sitter og leser. Så sporer det meg tilbake.»

Hvor sterk avstemmingen (Stewart, 2011) eller resonansen (Ingold, 2000) mellom hundrevis av stille, konsentrerte, arbeidende mennesker er, merkes god hvis man ikke finner seg til rette, som spørreundersøkelsen viste eksempler på, eller hvis man kommer utenfra. En student sammenligner å være ny på UB med ikke å føle seg hjemme på et treningsstudio. Følelsen kommer tilbake hvis hun ikke er på lesesalen jevnlig: «Her satt alle helt stille, ja. Spesielt hvis det er helt fullt og du må gå og se etter ledige plasser. Da føler jeg meg som den dumme personen i hele verden» (se også Andersons kapittel). Hilde opplever den samme kroppsbevisstheten hvis hun kommer sent i eksamensperioden: «Hvis jeg kommer sånn ni, ti, så er det nesten så jeg dropper å gå og kikke, for jeg føler meg så brydd når jeg må lete etter plass, at jeg går og kikker når alle andre har satt seg og jobber.» Den kroppslige selvbevisstheten kan kanskje spores tilbake til en «dissonans» av bevegelser og følelser innenfor en ramme hvor alle andre (tilsynelatende) deler praktisk aktivitet (Ingold, 2000) og grader av kinestetisk empati?

Sanseintrykk¹⁰ i en atmosfære av konsentrasjon

Det er gjennom sansene vi er i kontakt med, og kan avstemme oss, omgivelsene. De andre ler gjenkjennende når Hilde forteller om hvordan hun gjennom lyd og lukt gradvis ble klar over de sterke føringene på adferd i biblioteket:

Når jeg begynte å lese på lesesalen her i Oslo, så måtte jeg gå gjennom en del ting før jeg kjente at det her er ikke greit. Jeg hadde med meg salat og noe knasende og merket at folk

9 Se også Andersons kapittel.

10 Denne delen tar kun for seg lyd og lukt som *forstyrrende* elementer. Et annet aspekt ved lyd jeg ikke har fått plass til å drøfte, er hvordan mange filtrerer lydimpulsene og forsterker opplevelsen av et eget rom ved hjelp av ørepropper. Charlotte kalte det «å lage en egen sone med musikken». (Jf. Bull, 2013, om sensorisk filtrering og individualisering av lydlandskapet ved bruk av iPod.)

begynte å stirre på meg. Så dette, nei da gjorde jeg ikke det igjen. Jeg følte blick og følte at jeg kunne kjenne irritasjonen. Og da sluttet jeg. Jeg har fått en følelse av at ting som er allment brukt på lesesalen, er greit. Sånn som kaffe, for eksempel. Det er mye kaffelukt. (noen: mmm) Da går det greit at jeg har med kaffe. En gang hadde jeg med meg chai-te. Det luktet så mye. Det turte jeg ikke ha med igjen. For det var en sånn spesiell lukt. Jeg føler det har blitt uskrevne regler for hva som er ok. Så står det skilt om at det ikke er lov til å spise eller drikke. I begynnelsen så følte jeg at jeg bryter en regel. Jeg har litt respekt for regler. Det var veldig ubehagelig, men så så jeg jo at det var flere som satt og drakk kaffen sin. Så gjorde jeg det uten å få noen reaksjoner, da tenkte jeg at da er det greit.

Knekkebrød, gulrot, makrell i tomat og leverpostei gir lyder og lukter som absolutt ikke er greit på et bibliotek, ifølge flere av informantene våre.¹¹ «Luktende mat hører hjemme i kantina!» Charlotte oppsummerer en diskusjon med de to studievenninnene sine om hva som kan spises ved de runde bordene ved inngangen. På lesesalen spiser de ingen ting, men ved inngangen «er normer og regler løsere», selv om de helst går helt ut til en kantine for å spise. De mimrer engasjert om episoder med luktende fiskesalat og etterbelegningsvann som «brøt konsentrasjonen».

Den spesifikke atmosfæren og sosialiteten, vel så mye som faktiske regler, legger sterke føringer for studentenes adferd. Terje utdyper sin opplevelse av selvregulering i en disiplinerende atmosfære:

Personlig må jeg innrømme at jeg ikke er så veldig flink til å følge regler, men jeg er veldig flink til å lese mennesker. Så jeg ser hva mennesker aksepterer og ikke. Og så ser jeg jo at den kutymen som ligger i de rommene man er i til enhver tid. Og det merker jeg veldig fort, og jeg avviker ikke fra det. Men de skrevne reglene, det har jeg ikke tenkt så mye på. Men det er kutymene som ligger der.

Jeg lurer på hvordan dette merkes – om det er faktiske blick, eller om det er noe en føler. Hilde tror det ligger mye i en sjøl. Terje sier seg enig:

Det tror det jeg og. Har aldri opplevd noen justis på noen måte, at noen har sagt ifra eller kremtet høyt eller sett stygt på meg eller noe. Jeg bare merker opplevelsen jeg har av ... stemningen i rommet, eller hva jeg selv forventer at andre skal gjøre. Speiling, jeg er ikke sikker.

¹¹ Noen sier de tar hensyn til at medstudentene på biblioteket kan ha nøtte- og citrusallergier, hvilket tyder på at omtanken for fellesskapet er sterk.

Masterstudentene fra Ås har tilbrakt mer tid på UB og forteller om flere situasjoner hvor de har sendt sinte blikk, særlig på begynnelsen av semesteret eller i eksamenstiden, mot «unge, urutinerte» som «ikke kan reglene». Når Charlotte ser «veldig stygt» mot noen som hvisker, får hun også blikkontakt med andre «som tenker det samme». Selv er de tre opptatt av ikke å tiltrekke seg den type oppmerksomhet, fordi som Malene uttrykker det, delvis i den strenge tullestemmen venninnene slår over i når de blir normative:

Man skjønner det jo sjøl. Man tar en bit av et eple og så bare [illustrerer høy knasing]. Det er irriterende for andre mennesker. Jeg anser meg selv som veldig respektfull. Jeg vet at det hadde irritert meg, hadde det vært noen andre som hadde gjort det. Man må jo tenke litt på det. Man lever som man lærer, eller hva det heter. Det er om å gjøre å være mest mulig stille.

Andre praksiser viser også det høye nivået av bevissthet og respekt. Både Mia og Susanne forteller at det første de gjør når de finner seg en plass om morgenen, er å tømme ryggsekken helt. Susanne utdyper:

En av grunnene til at jeg tømmer alt, er at jeg ikke vil bråke for folk. Jeg vil ta alt ut sånn at det ligger der, sånn at når jeg skal ut og ta pause, kan jeg bare ta med salaten og gå. For jeg kan selv synes det er irriterende hvis folk romsterer masse i veska si.

Det eneste Charlotte konsumerer på lesesalen, er kaffe, og da lar hun «termosen stå åpen hele tiden. Så ingen trenger å høre den lyden hver gang». Et annet slående eksempel på denne respekten uttrykte en ung mannlig jusstudent jeg intervjuet i kortsvarundersøkelsen ved inngangen. Han foretrakk fjerde etasje hvor bordene ikke sto så tett, fordi han følte han forstyrret andre når han gikk forbi. På spørsmål om han ble forstyrret av slik bevegelse selv, var svaret et resolutt og litt overrasket «nei!». Det viktige var å ikke selv være et forstyrrende element.

Den kroppslige selvbevisstheten på biblioteket handler i stor grad om å anerkjenne andres rett til det «egne rommet» en selv søker på biblioteket (se også Fagerlid, 2016). Gjennom sansestimuliene lyd, syn og lukt respekterer de besøkende hverandres rett til en privat sone, eller et eget rom. Atmosfære, sosialitet og bestemte kroppslige praksiser er med på å konstruere bestemte subjekter, i dette tilfelle «seriøse studenter» som ikke lager lukter og lyder som kan forstyrre andre, men avstemmer seg en felles anstrengelse, og som tålmodig lar bibliotekets kraftfelt «låse» dem i arbeidet.

Bibliotekets særegne sosialitet – et eget rom blant fremmede

I artikkelen «Skjermet sammen – sameksistens på folkebiblioteket» (Fagerlid, 2016) har jeg utforsket det diffuse fellesskapet som oppstår mellom fremmede mennesker som gjør det samme, side om side, i den gemyttlige atmosfæren på et drabantbybibliotek. Biblioteket og det folk gjør der, legger grunnlaget for at hver og en kan skape sitt «eget rom», uten å være alene. Så også på universitetsbiblioteket. Både den avmålte, men faktiske følelsen av fellesskap, og at dette fellesskapet består av fremmede, ser ut til å ha betydning.

Å se kjente ansikter var en viktig grunn til at mange av studentene i spørreundersøkelsen foretrakk fakultetets lesefasiliteter framfor bibliotekets. Bare én av de anonyme svarene trakk fram UB som et sted «der jeg slipper å sitte med noen, i noen timer, til jeg har fått lest det jeg skal». I de lengre gruppeintervjuene var det derimot flere som satte pris på å sitte i fred blant ukjente på UB. Noen hadde ikke tenkt over det før de hørte andre nevne det, men ble slått av hvordan det samsvarte med egne opplevelser. Hilde og Terje er enige om hvordan de best får konsentrert seg. Først Hilde:

Jeg har sittet med andre her og, men hvis jeg skal lese med andre, så gjør jeg det helst fordi jeg vil ha muligheten til å prate om stoffet. Hvis jeg bare skal lese på lesesal, så vil jeg helst sitte alene. Slippe å ha det å forholde seg til. Bare ha seg selv.

Terje: [Å avtale å lese med noen] faller ikke meg naturlig i det hele tatt. Jeg vil være alene når jeg leser. Absorbere stoffet helt på egen hånd. Det er så fort å komme med en digresjon. Så sporer jeg av.

Mens hun snakker, blir Mia gradvis klar over enda en av grunnene til at hun alltid har foretrukket UB. I en gjenfortelling fra en vanlig arbeidsdag ser vi hvordan det å jobbe blant ukjente gir større mulighet til å kontrollere studiehverdagen. Mia:

Jeg sitter alltid alene. Sånn som i går, så kom jeg alene, og så kan jeg skrive til en venninne: 'Skal vi ta en kaffe kl. 12?' Så drikker vi en kaffe og spiser lunsj på kafeen på UB, og så blir hun med etterpå. Så er det ikke plass der hvor jeg satt, og så setter hun seg bare lenger inn. Så sier vi 'hei' hver gang den ene går på do eller nå går vi til pause igjen eller. Men jeg tror egentlig jeg liker veldig godt mitt eget selskap. Jeg tror jeg blir mer forstyrret av å sitte sammen med folk jeg kjenner, enn å sitte sammen ukjente.

Ved å holde kjente på en tekstmeldings avstand kan de som Virginia Woolf «lukke døren» til sitt «eget rom» blant ukjente på biblioteket og skape mer kontroll over studiehverdagen.

Samtidig er de ikke alene. Flere nevner utveksling av blikk over de åpne pultene og «om kontakt med de andre uten at man snakker sammen». Masterstudentene Charlotte og Emilie, begge med favorittplasser i andre etasje, opplever trygghet og selskap i å ha ansikter de gjenkjenner rundt seg. Charlotte:

Jeg har lagt merke til at jeg er ikke alene om å finne mine faste plasser. Så det er å ha de kjente fjesene: 'å ja, han der kom tidlig i dag, eller han er her alltid eller, lurer på hvordan det går med innspurten hans, for man ser at han er stressa, eller ...' Så jeg kjenner en del igjen. Så det er sikkert det med en trygg atmosfære rundt meg.

Charlotte kommuniserer ikke med noen, mens Emilie har fått et og annet ordløst bekjentskap etter å ha sittet på det samme firemannsbordet daglig over lang tid:

Så det er ei jente jeg er på hils med, bare fordi vi sitter nær hverandre. Men vi har aldri snakket, eller noe sånt. Tidligere var det veldig faste plasser. Da satt det én gutt der, og hun jenta som hilste der, og en annen gutt der. Så da ble det faste plasser.

Som på folkebiblioteket, hvor gamle kjenninger kan nikke til hverandre, og gjengangerne i avis-kroken kjenner de andres lesevaner (Fagerlid, 2016), vet Emilie hva naboene hennes studerer. Hun vet også hvor lenge bordnaboene pleier å sitte. De kjente ansiktene med kjente vaner gir trygghet og tilhørighet.

Avslutning

Et staselig universitetsbibliotek, det være seg i Oxbridge eller i Oslo, frambringer aspirasjon, drømmer og imaginasjon – et ønske om å transformere seg selv blant bøker og kunnskap. Konsentrasjon og mangel på avbrytelser som atmosfæren og sosialiteten på biblioteket inngir til, legger også til rette for slike transformasjoner, bare man er villig til frivillig å underkaste seg. For kniser du over YouTube-videoer eller hvisker om sist helg, vil du snart føle blikkene. For da er det bedre at du «går hjem! Eller på kafé! For på et bibliotek, da skal man jobbe med noe», konkluderer Charlotte. Selv fullførte hun hele masteroppgaven sin på normert tid i andre etasje på Universitetsbiblioteket.

Referanser

- Bull, M. (2013). iPod use: an urban aesthetics of sonic ubiquity, *Continuum: Journal of Media & Cultural Studies*, 27(4), 495–504.
- Fagerlid, C. (2016). Skjermet sammen – sameksistens på folkebiblioteket, *Norsk Antropologisk Tidsskrift*, 27(1), 95–107.
- Foucault, M. (1997). Technologies of the Self, *Ethics. Subjectivity and truth*. Del 1 av *Essential works of Foucault 1954–1984*. Red. Rabinow, P. London: Penguin.
- Foucault, M. (1999 [1975]). *Overvåkning og straff: Det moderne fengsels historie*. Oversatt av Dag Østerberg. Oslo: Gyldendal.
- Hemmings, C. (2005). Invoking affect: cultural theory and the ontological turn, *Cultural Studies*, 19(5), 548–567.
- Holst, I.R. (2013). Der Hadia ble til, *NB21*. Utgiver: Nasjonalbiblioteket. 1-2013. Ingold, T. (2000), The temporality of landscape, *The Perception of the environment*, 189–208. London: Routledge.
- Long, N. & H. Moore. (2013). Introduction: sociality's new directions, *Sociality: new directions*. New York: Berghahn.
- Mahmood, S. (2012 [2005]). *Politics of piety. The Islamic revival and the feminist subject*. Princeton N.J.: Princeton University Press
- Moore, H. (2013). Avatars and Robots: The imaginary present and the socialities of the inorganic, *Sociality: new directions*. New York: Berghahn.
- Petterson, P. (2013). Den enkelte leser, *Klassekampen*, 11.10.2013.
- Stewart, K. (2011). Atmospheric Attunements, *Society and Space*. Spesialnummer av *Environment and Planning D*. (red.) Mark Jackson. Vol. 29(3), 445–453.
- Woolf, V. (1976 [1928]). *Et eget rom*. Oversatt av Daisy Schjelderup. Oslo: Gyldendal.

9

«Biblioteket er fett»

Om fagbiblioteket som sosial og emosjonell arena

Inga Lena Grønlund og Hege Kristin Ringnes

«Biblioteket er fett
De som jobber her er alltid beredt
For selv om jeg føler meg som et nek
Gjør dere oppgaveskrivningen til en lek»

Dette diktet er skrevet av en student og ble levert inn til Bibliotek for samfunnsvitenskap og musikk ved Universitetet i Bergen (UBBSV) i forbindelse med en brukerundersøkelse. Diktet uttrykker essensen i det vi skal skrive om her, nemlig hvordan fagbiblioteket og de bibliotekansatte kan legge til rette for at studentene klarer å mestre studentlivet bedre. Diktet tematiserer også at emosjoner er involvert i livet på biblioteket.

Fagbiblioteket er en arbeidsplass for forskere og studenter. Motivasjonen for å oppsøke et slikt bibliotek kan være ulik, men læring og det å lykkes med studiene vil for de fleste veie tungt. Et overordnet mål for både studenter og ansatte ved høyskoler og universitet er læring, og en rekke studier viser at emosjoner spiller en viktig rolle for studentenes læringsutbytte (Glaser-Zikuda, Fuss, Laukenmann, Metz & Randler, 2005 ; Pekrun, Goetz, Titz & Perry, 2002).

Undersøkelser har vist at studietiden kan oppleves som tøff for mange. Studentenes helse- og trivselsundersøkelse (SHoT) fant i 2014 at blant drøyt 13 000 studenter oppga en tredjedel (33 prosent) middels eller alvorlige

psykiske symptomplager. Om lag 13 prosent av studentene oppga at de hadde lav grad av studiemestring, noe som igjen hang sammen med psykiske symptomplager. En viktig forklaringsfaktor knyttet til de psykiske utfordringene er sosial ensomhet (SHoT 2014).

Vår tilnærming i dette kapittelet er å definere fagbiblioteket som en sosial arena som potensielt påvirker brukernes emosjoner. Biblioteket kan bidra til å opprettholde eller øke positive emosjoner. Videre kan biblioteket være med på å dempe negative eller blandede emosjoner knyttet til eksamensangst, læringsproblemer, prestasjonspress, skrivesperre og levering til frister. Biblioteket kan også spille en viktig rolle som et «uforpliktende» møtested for studenter som er ensomme. Samtidig kan angsten for å avdekke egen inkompetanse bli et hinder for å bruke mulighetene som sosial interaksjon i biblioteket gir. Forskning viser også at det eksisterer andre barrierer som hindrer studenter i å oppsøke og bruke bibliotekene, og et begrep som har fått stor oppmerksomhet, er bibliotekangst (Mellon, 1986). Bibliotekangst kan defineres som en frykt for både det fysiske biblioteket og det å forsøke å nyttiggjøre seg ressursene i det: «the negative and uncomfortable thoughts and feelings experienced by many adult learners when using, or contemplating using, the resources or services of a library» (Wang & Wang, 2014, s. 504). Angsten er situasjonsbetenget, og den aktiveres når studentene kommer i kontakt med biblioteket (Lee, 2011).

Fagbibliotekenes rolle i høyere utdanning har endret seg, ikke minst på bakgrunn av den økte digitaliseringen. Tilrettelegging og veiledning i bruk av elektroniske ressurser har blitt stadig viktigere. Servicekvalitet blir dermed sentralt, noe som blant annet reflekteres i LibQUAL-undersøkelsen, som er en standardisert spørreundersøkelse for å måle bibliotekers kvalitet. I LibQUALs årsrapport fra 2015 vises det til forskeren Nitecki, som allerede i 1996 uttalte: «A measure of library quality based solely on collections has become obsolete» (Association of Research Libraries, 2015 s. 11). Man har imidlertid vært usikker på hvordan man skal måle servicekvalitet (Egeland, 2016). Å trekke frem bibliotekets evne til å regulere brukernes emosjoner, blant annet ved å være en god sosial arena, mener vi kan være et nytt innspill til hvordan man kan vurdere servicekvalitet i fagbiblioteket.

Forskning rundt bibliotek og emosjoner er et relativt nytt felt (Lopatovska & Arapakis, 2011), og her er prosesser knyttet til det å *regulere* emosjoner sentralt. Emosjonsregulering forstås som de tiltakene og prosessene individer

setter i gang med det formål å påvirke hvilke emosjoner de har, og tidspunktet de har dem, samt hvordan emosjonene oppleves og uttrykkes (Gross, 1998; Koole, 2009). Målet er å dempe, opprettholde eller øke ulike emosjoner. Det er en grunnleggende menneskelig disposisjon å forsøke å fremme positive og dempe negative emosjoner (Gross, 1998).

Psykologisk forskning på strategier vi bruker for å regulere emosjoner, viser at det sosiale har betydning for å dempe negative og fremme positive-emosjoner. For eksempel fant Thayer et al. at den vanligste strategien for å endre negative emosjoner var å snakke med noen eller være sammen med andre mennesker (Thayer, Newman & McClain, 1994). Forskerne bruker begrepet «sosial deling» om dette fenomenet, noe vi skal komme tilbake til.

Det er gjennomført lite forskning rundt fagbibliotekenes sosiale funksjon, men studier av skolebibliotek viser at de kan fungere som sosiale rom og bidrar til å skape en følelse av tilhørighet både for «ensomme svaler» og for elever med større omgangskrets (Schumann-Olsen, 2010). Aabø, Audunson og Vårheim (2010) beskriver offentlige bibliotek i Norge og internasjonalt som sosiale arenaer eller møteplasser. En betegnelse som er benyttet om biblioteket, er at det er et fleksibelt læringsrom. I en casestudie av et engelsk universitetsbibliotek slår Bryant, Matthews og Walton fast: «The flexible learning space, providing a hybrid of information resources and collaborative and independent workspace, is the 21st-century interpretation of the library as a social space» (2009, s. 8). I biblioteket er det mulig å veksle mellom å være alene, å være alene sammen og å være sosial. Slik skapes et fleksibelt læringsmiljø.

I dette kapitlet tar vi utgangspunkt i Bibliotek for samfunnsvitenskap og musikk ved Universitetet i Bergen (UBBSV), når vi belyser hvordan et fagbibliotek kan forstås som en arena for emosjonsregulering. Våren 2015 ble det gjennomført en brukerundersøkelse i forbindelse med bibliotekets 25-årsjubileum. Undersøkelsen skulle kartlegge hvordan brukerne oppfattet biblioteket, for å få innspill til en videre forbedring av tilbudet. Vi benytter oss av dette materialet for å belyse fagbiblioteket som en sosial og emosjonell arena. Vi inkluderer også tekster som har blitt levert inn til biblioteket (takkekort og dikt, som det innledende diktet «Biblioteket er fett»), samt sosiale episoder i biblioteket vi har vurdert som emosjonelt ladete.

UBBSV-biblioteket ved UiB

Det finnes i underkant av 200 fag- og forskningsbibliotek i Norge, knyttet til universiteter, høyskoler, forskningsinstitutter og større institusjoner (SSB, 2016). Det er store forskjeller mellom disse bibliotekene når det gjelder størrelse på samlingene, brukergrupper, antall ansatte og, ikke minst, økonomi. Fagbibliotekene leverer en økende mengde undervisning og veiledning, og ifølge innrapporterte tall til Nasjonalbiblioteket var det i 2015 i overkant av 101 000 deltakere på ulike kurs, om lag 13 prosent flere enn det som ble registrert i 2014 (SSB, 2016).

Da Stortinget vedtok å etablere et universitet i Bergen i 1946, ble det også bestemt at universitetet skulle ha et fullverdig fagbibliotek. Universitetsbiblioteket i Bergen (UBB) har en historie som strekker seg helt tilbake til etableringen av Bergens Museums bibliotek i 1825, og er en direkte videreføring av dette biblioteket. Dette forklarer at bibliotekets samlinger både er eldre og langt mer omfangsrike enn det den relativt unge alderen tilsier. Det er betydelige kostnader og store bekymringer knyttet til oppbevaringen av samlingen, som inneholder materiale av historisk verdi. Noen eksempler er Norges eldste eiendomsskjøte, en av Charles Dickens' fjærpenner og et par av Ole Bulls amerikakoffertter. Biblioteket har også en omfattende billed- og manuskript-samling, og deler av denne samlingen er på Unescos kulturarvliste.

I 1986 besluttet universitetsstyret å bygge ut fullverdige fakultetsbibliotek, og UB er i dag fordelt på åtte ulike steder. UBBSV-biblioteket ligger i Bergen sentrum, i et område hvor UiB har mange av sine sentrale bygninger. Biblioteket er et læringscenter med 242 arbeidsplasser, der det i snitt er 550 besøkende per dag. Det er om lag 90 årsverk og drøyt 100 ansatte ved Universitetsbiblioteket totalt, mens UBBSV har 10 ansatte: fem fagreferenter, to bibliotekarer, en konsulent og to oppstillere/klargjørere på halv tid, samt fire studenter som tar kvelds- og lørdagsvakter. I tillegg har IT-avdelingen ved universitetet utplisert egne IT-vakter i biblioteket som hjelper studentene med datatekniske utfordringer.

Den primære brukergruppen for biblioteket er bachelor- og masterstudenter fra SV-fakultetet, samt ansatte ved SV-fakultetet og Griegakademiet – Institutt for musikk. SV-fakultetet er det største fakultetet ved universitetet med om lag 3500 studenter. Men biblioteket blir også brukt av studenter og ansatte ved andre fakultet og utdanningsinstitusjoner, sammen med såkalte bybrukere.

Dette kan skyldes flere forhold. Læringscenteret ved UBBSV er stort og ligger svært sentralt i forhold til der mange studenter i Bergen bor. Videre har UBBSV-biblioteket en samling som er attraktiv også for brukere utenfor academia (blant annet en stor musikk- og dvd-samling), kombinert med en politikk preget av åpenhet og tilgjengelighet. Åpningstid er 08.30–19.00 i ukedagene, noe brukerne stadig gir uttrykk for er for kort. De melder jevnlig til personalet at de ønsker seg lengre åpningstid om kvelden, og fast lørdagsåpent bibliotek – ikke bare i eksamensperiodene, slik det er nå.

UBBSV-biblioteket ønsker å fremstå som hjelpsomt, og har en bevisst strategi for å nå dette målet. I 1997 ble det formulert en grunnleggende målsetting om å være det hjelpsomme biblioteket gjennom å praktisere at «det ikkje skal vera nokon terskel for dei som har noko å spørja om» (UiB, 2015). Biblioteket har lagt vekt på tre strategiske virkemidler: åpne bok- og tidsskriftsamlinger, brukerstyrt innkjøpspolitikk og en bemanning av førstelinjen (skranken) med kompetanse i front for å redusere videre henvisninger til et minimum. Omtale av UBBSV som et «høykompetent lavterskeltilbud» blir aktivt brukt overfor studenter og fagmiljøer. Fysisk gir målet om å være hjelpsomt og tilgjengelig seg uttrykk i en sentralt plassert skranke ved inngangspartiet med to ansatte på vakt, og søke-PC-er, utlånsautomat og returautomat som er plassert i umiddelbar nærhet for å gjøre kommunikasjonen mellom brukere og personalet enkel. Den fysiske nærheten gjør det mulig for skrankepersonalet å være oppmerksomme på brukerne og ta initiativ til samhandling, noe som også er nedfelt i skrankerutinene for biblioteket.

Biblioteket er altså populært som læringscenter, men brukerne gir ofte uttrykk for et ønske om at det kunne bli åpnet en kantine eller lagt til rette areal for spising og pauser i bibliotekbygget. Det er strenge regler vedrørende hva slags kopper som er tillatt i biblioteket, og spising er totalforbudt. Dette oppfattes som uforståelig av mange studenter, ikke minst fordi biblioteket ikke er et stille bibliotek. Logikken i at de kan snakke «på tross av» å være i et bibliotek – men ikke spise eller drikke av kopper uten fast lokk – er ikke enkel å forstå.

Tilbudet til brukerne utover utlån av bøker og tilgang til e-tidsskrifter, databaser og andre elektroniske ressurser er undervisning og kursing i emner knyttet til akademisk skriving og informasjonskompetanse, spesifikke databaser og Endnote. I tillegg er veiledning av studenter og faglig ansatte en sentral del av bibliotekets oppgaver. Det er mulig å få avtalt veiledning gjennom tjenesten «Bestill en bibliotekar» på nettsiden. Man kan også få spontan veiledning

enten ved å henvende seg på kontorene til de ansatte eller i skranken. De ansatte beveger seg mye i biblioteket: De som har skrankevakt, skal i løpet av vakta ta turer gjennom biblioteket for å holde øye med aktiviteten, og dette gjør det enkelt for brukerne å ta kontakt. Det er vanlig at de ansatte stopper og småsnakker med brukere, både de som er faste i biblioteket, og nye brukere de kan ha sett på et introkurs.

Sosial deling i fagbiblioteket

Det å være student kan oppleves som ensomt og krevende (ShoT, 2014). Dersom studenten har brukt en arbeidsdag uten å klare å produsere det han eller hun forventet eller ønsket, kan det å ufarliggjøre den dårlige arbeidsdagen være med på å regulere negative emosjoner. Sosial deling er å snakke med andre mennesker om forhold i livet og dele egne emosjonelle reaksjoner (Rimé, 2007, Ringnes, 2015). Et økt behov for å være sammen med andre mennesker er naturlig for mennesker når noe går galt, eller hvis vi opplever stress (Luminet, Bouts, Delie, Manstead & Rimé, 2000). Et sosialt møte, i eller etter en studiesituasjon som har blitt opplevd som stressende for studenten, kan gi vedkommende muligheten for å regulere egne emosjoner gjennom å dele dem.

Ved siden av medstudenter er bibliotekansatte en mulig sosial partner i dette arbeidet. Et tenkt tilfelle kan være en student som reiser seg fra plassen sin og er misfornøyd med egen innsats den dagen, som er frustrert over ikke å forstå eller er full av prestasjonsangst. Da kan den som sitter i skranken ved utgangen, være akkurat den personen som trengs, og som kan gi et viktig bidrag ved å slå av en prat. Studenten kan dele frustrasjonen med bibliotekaren, og angst og misnøye kan dempes.

Episoder med sosial deling vil ofte medføre sekundær sosial deling (Christophe & Rimé, 1997). Det vil si at den bibliotekansatte som får høre en historie påvirkes emosjonelt, som vedkommende så deler videre, gjerne med andre kollegaer på biblioteket. Emosjoner er «smittsomt» (Parkinson & Manstead, 2015), og kan vandre fra student til ansatt, og videre til flere ansatte. Man kan si at studenter og ansatte er i et felles emosjonelt rom. Å dele emosjoner sosialt er også med på å styrke sosiale bånd (Rimé, 2007), det kan være mellom studenter, mellom student og bibliotekansatt eller mellom ansatte. Folk som deler personlige forhold med andre, har en tendens til å bli bedre likt, og likeledes har man en tendens til å like bedre dem man har delt

personlige forhold med (Collins, Miller & Steinberg, 1994). Når emosjoner deles sosialt i biblioteket, kan man altså snakke om kjedereaksjoner: Sosiale relasjoner styrkes eller dannes, og til sammen skapes et emosjonelt klima i biblioteket som kan være støttende for studentene og meningsfull for de ansatte (Rimé, 2007).

«Samme hvor mye det regner i Bergen, her inne skinner alltid solen»: resultater fra en brukerundersøkelse

Formålet med undersøkelsen som ble gjennomført våren 2015, var å kartlegge hvordan brukerne oppfattet biblioteket. Alle som kom inn på eller allerede oppholdt seg på biblioteket ved tre ulike tidspunkt i løpet av den andre tirsdagen i mars, ble spurt om å delta i undersøkelsen. Totalt deltok 78 respondenter. Flere respondenter tok i bruk undersøkelsen som en mulighet til å gi en utvidet tilbakemelding til biblioteket, både gjennom kommentarer på skjemaet og verbalt. Noen tilbakemeldinger var svært hyggelige; en bruker leverte skjemaet med kommentaren «Samme hvor mye det regner i Bergen, her inne skinner alltid solen». Svarskjemaene skulle legges i to godt merkede esker som sto plassert i biblioteket, men mange ønsket heller å levere dem sammen med en kommentar i skranken. Flere pekte på hvor kjekt de syntes det var å bli spurt om sin opplevelse av biblioteket, at deres mening betydde noe.

Vi har brukt dataene til å belyse bibliotek og emosjoner, men det er viktig å være klar over at opplysningene i utgangspunktet ikke ble samlet inn for å benyttes til dette formålet. Det opprinnelige formålet var å få kunnskap om hvordan brukerne oppfattet biblioteket, og da særlig innspill til hvordan UBBSV kunne forbedre tilbudet til brukerne. Vi kjenner ikke andre karakteristika ved respondentene enn at de var på biblioteket da undersøkelsen foregikk, og at de var villige til å delta. Undersøkelsen gir heller ikke mulighet til å avdekke de faktiske intensjonene eller holdningene som ligger bak at respondentene besøkte UBBSV denne dagen. Men, i tråd med Woodruff og Gardial (1996), legger vi til grunn at positive attributter reflekterer et positivt forhold mellom forventning og opplevelse.

Undersøkelsen ble gjennomført ved at respondentene via et spørreskjema ble bedt om å beskrive biblioteket med tre selvvalgte ord (attributter), på norsk eller engelsk. Determinante attributter er særlig brukt i markedsføringsfag,

som ledd i å identifisere og isolere egenskaper ved et objekt som gjør at det blir valgt fremfor andre mulige alternativer. Dette kan gjøres via direkte eller indirekte spørsmål, eksperimenter eller empirisk observasjon. Vårt datamateriale ble samlet inn via direkte spørsmål om hva respondenten mente var de tre viktigste attributtene ved UBBSV, og vårt utvalg kan beskrives som tilfeldig og strategisk (Grønmo, 2004).

Brukerundersøkelsen var avgrenset til dem som allerede hadde valgt å oppsøke biblioteket. Dette valget kan forstås innenfor en ramme av motiverte handlinger, men slik undersøkelsen var utformet, har vi ingen mulighet til å si noe om konkret motivasjon for å gjøre dette. Det vi imidlertid kan si, er at denne motivasjonen førte til at respondentene valgte å oppsøke UBBSV fremfor andre alternativer.

Gjennom brukerundersøkelsen ble det klart at både de ansatte ved UBBSV og de materielle strukturene er viktige når brukerne skal karakterisere biblioteket. At menneskelige ressurser i form av ansatte står sentralt når brukerne beskriver biblioteket, tolker vi slik at et fagbibliotek faktisk forventes å handle om relasjoner i tillegg til fysiske fasiliteter.

Da vi analyserte svarene fra brukerundersøkelsen, fant vi at 126 attributter er relatert til de immaterielle ressursene (de ansatte) og 106 til de materielle. Det som tradisjonelt oppfattes som «innlysende viktig» i et bibliotek, at det er bra utvalg av litteratur, er til sammenligning bare nevnt 8 ganger. Over 80 prosent av svarene (attributtene) var positive, og helt på topp kom omtale av de ansatte som hjelpsomme, hyggelige, vennlige og snille.

At alt negativt var knyttet til det materielle, var overraskende. Hva brukerne klaget over, var imidlertid ikke overraskende. Det var særlig luftkvaliteten, toalettene og mangelen på spise-/pauserom som ble trukket frem som negative forhold, noe som stemte godt med det man kunne forvente ut fra hva brukerne pleide klage på eller ta opp med de ansatte.

Samtidig var ikke bildet helsvart når det gjaldt opplevelsen av biblioteklokale: Om lag en tredjedel av de positive tilbakemeldingene knyttet seg til de materielle forholdene. Det var også motstridende svar i materialet; det noen opplevde som særlig negativt, var positivt for andre. For eksempel fant vi at en del sa at det var stille i biblioteket, og at dette var positivt – mens andre sa at det er bra at det «ikke [er] hysj-hysj», og at småsnakk var ok. Antallet plasser med stasjonære PC-er var tilsvarende både et positivt og et negativt trekk ved biblioteket.

Dette illustrerer det åpenbare, nemlig at mennesker oppfatter de samme omgivelsene ulikt.

Når vi analyserer de attributtene som er overveiende positive, og ser dem opp mot de negativt ladede, finner vi at av de 45 negativt ladede attributtene er majoriteten knyttet til eksistensbehov, og til dels til relasjonsbehov (Alderfer, 1969). Av de positive attributtene er derimot mange knyttet til at UBBSV har tilrettelagt for personlig utvikling (Alderfer, 1969). For det første peker dette mot at studentene forventer å kunne få dekket flere behov enn de som er på de høyere nivåene til Alderfer eller Maslow, og av den grunn etterlyses disse fordi det er en dissonans mellom forventet og opplevd behovstilfredsstillelse. For det andre viser det at biblioteket primært tilrettelegger for de «høye» behovsnivåene og mindre for å dekke sult. Muligens glemmes det lett at det er vanskelig å konsentrere seg om å studere hvis en er sulten, eller hvis en føler seg alene i verden når det er lagt opp til at man sitter og leser uten sosiale pauser, eller uten at rommene er lagt til rette for at man kan bli kjent med nye mennesker. Det er som om studentene vil ha alt på ett sted.

Til sist kan vi se nærmere på de attributtene som har vært dominerende, det vil si som har vært nevnt av flest informanter. Et attributt som er nevnt av mange, er at lokalene er rene og ryddige (14), og også stille og rolige (14). Helt på topp er positiv omtale av de ansatte i biblioteket, som hyggelige, koselige og vennlige (13). Mange nevner hjelpsomhet, også knyttet til de ansatte (20). En forståelse av fagbiblioteket som en emosjonell arena kan utfordre tradisjonelle oppfatninger av bibliotekarrollen.

Bibliotekansatte som emosjonelle arbeidere

Som nevnt innledningsvis er forskning på bibliotek og emosjoner relativt nytt, mens forskning på emosjonelt arbeid har en lengre historie. Arlie Hochschilds klassiske studie av «emotional labor» blant flyansatte fra 1983 har senere utløst slike studier blant en rekke yrkesgrupper.

Forskning på personalet i bibliotek har handlet om emosjonelt arbeid knyttet til undervisning og veiledning (Julien & Genuis, 2009), og bibliotekansattes behov for støtte i tilknytning til utøvelse av emosjonelt arbeid (Peng, 2015). Miriam L. Matteson og medforskere har vært opptatt av emosjonelt arbeid i bibliotek, og emosjonsregulering som tema for videre forskning (Matteson,

M.L. & Miller, S.S. , 2012; Matteson & Miller, 2013; Matteson, M.L., Chittock, S. & Mease, D. ,2015).

Shuler og Morgan (2013) har undersøkt emosjonelt arbeid i fag- og forskningsbibliotek. Det sentrale spørsmålet i studien til Shuler og Morgan var hvordan referansebibliotekarer utfører sitt emosjonelle arbeid. Studien tar utgangspunkt i at begrepet emosjonelt arbeid betegner det bibliotekansatte må gjøre i sitt arbeid. Det er ansikt-til-ansikt-kontakt eller stemme-kontakt med den andre, og det forventes at bibliotekaren produserer en emosjonell tilstand i den andre. De bibliotekansatte blir i liten grad kontrollert når det gjelder *hvordan* de utfører kontakten med brukerne. I stedet disiplinierer de bibliotekansatte sine egne emosjoner som sinne, kjedsomhet, frykt og frustrasjon.

Krav til effektivitet kan skape dilemmaer i skranken på biblioteket. Innenfor en kundedrevet logikk om forventninger til servicekvalitet og kundetilfredshet må den ansatte velge hvor mye tid vedkommende skal bruke på den enkelte brukeren som står der, når det samtidig er kø (Forseth, 2010).

Hvordan dette løses, vil i stor grad avhenge av hva den enkelte ansatte opplever som naturlig, ønskelig og mulig. Amble identifiserer tre hovedtyper av strategier (2010): *Dirigenten* vil oppleve jobbtilfredshet og en arbeidssituasjon preget av autonomi, mens *entusiasten* står i fare for utbrenthet. *Surfer'n* involverer lite emosjoner, men tenderer til kynisme, kos med misnøye og etterrasjonalisering. Surferne redder sine egne emosjoner ved å sende problemer videre, men skaper negativ stemning rundt seg selv.

Slike strategier for å håndtere emosjonelt arbeid kan tematiseres på ulike måter. Et skille går mellom *surface acting* – at en spiller en emosjon, og *deep acting*, som er å jobbe mot å faktisk føle det som er forventet og ønsket i jobben.

Deep acting er å prøve og faktisk føle og erfare brukerens emosjoner gjennom atferd og tankeaktivitet. Resultatet er ofte vinn–vinn: økt jobbtilfredshet og mer fornøyde brukere. Et slikt arbeid med emosjoner kan være positivt for den ansatte selv, for organisasjonen og for brukerne.

Dette kan stå i kontrast til *surface acting*, som er å «fake» emosjonene sine – man later som, og aksepterer at det ikke er samsvar mellom det man føler, og det man uttrykker. En slik mangel på samsvar betegnes gjerne som «emosjonell dissonans». Humphrey, Ashforth & Diefendorff (2015) peker på at det er krevende når man hele tiden må være bevisst og sjekke med seg selv om man leverer og har det rette emosjonssuttrykket i møtet med brukeren, og passe på

at ikke det ekte emosjonsuttrykket bryter for mye igjennom. Slik oppførsel kan lede til at man ikke føler seg autentisk. Det er en form for lyving, og bidrar til at man blir fremmedgjort i jobben.

Emosjonelt arbeid er for mange også knyttet til identitet. Hvis man identifiserer seg med jobben, er omkostningene ved emosjonelt arbeid lavere. Det emosjonelle klimaet på arbeidsplassen er også viktig for å kunne uttrykke positive emosjoner overfor kundene og hverandre. Hvis man er generelt fornøyd med jobben, vil behovet for å smile falskt være mindre nødvendig.

Shuler og Morgan (2013) drøfter hvordan referansebibliotekarene i sitt utvalg mestrer kravene i det emosjonelle arbeidet som veiledere. De finner at strategiene kan systematiseres i to hovedkategorier:

Strategier brukt i selve situasjonen med interaksjon. Her kan en velge å gi alt ved å fokusere på selve problemet og ignorere brukerens emosjonelle status. De emosjonelle vanskene kan løse seg hvis svaret blir funnet, og har slik en rasjonell løsning. En annen strategi er å definere den frustrerte kundens problemer utenfor den gitte situasjonen, og distansere problemet fra seg selv. Man kan også velge å gi uttrykk for at man forstår at sider ved biblioteksopplevelsen er frustrerende og vanskelig, og være empatisk med brukerens opplevelse. En siste utvei kan være å bruke autoritet til å avslutte interaksjonen, og ikke utføre mer emosjonelt arbeid. Men å avslutte en interaksjon på en streng måte er ikke nødvendigvis enkelt, slik en informant i Shuler og Morgans studie sier: «Du føler deg dårlig i halvannen dag til. Det er veldig traumatisk for meg» (Shuler & Morgan, s. 129).

Strategier brukt utenfor interaksjonen. Å luften ut frustrasjon, å blåse ut når kunden ikke kan høre det, er en vanlig strategi. Man deler historier med kollegaer og kan ideelt sett le av det hele i ettertid. En annen strategi er en mental eller fysisk pause. Man kan for eksempel gå en tur ut eller: «søke på internett etter noe som ikke er arbeidsrelatert» (Shuler & Morgan, s. 129).

Oppsummert fant Shuler & Morgan (2013) at det forventes at bibliotekarer utfører emosjonelt arbeid, men at de ikke nødvendigvis har fått opplæring i hvordan dette skal utføres. I tillegg opplever bibliotekarene ikke alltid at det verdsettes at de utfører et slikt arbeid. Dette er i tråd med en studie fra Taiwan, som peker på at i bibliotekarutdanninger har teknisk ekspertise stått sentralt og dominert utdanningen, og at manglende oppmerksomhet rundt hvordan bibliotekarer skal håndtere negative emosjoner, påvirker hele bibliotekorganisasjonen (Chen Su-May, 2010). Også andre studier understøtter dette. Stephens

hevder i artikkelen «Essential Soft Skills» at informasjonsarbeidere må læres opp til å bli emosjonelt intelligente (Stephens, 2013). Han trekker spesielt frem empatisk lytting som en viktig kompetanse blant bibliotekansatte.

Forestillinger om bibliotek og bibliotekansatte

På bakgrunn av drøftingen så langt tar vi utgangspunkt i at et godt emosjonelt klima i et bibliotek avhenger av at brukerne opplever at det er uproblematisk å dele relevant emosjonell informasjon, for eksempel problemer med å mestre studiehverdagen. Hvordan brukerne oppfatter de ansatte er viktig for å få til et slikt klima der deling av emosjoner er naturlig.

I en diskusjon av oppfattelsen av og forventninger til rollen som fagbibliotekar peker Delaney og Bates på hvor viktig det er å kommunisere til studentene hva en bibliotekar er og gjør. Studier viser at studentenes oppfatninger av de bibliotekansatte ikke har endret seg selv om bibliotekressursene og utnyttelsen av bibliotekrommet har endret seg (2015, s. 34). På tross av store endringer i teknologi, organisering og arbeidsform på fagbibliotekene kan det fremdeles virke som om boka, stillheten og det trykte ordet ses på som bibliotekets fremste kjennetegn (Gwyer, 2015, s. 281). Mange brukere kan dermed gå glipp av vesentlige deler av det bibliotekene faktisk kan tilby. Forventninger og forestillinger om hva og hvem man møter i biblioteket, er altså viktige for å kunne forstå og påvirke brukernes oppfatning av biblioteket.

For 30 år siden hevdet Mellon i sin studie av bibliotekangst at lite forskning var gjort knyttet til det man kan kalle bibliotekarers utstråling – «about being warm, friendly, and approachable» (1986, s. 164). Derimot eksisterte det relativt mye forskning knyttet til negative stereotypier og oppfatninger av bibliotekarere (se for eksempel Newmyer (1976) for en oversikt over deler av denne). Senere har blant andre Seale (2008), White (2012) og Pagowsky og DeFrain (2014) grepet fatt i stereotypiene knyttet til bibliotekarstanden, og drøftet om disse er en del av problemet med å få god kontakt med eksisterende og, ikke minst, potensielle brukere. Dette er ikke en ny forklaringsvariabel – for 150 år siden var den dominerende oppfatningen at en bibliotekar var «grim, grouchy, eccentric, and male» (Newmyer, 1976, s. 44).

Med utgangspunkt i læringspsykologiens konklusjon om at gode lærere oppfattes som (empatisk) varme, viser Pagowsky og DeFrain i en oversiktsartikkel fra 2014 hvordan stereotypier av bibliotekarere som kalde – «uptight,

meticulous, introverted» – og dertil middelaldrende og kvinner (s. 2) fremdeles kan påvirke bibliotekets mulighetsrom. Forfatterne hevder for øvrig at dette langt på vei er deweyklassifiseringens far, Melville Deweys skyld. For å nå målet om et effektivt og veldrevet bibliotek ble løsningen for Dewey å ansette underdanige og uselvstendige peppermøer (Pagowsky og DeFrain, 2014, Newmyer 1976, s. 48).

Man kan også kaste et blikk på hvordan populærkulturen fremstiller bibliotekarere (se for eksempel Seale, 2008 og White, 2012). White hevder at noe av forklaringen på våre oppfatninger om bibliotekarere ligger i at de ofte fremstilles nærmest som en egen rase i populærkulturen. De kan være skremmende kompetente, som i filmene om Harry Potter og *The Librarian*, eller bare skremmende, som i filmen *The Ghostbusters* (WSU 2016). Andre igjen er så distanserte og introverte at selv Bruce Willis må riste spesielt hardt i dem når han (som rollefiguren John McClane) trenger hjelp fra «even the damned librarians» for å redde verden i filmen *Die Hard in New York*.

Bibliotekarene er imidlertid ikke hele forklaringen på hvordan bibliotek oppfattes, slik vi fant i dataene fra brukerundersøkelsen ved UBBSV-biblioteket. Uansett hvilket faglig perspektiv de ansatte analyseres innenfor, så vil også de fysiske strukturene og arkitekturen være viktige variabler (Bostick & DeMont, 1992; Onwuegbuzie, Jiao & Bostick, 2004). Biblioteket som fysisk rom omtales ellers i et eget kapittel i denne antologien.

The contact with the library. It means so much to me: emosjonelt arbeid i UBBSV-biblioteket

Hvordan kan så fagbiblioteket legge til rette for emosjonsregulering hos bibliotekbrukerne? Og hvordan kan bibliotekansatte utføre emosjonelt arbeid? Her vil vi komme med eksempler fra hverdagen ved UBBSV-biblioteket. Her er en beretning fra de ansatte ved UBBSV-biblioteket:

En student kom ved semesterstart og spurte om biblioteket hadde plaster, nye sko hadde blitt våte i Bergensregnet og krympet da de tørket. De gnagde så forferdelig at studenten ikke klarte å konsentrere seg om å lese. På et introduksjonskurs for nye masterstudenter ble dette brukt som et eksempel på hvordan en arbeidsdag i biblioteket kan være, med alt fra veiledning av ph.d.-kandidater til å hente plaster – for å understreke at de kan spørre om alt.

Å dele ut plaster kan ikke sies å være i kjernen av bibliotekets virkefelt. Men at denne studenten fikk plaster, var i dette tilfellet helt avgjørende for at vedkommende skulle kunne bruke biblioteket i tradisjonell forstand. Det fungerte emosjonsregulerende. Den ansatte som skal respondere på slike henvendelser, trer rett inn i emosjonelt arbeid; behovet for hjelp til å regulere ned negative emosjoner er åpenbart. Samtidig går det utover de tradisjonelle rammene for biblioteket, og avvising hadde vært legitimt. Det at UBBSV-biblioteket velger å ta imot «alt» som kommer, gjør trolig biblioteket åpnere mer generelt, slik at terskelen for eksempel til å spørre om hjelp til å søke litteratur blir lavere.

Mest påvirket i positiv retning kan vi kanskje tenke oss at de som i utgangspunktet har bibliotekangst, blir av den åpne holdningen. Det kan motvirke at disse studentene, som kan oppleve negative emosjoner ved biblioteket i seg selv, ikke våger ta kontakt for å spørre om hjelp dersom de ikke finner det de trenger. Hvis dette skjer, brukes ikke de ressursene fagbiblioteket kan tilby.

Utvexlingsstudenter har ofte ekstra behov for støtte. For noen av disse, som er langt hjemmefra, kan bibliotekansatte være det nærmeste de kommer «signifikante andre» representert ansikt-til-ansikt, i alle fall i perioder. Disse studentene er ofte flittige bibliotekbrukere, som gir uttrykk for at biblioteket er arbeidsdagens primære holdepunkt. Trolig kjenner studentene etter hvert bibliotekpersonalet bedre enn de kjenner foreleserne, for de møter dem og snakker med dem daglig. På UBBSV kommer ofte internasjonale studenter innom skranken og hilser om morgenen, og sier «ha det» når de går om kvelden. Det åpner for en ordveksling på hvordan arbeidsdagen har vært, noe som kan ufarliggjøre en dårlig arbeidsdag innimellom. Samtidig skaper det også en arena med muligheter for å tilby veiledning og hjelp. Når perioden i Norge er slutt, synes det for mange internasjonale studenter viktig å markere takknemlighet, stadfeste relasjoner – som inkluderer ønske om å beholde relasjonene ved å invitere til Facebook-kontakt – og dokumentere kontakten gjennom bilder.

Da en student skulle reise hjem, fikk flere ansatte i biblioteket avskjedsgaver fra hjemlandet hans med takk og håndtrykk, og han tok en rekke bilder av seg selv sammen med hver av de ansatte. Etter noen måneder fikk han nytt stipend til Norge og stilte plutselig en morgen på biblioteket igjen, tydelig spent på om de ansatte fremdeles husket ham. Gjensynsgleden var stor på begge sider.

En annen student skulle reise hjem etter om lag seks måneder i Norge. Han var svært selvgående i studiene, kontakten med biblioteket besto i at han hilste i skranka når han kom og gikk, og ellers noen få, korte samtaler om vær og vind. Da han kom og fortalte at han skulle reise, spurte vi hva som kom til å bli den største overgangen når han kom hjem. Svaret var ‘The contact with the library. It means so much to me’.

Det er altså viktig ikke å undervurdere eller glemme studenters behov for tilknytning og trygghet. Å ta imot deres impulser kan åpne for sosial deling og videre for bruk av ressursene i biblioteket. Som vi har drøftet tidligere, bør en bevissthet om dette påvirke de valgene de bibliotekansatte tar med henblikk på hvordan de forstår og utformer sin yrkesrolle.

Er det så noen grense for hva fagbiblioteket kan eller bør gjøre? Man kan hevde at noen av virkemidlene UBBSV har tatt i bruk for å understreke tilgjengelighet langt overskrider en tradisjonell forståelse av både bibliotekets og universitetsbibliotekarens rolle. Det å bruke eksempler på aktuelle, ikke-faglige spørsmål i undervisningen er et pedagogisk virkemiddel mange nok vil se verdien av. Det å stå i skranken i brudekjole (UBBSV har en egen voluminøs 80-talls brudekjole) eller med parykk (biblioteket har et utvalg av disse) for å forsøke å lette på stresset i eksamensperiodene, kan imidlertid virke både utfordrende og provoserende med hensyn til seriøsitet. Men UBBSV er ikke alene om å bruke utradisjonelle midler. Ulike leker og spill presentert som «Stressbusters» (Newton, 2011), «Doggy day» med besøk av valper og andre dyr, og «gjett antall sukkertøy»- og stavekonkurranser i skranken er eksempler på tiltak andre fagbibliotek har brukt. Utfordringen blir å skape en balanse mellom det sosiale og det faglige, en balanse som må være dynamisk og kontekstuell, basert på evaluering av ulike konkrete tiltak.

Den fysiske utformingen av bibliotekene er viktig (se også Andersons og Fagerlids kapitler). Med bakgrunn i en gjennomgang av teorien knyttet til «library as place» hevder Kim (2016) at en stadig økende digitalisering av bibliotekressursene ikke har redusert betydningen av de fysiske strukturene, snarere tvert imot:

User perception of the library environment has implications for the effective design of library space. However, there has been limited empirical research on the factors underlying user perception of academic library as place. It is crucial to understand how academic libraries as places can support users' diverse needs, and exert positive impacts on their experiences in libraries. (Kim, 2016, s. 509)

Bedwell og Banks (2013) poengterer tilsvarende hvor viktig det er å ha kjennskap til hvordan studentene bruker biblioteket, når de fysiske strukturene skal planlegges, for å kunne dekke studentenes behov. Bibliotek er ofte designet som praktbygg. De er vakre – men oppleves ikke nødvendigvis som åpne og vennlige omgivelser.

Etter vårt syn bør fysiske omgivelser i et bibliotek ønske brukerne velkommen, med tanke på å legge til rette for emosjonell deling og emosjonelt arbeid. En skranke der folk kommer og går, kan være et eksempel på en slik fysisk tilrettelegging. Som nevnt kan det oppleves som overveldende og vanskelig å finne frem i et bibliotek for nye brukere, men hvordan de ansatte utnytter den fysiske utformingen, kan bidra til å redusere potensielt fremmedgjørende strukturer. Utforming av skrankeområdet kan være viktig. Ved UBBSV har plasseringen av skranke og søke-PC-er vært viktig for å sikre tett kontakt med brukerne, men det er allikevel viktig at de ansatte er aktive.

Skranken er plassert i en ende av lokalet, i første etasje rett ved inngangen. Dette gjør at de ansatte er relativt langt unna arbeidsplassene, men samtidig tett ved der brukerne kommer inn og går ut. Søke-PC-er og utlåns- og returautomat er plassert rett ved skranken, slik at de ansatte lett kan holde øye med brukerne. At en aktivt oppsøkende tilnærming har effekt, kan et eksempel vise:

En student sto foran søke-PC-en og så helt oppgitt ut – men tok ikke initiativ til å be om hjelp. Da hun ble spurt om hun ønsket hjelp med å søke, sa hun at hun ville gi opp hele studiene og slutte. Hun opplever at hun er fullstendig mislykka, skjønner ikke hva de andre snakker om i pausene på forelesningene, og synes mye av den engelskspråklige litteraturen er vanskelig tilgjengelig. Hun fikk hjelp til å søke etter norske fagressurser, og kom litt på gli til ikke å gi helt opp. Etter en stund kom hun tilbake og sa takk for den litteraturen hun fikk hjelp til å finne, 'dette var jo derfor jeg valgte dette studiet fordi det er så interessant'.

Denne historien er nok ikke unik for UBBSV, dette skjer ofte og overalt på fagbibliotek. Og allerede i 1999 pekte Egeland et al. på at «personalet må ha et våkent øye med hva som foregår i bibliotekrommet, og [...] selv ta kontakt med brukerne for å høre om de trenger hjelp» (1999, s. 27). Poenget vårt er likevel å understreke og illustrere at de fysiske strukturene er viktige i tilknytning til vårt hovedtema, som er biblioteket som en emosjonell og sosial arena.

Brukerundersøkelsen ved UBBSV peker på at en bevisst strategi med hjelpsomhet og vennlighet i sentrum synes å gi resultater. I dette blir en utvidet

forståelse av bibliotekarenes rolle sentralt. Som gjennomgangen ovenfor viser, er det imidlertid utfordringer knyttet til hvordan den enkelte håndterer kravene til emosjonelt arbeid. Bibliotekaren må gjøre seg tilgjengelig som noe mer enn en ekspert, og dermed utforme en rolle som kan overskride en tradisjonell oppfatning av bibliotekpersonen – og av fagbiblioteket. Dette er i tråd med internasjonale trender. Reynolds og Rabschut (2011, s. 360) hevder at fagbibliotek i økende grad utvider ansvarsfeltet «beyond purely academic pursuits» til også å omhandle studentenes fysiske, psykiske og åndelige behov.

Avslutning

Det empiriske materialet vi har brukt, hentet fra UBBSV-biblioteket ved Universitetet i Bergen, kan slik vi ser det, belyse tematikk som er relevant også i andre fag- og forskningsbibliotek. Samtidig vil det alltid være unike, kontekstuelle forhold på ulike områder, slik som et spesielt dedikert personale, spesielt krevende brukere eller et særegent emosjonelt klima. Et emosjonelt klima kan for eksempel være preget av depresjon, frykt eller åpenhet (Ashkanasy, 2015).

Vi har her tematisert og vist eksempler på biblioteket som en arena der positiv samhandling og relasjoner mellom bibliotekansatte og studenter kan bane vei for at de deler emosjoner, og at de til sammen skaper et emosjonelt klima der god sosial samhandling er det normale. UBBSV synes som et bibliotek som langt på vei har et klima der dette kan skje. Brukerundersøkelsen ved UBBSV tyder på et klima med åpenhet og vennlighet, til tross for at biblioteklokalet mangler en del elementer, som sosiale rom og spisemuligheter.

Det er flere måter å nærme seg hvilken rolle biblioteket kan ha i brukernes liv, på, og hva som kan tematiseres når det gjelder åpenhet i bibliotek. Vi har ønsket å drøfte dette teoretisk og empirisk, med utgangspunkt i emosjoner i bibliotek. Det er som nevnt innledningsvis forsket lite på emosjoner i bibliotek, men vi ser at dette er et tema som er på vei inn i bibliotekforskningen. Vi mener at man kan hente innspill fra forskning på emosjoner i organisasjoner og arbeidsliv, i tillegg til studier som fokuserer på bibliotek og bibliotekansatte spesielt.

I dette kapitlet har vi vist hvordan bibliotekansatte som utøvere av emosjonelt arbeid potensielt kan oppleves som trygge personer for studentene, og at studentenes ulike emosjoner kan komme til uttrykk og bearbeides i møtet med

de bibliotekansatte. Kunnskap om brukernes behov og hvordan biblioteket kan bidra til å fremme positive emosjoner og dempe negative emosjoner hos brukerne, er viktig, bør inkluderes i fremtidens kvalitetsundersøkelser og utdanning av bibliotekansatte, og bør danne grunnlag for kompetanseheving i bibliotek. Å utøve emosjonelt arbeid krever ikke dyptgående relasjoner som blir private. Vår påstand er at å dele emosjoner skaper profesjonelle relasjoner som styrker fagbiblioteks rolle som en viktig bidragsyter i bibliotekbrukerens liv.

Referanser

- Aabø, S., Audunson, R. & Vårheim, A. (2010). How do public libraries function as meeting places? *Library & Information Science Research*, 32(1), 16–26.
- Alderfer, C.P. (1969). An empirical test of a new theory of human needs. *Organizational Behavior and Human Performance*, 4(2), 142–175. doi: 10.1016/0030-5073(69)90004-X
- Amble, N. (2010). Når smilet er arbeid – om rytme og bærekraft i arbeid med mennesker. *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 12(3), 40–56.
- Ashkanasy, N.M. (2015). Emotions and work (s. 507–512). Association of Research Libraries (2015). *LibQual 2015 Survey*. http://www.libqual.org/documents/LibQual/publications/ARL_Notebook_2015.pdf
- Bedwell, L. & Banks, C. (2013). Seeing Through the Eyes of Students: Participant Observation in an Academic Library. *Partnership : the Canadian Journal of Library and Information Practice and Research*, 8(1), 1–17.
- Bostick, S. & DeMont, R. (1992). The development and validation of the Library Anxiety Scale: ProQuest Dissertations Publishing.
- Bryant, J., Matthews, G. & Walton, G. (2009). Academic libraries and social and learning space: A case study of Loughborough University Library, UK. *Journal of Librarianship and Information Science*, 41(1), 7–18.
- Chen Su-May, S. (2010). An empirical study of public service librarians' perceptions and causes of negative emotions in Taiwan's public libraries. *Journal of Library and Information Studies*, 8(1), 59–96.
- Christophe, V. & Rimé, B. (1997). Exposure to the social sharing of emotion: Emotional impact, listener responses and secondary social sharing. *European Journal of Social Psychology*, 27(1), 37–54. doi: 10.1002/(SICI)1099-0992(199701)27:1<37::AID-EJSP806>3.0.CO;2-1
- Collins, N.L., Miller, L.C. & Steinberg, R.J. (1994). Self-Disclosure and Liking: A Meta-Analytic Review. *Psychological Bulletin*, 116(3), 457–475. doi: 10.1037/0033-2909.116.3.457
- Delaney, G. & Bates, J. (2015). Envisioning the Academic Library: A Reflection on Roles, Relevancy and Relationships. *New Review of Academic Librarianship*, 21(1), 30–51. doi: 10.1080/13614533.2014.911194

- Egeland, L., Karlstrøm, N. & Raaum, G. (1999) Det automatiserte utdanningsbiblioteket: veiledning og service. Skrifter fra RBT/Riksbibliotekjentesten (trykt utg.) nr 99, Oslo.
- Egeland, L. (2016) Innspill til stortingsmelding om kvalitet i høyere utdanning. (Hørings svar fra Lars Egeland, Læringssenter og bibliotek, Høgskolen i Oslo og Akershus). <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/innspill-til-stortingsmelding-om-kvalitet-i-hoyere-utdanning/id2476318/>
- Forseth, U. (2010). Ambivalenser i frontlinjearbeid. *Tidsskrift for arbeidsliv*, 12(3), 9–24.
- Glaser-Zikuda, M., Fuss, S., Laukenmann, M., Metz, K. & Randler, C. (2005). Promoting students' emotions and achievement-instructional design and evaluation of the ECOLE-approach. *Learning and Instruction*, 15(5), 481–495. doi: 10.1016/j.learninstruc.2005.07.013
- Gross, J.J. (1998). The emerging field of emotion regulation: an integrative review. *Review of General Psychology*, 2(3), 271–299.
- Grønmo, S. (2004). *Samfunnsvitenskapelige metoder* (Vol. 1). Bergen: Fagbokforlaget.
- Gwyer, R. (2015). Identifying and Exploring Future Trends Impacting on Academic Libraries: A Mixed Methodology Using Journal Content Analysis, Focus Groups, and Trend Reports. *New Review of Academic Librarianship*, 21(3), 269–285. doi: 10.1080/13614533.2015.1026452
- Hochschild, A.R. (1983). *The managed heart : commercialization of human feeling*. Berkeley: University of California Press.
- Humphrey, R.H., Ashforth, B.E. & Diefendorff, J.M. (2015). The bright side of emotional labor. *Journal of Organizational Behavior*, 36(6), 749–769. doi: 10.1002/job.2019
- Julien, H. & Genuis, S.K. (2009). Emotional labour in librarians' instructional work. *Journal of Documentation*, 65(6), 926–937. doi: 10.1108/00220410910998924
- Kim, J.-A. (2016). Dimensions of User Perception of Academic Library as Place. *The Journal of Academic Librarianship*, 42(5), 509–514. doi: 10.1016/j.acalib.2016.06.013
- Koole, S.L. (2009). The psychology of emotion regulation: An integrative review. *Cognition and Emotion*, 23(1), 4–41.
- Lee, S.W. (2011). *An exploratory case study of library anxiety and basic skills English students in a California community college district*. Doktorgradsavhandling. Los Angeles: University of California Los Angeles.
- Lopatovska, I. & Arapakis, I. (2011). Theories, methods and current research on emotions in library and information science, information retrieval and human-computer interaction. *Information Processing & Management*, 47(4), 575–592. doi: 10.1016/j.ipm.2010.09.001
- Luminet, O., Bouts, P., Delie, F., Manstead, A.S.R. & Rimé, B. (2000). Social sharing of emotion following exposure to a negatively valenced situation. *Cognition & Emotion*, 14(5), 661–688. doi: 10.1080/02699930050117666
- Matteson, M.L., Chittock, S. & Mease, D. (2015). In their own words: stories of emotional labor from the library workforce. *The Library Quarterly*, 85(1), 85–105. doi: 10.1086/679027

- Matteson, M.L. & Miller, S.S. (2012). Emotional labor in librarianship: a research agenda. *Library and Information Science Research*, 34(3), 176–183. doi: 10.1016/j.lisr.2012.02.003
- Matteson, M.L. & Miller, S.S. (2013). A study of emotional labor in librarianship. *Library & Information Science Research*, 35(1), 54–62. doi: 10.1016/j.lisr.2012.07.005
- Mellon, C.A. (1986). Library Anxiety: A Grounded Theory and Its Development. *College and Research Libraries*, 47(2), 160–165.
- Newmyer, J. (1976). The image problem of the librarian: femininity and social control. *The Journal of Library History (1974–1987)*, 11(1), 44–67.
- Newton, D. (2011). Releasing Steam: Stressbusters to Market the Library as Place. *Public Services Quarterly*, 7(3–4), 169–172.
- Onwuegbuzie, A.J., Jiao, Q.G. & Bostick, S.L. (2004). *Library anxiety: theory, research, and applications* (Vol. no. 1). Lanham, Md: Scarecrow Press.
- Pagowsky, N. & DeFrain, E. (2014). Ice Ice Baby: Are Librarian Stereotypes Freezing Us out of Instruction? *In the Library with the Lead Pipe*. University of Arizona, USA. <http://hdl.handle.net/10150/552910>
- Parkinson, B. & Manstead, A.S. (2015). Current emotion research in social psychology: Thinking about emotions and other people. *Emotion Review*, 7(4), 371–380.
- Pekrun, R., Goetz, T., Titz, W. & Perry, R.P. (2002). Academic emotions in students' self-regulated learning and achievement: a program of qualitative and quantitative research. *Educational Psychologist*, 37(2), 91–105. doi: 10.1207/S15326985EP3702_4
- Peng, Y.P. (2015). Buffering the Negative Effects of Surface Acting: The Moderating Role of Supervisor Support in Librarianship. *Journal of Academic Librarianship*, 41(1), 37–46. doi: 10.1016/j.acalib.2014.10.009
- Reynolds, J.A. & Rabschutz, L. (2011). Studying for Exams Just Got More Relaxing – Animal-Assisted Activities at the University of Connecticut Library. *College & Undergraduate Libraries*, 18(4), 359–367. doi: 10.1080/10691316.2011.624934
- Rimé, B. (2007). The Social Sharing of Emotion as an Interface Between Individual and Collective Processes in the Construction of Emotional Climates. *Journal of Social Issues*, 63(2), 307–322. doi: 10.1111/j.1540-4560.2007.00510.x
- Ringnes, H.K. (2015). Sjelesorg og emosjonsregulering: perspektiver og strategiske ressurser i kristen sjelesorgpraksis. *Tidsskrift for sjelesorg*, 35(1), 59–77.
- Schumann-Olsen, B. (2010). Hvordan motivere elever til læring? <http://nbfskole.blogspot.no/2010/02/birgithe-schumann-olsen-skriver-til-k.html>
- Seale, M. (2008). Old maids, policeman, and social rejects: mass media representations and public perceptions of librarians. *Electronic Journal of Academic and Special Librarianship*, 9(1), 1–8.
- ShoT (2014). Studentenes helse- og trivselsundersøkelse 2014. http://www.sib.no/no/raadgivning/lykkepromille/SHoT2014_Rapport.pdf
- Shuler, S. & Morgan, N. (2013). Emotional labor in the academic library: When being friendly feels like work. *The Reference Librarian*, 54(2), 118–133. doi: 10.1080/02763877.2013.756684

- SSB (2016). Fag-og forskningsbibliotek, 2015. <https://ssb.no/kultur-og-fritid/statistikker/ffbibl/aar/2016-05-26>
- Stephens, M. (2013). Essential Soft Skills. *Library Journal*, 138(3), 39.
- Thayer, R.E., Newman, J. & McClain, T.M. (1994). Self-regulation of mood: Strategies for changing a bad mood, raising energy, and reducing tension. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(5), 910–925.
- UiB (2015). Det hjelpsme biblioteket fyller 25 år. <http://www.uib.no/ub/86951/det-hjelpsme-biblioteket-fyller-25-%C3%A5r>
- Wang, V.C.X. & Wang, V.C.X. (2014). *Encyclopedia of Information Communication Technologies and Adult Education Integration*. Hershey: IGI Global.
- White, A. (2012). *Not your ordinary librarian : debunking the popular perceptions of librarians*. Chandos information professional series. Chandos publishing, Elsevier
- Woodruff, R.B. & Gardial, S. (1996). *Know your customer: New approaches to understanding customer value and satisfaction*. John Wiley and Sons Ltd, UK.
- WSU (2016). Library Anxiety – How to Beat It: Librarians: Why are They So Scary? <http://libguides.libraries.wsu.edu/c.php?g=294250&p=1959931>

Bidragsterne

Astrid Anderson er førstebibliotekar og fagreferent ved Universitetsbiblioteket i Oslo. Hun har en doktorgrad i sosialantropologi fra UiO i 2003 og var postdoktor ved Kulturhistorisk museum fra 2003 til 2005. Anderson har gjort langvarige feltarbeid på øya Wogeo i Papua Ny-Guinea og har tidligere skrevet om temaer som slektskap, adopsjon, sted og kropp derfra. Interessen for sted har hun tatt med seg til biblioteket og forskningsprosjektet "Åpne bibliotek" hvor hun ser på hvordan studenter ved UiO tar i bruk og erfarer universitetsbiblioteket som fysisk sted. astrid.anderson@ub.uio.no

Katriina Byström er professor ved Institutt for arkiv-, bibliotek-, og informasjonsfag, Høgskolen i Oslo og Akershus (siden 2013). Hun har en doktorgrad i informasjonsvitenskap fra Universitetet i Tammerfors, Finland (1999). Byströms forskning handler primært om informasjonens rolle i arbeidsoppgaver med særlig fokus på digitale arbeidsplasser og ideen om «*peopleless offices*». Hun har forsket på ulike yrker, blant annet journalister, ansatte i kommuneadministrasjon, ingeniører, systemutviklere, og ikke minst bibliotekarer. Byström deltar i skrivende stund i prosjektet «Morgendagens veileder – bibliotekarrollen i en ny tid» som har fått utviklingsmidler fra Nasjonalbiblioteket. katriina.bystrom@hioa.no

Idunn Bøyum har siden 2013 vært ansatt som lektor ved Institutt for arkiv-, bibliotek-, og informasjonsfag, Høgskolen i Oslo og Akershus. Før det jobbet hun i 23 år i biblioteket Handelshøyskolen BI, der en av hovedoppgavene var å utvikle bibliotekets undervisnings- og veiledningstilbud rettet mot studenter og forskere. I dag jobber hun primært med undervisning innen fagene bibliotekutvikling (organisasjon og ledelse), læring (informasjonskompetanse) og har ansvar for første års praksis. Forskningen er knyttet til informasjonspraksis, informasjonskompetanse, bibliotekets veiledningsaktiviteter og møtet med brukerne (referansetjenester) i universitet- og høyskolebibliotek. idunn.boyum@hioa.no

Terje Colbjørnsen er p.t. ansatt som rådgiver i Forskerforbundet. Han har doktorgrad (2015) i medier og kommunikasjon fra Universitetet i Oslo med en avhandling om digitalisering i den norske bokbransjen. Hans forskningsinteresser er for en stor del knyttet til digitale medier, med særlig henblikk på endringer i bransjestruktur, ny teknologi og nye forretningsmodeller. Fremdeles beholder han også et bein i humaniora. Colbjørnsen har tidligere jobbet på Handelshøyskolen BI. terjeco@gmail.com

Cicilie Fagerlid er i skrivende stund førstelektor ved Sosialantropologisk Institutt, Universitetet i Oslo. Fra høsten 2017 går hun over i en stilling som postdoktor ved Institutt for arkiv-, bibliotek- og informasjonsfag ved Høgskolen i Oslo og Akershus. Hun har forsket både på folkebibliotek og forskningsbibliotek. I tillegg har hun skrevet doktoravhandling om et mangfoldig miljø av performance-poeter i Paris (2012) og hovedoppgave om britiske sørasiater i London (2001). c.m.fagerlid@sai.uio.no

Inga Lena Grønlund var førstebibliotekar og fagreferent ved Universitetsbiblioteket i Bergen fra 2012 til juni 2017, da hun begynte ved Biblioteket ved Høgskolen i Oslo og Akershus. Hun er geograf med en doktorgrad om omstillinga i Mo i Rana fra Norges Handelshøyskole (1997), og hovedfag i geografi fra Universitetet i Bergen (1988). Etter en tiårsperiode som forsker ved Senter for næringslivsforskning, SNF, var hun førsteamanuensis ved Handelshøyskolen BI frem til hun begynte ved UB. Innenfor biblioteket er hun spesielt opptatt av undervisning og veiledning. inga.gronlund@uib.no

Eystein Gullbekk er leder for undervisnings- og forskningsstøtte ved Universitetsbiblioteket i Oslo. Gullbekk har tidligere vært fagreferent i en rekke fag og undervist og veiledet studenter på alle nivåer. Han har ledet det skandinaviske prosjektet "Information management for knowledge creation" for utvikling av undervisning og forskerstøtte til ph.d.-studenter. Prosjektet mottok utviklingsmidler fra Nasjonalbiblioteket og resulterte i veiledningsressursen PhD on Track (phdontrack.net). Gullbekk har publisert arbeider om informasjonskompetanse, tverrfaglighet, og ph.d-studenters informasjonspraksiser. Han gjør sitt doktorgradsarbeid ved Institutt for arkiv-, bibliotek-, og informasjonsfag, Høgskolen i Oslo og Akershus. Hans forskning er knyttet til vitenskaps sosiologi, informasjonspraksiser,

informasjonskompetanse og vitenskapelig kommunikasjon i tverrfaglige felt. eystein.gullbekk@ub.uio.no

Håkon Larsen er forsker ved Institutt for arkiv-, bibliotek-, og informasjonsfag, Høgskolen i Oslo og Akershus. Han har en doktorgrad i sosiologi fra Universitetet i Oslo (2011). Larsen har skrevet en rekke artikler og bøker om offentlighet, kulturorganisasjoner og kultursosiologi. Hans siste bøker er *Performing Legitimacy: Studies in High Culture and the Public Sphere* (Palgrave Macmillan, 2016) og *Institutional Change in the Public Sphere: Views on the Nordic Model* (samredigert med Fredrik Engelstad, Jon Rogstad og Kari Steen-Johnsen, De Gruyter Open, 2017). hakon.larsen@hioa.no

Hege Kristin Ringnes er universitetsbibliotekar og fagreferent i psykologi ved Universitetsbiblioteket i Oslo. Hun er også ph.d.-student ved Det teologiske Menighetsfakultet, hvor hun arbeider med en doktorgrad i religionspsykologi om religion og emosjonsregulerende funksjoner, med fokus på Jehovas vitner. Teorifeltet har hun tatt med seg over i prosjektet «Åpne bibliotek», hvor fokuset er på emosjonelt arbeid og emosjonsregulering i fagbibliotek. Ringnes jobber med utvikling av forskerstøtte ved fagbibliotek, for tiden spesielt knyttet til å lage «systematic reviews». Hun er medlem av redaksjonen i nettressursen PhD on Track (<http://www.phdontrack.net/>). h.k.ringnes@ub.uio.no

Ingerid S. Straume er ansatt som leder av Akademisk skrivesenter ved Universitetsbiblioteket, Universitetet i Oslo (UiO). Hun har en doktorgrad i pedagogisk filosofi fra UiO fra 2010, og har vært forfatter og redaktør for en rekke publikasjoner innenfor temaer som samfunnsteori, miljøpolitikk, politisk filosofi og danningsteori. Siste bok: *En menneskeskapt virkelighet: Klimaendring, sosiale forestillinger og pedagogisk filosofi* (Res Publica, in press). ingerid.straume@ub.uio.no

Michelle Antoinette Tisdal er forskningsbibliotekar i avdelingen Fag og forskning ved Nasjonalbiblioteket. Hennes ansvarsområde inkluderer samlingspleie, forskning og formidling av samfunnsvitenskapelige materiale og emner. Kulturpolitikk, kulturarvproduksjon, ABM-samlinger, kulturinstitusjoner, identitetspolitikk og minoritetsdiskurser i Norge og på Cuba er hennes forskningsinteresser. Tisdal har en doktorgrad i sosialantropologi fra Harvard University (2006). Hun har gjort langvarig feltarbeid på Cuba og har

skrevet doktoravhandling om museer, afro-cubanske religioner, kildegrupper og cubansk kulturarvpolitikk i perioden fra 1959 til 2002. I tillegg var hun fagansvarlig (2006–2008) for *Amerika – samtid, fortid, identitet*, en fast utstilling ved Kulturhistorisk museum basert på museets etnografiske samling. michelle.tisdal@nb.no